

In memoriam

Vaclovas Bagdonavičius (1941–2020)

Šių metų kovo 22 d. netikėta mirtis ištiko įžymų filosofą, visuomenininką prof. dr. Vaclovą Bagdonavičių. Jis gimė Gervėnuose (Kurtuvėnų valsč., Šiaulių apskr.), mokėsi ir baigė Bazilionų vidurinę mokyklą. Vilniaus universitete studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą, 1965 m. ją baigė, 1987 m. apgynė kand. disertaciją. Dirbo Kultūros, filosofijos ir meno institute, 1992–2008 m. buvo jo direktoriumi. Nuo 1996 m. dėstė Vilniaus pedagoginiame universitete.

V. Bagdonavičius aktyviai dalyvavo mokslinėje ir visuomeninėje veikloje. 1988 m. įkūrė Vydūno draugiją ir jai vadovavo. Draugijos pastangomis 1953 m. spalio 19 d. buvo parvežti Vydūno palaikai ir palaidoti prie Rambynų kalno, kuris tapo nuolatinė gausiai lankoma vieta. Buvo įvykdyta paskutinė Vydūno valia: „Amžinam poilsiui atgulti gimtojoje žemėje, šalia pamėgtojo Rambynų kalno esančiose Bitėnų kapinaitėse.“ V. Bagdonavičius buvo ir vienas iš Indijos bičiulių draugijos steigėjų (1967 m.), Lietuvos kultūros fondo, Tautos namų tarybos, Lietuvos reikalų tarybos narys. Jis buvo žurnalų „Filosofija“, „Sociologija“, „Romuva“, „Naujoji sąmonė“, „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“ redakcinių kolegijų narys, bendradarbis. Skelbė publikacijų ir populiariojoje spaudoje.

V. Bagdonavičiaus tyrinėjo ir rašė įvairiomis temomis: Lietuvos istorijos ir literatūros filosofijos, Mažosios Lietuvos problematika, Vydūno gyvenimas, kūryba, šiandieninė situacija. Daugybė jo knygų skirta Vydūnui: „Filosofiniai Vydūno humanizmo pagrindai“, „Sugrįžti prie Vydūno: straipsniai, esė, pokalbiai“, „Spindulys esmės begalinės šviesos: etiudai apie Vydūną“, „Vydūno idėjos – patikrintos laiko“, monografija „Vydūnas“,

buvo keturių tomų Vydūno raštų sudarytojas ir redaktorius. V. Bagdonavičius itin daug prisidėjo prie Vydūno idėjų atgaivinimo šiandieninėje Lietuvoje, kultūrinių ir dvasinių nuostatų išsaugojimo tautos ir tėvynės labui.

Esaties švytėjimo aureolė virš sidabriškos Tavo galvos. Sielą gerumu pripildantys susitikimai su Tavimi. Rūpesčio pievose ganytos lietuviybės avelės. Iki aukščiausios natos išgrotas Vydūnas. Niekada nepamiršta Bazilionų mokykla. Nespėtas ištesėti pažadas „Padubysio kronikoms“ parašyti prisiminimus apie klasės auklėtoją Rožę Šerienę. Nesulauktas klasės draugų susitikimas, praėjus šešiasdešimčiai metų po mokyklos baigimo. Neįtartas paskutinis „sudie“ Tave mylėjusiems ir Tavęs laukusiems artimiesiems. Nes išėjai, turbūt vienplaukis, savo žvalia eigastimi stebindamas praeivius, neišstatęs savęs pietinei saulei... Ar išta-rei kokį burtažodį, kad Vydūno gimimo diena tapo Tavo išėjimo diena? Gal išėjęs pasivaikščioti sutikai Viešpatį, kuris pakvietė: „Sek paskui mane.“ Ir tu Jam atsakei: „Taip.“ Ne pagal planą išsivedė Tave, palikdamas nustebusius, negalinčius patikėti tokiu judviejų suokalbiu mylinčiuosius, kolegas, bičiulius, vydūniečius, bazilioniškius, klasiokus. Nes visi jie tikėjo, kad ilgas dar bus kelias su Tavimi. Bet Tu išdalinai save, apdovanojęs juos visus savo begalinės erudicijos, elegancijos, charizmos, džentelmeniškumo, meilės mokslui ir Lietuvai dovanomis. Gerbiamas ir mylimas Vaclovai Bagdonavičiaus, ilsėkis ramybėje aukštajame Antakalnio kalnelyje! Tegū neužgesdama švies Tavo uždegta Tėvynės ir Žmogaus meilės žvaigždė!

Arūnas GUMULIAUSKAS

Lietuvos persitvarkymo sąjūdis Šiauliuose: politinis persilaužimas

Nuotraukų autorius Romualdas Struoga

Dar tebevykstant 1989 m. rinkimams į vakuo-
jančias LSSR Aukščiausiosios Tarybos (toliau – AT)
deputatų vietas, startavo SSRS liaudies deputatų
suvažiavimo rinkiminė kampanija. 1988 m. gruodžio 6 d. SSRS liaudies deputatų rinkimų centrinė komisija, remdamasi SSRS liaudies deputatų rinkimų įstatymu, sudarė Šiaulių rinkiminę apygardą Nr. 694 (teritorinė rinkiminė apygarda), į kurią įėjo Šiaulių miestas ir penki aplinkiniai rajonai (Akmenės, Joniškio, Pakruojo, Radviliškio, Šiaulių), ir Šiaulių miesto rinkiminę apygardą Nr. 225 (nacionalinė teritorinė rinkimų apygarda)¹. Tad šiauliečiams ir aplinkinių rajonų gyventojams reikėjo išrinkti du SSRS liaudies deputatus. Vėl rinkiminėje dvikovoje susikovė pagrindinės politinės jėgos – Sąjūdis ir LKP. LPS Šiaulių miesto taryba nusprendė išnaudoti rinkimų kampanijos galimybes savo politinių nuostatų sklaidai. Praktišką tokios taktikos realizaciją puikiai iliustruoja Virgilijaus Kačinsko ir Virginijaus Martusevičiaus kandidatavimo rinkimuose istorija. Šie sąjūdininkai pasitraukė iš rinkimų batalijų po to, kai spaudoje buvo pavišintos jų rinkiminės programos. Jų konkurentas ir bendražygis Mindaugas Stakvilevičius tokius veiksmus įvardijo, kaip kilnų poelgį Sąjūdžio

vienybės labui². LPS miesto taryba siūlė darbo kolektyvuose iškelti kuo daugiau savo kandidatų. Šioje srityje turėjo paplušėti Sąjūdžio grupės.

Šį kartą asmenų, norinčių tapti SSRS liaudies deputatais, pasipylė lyg iš gausybės rago. Vien nacionalinėje teritorinėje rinkiminėje apygardoje Nr. 255 iki 1989 m. sausio 24 d. (tada baigėsi kandidatų kėlimas) kandidatais iškelti aštuoni žmonės: V. Kačinskas (iškėlė 3 darbo kolektyvai), Alfonsas Macaitis (5), V. Martusevičius (1), Kazimira Danutė Prunskienė (5), M. Stakvilevičius (19), Zigmas Vaišvila (2), Eduardas Vilkas (1), Antanas Žemaitis (26). O teritorinėje rinkiminėje apygardoje Nr. 694 kandidatuoti rengėsi dvylika asmenų: Algirdas Mykolas Brazauskas (iškėlė 2 darbo kolektyvai), M. Stakvilevičius (12), K. D. Prunskienė (56), Pranas Leonaitis (23), Algirdas Martišius (1), M. Satkevičius (2), A. Žemaitis (13), Sigitas Vilčiauskas (1), Stepas Nekrošius (2), Arvydas Jasutis (1), Povilas Jakas (1), Vladas Račkauskas (1)³.

Tačiau, atėjus registracijos momentui, 255-ojoje apygardoje liko kandidatuoti šiauliečiai V. Kačinskas, V. Martusevičius, M. Stakvilevičius,

¹ Sudarytos rinkiminės apygardos, *Šiaulių naujienos*, 1988-12-09, p. 1.

² Pranešimas, *Šiaulių naujienos*, 1989-03-22, p. 1.

³ Iš rinkiminių apygardų praneša, *Šiaulių naujienos*, 1989-01-28, p. 1; Iškėlė du kandidatus, *Ten pat*, 1989-01-20, p. 1; Keliami kandidatai, *Ten pat*, 1989-01-03, p. 1; Televizorių gamintojų kandidatai, *Ten pat*, 1989-01-12, p. 1.

A. Žemaitis (rinkimuose dalyvavo tik du pastarieji), o 694-ojoje – K. D. Prunskienė, S. Vilčiauskas ir P. Leonaitis⁴. Šiaulių miesto Sąjūdžio taryba nusprendė paremti K. D. Prunskienės ir M. Stakvilevičiaus kandidatūras. Jei dėl pirmosios kandidatavimo sąjūdininkai daug nediskutavo, tai dėl antrosios ginčytasi ilgiau. Vis dėlto tenka pripažinti, kad M. Stakvilevičius buvo gerai žinomas mieste žmogus, tuo metu tvirtai kopęs į savo šlovės olimpą. Neatsitiktinai jis 1989 m. tapo populiariausiu šiauliečiu⁵. Todėl norėtusi paprieštarauti V. Kačinsko išsakyta pozicijai, kad M. Stakvilevičiaus kandidatūrai iškelti lemiamą reikšmę turėjo studijos Maskvoje, pažintys su garsiais rusų mokslininkais ar gyvenimas viename bendrabutyje su Michailu Gorbačiovu⁶. Galima diskutuoti dėl jo ideologinių nuostatų, išdėstytų dar pirmojo „Krivulės“ numerio vedamajame straipsnyje: „<...> Naujas persitvarkymo kelias, kuriuo pasuko Tarybų Sąjungos KP į demokratizaciją, viešumą, pagaliau 19-osios konferencijos nutarimai ir ryžtingi jų įgyvendinimo žingsniai mus nuteikė vilčiais: žmogus, kol jis žmogus, ir siekia, ir laimi, jei tik jam pakanka drąsos, ryžto, ištvermės <...>“⁷. M. Stakvilevičius buvo humanistinio komunizmo šalininkas. Tačiau toks požiūris tuo metu dar aštriai nesikirto su Sąjūdyje vis labiau besirutuliojančia Nepriklausomybės atkūrimo idėja. Konfliktai prasidėjo šiek tiek vėliau, jau po rinkimų.

Rinkiminės kampanijos metu Šiaulių sąjūdininkai atliko milžinišką darbą. Jie organizavo agitacinių plakatų, bukletų spausdinimą ir platinimą. Sąjūdininkai, kaip visuomeninių organizacijų atstovai, oficialiai gavę miesto LDT VK leidimą (1988-12-08), dirbo rinkimų komisijose (pirmą

kartą istorijoje). Be to, 20 Sąjūdžio žmonių turėjo teisę stebėti rinkimų eigą⁸.

Šiuose rinkimuose jau jautėsi Sąjūdžio centrinių institucijų koordinaciniai veiksmai. 1988 m. gruodžio 13 d. LPS Seimo Tarybos posėdyje patvirtinta Rinkimų koordinacinė darbo grupė, kurią sudarė Egidijus Bičkauskas, Andrius Kubilius, Mečys Laurinkus, Tautvydas Lideikis, Angonita Rupšytė. Be to, Zita Šličytė parengė rinkimų metodinę medžiagą („Metodinis laiškas LPS rėmimo grupėms“, „Rinkimų į TSRS AT anketa“, „Rinkiminių apygardinių susirinkimų organizavimo taisyklės-rekomendacijos“, „LPS rėmimo grupėms“, „Kandidato susitikimų su rinkėjais organizavimas“, „LPS kandidatui į TSRS AT deputatus“)⁹. Nuo 1989 m. sausio 14 d. Vilniuje pradėti rengti koordinaciniai zoniniai pasitarimai, kuriuose dalyvavo rinkimų koordinatoriai, Sąjūdžio miestų, rajonų tarybų, Seimo, Seimo Tarybos nariai. Čia buvo aptariami organizaciniai, finansiniai rinkimų reikalai, politinė padėtis Respublikoje. Tokie pasitarimai vyko nuolat. Beje, jie, anot A. Rupšytės, organizuoti ne tik sostinėje, bet ir Kaune, Panevėžyje, Šiauliuose¹⁰.

Rinkiminė kampanija pasižymėjo dideliu gyventojų politiniu aktyvumu. Žmonės ne tik norėjo arčiau susipažinti su kandidatais, bet ir išsiaiškinti jų politines pažiūras, išanalizuoti rinkimines programas. Beje, tokią medžiagą buvo galima aptikti vietinėje spaudoje¹¹. Rinkiminės kampanijos metu surengti net 246 kandidatų susitikimai su rinkėjais,

⁴ Nastopkienė N., Įregistruoti šiauliečių kandidatai, *Šiaulių naujienos*, 1989-02-09, p. 1; Nastopkienė N., Trys kandidatai 694-ojoje apygardoje, *Ten pat*, 1989-02-21, p. 1; Įregistruotų kandidatų į TSRS Liaudies deputatus sąrašas, *Ten pat*, 1989-02-28, p. 1.

⁵ Bulzgis S., Populiariausias Šiauliuose, *Šiaulių naujienos*, 1989-10-03, p. 1.

⁶ *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais*, sud. I. Vasinauskaitė, Vilnius, 1998, p. 46.

⁷ Stakvilevičius M., Kelkime ir kilkime, *Krivulė*, 1988-10-15, p. 1.

⁸ Susirašinėjimas su Šiaulių miesto institucijomis Sąjūdžio veiklos klausimais, *Šiaulių apskrities archyvas* (toliau – ŠAA), f. 1063, ap. 1, b. 27, l. 14; LPS Šiaulių miesto tarybos ir valdybos posėdžių protokolai, *Ten pat*, f. 1063, ap. 1, b. 8, l. 17; Darbo kolektyvų susirinkimų protokolai dėl atstovų iškėlimo į apylinkių rinkimines komisijas SSRS liaudies deputatų rinkimams, *Ten pat*, f. 1063, ap. 1, b. 16, l. 1–5.

⁹ *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.)*, sud. M. Tamošaitis, L. Truska, Vilnius, 2009, p. 85–86.

¹⁰ *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.)*, p. 89, 91.

¹¹ Vinkleris V., Atsakomybės našta, *Šiaulių naujienos*, 1989-02-18, p. 2; Vilčiauskas S., Vadovausiuosi blaiviu protu, dirbsiu žmonių labui, *Ten pat*, 1989-03-10, p. 1; Prunskienė K. D., Kaip tvarkysime Lietuvos ekonomiką, *Ten pat*, 1989-03-23, p. 2; Jonaitienė A., Pateisinčiau rinkėjų lūkesčius, *Ten pat*, 1989-03-24, p. 3; Žemaitis A., Vardan tiesos kviečiu pasišnekėti, *Ten pat*, 1989-02-28, p. 2; Martusevičius V., Už sveiką tautą, *Ten pat*, 1989-03-17, p. 2; Kačinskas V., Būsime tokie, kokie norėsime būti, *Ten pat*, 1989-03-21, p. 1–2; Morkūnienė V., Mane prikėlė Sąjūdis, *Ten pat*, 1989-03-21, p. 1–2; Žemaitis A., Kovokime už tai, kas realu, *Ten pat*, 1989-03-24, p. 2; Ruminas J., Pokalbis su kandidatu, *Leninietis*, 1989-03-16, p. 1; Kirkutis V., Lietuva privalo būti, *Ten pat*, 1989-03-21, p. 1; *Ten pat*, 1989-03-22, p. 1; *Ten pat*, 1989-03-23, p. 1.

Kazimiera Prunskienė, Petras Balčiūnas Šiaulių pedagoginio instituto 225 auditorijoje 1989 m. gegužės 5 d.

kuriuose dalyvavo daugiau kaip 132 tūkstančiai žmonių¹².

Kovo 26-ąją rinkėjai masiškai plūdo (atvyko daugiau nei 80 proc. rinkėjų) prie balsavimo urnų. Pergalę, kaip ir reikėjo tikėtis, iškovojo Sąjūdžio remti kandidatai. Jie per du rinkimų turus (pakartotinis balsavimas vyko 1989-04-09) laimėjo 36 apygardose iš 42. O LKP patyrė nokautą. Šiauliečiams į urnas reikėjo mesti po du biuletenius. Vienu (baltos spalvos) jie balsavo už Šiaulių teritorinės rinkiminės apygardos Nr. 694, o kitu (melsvos spalvos) – už Šiaulių nacionalinės teritorinės rinkiminės apygardos Nr. 255 kandidatus¹³. Netikėtumų čia neįvyko. Triuškinamas pergalės iškovojo Sąjūdžio remti K. D. Prunskienė ir M. Stakvilevičius (žr. priedą).

Išvados

Rinkimai į SSRS liaudies deputatų suvažiavimą tik parodė, kad Sąjūdis įgijo masinę Lietuvos žmonių palankumą. Į sąjūdininkų nuomonę dabar privalėjo atsižvelgti ir aukščiausi Lietuvos SSR pareigūnai. 1989 m. gegužės 18 d. LSSR AT pagaliau priėmė „Deklaraciją apie Lietuvos valstybinį suverenitetą“ ir LSSR konstitucijos pataisas, skelbiančias Respublikos įstatymų viršenybę SSRS jurisdikcijos atžvilgiu. Sąjūdžio politinės akcijos visuomenėje gerokai išaugo. Žmonės pradėjo realiai tikėti Nepriklausomybės atkūrimo idėja. Atrodė, kad Sąjūdžiui tereikia žengti dar vieną tvirtą žingsnį šiame kelyje. Tad sąjūdininkai suvokė 1990 m. vasario 24 d. įvyksiančių LSSR AT rinkimų istorinę svarbą. Tai suprato ir jų pagrindinis politinis oponentas – LKP CK, griebęsis paskutinio šiaudo – Respublikos partinės organizacijos reorganizacijos.

¹² Partijos miesto komiteto biure, *Šiaulių naujienos*, 1989-04-12, p. 1.

¹³ Dėl rinkimų į TSRS Liaudies deputatus, *Šiaulių naujienos*, 1989-03-22, p. 1.

Mindaugas Stakvilevičius (kairėje), Arūnas Gumuliauskas Šiaulių pedagoginio instituto 225 auditorijoje 1989 m. balandžio mėn.

Priedas

RINKIMŲ Į SSRS LIAUDIES DEPUTATŲ SUVAŽIAVIMĄ REZULTATAI
(1989 M. KOVO 26 D.)*

Šiaulių teritorinėje rinkiminėje apygardoje Nr. 694

V. Pavardė	Rinkimuose dalyvavo (%)	Balsavo už (%)	Balsavo prieš (%)
P. Leonaitis	225 587 (84,5 %)	27 964 (12,4 %)	193 260 (85,7 %)
K. Prunskienė		162 782 (72,2 %)	58 442 (25,9 %)
S. Vilčiauskas		19 484 (8,6 %)	201 740 (89,4 %)

Šiaulių miesto nacionalinėje teritorinėje rinkiminėje apygardoje Nr. 225

V. Pavardė	Rinkimuose dalyvavo (%)	Balsavo už (%)	Balsavo prieš (%)
M. Stakvilevičius	83 053 (81,8 %)	62 709 (75,5 %)	19 257 (23,2 %)
A. Žemaitis		15 774 (19 %)	66 192 (79,7 %)

* Šaltinis: Rinkimų į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą rezultatai, *Šiaulių naujienos*, 1989-03-29, p. 1.

Aldona VASILIAUSKIENĖ

Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčiai – 270 metų

Nuotraukos iš autorės archyvo

Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčia yra viena iš Šiaulių dekanato Šiaulių vyskupijos bažnyčių. Ši bažnyčia, mininti 270 metų jubiliejų, yra išskirtinė Lietuvoje, nes tai vienintelė Šv. Bazilijaus Didžiojo vardu Lietuvoje tituluojama šventovė; nei vienos Lietuvoje veikiančios bažnyčios nebuvo tokia sudėtinga istorija.

Bažnyčios 270 metų istorijoje išskiriami **trys laikotarpiai**:

1. **Rytų (graikų) apeigų katalikai**. Unitai vienuoliai bazilijonai pastatė bažnyčią ir ją rūpinosi 1749–1835 m., t. y. **86 metus**.

2. **Stačiatikiai („pereselencai“)**. Caro valdžiai po 1830–1831 m. sukilimo naikinant Lietuvoje veikusius vienuolynus, susidorota ir su unitais – bazilijonų vienuolynais, bažnyčiomis. Caro valdžiai panaikinus ordiną ir iš Bazilionų 1835 m. iškėlus paskutinį vienuolį, 1836 m. buvo atkeltas stačiatikių popas. Atkeltus rusus vietiniai gyventojai vadino „pereselencais“. Nuo 1836 iki 1914 m. bažnyčia buvo paversta cerkve ir priklausė stačiatikiams. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui stačiatikių popas ir „pereselencai“ paliko vietovę. Tad antrasis, stačiatikiams priskirtinas, laikotarpis apima 1836–1914 m., t. y. **78 metus**.

3. **Lotynų apeigų katalikai**. Ši, trečiąją, laikotarpį Bažnyčia gyvena jau **100 metų** (beveik šešerius metus – Pirmojo pasaulinio karo ir pokario metu – bažnyčia, kol netapo Kurtuvėnų filija, beveik

nesirūpinta). Trečiąją – paskutinį – mūsų išskirtą laikotarpį skirstome į du svarbius bažnyčios egzistencijai etapus:

1) **filija**: 1919–1934 m. Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčia buvo Kurtuvėnų parapijos filija;

2) **parapija**: nuo 1934 m. tapo savarankiška Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčia ir parapija. 1934 m. balandžio 17 d. įsakymu buvo įsteigtas cirkuliaras, nepriklausantis nuo gretimų parapijų.

Istoriografija

Lietuvos kultūros tyrimų instituto 2018 m. išleistoje knygoje „Lietuvos sakralinė dailė“, skirtoje Šiaulių vyskupijai¹, detalai tyrinėta Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčia ir architektūra², bažnyčioje esantys paveikslai, skulptūros, šv. Mišių reikmenys (kielikas, patenos, komuninė, monstrancija, taurelė), kryžiai, Šv. Kryžius relikviorius, žvakidės, arnotai, kapos, albos, procesijų žibintai, skrynios, varpai, prakartėlės. Straipsnius rašė žinomi sakralinio meno tyrėjai: Regimanta

¹ *Lietuvos sakralinė dailė. II tomas: Šiaulių vyskupija. 2 dalis: Šiaulių dekanatas. 1 knyga: Agailiai–Juozapava*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018, 448 p.

² Stankevičienė R., Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčios istorija ir architektūra, *Lietuvos sakralinė dailė. II tomas: Šiaulių vyskupija. 2 dalis: Šiaulių dekanatas. 1 knyga: Agailiai–Juozapava*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018, p. 75–111.

Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčia

Stankevičienė, Asta Ginciūnienė, Gabija Surdokaitė-Vitienė, Dalia Vasiliūnienė ir Liudas Jovaiša³.

Jau pats bažnyčios „Šv. Bazilijaus Didžiojo“ titulas rodo jos glaudžias sąsajas su vienuoliais bazilijonais ir Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinu. Mokslinėje literatūroje nagrinėta Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istorija⁴, o vienuolių bazilijonų įsikūrimas Padubysyje ir jų veikla apžvelgta Bazilionų mokykloje-daugiafunkciame centre leidžiamuose „Padubysio

kronikos“ numeriuose: 2014 m.⁵, 2016 m.⁶ Detalizuotos ir Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istorijai skirtos tarptautinės mokslinės konferencijos, vykusių Lietuvoje (Vilniuje, Šiauliuose, Bazilionuose) ir

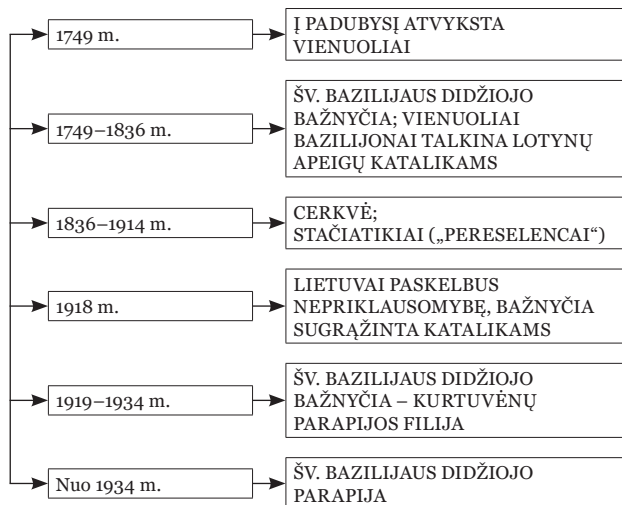
³ Lietuvos sakralinė dailė. II tomas: Šiaulių vyskupija. 2 dalis: Šiaulių dekanatas. 1 knyga: Agailiai–Juozapava, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018, p. 75–169.

⁴ Vasiliauskienė A., Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: Švč. Trejybės kongregacijos veiklos Vilniuje laikotarpiu (1617–1743), *Soter*, 2003, Nr. 9, p. 97–115; Vasiliauskienė A., Vilnius – Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino lopšys, *Lituanistika šiuolaikiniame pasaulyje*, Vilnius: Pasaulio lituanistų bendrija, 2004, Nr. 7–8, p. 85–105; Vasiliauskienė A., Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: istorinis kontekstas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalbos, kultūros ir rašties tradicijos, *Bibliotheca archivi Lithuanici* 7, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009, p. 45–58; Василюскене А., Чин Св. Василия Великого: поширення історії, *Матеріали VI Міжнародного конгресу українців. Історія. Політологія. Книга 3. Частина 1*, Київ, 2008, с. 373–389.

⁵ Vasiliauskienė A., Vienuoliai bazilijonai ir Bazilionai, *Padubysio kronikos. Istorijos ir kultūros žurnalas*, 2014, Nr. 2(3), p. 7–19.

⁶ Vasiliauskienė A., Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino tyrinėjimų svarba garsinant ir įamžinant Bazilionų mokyklos vardą, *Padubysio kronikos. Istorijos ir kultūros žurnalas*, 2016, Nr. 2(7), p. 24–36; Vasiliauskienė A., Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčios dvasininkai: nuo filijos į parapiją (1918–1940), *Padubysio kronikos. Istorijos ir kultūros žurnalas*, 2016, Nr. 1(6), p. 17–27.

Bazilionų (Šiaulių r.) šv. Bazilijaus Didžiojo parapijos šaknys

Ukrainoje⁷, analizuoti Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino garsinimo centrai Lietuvoje⁸.

Bazilionų parapijoje dirbusių kunigų kaita ir parapijiečių skaičius nurodomas tarpukario Lietuvoje įvairiais metais leistuose bažnyčių žinyuose,

vadintuose „Elenchais“⁹, Katalikų kalendoriuose-žinyuose¹⁰.

Svarbi medžiaga yra saugoma Bazilionų parapijos ir Šiaulių vyskupijos kurijos archyvuose¹¹.

Apie pirmąją čia minėtą laikotarpį išspausdintas platus, jau minėtas straipsnis „Padubysio kronikose“ (1914)¹². Iš antrojo laikotarpio rasta tik keletą neigiamų padrikų žinių: bažnyčia pertvarkyta į stačiatikių cerkvę.

Po 1863–1864 m. sukilimo caro valdžia vykdydama rusinimo politiką į netoliese esantį Pagervinių kaimelį atkėlė rusus „pereselencus“, kurie kaimelį pavadino Michailovka.

Iki Pirmojo pasaulinio karo Bazilionuose buvo Padubysio valsčiaus centras su savo renkamu viršaičiu, rusų cerkvė, kuriai priklausė apie 100 ha žemės, popas, uriadnikas, felčėris, pradžios

⁷ Vasiliauskiene A., Konferencija Lavrive: ciklo „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“ tąsa, *Istorija*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2008, t. 70, p. 78–81; Vasiliauskiene A., XI tarptautinė mokslinė konferencija „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: iš liaudies – liaudžiai“, jos svarba, *Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: iš liaudies – liaudžiai*, mokslinių straipsnių rinkinys, parengtas pagal tarptautinės mokslinės konferencijos, skirtos Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčios 500 metų jubiliejui, pranešimų medžiagą, sudarytojos dr. Aldona Vasiliauskiene, doc. dr. Olena Lukačuk, Šiauliai, Lvovas, 2017, p. 22–52; Василюскене А., Цикл конференцій «Чин Св.Василія Великого» в контексті міждержавних зв'язків, *Історія релігії в Україні. Науківий щорічник 2006 рік. Книга 2*, Львів: Логос, 2006, с. 296–301; Василюскене А., Конференції, присвячені історії та культурно-освітній діяльності Чину Св. Василія Великого (2001–2011 рр.): комплексний огляд, *Вісник Львівського ун-ту. Серія книгозн. бібліот. та інф. технол.*, 2017, вип. 11–12, с. 225–256.

⁸ Василюскене А., Центри прославлення Чину Святого Василія Великого, *Бучацький монастир отців василіян до 300-ліття заснування*, Жовква: Місіонер, 2012, с. 63–81.

⁹ Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri dioecesis Samogitiensis pro anno Domini 1921; Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri dioecesis Samogitiensis pro anno Domini 1924, Tilžė: „Ryto“ Pavlovskio spaustuvė; Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri dioecesis Samogitiensis pro anno Domini 1925 (leidimo vieta nepažymėta); Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri dioecesis Samogitiensis pro anno Domini 1926, „Ryto“ spaustuvė Tilžės skyrius; Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanæ pro anno domini 1927; Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanæ pro anno domini 1928, F. Sokolovskienės ir G. Lano spaustuvė Kaune, 1928; Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanæ pro anno domini 1929; Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanæ pro anno domini 1932; Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanæ pro anno domini 1933; Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanæ pro anno domini 1934; Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanæ pro anno domini 1935; Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanæ pro anno domini 1936; Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanæ pro anno domini 1937; Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanæ pro anno domini 1938; Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanæ pro anno domini 1939; Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanæ pro anno Domini 1940.

¹⁰ *Katalikų kalendorius-žinynas* (1983–1986), Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys, Kaunas–Vilnius; *Katalikų kalendorius-žinynas* (1991, 1993–1998), Vilnius: „Katalikų pasaulis“; *Katalikų žinynas* (1999–2004), Vilnius: „Katalikų pasaulis“; *Katalikų žinynas* (2005–2019), Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.

¹¹ *Šiaulių vyskupijos Bazilionų šv. Bazilijaus Didžiojo parapijos archyvas* (toliau – ŠVBBA).

¹² Vasiliauskiene A., Vienuoliai bazilijonai ir Bazilionai, *Padubysio kronikos. Istorijos ir kultūros žurnalas*, 2014, Nr. 2(3), p. 7–19.

Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčioje ir parapijoje dirbę kunigai (1918–2019)

Eil. Nr.	Kunigo vardas, pavardė	Darbo Bazilionuose metai	Gimimo, išventinimo į kunigus, mirimo metai
1.	Juozapas Šereiva	1919–1924	1875-11-28–1899-01-17–1946
2.	Jonas Kilčiauskas	1924–1928	1868–1894–1939-03-25
3.	Juozapas Gilvydis	1928–1955	1885-11-30–1912-06-03–1958-12-10
4.	Bronius Nemeikšis	1955–1960	1925-01-10–1949-09-25–2013-07-06
5.	Juozapas Adomaitis	1960–1963	1901-04-24–1929-07-01–1983-05-03
6.	Vytautas Griganičius	1963–1968	1925-01-09–1949-09-25–2008-03-17
7.	Pranciškus Šcepavičius	1968–1979	1918-11-20–1944-03-25–2008-02-16
8.	Vytautas Jurcevičius	1979–1982	1924–1947–1982-03-29
9.	Feliksas Baliūnas	1982–1988	1951-02-20–1975-04-27 (išventintas į kunigus)
10.	Petras Petraitis	1988–1990	1955-09-26–1981-05-31 (išventintas į kunigus)
11.	Bronius Gimžauskas	1990–1997	1927-05-15–1955-12-18 (išventintas į kunigus)
12.	Jordanas Urbonas	1997–2004	1959-09-24–1990-05-27 (išventintas į kunigus)
13.	Algirdas Pakamanis (Kurtuvėnų klebonas – aptarnavo)	2004–2005	1926-07-03–1959-03-25–2019-09-21
14.	Stanislovas Žukauskas	2005–2016	1961-02-18–1988-05-29 (išventintas į kunigus)
15.	Tomas Ūksas	Nuo 2016	1982-08-08–2008-06-29 (išventintas į kunigus)

mokykla, degtinės monopolis, dvi krautuvės (viena lietuvių ir viena žydo), bankelis.

Šventoriuje palaidoti rusų popai – jų paminklai yra bažnyčios gale, vienas didis akmuo ant kapo užguldytas, ant antro kapo – akmenis kryžius ir geležinės grotos bei dar du ketaus kryžiai. Čia palaidota ir grafo Zubovo duktė, ant jos kapo – geležiniai grotai ir kryžius.

„Pereselencams“ negebant ir nenorint ūkininkauti, bazilijonams vienuoliams padovanotos žemės greitai buvo apleistos, nualintos, pragertos. Tad iš vienuolių turėto gražaus, pavyzdingo ūkio, Pirmojo pasaulinio karo pradžioje „pereselencams“ traukiantis į Rusiją, nieko ir nebeliko.

Trečiasis laikotarpis susijęs su Lietuvos nepriklausomybe¹³. 1918 m. vasario 16 d. paskelbus Lietuvą nepriklausoma valstybe, visomis jėgomis imta kelti savo krašto lygį. Nepaisydama sunkios krašto padėties – svetimųjų armijų puldinėjimų – Lietuvos vyriausybė rūpinosi tautos dvasingumu: 1919 m. Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčia buvo sugrąžinta katalikams: kadangi nebuvo nei vieno Rytų (graikų) apeigų kataliko – unito, bazilijono – bažnyčia perduota lotynų apeigų katalikams. Ji tapo Kurtuvėnų parapijos filija. 1918 m.

Bazilionuose apsigyveno pirmas katalikų kunigas **Juozas Šereiva**¹⁴. Jis į bažnyčios istoriją įrašytas kaip dvasininkas, vokiečių gelbėjęs žydus: trijų asmenų šeimą slėpė dirbdamas Kauno apskrityje, Upninkuose.

Bažnyčioje tik nuo 1920 m. buvo vedamos Krikšto ir Mirusiųjų metrikų knygos (rašytos lietuvių kalba), taip pat Bažnyčios pajamų ir išlaidų knyga.

Trečiąją mūsų išskirtąją bažnyčios istorijos laikotarpį politiniu požiūriu galima suskirstyti į tris tarpsnius:

1. Nepriklausoma Lietuva.
2. Karas, sovietinė okupacija.
3. Nepriklausomybės atgavusi Lietuva.

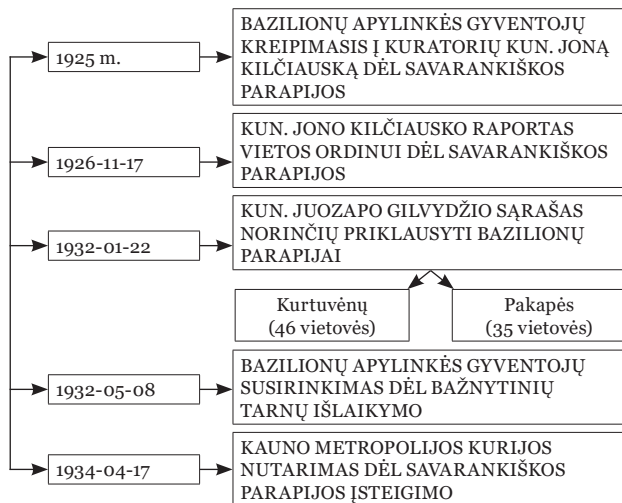
Kiekvienu iš minėtų laikotarpių Bažnyčiai ir parapijai buvo keliamos ypatingos užduotys, kurias parapijos klebonai, talkinami aktyvių (net ir sovietmečiu) parapijiečių, gebėjo išspręsti.

Nepriklausomos Lietuvos metais Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčioje dirbo trys kunigai. **Juozas Šereiva** (1875-11-28–1899-01-17–1946) 1902 m. buvo paskirtas vikaru į Panemunėlį talkinti klebonui, žinomam švietėjui, Panemunėlio bažnyčios statytojui kun. Jonui Katelei. Čia kun. J. Šereiva dirbo ir kapelionu, tačiau labai greitai

¹³ Vasiliausienė A., Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčios dvasininkai: nuo filijos į parapiją (1918–1940), *Padubysio kronikos. Istorijos ir kultūros žurnalas*, 2016, Nr. 1(6), p. 17–27.

¹⁴ Kauno arkivyskupijos Šiaulių dekanato Padubysio filijos inventorių, *ŠVBBA*.

Bazilionų (Šiaulių r.) šv. Bazilijaus Didžiojo parapijos įkūrimas

iš Panemunėlio buvo išsiųstas į Kretingos vienuolyną. 1910 m. jis paskirtas vikaru į Viešintų šv. Jono Krikštytojo parapiją, kur iki 1912 m. talkino klebonui ir dekanui kun. Vincentui Jarulaičiui. 1923 m. paskirtas Kuršėnų dekanato, Latvelių–Žarėnų kuratoriumi (Latveliai tuo metu buvo filija, o Žarėnai – koplyčia), o 1925 m. – Šiaulių dekanato Meškuičių vikaru (klebonas Antanas Šteišys). Nuo 1927 m. (ir 1940 m.) dirbo Žemių dekanato Upininkų šv. arkangelo Mykolo parapijoje klebonu. Žinoma, kad kun. J. Šereiva Kauno apskrityje, Upininkuose, slėpė trijų asmenų žydų šeimą...

Apie kunigo J. Šereivos darbą Panemunėlyje rašo Ona Levandavičiūtė biografinėje apybraižoje „Dievui, parapijai, Lietuvai“, skirtoje kunigui šviesieji Jonui Katelei:

„Po jo (kun. Povilo Dogelio – *A. V. pastaba*) atkeltas Juozapas Šereiva priverda tiek košės, sukuria tokį pragarą, kad sutrumpina gyvenimą ne vien klebonui. Jo atkėlimas tikra parapijos nelaimė. Iš pradžių jis demonstratyviai atsisako kartu su klebonu valgyti pietus ir pareiškia, jog šviečiamojų veikloj nedalyvausiąs, nes muzikams ir boboms mokslų nereikia. Jam visur vaidenosi bedieviai, tokiu apšaukia net kilniems tautos tikslams atsida-
vusį ištikimą J. Katelės pagalbininką, labai tikintį tretininką Juozą Širvydą. J. Šereiva, sužinojęs apie Panemunėlyje veikiančią „Žvaigždės“ draugiją, jos

knygynėlį ir platinamas knygas, praneša Panevėžio policijos viršininkui. Per pamokslą iškeikia visus skaitančius bedieviškas knygas ir laikraščius bei liepia mušti, vyti lauk jų platintojus. Pasekmių ilgai laukti nereikėjo: Pandėlio policijos viršininkas, jo pavaldiniai su slaptosios policijos tarnu Pranckūnu priešaky pradeda kratas, tardymus. Taip sumušą bažnyčios palivarko ūkvedį, kad tas pusę vasaros gaivaliojosi, o dvaro laukų darbininkas Antanas Kvedaras po sumušimo nervų liga susirgo. Visus žvaigždiečius išdavė Pranckūnas, o jų vadas J. Širvydas po policininkų užpuolimo priverstas palikti tarnybą dvare, žmoną su vaikais ir bėgti. Po tokių išpuolių J. Katelė labai sielojasi, praranda linksmumą. Šįkart net vyskupas nebegali užtarti J. Katelės, nes J. Šereivą į Panemunėlį atsiuntė spaudžiamas ir verčiamas kitų klebonų, nepatenkintų jo kultūriniu darbu. Tas, kuris turėjo būti atrama ir parama klebonui senatvėje, pasidarė piktesnis už pikčiausią priešą. J. Šereiva gyveno klebonijoje, tai jo elgesį ir dėdės kančias kasdien matė malonaus būdo Elžbieta. Ir kas jei ne ji geriausiai jį suprato ir užjautė. Elžbieta draugavo su žvaigždiečiais, lankė susirinkimus, rinko tautosaką, atnešdavo dėdei jų platinamų knygų, kurios tikrai nebuvo bedieviškos. Bet J. Šereivos niekas nesustabdė: jis ir toliau per pamokslus varė savo, liūdino kleboną, puolė žvaigždiečius, sėjo pyktį ir sumaištį. Svarbiausia – neieškojo jokio sutarimo. Skaudėjo J. Katelei ir jo bendražygiams širdį, bet, tiek gyvenime patyrus, reikėjo ištverti ir tai. Visa laimė, kad jį suprantančių, užjaučiančių, ištikimų pagalbininkų buvo daugiau ir vienas šaukštas deguto visos medaus statinės tikrai nesugadino.“¹⁵

¹⁵ Kun. J. Šereivos darbą Panemunėlyje prisimena dr. Petras Mačiulis straipsnyje, išspausdintame 1954 m. žurnale „Laiškai lietuviams“. Jis rašo: „Mūsų kapelionas kun. Juozas Šereiva tuos vadovėlius (lietuviškus – *A. V. pastaba*) surinko ir, nebaigęs pamokos, juos nunešė į mokytojo butą ir sviedė žemėn, o pats, užtrenkęs duris, nuėjo pasiguosti kun. Katelei. Mokytojas po to įvykio grąžino vaikams surinktus pusrublius, bet po dviejų ar trijų mėnesių iškėlė iš mokyklos kun. Šereivą ir uždarė Kretingos vienuolyną“ (žr.: Elenchus, 1925, p. 40; 1926, p. 58; 1928, p. 44; 1940, p. 70; Levandavičiūtė O., *Dievui, parapijai, Lietuvai. Kunigo švietėjo Jono Katelės biografinė apybraiža*, Vilnius: Margi raštai, 2014, p. 45–46; Mačiulis P., Vargo mokykla, *Laiškai lietuviams*, 1954, Nr. 5, vasaris).

Be J. Šereivos, Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčioje dar dirbo **Jonas Kilčiauskas**¹⁶ (1868–1894–1939-03-25) ir 1928–1955 m. – **Juozas Gilvydis**¹⁷ (1885-11-30–1912-06-03–1958-10-10).

1919 m. Saudininkų kuratas J. Šereiva buvo paskirtas Padubysio Bazilionų bažnyčios valdytoju¹⁸, čia dirbo beveik penketą metų.

Itin svarbu, kad šiuo laikotarpiu siekta įkurti savarankišką parapiją. Savarankiškos Bazilionų parapijos įkūrimu pradėjo rūpintis parapijiečiai (1925 m.) ir kun. J. Kilčiauskas (1926 m.), o kun. J. Gilvydis užbaigė spręsti Bazilionų parapijos įkūrimo klausimą: 1934 m., kaip jau žinome, iš Kurtuvėnų filijos ji tapo savarankiška parapija.

Du pastarieji minėti klebonai rūpinosi parapijos įsteigimu, kartu su tikinčiais – bažnyčios su-tvarkymu, remontu.

Bazilionų, kurį laiką Padubysio, Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčia buvo filija (įvardyta Padubysio filija) ir iki 1924 m. priklausė Viekšnių dekanato Kurtuvėnų parapijai. Kurtuvėnų šv. Jokūbo parapijos klebonu 1921 m. buvo Andriejus Rakovskis, o vikaru – Pranciškus Bajerčius. Kurtuvėnams priklausė dvi filijos, jau minėtas Padubysys (kun. J. Šereiva) ir Gardai bei dvi koplyčios – Kurtuvėnų ir Kybartų¹⁹.

Nuo 1924 m. Kurtuvėnų parapija buvo priskirta Šiaulių dekanatui.

¹⁶ Kun. **Jonas Kilčiauskas** (1868–1894–1939-03-25) mini-mas įkūręs Žarėnų šv. Mikalojaus parapiją (1908 m.). Iš Pa-pilės, Kuršėnų parapijų prie Žarėnų buvo prijungta po keletą kaimų, kad parapijos kunigas galėtų išgyventi. Nuo 1919 m. kun. J. Kilčiauskas – Jonišio dekanato, Šakynos šv. arkan-gelo Mykolo parapijos vikaras, talkinęs klebonui Motiejui Vėlučiui, ir kartu Latvelių filijos kuratorius (vikaras). 1928 m. buvo paskirtas Krakių dekanato Pašušvio Visų Šventųjų pa-rapijos klebonu. 1934 ar 1935 m. paskirtas ir Krakių vicede-kanu (dekanas Vincentas Bittis). Pareigas ėjo iki mirties (žr.: Elenchus, 1921, p. 26–28, 71; 1932, p. 40; 1939, p. 19, 45, 46, 276; 1940, p. 84).

¹⁷ Kun. **Juozas Gilvydis** (1885-11-30–1912-06-03–1958-12-10) 1917 m. buvo paskirtas Šiluvos dekanato Kelmės Švč. Merge-lės Marijos Ėmimo į dangų parapijos vikaru (talkino klebonui Antanui Vituviui), nuo 1920 m. jis – Kurtuvėnų šv. Jokūbo parapijos vikaras (talkino klebonui Andriejui Rakovskui). Dera pabrėžti, kad nuo 1924 m. Kurtuvėnai buvo priskirti Šiaulių dekanatui. 1925 m. kun. J. Gilvydis buvo paskirtas į Jonišio dekanatą, vikaru į Naująją Žagarę – šv. apaštalų Petro ir Pauliaus parapiją – talkinti klebonui Konstanti-nui Jazdauskiui ir čia dirbo iki paskyrimo į Padubysį (žr.: Elenchus, 1921, p. 45, 68; 1924, p. 56, 86; 1926, p. 32, 91; 1928, p. 29).

¹⁸ [Autorius nenurodytas] Bažnytinės žinios, *Ganytojas. Dva-siškijai laikraštis. I metai*, 1919, Nr. 18, p. 456.

¹⁹ Elenchus, 1921, p. 56–57.

Bažnyčios dokumentuose yra parašyta, kad 1924 m. vasario 2 d. bažnyčią perėmęs kun. J. Kilčiauskas pardavė 6 ha bažnytinės žemės, o gautus pinigus panaudojo bažnyčios remontui. 1927 m. gruodžio 7 d. 1 ha ir 10 m² bažnytinės trečios rūšies žemės nupirko Feliksas Stankus, už kurią turėjo sumokėti 2 700 litų (deja, išgalėjo tik 2 350 litų, likusius pinigus turėjo sumokėti vėliau)²⁰.

Ypač svarbus šis raštas, liudijantis Bazilionų parapijos kūrimosi pradžią²¹: 1925 m. Bazilionų apylinkės gyventojai kreipėsi į tuometį Bazilionų bažnyčios kuratą kun. J. Kilčiauską prašydami imtis veiksmų, kad prie Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčios būtų įsteigta savarankiška parapija. Kuratas 1926 m. lapkričio 17 d. raportu šį dalyką išdėstė vietos ordinarui ir kartu pateikė žinių apie bažnyčią, beneficiją, esančią prie bažnyčios, bei at-siuntė sąrašus gyvenamųjų vietų, kurios galėtų pri-sidėti prie kuriamo Bazilionų cirkuliario. Tačiau šis klausimas buvo išspręstas tik po 9 metų – 1934 m., Bazilionuose dirbant kun. J. Gilvydžiui.

Iš 1928 m. inventoriaus matyti, kad dirbant kun. J. Kilčiauskui nebuvo jokių brolių ir jokių draugijų. Veikė bažnyčios komitetas, kurį sudarė 13 asmenų: Jonas Petraitis, Aleksandras Šynika, Ignacas Dom-brauskas, Konstantinas Abramovičius, Mykolas Ka-baila, Kazimieras Januškevičius, Petras Hurcyna, Antanas Goris, Florijonas Tamulis, Pranciškus Pekys, Viktoras Bagarauskis, Juozas Petkus ir Tadas Giržoda. Taip pat veikė ir Bažnyčios palaikymo ta-ryba, kurią sudarė pirmininkas kun. J. Kilčiauskas ir nariai Mykolas Kabaila, Petras Hurcyna ir Tadas Giržodas²². Bažnyčia neturėjo ypatingų palikimų, stebuklingų statulų ar paveikslų.

1928 m. balandžio 26 d. Padubysio bažnyčios inventorių kun. J. Kilčiauskas perdavė kun. J. Gilvydžiui²³.

Būtina paminėti kun. J. Gilvydžio atliktus darbus: jo iniciatyva 1933 m. senuoju stiliumi buvo pastatyta (atstatyta senuoju pavidalu) me-dinė bažnyčia, kurios centrinį altorių ir šiandieną puošia XVIII a. drobėje aliejumi tapytas paveikslas

²⁰ 1937-07-10 raštas Nr. 351, *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, įvairūs raštai.

²¹ 1934-04-17 Kauno metropolijos kurijos raštas Nr. 1181, *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, kurijos raštai.

²² Kauno arkivyskupijos Šiaulių dekanato Padubysio filijos inventorių, *Bazilionų bažnyčios archyvas*.

²³ *Ten pat*.

Pirmajai Komunijai atminti. 1946 m. liepos 31 d.

Kun. Juozapas Gilvydis

„Nukryžiuotasis Kristus“, bažnyčioje yra išlikę du 1732 m. Karaliaučiuje ir Vilniuje lieti varpai – vienas didelis, kitas mažesnis. Skambinama tik didžiuoju varpu. Deja, mažasis varpas daug metų tyli. Saugomos ir bažnytinės knygos, pradėtos dar prieš Antrąjį pasaulinį karą (reikia pasakyti, kad dalį bažnytinių knygų sovietinė milicija pasiėmė dar 1940 m. rudenį).

Nepriklausomybės metais Bazilionuose veikė katalikiškos organizacijos: Angelaičiai (1935 m. gruodžio 2 d. patvirtinti Kauno arkivyskupijos Angelaičių sąjungos centrinio komiteto²⁴), Šauliai (1937 m. buvo įkurtas Šaulių būrys²⁵), Katalikų veikimo centras (KVC, įkurtas 1938 m.), įregistruotas Vidaus reikalų ministerijoje.

1938 m. spalio 23 d. rašte vidaus reikalų ministrui kunigas J. Gilvydis prašė panaikinti Padubysio–Bazilionų vardo dvilypumą, palikti tik Bazilionų vardą, kaip turintį svarbų istorinį paaiškinimą.

Sovietinės okupacijos metais Bazilionuose dirbo 8 kunigai: **Juozas Gilvydis, Bronius Nemeikšis, Juozapas Adomaitis, Vytautas Griganavičius, Pranciškus Ščepavičius,**

Vytautas Jurcevičius, Feliksas Baliūnas, Petras Petraitis.

Ilgiausiai (1928–1955) – net 27 metus – dirbo klebonas **Juozapas Gilvydis**, o ir vėliau, būdamas altarista, talkino klebonui iki pat tragiškos mirties 1958 m. pabaigoje.

Padubysio valsčiaus vykdomojo komiteto pirminko 1948 m. liepos mėn. rašte reikalaujama iki 1948 m. rugpjūčio 1 d. pristatyti asmeninį bažnytinio komiteto sąrašą, priešingu atveju grasinama uždaryti bažnyčią²⁶. Šis dokumentas liudija kun. J. Gilvydžio priešinimąsi sovietinės valdžios reikalavimams.

1948 m. spalio 12 d. dekanalinio vizito Bazilionuose dokumente pažymėta, kad liepos mėn. įstatymu yra nacionalizuota Bazilionų bažnyčia ir klebonija, todėl klebono patalpos užimtos, paliktas vienas kambarys ir virtuvė. Klebonijos patalpos buvo atiduotos mokinių bendrabučiui.

Prašymo leisti Bazilionų bažnyčioje 1949 m. rugpjūčio 7 d. laikyti pamaldas Pakapės klebonui

²⁴ Kauno arkivyskupijos Angelaičių sąjungos regulaminas – ceremonialas, *ŠVBBA*.

²⁵ 1939-08-31 Kauno arkivyskupijos kurijos raštas Nr. 2192, *ŠVBBA*, byla, kurijos raštai.

²⁶ 1948-07-18 raštas, *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, įvairūs raštai.

Jonui Girdzevičiui (1914-01-10–1939-06-03–2003-02-03)²⁷ ir Kurtuvėnų altaristai (1946–1950) Juozapui Čepėnui (1880-10-30–1905-10-23–1976-01-24)²⁸ vykdomasis komitetas nepatenkino²⁹, nors tų pačių metų kovo 29 d. Religinių kultūrų reikalų tarybos prie TSRS Ministrų Tarybos įgaliotinio Lietuvos TSR Broniaus Pušinio pasirašytu dokumentu duotas leidimas laikyti balandžio 11 ir 12 d. pamaldas Pakapės klebonui J. Girdzevičiui, Kiaunorių klebonui Vladislavui Petkevičiui ir Kurtuvėnų klebonui J. Čepėnui buvo suteiktas³⁰. O 1952 m. liepos 30 d. Bazilionų parapijos klebonas J. Gilvydis rašė pareiškimą Šiaulių srities kultūrų reikalų įgaliotiniui: „Šiaulių rajono Bazilionų bažnyčioje sekmadienį, rugpjūčio 10 d., išpuola atlaidai. Kadangi man vienam viską atlikti yra neįmanoma, dar amžiumi esu nusenęs, todėl šiuo Tamstos prašau leisti atvykti mano kaimynam Kurtuvėnų klebonui Radzvilui ir Pakapės klebonui kun. Girdzevičiui man pagelbėti.“ Šiame dokumente religinių reikalų įgaliotinis sričiai įrašė: „Šį reikalą tvarko rajono vykdomieji komitetai.“³¹

O 1952 m. rugpjūčio 10 d. atlaiduose kun. J. Gilvydžiui talkino Kurtuvėnų klebonas Radzvilas ir Pakapės klebonas Girdzevičius.

1953 m. kovo 2 d. klebonas J. Gilvydis Šiaulių rajono Vykdomojo komiteto pirmininko prašė, kad prieš Velykas, pirmadienį ir antradienį, kovo 30 ir 31 d., kada labai daug žmonių eina išpažinties, o jis jau nusenęs, tad nebepėja, leisti atvykti kaimyninių Kurtuvėnų ir Pakapės parapijų klebonams ir jam patalkinti. Vykdomojo komiteto pirmininkas neprieštaravo tokiam prašymui³².

1950 m. Kauno arkivyskupijos kurija pranešė visiems dekanatams Religinių kultūrų reikalų tarybos prie TSRS Ministrų Tarybos įgaliotinio Lietuvos TSR rašto Nr. 609 tekstą, kuriame įsakoma katalikų parapijoms įsigyti naujus antspaudus lietuvių ir rusų kalbomis: kampinį – komiteto, apvalų – komiteto ir apvalų – komiteto pirmininko, o senuosius perduoti Kauno milicijos valdybai sunaikinti, kaip neleistinus toliau naudoti. Šis darbas pavestas Kauno kurijai. Jeigu kuris klebonas neturi apvaliojo antspaudų, privalo parašyti oficialų raštą Kauno milicijos valdybai, nurodymas jo dingimo laiką ir aplinkybes³³. 1950 m. balandžio 14 d. klebonas J. Gilvydis bažnytinį antspaudą perdavė Šiaulių dekanui³⁴.

1951 m. rugpjūčio mėn. raštu pranešama, kad „visi piliečiai-ne kolūkiečiai, tame tarpe ir kulto tarnautojai, jei turi nors kiek žemės arba gyvulinio inventoriaus, yra apdedami 500 kg. pieno, 60 kg. mėsos, 100 kiaušinių ir kt. prievolėmis“³⁵.

1953 m. rugpjūčio 18 d. Šiaulių apskrities Bazilionų valsčiaus žemės ūkio artelės „Tarybinis artojas“ pirmininkas rašė piliečiui J. Gilvydžiui raštą: „Prašome kuo skubiausiu laiku ištuštinti kolūkio sklepą, kuris randasi Jūsų kieme ir kuriuo Jūs iki šio laiko naudojotės, minėtas sklepas reikalingas kolūkiui.“³⁶

1955 m. rugsėjo 1 d. Bazilionų klebonas J. Gilvydis perdavė bažnytinį inventorių naujam kunigui Broniui Nemeikšiui³⁷ ir liko altarista Bazilionuose. 1958 m. gruodžio 10 d. kun. J. Gilvydis, eidamas 73 metus, iškeliavo į Amžinybę³⁸.

²⁷ Žurauskienė J., Mylimą kunigą palydėjo į amžino poilsio vietą, *XXI amžius*, 2003-02-28, Nr. 17. Kun. J. Girdzevičius 1932–1935 m. mokėsi Kauno kunigų seminarijoje, vėliau – Kauno Vytauto Didžiojo universitete. Išventintas į kunigus nuo 1939 m. vikaravo Raseinių, Kelmės, Jurbarko rajonų parapijose, Ukmergės rajono Veprių bažnyčioje. Klebonavo Kauno rajone. Po 20 darbo Balninkuose metų buvo paskirtas į Ukmergę. Nuo 1991 m. rugsėjo mėn. paskirtas Ukmergės Šv. Apaštalo Petro ir Povilo bažnyčios rezidentu.

²⁸ Čepėnas J., *Sacerdos in aeternum. Vėlaikių Juozelio atsiminimai*, Kaunas: Lututė, 2010, 608 p.

²⁹ 1949-08-01 raštas Nr. 1787, *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, įvairūs raštai.

³⁰ 1949-03-29 raštas Nr. 223, *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, įvairūs raštai.

³¹ 1952-08-02 raštas Nr. 5028, *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, įvairūs raštai.

³² 1953-03-02 pareiškimas Nr. 4, *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, įvairūs raštai.

³³ 1950-04-11 Kauno arkivyskupijos kurijos pranešimas Nr. 36, *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, kurijos raštai.

³⁴ 1950-04-14 pažymėjimas Nr. 44, *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, kurijos raštai.

³⁵ Raštas prievolių davimo reikalu, *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, įvairūs raštai.

³⁶ 1953-08-18 raštas Nr. 417, *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, įvairūs raštai.

³⁷ Kauno arkivyskupijos Šiaulių dekanato Padubysio filijos inventorių, *ŠVBBA*.

³⁸ Mirties liudijimas Nr. 023520, *ŠVBBA*, byla, DŽDT pažymėjimai.

Kun. Juozapas Adomaitis

Kun. Bronislovas Nemeikšis

Kun. **Bronislovas Nemeikšis**³⁹ Bazilionuose dirbo 5 metus – 1955–1960 m.⁴⁰ Jau pirmųjų darbo metų raporte jis rašė, kad tikinčiųjų parapijoje priskaičiuojama apie 1900, tačiau Mišiose (Sumoje) dalyvauja 30–40 senelių. Nėra nei jokio chorelio, jokio ministranto, o kunigas – didžiausia pajuoka ir laikomas šarlatanu. Sudėtinga ir materialinė bažnyčios būklė: stogas visai supuvęs ir sukiuręs, lyjant

vanduo teka į vidų, bėga ant altorių, todėl negalima laikyti ir pamaldų. Grindys supuvusios, sukritusios. Žiemą pripusto sniego. Pamatas išgriautas. Prie bažnyčios durų laipteliai visai supuvę, kitur visai nėra. Išpuvusi siena ir šoninės durys. Bažnyčioje keli zoslanai, suolų nėra. Liturginių rūbų beveik nėra (tik 2 arnotai ir 1 kapa), nėra vėliavų ir baldakimo. Šventorius ir kapai netverti, priaugę krūmų, ganosi gyvuliai, jį teršia ir būriai paukščių⁴¹.

Radęs tokią padėtį kun. B. Nemeikšis sudarė 12 punktų skubių darbų planą ir prie jo parašė, kada atliktas darbas: 1) uždengti stogą (uždengtas 1955 m. lapkričio 14 d.); 2) aptverti šventorių (aptvertas 1956 m. birželio 23 d.); 3) aptverti kapines (aptvertos 1956 m. vasario 22 d.); 4) sudėti bažnyčioje grindis (sudėtos 1959 m. gegužės 1 d.); 5) padaryti bažnyčiai suolus; 6) padaryti naujas bažnyčios duris (padarytos 1958 m.); 7) sutvarkyti ir atnaujinti bažnyčios pamatą (padaryta 1959 m.); 8) padaryti prie šoninių bažnyčios durų cementinius laiptelius (padaryta 1957 m. vasario 10 d.); 9) sutvarkyti į bažnyčią vedantį kelią (padaryta 1958 m.); 10) išigyti reikalingiausių inventorių (išigyta 1958 m.); 11) nudažyti bažnyčią iš lauko; 12) išdekoruoti bažnyčios vidų. Pastarųjų dviejų

³⁹ Kun. jubil. **Bronislovas Nemeikšis** (1925-01-10–1949-09-25–2013-07-06) gimė Šiaulių šv. Jurgio parapijoje. Šeimoje, be jo, augo dar du broliai. 1943–1950 m. studijavo Kauno tarpdiecezinėje kunigų seminarijoje. Vyskupas Kazimieras Paltarokas 1949 m. rugsėjo 25 d. Švč. Trejybės bažnyčioje iššventino jį į kunigus. Kun. B. Nemeikšis buvo paskirtas ir tarnavo šiose parapijose: nuo 1950-07-19 – Dotnuvos Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelės Marijos parapijos vikaru; nuo 1951-09-01 – Šlapaberžės Nukryžiuotojo Jėzaus parapijos klebonu; nuo 1953-07-14 – Viduklės šv. Kryžiaus parapijos vikaru ir Žalpių šv. Benedikto parapijos klebonu; nuo 1955-07-22 – Bazilionų šv. Bazilijaus Didžiojo parapijos klebonu; nuo 1961-02-20 – Joniškio Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų altaristu; nuo 1964-09-25 – Labūnavos Dievo Apvaizdos parapijos klebonu; nuo 1965-01-13 – Radviliškio Švč. Mergelės Marijos Gimimo parapijos altaristu, o nuo 1966-03-31 – šios parapijos vikaru; nuo 1967-04-28 – Šaukoto Švč. Trejybės parapijos klebonu; nuo 1967-05-06 – Pakapės Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų parapijos klebonu; nuo 1971-09-08 – Liolių šv. Simono ir Judo Tado parapijos administratoriumi; nuo 1978-07-10 – Joniškio Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų altaristu; nuo 1982-05-28 iki mirties – Radviliškio altaristu. Mirė 2013 m. liepos 6 d. Radviliškyje.

⁴⁰ [Autorius nenurodytas], A+A kun. jubil. Bronislovas Nemeikšis (1925-01-10–1949-09-25–2013-07-06), *XXI amžius*, 2013-08-17, Nr. 30.

⁴¹ 1955-08-13 kun. B. Nemeikšio raportas Kauno arkivyskupijos, Kaišiadorių ir Vilkaviškio vyskupijų valdytojui, *ŠVBBA*, byla, Bazilionų parapijos Vykdomojo komiteto darbai.

darbų klebonas B. Nemeikšis nebespėjo padaryti. Kiekvienam minėtam darbui atlikti reikėjo ne tik medžiagų, lėšų, bet ir prirašyti gausybę įvairiausių raštų. Tą liudija Bazilionų bažnyčios archyvinė byla „Bazilionų parapijos Vykdomojo komiteto darbai“. Pavyzdžiui, bažnyčios stogą skarda dengė Pranas Kaselskis iš Naujosios Akmenės. Su juo sutartį sudarė Bazilionų katalikų bažnyčios Vykdomojo komiteto narys Vladas Mažuika, o kiek reikėjo raštų skardai gauti. Už stogo dengimą skardininkui buvo sumokėta 5100 rublių⁴², o iš viso stogo dengimo išlaidos sudarė 22 000 rublių⁴³. Kun. B. Nemeikšis išvardijo visas gautas aukas iš Bazilionų miestelio ir kitų vietovių (suneštos į namus, surinktos aplankant butus ir gautos kalėdojimo proga) – iš viso 21 191 rublis⁴⁴.

Kunigas ne tik remontavo bažnyčią, tvarkė aplinką, bet ir rūpinosi būtiniausiais bažnytiniais daiktais. Inventorinėje knygoje yra išvardyti 23 rūšys daiktų, kuriuos kun. B. Nemeikšis įsigijo 1956 m., tarp jų ir Betliejaus prakartėlė su visomis figūromis; 1957 m. įsigyta 19 pavadinimų daiktų, tarp jų 16 suolų, 6 mediniai liktoriai, 12 automatinų žvakių, 12 elektrinių žvakių; 1958 m. įsigyti trijų rūšių pavadinimų daiktai: juoda aksominė kapa, 6 mediniai liktoriai ir gedulo papuošalai bažnyčiai; 1959 m. – 5 pavadinimų daiktų, tarp jų 2 mediniai suolai bažnyčioje ir 2 presbiterijoje, 2 liustros bažnyčios navoje, Švč. Jėzaus Širdies statula⁴⁵. Tad šitaip tvarkydamas Bazilionų bažnyčią, dėl lėšų stygiaus kun. B. Nemeikšis negalėjo pagelbėti Klaipėdos klebonui Liudui Poviloniui, statančiam Marijos Taikos Karalienės bažnyčią. Kun. L. Povilonio laiške prierašas: „Neišpildyta! Priežastis: savo bažnyčios remonto reikalai.“ Toks pat prierašas ir kun. Broniaus Laurinavičiaus rašytame laiške, prašant paramos baigiamai statyti Švenčionėlių bažnyčiai⁴⁶.

Klebonas kreipėsi į sovietinės valdžios pareigūnus dėl špitolės grąžinimo, tačiau Šiaulių rajono DŽDT Vykdomojo komiteto pirmininkas Gureckis parašė: „Į jūsų paduotą pareiškimą špitolės grąžinimo reikalu, pranešame, kad minėto pastato niekas neparduoda. Lėšos yra išskirtos namo remontui. Minėtame name bus įrengtas internatas.“⁴⁷

Klebono B. Nemeikšio iniciatyva 1957 m. bažnyčioje pradėjo dirbti vargonininkas Kazimieras Milašius. 1959 m. balandžio 2 d. su juo sudaryta darbo sutartis, kurioje nurodyta, kad vargonininkas kas mėnesį gaus po du šimtus rublių⁴⁸. K. Milašius Bazilionuose dirbo beveik trejus metus – iki 1960 m. gegužės 4 d.⁴⁹

1960 m. birželio 23 d. Bazilionų parapijos komiteto susirinkime (pirmininkavo V. Jocy, sekretoriavo J. Tamutis) svarstyta parapijos klebono ataskaita, kooptuoti nauji nariai (vietoj Alekso Gelžinio išrinktas Antanas Studentas), svarstyti bažnyčios remonto klausimai⁵⁰.

Bazilionų parapijiečiai, kaip ir visos Lietuvos kaimo žmonės, buvo suvaryti į kolektyvinius ūkius, vėliau sujungtus į stambesnę „Tarybinio artojo“ kolūkį. Vykdamas penkmečių planus, melioruojant ir stambinant laukus, ir šiame krašte išnyko daug kaimų ir vienkiamų: Jogminų, Ledavos, Lopeiškių, Michailovkos, Pašimšovos, Valiuliškės ir kitų kaimų, kurių gyventojai persikėlė į Bazilionus, Pikeliškę ar išvyko gyventi kitur.

Nuo 1960 m., kai kolūkiui pradėjo vadovauti beveik iki jo reorganizacijos, Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, pirmininkavęs Algimantas Augys, Bazilionuose pastatyta gyvenamųjų namų, miestelio centre – kultūros namai ir administracinis pastatas, gamybinių pastatų. Buvo išasfaltuotos gatvės, nutiesti nauji keliai, o užtvėnkus Šiaušės ir Tilžytės upelius susidarė gražūs vandens telkiniai.

1960 m. lapkričio 23 d. kun. B. Nemeikšis perdavė bažnytinį inventorių kun. **Juozapui Adomaičiui**⁵¹ (1901-10-26–1929-06-16–1983-05-03),

⁴² 1957-09-12 darbo sutartis, ŠVBBA, byla, Bazilionų parapijos Vykdomojo komiteto darbai.

⁴³ 1958-03-09 Bazilionų bažnyčios stogo dengimo išlaidos, ŠVBBA, byla, Bazilionų parapijos Vykdomojo komiteto darbai.

⁴⁴ 1958-03-09 aukos..., ŠVBBA, byla, Bazilionų parapijos Vykdomojo komiteto darbai.

⁴⁵ Kauno arkivyskupijos Šiaulių dekanato Padubysio filijos inventorių, ŠVBBA.

⁴⁶ 1958-03-27 kun. L. Povilonio laiškas, ŠVBBA, byla, įvairūs raštai.

⁴⁷ 1956-05-22 raštas Nr. 1115, ŠVBBA, byla, Bazilionų parapijos Vykdomojo komiteto darbai.

⁴⁸ 1959-04-02 darbo sutartis, ŠVBBA, byla, Bazilionų parapijos Vykdomojo komiteto darbai.

⁴⁹ 1960-05-04 pareiškimas, ŠVBBA, byla, Bazilionų parapijos Vykdomojo komiteto darbai.

⁵⁰ 1960-06-23 protokolas, ŠVBBA, byla, Bazilionų parapijos Vykdomojo komiteto darbai.

⁵¹ Kauno arkivyskupijos Šiaulių dekanato Padubysio filijos inventorių, ŠVBBA.

Kun. Vytautas Griganavičius

Kun. Pranciškus Ščepavičius

kuris Bazilionų šv. Bazilijaus Didžiojo parapijoje dirbo trejetą metų (1960–1963). Kun., teologijos licenciatas J. Adomaitis gimė 1901 m. spalio 26 d. Pašilių kaime, Plokščių parapijoje (Šakių r.). Baigęs pradžios mokyklą Plokščiuose, įstojo į Šakių „Žiburio“ gimnaziją, o 1923 m. – į Vilkaviškio kunigų seminariją, kuri tuo metu buvo Gižuose, kartu studijavo ir Kauno universitete. 1929 m. birželio 16 d. buvo išventintas į kunigus. Kaune ėjo Zitiečių ligoninės kapeliono pareigas, rūpinosi ligonių sielovada. 1932 m. baigęs Kauno Vytauto Didžiojo universitetą gavo teologijos licenciato laipsnį. Kun. J. Adomaitis buvo paskirtas Alytaus parapijos vikaru ir Žemės ūkio mokyklos kapelionu, 1933 m. – Šakių „Žiburio“ gimnazijos kapelionu, o 1935 m. – Vilkaviškio vyskupijos viceoficiolu ir Katalikų veiksmo dvasios vadovu. 1941–1945 m. kun. J. Adomaitis dirbo Marijampolės mergaičių gimnazijos kapelionu, dvasios tėvu ir lotynų kalbos mokytoju, o 1945–1951 m. – Griškabūdžio klebonu ir Kudirkos Naumiesčio dekanu. 1951 m. Griškabūdyje kun. J. Adomaitis buvo suimtas bolševikų ir įkalintas Sibiro lageriuose. 1956 m. grįžo į Lietuvą ir buvo paskirtas Marijampolės vikaru, o 1958 m. – Alytaus klebonu ir dekanu. 1960 m. atkeltas į Kauno arkivyskupijos Bazilionų parapiją klebonu, o 1963 m. grįžo į Vilkaviškio vyskupiją ir dirbo gimtosios Plokščių parapijos klebonu, nes iš

buvusio Plokščių klebono kun. Juozo Voveraičio (1922–1972), kaip partizanų rėmėjo, bolševikų valdžia buvo atėmusi „kulto tarnautojo“ pažymėjimą ir parapija buvo likusi be klebono. 1929 m. kun. J. Adomaitis kaip parapijos klebonas sakdamas pirmąjį pamokslą gimtosios parapijos bažnyčioje (kurioje buvo pakrikštytas, priėmė Pirmąją Komuniją) laikė pirmąsias primicijų Mišias ir teikė pirmąjį savo Dangiškąjį palaiminimą giminėms ir visiems Mišių dalyviams. Jis sakė, kad jam prisistatyti vyresniesiems nereikia, nes jį ir jo artimuosius visi pažįsta, o jaunesniesiems apie jį papasakos jų tėvai. Klebonas papasakojo, kaip jis pirmąją dieną atsikėlęs į Plokščius gimtinės bažnyčioje dėkojo Dievui už kunigystės pašaukimą. Eidamas lankyti tėvų kapus džiaugėsi galingu Nepriklausomybės ažuolu, augančiu prie klebonijos kūdros ant kalnelio, mokykla, kurioje mokėsi (ji dabar perkelta į Rumšiškių muziejų), o prie tėvų kapų dėkojo už gražų katalikišką auklėjimą ir gimtinės meilę.

1961 m. rugpjūčio 1 d. Bažnyčios vykdomojo komiteto posėdyje svarstytas atliktas remontas – dekoracija. Džiaugtasi, kad darbas atliktas gerai ir rūpestingai – bažnyčia iš vidaus tapo graži, jauki ir maloni. Klebonas J. Adomaitis pranešė, kad remonto – dekoracijos – išlaidos iš surinktų aukų

apmokėtos ir skolų nėra⁵². Po aštuonių mėnesių vykusiame posėdyje svarstytas mokesčių klausimas bažnyčiai išlaikyti. „Aptarus susidariusią padėtį, kad šventadieniais bažnyčioje renkamų aukų nepakanka mokesčiams už bažnyčią sumokėti ir vargonininkui bei zakristijonui už patarnavimą atsilyginti, nutarta prašyti parapijiečių nuo šeimos skirti laisvų aukų tris rublius metams, kartu prašant kleboną tą nutarimą paskelbti bažnyčioje.“⁵³

Algirdas Jokūbaitis, rašydamas straipsnį apie kunigą, prisiminė, kad 1965 m. birželio mėn., jo tėvams švenčiant sidabrinį vestuvių jubiliejų, Plokščių bažnyčioje klebonas J. Adomaitis su kunigais Antanu Lukošaičiu (1926–2001) ir Vincu Bandza (1926–1997) laikė šv. Mišias, o po to su jubiliatų giminėmis ir svečiais nuoširdžiai ir paprastai bendravo, skleisdamas Gerojo Ganytojo ir tautiškumo dvasią juodos priespaudos metais.

Dar vienas malonus prisiminimas aplankė mane, kai aš, mokydamasis Vilniaus universitete, 1970 m. birželio mėn. laikiau valstybinius egzaminus ir gyvenau pas Vilniaus Šv. Onos bažnyčios kleboną kun. Joną Morkūną (1918–2004). Vieną rytą po Mišių klebonas atėjo prie pusryčių stalo su Plokščių klebonu kun. J. Adomaičiu. Aš klausiausi šių kunigų – buvusių lagerinių kankinių – istorijų, paskui mačiau, kaip jie džiaugėsi vienas kitu ir dėkojo Dievui, kad dar gali skelbti Gerąją Naujieną ir padėti žmonėms gyvenimo kryžkelėse.

Kun. J. Adomaitis 1979 m. birželio mėn. Plokščiuose iškilmingai atšventė kunigystės 50-metį. Dėl sveikatos jau būdamas altaristu parašė atsiminimus apie 1941–1956 m. – jų originalas saugomas Vilkaiviškio vyskupijos kurijoje.

Kun. J. Adomaitis mirė 1983 m. gegužės 3 d. Laidotuvėms gegužės 6 d. vadovavo vysk. L. Povilionis, dalyvavo apie 80 kunigų ir gausi minia parapijiečių, nors saugumiečiai per kolūkių vadovus komunistus draudė dalyvauti laidotuvėse. Kapinėse per pamokslą Kriokialaukio parapijos klebonas kun. Vaclovas Stakėnas pranešė, kad Vilniuje, teismo salėje, suimtas liudytojas kun. Sigitas Tamkevičius,

ir prašė pasimelsti už kunigus – kalinius, kenčiančius dėl Evangelijos skelbimo⁵⁴.

Penkerius metus (1963–1968) Bazilionuose dirbo kun. **Vytautas Griganavičius** (1925-01-09–1949-09-25–2008-03-17). Jis gimė Ukmergės apskrities Kavarsko valsčiaus Ryklikų kaime giliai tikinčioje šeimoje, kurioje augo penki vaikai. Būsimojo kunigo tėvas buvo Kavarsko bažnyčios komiteto pirmininkas.

V. Griganavičius mokėsi Kavarsko pradžios mokykloje, 1933 m. išvažiavo mokytis į Ukmergės Antano Smetonos gimnaziją, o 1943 m. – į Anykščių gimnaziją, kurią baigė 1944 m. Su pirmąja gimnazijos abiturientų laida ir kartu su kitais gimnazistais išėjo savanoriu į Povilo Plechavičiaus formuojamą Vietinę rinktinę, pradėjo mokytis Marijampolės kariūnų mokykloje.

Rinktinę išformavus, 1944–1945 m. V. Griganavičius slapstėsi nuo mobilizacijos, kiek laiko buvo kalinamas, paskui dirbo Šešuolėlių (Ukmergės r.) girininkijoje miško kirtėju, uždariavo pas ūkininkus. Kunigo Eduardo Simaškos paskatintas, 1945–1949 m. studijavo Kauno tarpdiecezinėje kunigų seminarijoje. Studijų metais buvo seminarijos negociatorius (atstovas svečiams pasitikti).

1949 m. rugsėjo 25 d. Kauno Švč. Trejybės bažnyčioje Panevėžio vyskupas K. Paltarokas V. Griganavičių išventino į kunigus. Kadangi išventinimo metu kunigas V. Griganavičius dar nebuvo baigęs viso teologijos kurso, iš pradžių jis buvo paskirtas rezidentu prie Seredžiaus šv. Jono Krikštytojo parapijos bažnyčios – turėjo teisę aukoti tik Mišias. Ten gyvendamas, baigė seminarijos kursą. Seredžiuje jis artimai bendravo su partizanais, teikė jiems dvasinę pagalbą, buvo artimas vietinio jaunimo bičiulis.

1951 m. buvo paskirtas Žemosios Panemunės šv. Vincento Pauliečio parapijos klebonu, 1957 m. – Skirsnemunės šv. Jurgio parapijos klebonu, tačiau šių pareigų taip ir nepradėjo eiti dėl nuo jo nepriklausančių aplinkybių, todėl tuo pat metu buvo paskirtas ir Vilkijos šv. Jurgio parapijos vikaru.

⁵² 1961-08-01 protokolas, ŠVBBA, byla, Bazilionų parapijos Vykdomojo komiteto darbai.

⁵³ 1962-03-10 protokolas, ŠVBBA, byla, Bazilionų parapijos Vykdomojo komiteto darbai.

⁵⁴ Kun. J. Adomaičio nekrologas, atspausdintas Katalikų kalendoriuje-žinyne 1984 m., buvo baigtas šiais žodžiais: „Buvo tai šviesus, pavyzdingas kunigas, reto taurumo asmenybė, kupina nuoširdumo ir paprastumo. Mes gėrimės ir didžiuojamės tokiais dvasios vadais“ (žr. Jokūbaitis A., Mylėjo Dievą, žmones ir gimtinę. Minint kun. Juozo Adomaičio 25-ąsias mirties metines, XXI amžius, 2008-05-02, Nr. 33).

Kun. Petras Petraitis

Formaliai eidamas šias pareigas, tuo metu jis nuolat buvo siunčiamas pavaduoti tai vienos, tai kitos parapijos klebonų, kol 1958 m. gegužės mėn. buvo paskirtas Raudondvario šv. Kūdikėlio Jėzaus Teresės parapijos klebonu, po dvejų metų – Skirsnemunės šv. Jurgio parapijos klebonu ir ten darbavosi dvejus metus. 1962–1963 m. dirbo Gasčiūnų šv. Staniskovo Kostkos parapijos klebonu.

1963 m. buvo paskirtas Bazilionų šv. Bazilijaus Didžiojo parapijos klebonu. Čia dirbo penkerius metus. 1968–1977 m. – Dotnuvos (Kėdainių r.) Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai parapijos klebonu, kartu administravo ir Akademijos bei Šlapaberžės parapijas. Jis suremontavo Dotnuvos bažnyčią. 1977 m. – Raseinių Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų ir Kalnujų šv. Viktoro parapijų klebonu. Raseiniuose kunigas V. Griganavičius liko iki gyvenimo pabaigos. 1992 m. buvo paskirtas Raseinių parapijos altariaus, drauge 1998–2004 m. darė Lyduvėnų šv. apaštalo Petro ir Povilo parapijos administratoriaus pareigas.

Gyvenimo pabaigoje susilpnėjus sveikatai, kun. V. Griganavičius apsigyveno savo namelyje Raseiniuose, tačiau visuomet stengėsi įsitraukti į pastoracinį darbą, uoliai klausydavo išpažinčių, noriai dalyvaudavo visuose atlaiduose, šiltai bendravo su parapijiečiais. Konfratrų atmintyje visuomet išliko kaip šilto būdo ir geranoriškas žmogus.

Kun. Feliksas Baliūnas

Lietuvos atgimimo metais V. Griganavičius aktyviai dalyvavo visuomeniniame gyvenime: šventino vėliavas ir kryžius, pasitiko ir laidojo iš Sibiro parvežtus tremtinių palaikus, bažnyčioje pradėjo rengti dvasingumą ugdančius koncertus, mokyklose atnaujino tikybos pamokas. Jis dalyvavo Atgimimo mitinguose Raseiniuose ir Kaune, buvo 1991 m. sausio įvykių dalyvis ir liudininkas Vilniuje, visur propagavo Maironio poeziją kaip patriotizmo šaltinį ir galimą alternatyvą maldoms.

V. Griganavičius buvo Lietuvos vietinės rinktinės karių savanorių kapelionas, Raseinių rajono garbės pilietis. Raseiniuose šis dvasininkas buvo ryškus moralinis autoritetas, nuoširdžiai bendravęs ir su tikinčiaisiais, ir su abejojančiais, visiems radęs šiltą žodį⁵⁵.

1968 m. kun. V. Griganavičius iškėlus į Dotnuvos Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai parapiją, į Bazilionus buvo paskirtas kun. **Pranciškus Ščepavičius** (1918-11-20–1944-03-25–2008-02-16), kuris šioje parapijoje dirbo vienuolika metų. Jis gimė Raseinių parapijoje. 1944 m. kovo 25 d. buvo iššventintas į kunigus. 1944 m. birželio 9 d.

⁵⁵ Jis buvo apdovanotas Kariuomenės kūrėjų savanorių medaliu (2000 m.), buvo Raseinių miesto garbės pilietis (iki 2006 m.). Mirė 2008 m. kovo 17 d., sulaukęs 83 metų amžiaus, palaidotas Raseinių Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios šventoriuje (žr. Pasaulio anykštėnų bendrija. Anykštėnų biografijų žinynas).

paskirtas Joniškio Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų parapijos vikaru. Tų pačių metų gruodžio mėn. paskirtas Pašvitinio Švč. Trejybės parapijos vikaru, nuo 1946 m. rugpjūčio 2 d. – Muniškių parapijos kuratu, nuo 1947 m. kovo 6 d. – Kauno Prisikėlimo parapijos vikaru, 1947 m. balandžio 15 d. – Šlapaberžės Nukryžiuotojo Jėzaus parapijos kuratu, 1949 m. kovo 11 d. – Pagirių Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo parapijos vikaru, 1949 m. rugsėjo 15 d. – Ariogalos šv. Arkangelo Mykolo parapijos klebonu, 1956 m. liepos 17 d. – Raudondvario šv. Kūdikėlio Jėzaus Teresės parapijos altaristu, 1957 m. vasario 7 d. – Senosios Žagarės šv. apaštalų Petro ir Pauliaus parapijos klebonu, 1963 m. gegužės 13 d. – Liolių šv. apaštalų Simono ir Judo Tado parapijos klebonu, 1965 m. rugsėjo 8 d. – Betygalos šv. Mikalojaus ir Ugionių Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų parapijų administratoriumi, 1966 m. gegužės 17 d. – Veprių Švč. Mergelės Marijos Rožančinės parapijos klebonu, 1968 m. balandžio 29 d. – Bazilionų šv. Bazilijaus Didžiojo parapijos klebonu, 1979 m. rugpjūčio 30 d. – Baisogalos Švč. Trejybės parapijos klebonu. Šioje parapijoje klebonavo 25 metus. Pablogėjus sveikatai, 2004 m. sausio 9 d. buvo paskirtas Baisogalos parapijos altaristu.

Kol turėjo sveikatos ir jėgų, pastaruosius ketverių metus, eidamas parapijos altaristos pareigas, monsinjoras aukojo šv. Mišias, o vėliau, silpstant sveikatai, klausė išpažinčių. Jį slaugė jaunesnioji sesuo Petronėlė.

2008 m. vasario 16 d., eidamas 90-uosius metus, po ilgos ir varginančios ligos Šiaulių ligoninėje mirė ilgametis Baisogalos Švč. Trejybės parapijos klebonas monsinjoras Pranciškus Ščepavičius.

Monsinjoras buvo pašarvotas Baisogalos parapijos Švč. Trejybės bažnyčioje, toje pačioje bažnyčioje, kurioje jis dirbo 28 metus, ištikimai tarnaudamas Dievui, nuolankiai patarnaudamas savo parapijiečiams. Per tą laiką jis niekur nebuvo išvykęs atostogauti, neturėjo poilsio dienų.

Pasiaukojantį klebono darbą parapijiečiai labai vertino, todėl nuo ankstauro ryto iki vėlaus vakaro, reikšdami padėką, klaupė prie jo karsto ir maldomis prašė gerojo Dievo gailestingumo monsinjorui amžinybėje. Pagerbti šviesų mons. P. Ščepavičiaus atminimą iš Radviliškio atvyko politinių kalinių ir tremtinių organizacijos atstovai, rajono meras

A. Čepononis, savivaldybės administracijos direktorius V. Januševičius. Tiek žmonių, kiek susirinkdavo per tas dienas aukojant šv. Mišias už velionį, nebuvo mačiusi Švč. Trejybės bažnyčia. Laidotuvių dieną – vasario 19-ąją – bažnyčia buvo pilnutėlė.

12 valandą prie Lietuvos vėliava uždengto karsto į garbės sargybą stojo Baisogalos šaulių kuopos šauliai. Prieš prasidedant šv. Mišių aukai, prie karsto susėdo 28 kunigai, atvykę palydėti monsinjorą į amžinybės kelionę. Už velionį šv. Mišias aukojo Šiaulių vyskupas Eugenijus Bartulis. Jis, sakydamas pamokslą, priminė, kad velionis visą gyvenimą ištikimai tarnavo tikintiesiems, ir nurodė jį kaip pavyzdį jauniems kunigams⁵⁶.

Trejetą metų (1979–1982) Bazilionuose dirbo kun. **Vytautas Jurcevičius**. Spaudoje apie jo mirtį kukliai pateikta informacijos⁵⁷.

Daugiau kaip šešerius metus (1982–1988) Bazilionų šv. Bazilijaus Didžiojo parapijoje dirbo kun. **Feliksas Baliūnas**.

O Nepriklausomybės aušroje – 1988–1990 m. – kun. **Petras Petraitis**. Auštant Atgimimo rytui 1989 m. Bazilionuose iškilmingai buvo paminėtas 240-asis jubiliejus.

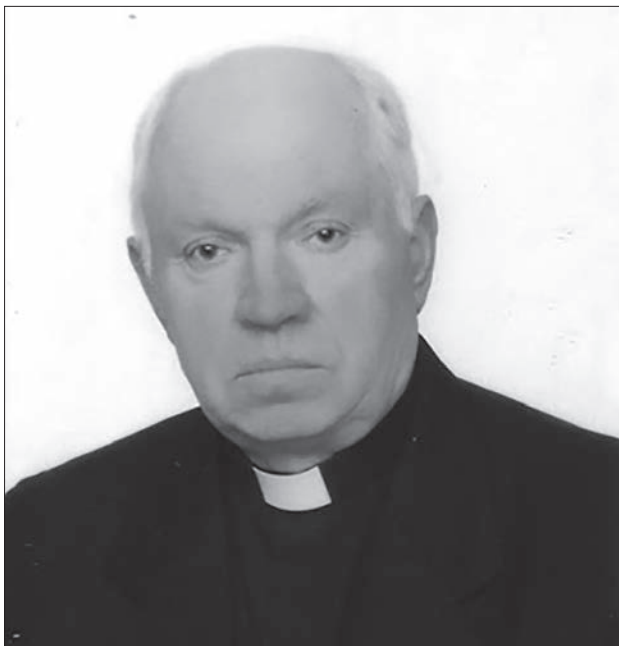
Medžio drožėjas, vietinis savamokslis skulptorius šviesios atminties Juozas Daugintis (g. 1916 m) išdrožė ir padovanojo parapijai Prakartėlės statulėles⁵⁸. Medinė Prakartėlė pakeitė naudoti nebėtinamą, apdužusį keramikinį dirbinį, minimą 1956 m. įgytų daiktų sąrašė. Knygoje „Sakralinės dailės paminklai“ Asta Giniūnienė pateikia tokį Prakartėlės pasą ir pirmąsyk publikuojamą nuotrauką:

Juozas Daugintis. Bazilionų apyl. 1982–1988. Liepos medis, fanera: drožyba, lakavimas.

⁵⁶ Po bažnytinių apeigų karstas buvo išneštas į bažnyčios šventorių. Prie kapo duobės atsisveikinimo žodį tarė Šiaulių vyskupas, Joniškio parapijos altaristas monsinjoras Juozas Dobilaitis, Baisogalos seniūnas Romas Kalvaitis, politinių kalinių ir tremtinių organizacijos atstovas. Bažnyčios choras laidotuvių ceremoniją baigė Tautos himnu. Baisogalos parapijos klebonas kun. Aldas Vinclovas padėkojo visiems svečiams ir parapijiečiams (žr. Gentvilas S., Palikęs ryškų pėdsaką Baisiogaloje A+A mons. Jubil. Pranciškus Ščepavičius (1918–1944–2008), *XXI amžius*, 2008-02-22, Nr. 15).

⁵⁷ Kovo 29 d. mirė Bazilionų, Padubysio, Šiaulių rajono klebonas kun. Vytautas Jurcevičius (gim. 1924 m., išventintas į kunigus 1947 m.). Buvo laidojamas ketvirtadienį, balandžio 1 d. Mūsų žiniomis, tai jau šeštas šiemet Lietuvoje miręs kunigas. Kauno arkivyskupija šiemet netenka jau antro kunigo.

⁵⁸ [Autorius nežinomas], Tylus Juozo Dauginčio džiaugsmas, *Laikas*, 1998-07-29, Nr. 57, p. 3.

Kun. Bronius Gimžauskas

Kun. Jordanas Urbonas

Skulptūrėlių h: Švč. Mergelės Marijos 38,4, šv. Juozapo 45,3, karaliaus su taure 31 (be pjedestalo), karaliaus su indu 43,5 (be pjedestalo), karaliaus su dėžute 40, tarno su kupranugariu 40, motinos su vaiku 32, piemens su dūdele 35,7, asilo 23, jaučio 14,5, angelo 41,5, trijų piemenėlių 17,5–19, 5, piemenėlio su dūdele 17,5, piemenuko su botagu 19, septynių avyčių 6–11, šuns 8⁵⁹.

Lietuvai tapus nepriklausomai Bazilionuose iki 2019 m. dirbo 5 kunigai. **Bronius Gimžauskas** (gim. 1927-05-15, išventintas į kunigus 1955-12-18), Verpių–Upininkų parapijos klebonas, dirbo 1990–1997 m. Jis 2002 m. gegužės 15 d. paminėjo savo kunigystės 75 metų jubiliejų. Tai dešimtoji kunigo parapija. Prieš 5 metus jis grįžo dirbti į Aukštaitiją. Gimė Zaguriškės kaime (Zarasų r.), ūkininko šeimoje, buvo devintas vaikas iš dešimties. „Užaugome penki, kiti penki maži mirė. Laikai buvo sunkūs. Tėvai turėjo 36 ha žemės, brolių su šeima išvežė į Sibirą. Man pavyko išsislapstyti“, – prisiminė pokarį B. Gimžauskas. Kartą jį sribai važiuojantį dviračiu apšaudė. „Nepataikė, angelas sparnu pridengė.“

⁵⁹ Giniūnienė A., Prakartėlė (II), *Lietuvos sakralinė dailė. II tomas: Šiaulių vyskupija. 2 dalis: Šiaulių dekanatas. 1 knyga: Agailiai–Juozapava*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018, p. 163.

Per 47 kunigavimo metus B. Gimžauskas pastatė dvi gražias mūrines klebonijas – Šiaulėnuose (Radviliškio r.) ir Bazilionuose (Šiaulių r.). „Jau mano gyvenimo saulutė slenka vakarop, bet, ačiū Dievui, sveikata neblogo. Be Verpių ir Upininkų bažnyčių, dar aukoju šv. Mišias Sližių koplyčioje“, – kalbėjo kunigas⁶⁰. 1997–2004 m. Šv. Bazilijaus Didžiojo parapiją aptarnavo **Jordanas Urbonas**⁶¹; 2004–2005 m. – Kurtuvėnų šv. Jokūbo parapijos klebonas **Algirdas Pakamanis** (1926-07-03–1959-03-25–2019-09-21).

2005 m. į Bazilionus buvo paskirtas naujas klebonas **Stanislovas Žukauskas** (gim. 1961-02-18, išventintas į kunigus 1988-05-29), kuris čia dirbo daugiau kaip 10 metų (2005–2016). Kun. S. Žukauską Bazilionuose 2016 m. birželio 28 d. pakeitė kun. **Tomas Ūksas** (gim. 1982-08-08, išventintas į kunigus 2008-06-29).

Klebonaujant kun. J. Urbonui Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčia paminėjo 250-metų bažnyčios jubiliejų, buvo pastatyti bažnyčios jubiliejui

⁶⁰ „Sąžinė – geriausias teisėjas, jos nepapirksi, ji griauš kaip kirminas, – teigia klebonas B. Gimžauskas. – Tikroji laimė – gyventi su Dievu, būti doram, sąžiningam.“ Drauge su parapijiečiais linkime klebonui B. Gimžauskui ilgą gyvenimo metų, šviesių darbų. Nuo 2009 m. balandžio 25 d. jis yra Marijampolės specialiuose globos namuose (Jonas Baikštys, *Žemės kelias* – 75 metus, *Valstiečių laikraštis*, 2002-05-18, Nr. 40).

⁶¹ Klebonas **Jordanas Urbonas** (gim. 1959-09-24, išventintas į kunigus 1990-05-27). Žr. priedus.

ir ilgamečiam (beveik 40 metų) zakristijonui skirti kryžiai, bažnyčioje naujus namus surado Šv. Jono Nepomuko skulptūra. 2003 m. pabaigoje Bazilionų miestelio gyventojų iniciatyva įsikūrė visuomeninė organizacija – Bazilionų miestelio bendruomenė. Daugiau kaip 50 tikrųjų narių turinti organizacija, vadovaujama 11 asmenų tarybos (pirmininkas V. J. Radžvilas), yra užsibrėžusi siekti kilnių tikslų. Bendruomenė bendradarbiauja su Bubių seniūnija (seniūnas Vytautas Slabys) ir Šiaulių rajono savivaldybe, Šv. Bazilijaus Didžiojo parapija ir dvasininkais, Kurtuvėnų regioninio parko direkcija. Bendrovės renginius paremia UAB „Šventjonis“ (generalinis direktorius Bronius Astrauskas) ir „Hidraltek“ (direktorius Stanislovas Gelžinis). O svarbiausia – pradėtos organizuoti Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui skirtos konferencijos, savotiškas ukrainiečių – unitų, vienuolių bazilijonų – grįžimas į kadaise čia, Bazilionuose, pastatytą bažnyčią, vienuolyną, mokyklą...

Klebonas S. Žukauskas, kaip jau minėta, Bazilionų šv. Bazilijaus Didžiojo parapijoje dirbo daugiau kaip 10 metų (2005–2016). Itin svarbus kunigo atliktas darbas – bažnyčios remontas 2006 m.

Konkursą laimėjusios UAB „Megairės“, tik vienos iš dviejų įmonių apskrityje, turinčių licenciją, darbuotojai nuo rugsėjo mėn. pakeitė supuvusius rąstus. Kai kuriuos iš jų, pasak statybos darbų direktoriaus Ričardo Milčiaus, teko „protezuoti“ – išpuvusias rąsto dalis išpjauti ir vietoje jų įdėti naujus rąstus. Tik taip buvo galima išgelbėti statinį.

Buvo pakeista ir didžioji dalis medinių pamatų ir stogo žiedo. Visa mediena apdorota antiseptinėmis medžiagomis, neleidžiančiomis toliau medžiui pūti, ir užtinkuota. Naujomis pakeistos ir trejos bažnyčios durys, spynos bei vyriai, stogvamzdžiai. Visas bažnyčios pastatas nugruntuotas iš išorės.

Pagal projektą bažnyčios remontui reikėjo 190 tūkstančių litų, kad pradėtos remontuoti bažnyčios darbas būtų užbaigtas, paramos teko kreiptis į Seimo narę Rimą Baškienę. „Jos pastangų dėka jau rugsėjį Bazilionų bažnyčios remontui iš valstybės rezervo buvo skirta 40 tūkstančių, lapkritį – dar 70 tūkstančių litų“, – informavo rajono vyriausioji specialistė kultūros paveldui Sigita Tauterienė⁶².

Tais pačiais 2006 m. klebonas globojo į Bazilionus atkeliavusią kompleksinę kraštotyrinę ekspediciją, kurios viena iš vadovių buvo kraštotyrininkė, kultūrologė Irena Seliukaitė (1954-05-21–2018-08-26).

Klebonas T. Ūksas, Bazilionuose pradėjęs dirbti nuo 2016 m., talkino organizuojant Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui skirtus renginius: susitikimus, konferencijas.

2019 m. paminėtas 270 metų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčios jubiliejus – surengta tarptautinė mokslinė konferencija, skirta Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčiai 270“.

XV tarptautinė mokslinė konferencija

„Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas:

Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčiai 270“⁶³

2019 m. rugsėjo 20 d. Bazilionuose buvo suorganizuota tarptautinė mokslinė konferencija „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčiai 270“. Konferenciją sudarė dvi dalys, vykusios bažnyčioje ir mokykloje: šv. Mišios ir konferencija (mokslinė dalis).

Švęsti garbingo 270 metų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčios jubiliejaus susirinko gausi Bazilionų miestelio, mokyklos-daugiafunkcio centro bendruomenė, svečiai, atvykę iš Šiaulių, Vilniaus ir kitų miestų, taip pat vienuoliai bazilijonai, atvykę iš Ukrainos.

Šv. Mišias aukoję JE vysk. Eugenijus Bartulis (pasakė pamokslą), parapijos klebonas Tomas Ūksas ir svečias kun. teol. lic. Andrius Šukys – Kamajų Šv. Kazimiero bažnyčios klebonas, aptarnaujantis Duokiškio šv. Onos ir Salų šv. Kryžiaus parapijas, bei keturi kunigai vienuoliai bazilijonai: t. Pavlo (Petro Jachimecas) OSBM – Ivano-Frankivsko Kristaus Karaliaus bažnyčios (cerkvės) klebono padėjėjas; t. Tarasas (Viktoras Ivanynas) OSBM – Ukrainos šv. Mikalojaus provincijos Švč. Mergelės Marijos Apsireiškimo vienuolyno ihumenas (vyresnysis); t. Jeronimas (Olehas Hrimas) OSBM – Metropolito Josyfo Veljaminsko Ruskio filosofijos ir teologijos studijų bazilijonų instituto Briuchovyčiuose vicerektorius ir t. Anastasijus

⁶² Kirnienė V., *Naujuosius metus Bazilionų bažnyčia pasitiks suremontuota*. Prieiga internete: www.skrastas.lt [žiūrėta 2019-09-25].

⁶³ Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčia paminėjo 270 metų jubiliejų, *Šiaulių kraštas*. Prieiga internete: <https://www.skrastas.lt/krasto-zinios/> [žiūrėta 2019-09-26].

Kun. Stanislovas Žukauskas (ketvirtas iš kairės) šventina Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui skirtą paminklą prie Bazilionų mokyklos kartu su ukrainiečių kunigais (OSBM). 2009 m. spalio 9 d.

(Andryjus Pankevičius) OSBM – Vilniaus Švč. Trejybės Rytų (graikų) apeigų katalikų bažnyčios kunigas, Šv. Juozapato bazilijonų ordino Vilniaus vienuolyno vienuolis.

Iš vyskupo pamokslo

JE Šiaulių vyskupas Eugenijus Bartulis, sakydamas pamokslą, nubrėžė takoskyrą tarp šviesos ir tamsos, kurios lydi žmonių gyvenimą. Kalbėjo apie tai, kas žmonėms teikia šviesą, viltį gyventi. Vienas svarbiausių žmogiškame kelyje yra tikėjimas. Jis žmogui padeda nepaklysti priklausomybių ir negandų pinklėse. Ekscelencija kalbėjo apie dėmesį ir meilę kiekvienam žmogui, apie vienuolių bazilijonų kadaise čia paliktus ryškius nenykstančius pėdsakus, kuriuos vis atnauja Šiaulių vyskupijoje besilankantys vienuoliai bazilijonai, apie kun. t. Pavlo nuveiktus darbus garsinant Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną ir dėkojo visiems bazilijonams, o ypač t. Pavlo, už jų kilnią misiją – Dievo žodžio sklaidą.

Šv. Mišių pabaigoje Šiaulių vyskupas Eugenijus Bartulis įteikė 2019 m. rugsėjo 20 d. datuotą, pasirašytą ir vyskupo spaudu patvirtintą padėką t. Pavlo (Petro Jachimecui) OSBM. Padėkoje įrašyta:

„Gerbiamam Ukrainos Švč. Išgelbėtojo provincijos Ivano-Frankivsko Kristaus Karaliaus

bažnyčios (cerkvės) klebono padėjėjui t. Pavlo (Petro Jachimecui) OSBM.

Nuoširdžiai dėkoju už dvasingumo ir mokslinių žinių sklaidą tarp vienuolių bazilijonų Lietuvoje ir Ukrainoje, taip pat Šiaulių vyskupijos Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčios parapijos ir Bazilionų mokyklos bendruomenės.

Telaimina Jus Dievas, peržengusį 30 metų kunigystės slenkstį, o šv. Juozapato globa telydi Jūsų gyvenimo žingsnius.“

Pranešimas „Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčiai 270 metų“

Po šv. Mišių dr. Aldona Vasiliauskienė, skaitydama pranešimą „Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčiai 270 metų“, apžvelgė daugiametę ir sudėtingą parapijos istoriją: pabrėžė, kad Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčia yra viena iš Šiaulių dekanato Šiaulių vyskupijos bažnyčių, kad ji yra vienintelė Šv. Bazilijaus Didžiojo vardu Lietuvoje tituluojama šventovė; be to, nei vienos Lietuvoje veikiančios bažnyčios nebuvo tokia sudėtinga istorija. Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas buvo įkurtas Lietuvoje 1617 m.

Bazilionų miestelio bažnyčios istorija prasidėjo 1749 m., kai Padubysio dvarininkai broliai Jonas ir Antanas Beinorai pakvietė iš Vilniaus Rytų apeigų katalikus vienuolius – bazilijonus – įsikurti miestelyje. Padedant vietos dvarininkams vienuoliams

pavyko pastatyti Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčią, o kiek vėliau ir vienuolyną. 1773 m. vienuoliai bazilijonai miestelyje įsteigė pradžios mokyklą, kuri po 20 metų tapo agrarinė, o vėliau – keturklasė. Vienuoliai bazilijonai atsisakė mokykloje fizinių bausmių, su mokiniais elgėsi švelniai. Tuo metu mokykloje mokėsi apie 200 mokinių, o buvo metų, kai susirinkdavo ir iki 300.

Prelegentė bažnyčios istorijoje išskyrė tris laikotarpius: *Rytų (graikų) apeigų katalikai* – unitai vienuoliai bazilijonai, veikę 86 metus (1749–1835); *stačiatikiai (pereselencai)* – 78 metus (1836–1914) ir *lotynų apeigų katalikai* – 100 metų. Pastarojo laikotarpio prelegentė išskyrė du svarbius etapus: 1919–1934 m. Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčia buvo Kurtuvėnų parapijos filija, o nuo 1934 m. tapo savarankiška parapija. Dr. A. Vasiliauskiene pabrėžė lotynų apeigų katalikų veiklą nepriklausomoje Lietuvoje, karo ir sovietinės okupacijos metais bei Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Kalbėjo apie vienuolių bazilijonų vardo garsinimą ir jų dėmesį Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčiai bei mokyklai.

Keletą muzikinių numerių išspūdingai atliko Bazilionų kultūros centro atlikėjai: renginių organizatorius Raimondas Sinkevičius ir Audronė Bagūnaitė. Savo dainomis vėliau jie džiugino susirinkusiuosius mokykloje – pradėjo XV tarptautinę mokslinę konferenciją.

Šiaulių rajono meras Antanas Bezaras

Šiaulių rajono meras Antanas Bezaras, sveikindamas susirinkusiuosius garbingo bažnyčios jubiliejaus proga, akcentavo, kad 1749-ieji metai miesteliui reiškia daug daugiau nei tik šios bažnyčios gyvavimo pradžia. Tai ir plačiašakės kultūros šiose žemėse ir šiame krašte įsitvirtinimas, ir krikščioniško tikėjimo rūmo statyba žmonių širdyse, ir pasaulinės kultūros sklaida šiame krašte per knygas, vienuolyno biblioteką su pačių vienuolių bazilijonų Vilniuje įkurtoje spaustuvėje spausdintomis knygomis.

„Gyvuokite dar ilgus šimtmečius, ugdykite krikščioniškąsias vertybes ir amžius nušviečiančią kultūrą“, – palinkėjo bažnyčiai ir parapijai Šiaulių rajono meras Antanas Bezaras, įteikdamas bažnyčios klebonui Tomui Ūksui iškilmingą sveikinimą. Rajono meras atminimo dovanas – vertingas knygas – įteikė t. Pavlo, dr. Aldonai Vasiliauskienei,

Bazilionų mokyklos-daugiafunkcio centro direktoriui Rimantui Goriui ir dainininkei Audronei Bagūnaitei.

Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko pirmoji pavaduotoja Rima Baškienė

Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko pirmoji pavaduotoja Rima Baškienė, nuo 2001 m. (t. y. nuo pat pirmosios konferencijos) aktyviai dalyvaudama Lietuvoje organizuotose ciklo „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“ konferencijose, dar dirbdama Šiaulių rajono mero pavaduotoja, atliko svarbų darbą skatindama ir palaikydama bazilijonų istorijos tyrinėjimus, bendraudama su Ukrainos ir kitų šalių bazilijonais, atvykstančiais į Lietuvą, skatindama pasirašyti pirmąsias aukštojo mokslo institucijų bendradarbiavimo sutartis tarp Šiaulių universiteto ir Metropolito Josyfo Veljaminsko Ruskio filosofijos ir teologijos studijų bazilijonų instituto Briuchovyčiuose (2004) bei to paties universiteto ir Lvovo nacionalinio Ivano Franko universiteto (2005).

Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko pirmoji pavaduotoja Rima Baškienė džiaugėsi vykusiomis konferencijomis, svarbiomis garsinant Bazilionų miestelį. Ji įteikė padėkas, įdėtas prabangiame odiniame segtuve, t. Pavlo Jachimecui OSBM ir dr. A. Vasiliauskienei.

Padėkų tekstai:

„Gerbiamas kunige, tėvai Pavlo (Petro Jachimec) OSBM, didis dėkingumas jums, kad vedamas kilniausio pašaukimo – tarnauti dievui ir žmonėms – nuolat skleidėte tikėjimo, gerumo ir meilės šviesą! Ši šviesa šildo ir stiprina dviejų ukrainiečių ir lietuvių broliškų tautų sielą. Jūs įnešėte svarų indėlį į kilnų ir gražų bendradarbiavimą. Telydi jus šviesūs prisiminimai, žmonių pagarba ir Dievo Palaima.

15-osios tarptautinės mokslinės konferencijos „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčiai 270“ proga.

Lietuvos Respublikos Seimas“

„Gerbiamoji istorijos mokslų daktare Aldona Vasiliauskiene,

Žaviuosi Jūsų aktyvia ir labai prasminga veikla, stiprinant lietuvių ir ukrainiečių bendradarbiavimą ir draugystę. Jūsų nuveikti darbai, rengiamos

Konferencija Bazilionų bažnyčios 270 metų jubiliejui paminėti Bazilionų mokykloje 2019 m. rugsėjo 20 d.

konferencijos, pranešimai, knygos įnešė svarų indėlį į lietuvių ir ukrainiečių tautų istoriją. Dėkoju Jums!

Linkiu, kad ir toliau Jus lydėtų ta ypatinga meilė Dievui ir žmonėms, nauji sumanymai ir kilnios idėjos.

15-osios tarptautinės mokslinės konferencijos „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčiai 270“ proga.“

Vertingas atminimo dovanas Rima Baškienė įteikė parapijos klebonui Tomui Ūksui, mokyklos direktoriui Rimantui Goriui, taip pat Bazilionų bendruomenės pirmininkui Vytautui Radžvilui. Pasveikino muzikinių kūrinių atlikėjus.

XV konferencija Bazilionų mokykloje- daugiafunkciame centre

Iš bažnyčios renginys persikėlė į Bazilionų mokyklą-daugiafunkcij centrą, čia, Profesoriaus Vytenio Rimkaus salėje, vyko jau XV tarptautinė mokslinė konferencija „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčiai 270“. Konferencijos metu koncertavo jau minėti Bazilionų kultūros centro atlikėjai Raimondas Sinkevičius ir Audronė Bagūnaitė.

Konferenciją moderavo mokyklos direktorius Rimantas Gorys ir dr. Aldona Vasiliauskienė.

Pasveikinusį konferencijos dalyvius Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko pirmoji pavaduotoja Rima Baškienė mokyklai įteikė jaunimui skirtą „Bibliją“, o prelegentai ir svečiai, jos paraginti, įrašė palinkėjimus mokyklos kolektyvui.

Rimantas Gorys sveikindamas susirinkusiuosius pasidžiaugė renginyje matydamas jau savą „bazilioniškiu“ tapusį kunigą t. Pavlo (Petro Jachimę) OSBM, kuris, nors ir darbuojasi Ukrainoje ir yra Ivano-Frankivsko Kristaus Karaliaus bažnyčios (cerkvės) klebono padėjėjas, tačiau nepamiršta Bazilionų, į kuriuos per daugelį metų pramynė gražų kelią.

T. Pavlo perskaitė Ivano-Frankivsko vienuolyno vyriausiojo t. Josafato (Andrijaus Chaimyko) OSBM sveikinimą ir įteikė direktoriui. T. Josafatas pirmąsyk į Bazilionus atvyko dar studijuodamas Lenkijoje, o vėliau ir ne kartą – jau dirbdamas Ukrainoje. Tad Bazilionų mokykla jam brangi.

Konferencijos dalyvius pasveikino pirmąsyk į Bazilionus atvykęs iš Užkarpatės Ukrainos šv. Mikalojaus provincijos Švč. Mergelės Marijos Apsireiškimo vienuolyno ihumenas t. Tarasas (Viktoras Ivanynas) OSBM.

T. Pavlo (Petro Jachimeco) OSBM pranešimą „Vienuolių bazilijonų tarnystės kelias“ į lietuvių kalbą vertė Vasylis Kapkanas.

Kamajų šv. Kazimiero parapijos klebonas, Duokiškio šv. Onos ir Salų šv. Kryžiaus parapijų administratorius kun. teol. lic. Andrius Šukys kalbėjo apie muziejaus, esančio Skapiškyje (Kupiškio r.), aktualiąją vertę ir ukrainistikos skatinimą Aukštaitijos regione. Prelegentas klausytojams pateikė jų ir jų pažįstamų nuotraukų.

Metropolito Josyfo Veljaminsko Rutsio filosofijos ir teologijos studijų bazilijonų instituto vicerektorius t. Jeronimas (Olehas Hrimas) *OSBM* pranešime „Dvasinio ugdymo kryptys“ kalbėjo apie instituto veiklą, supažindino su jo istorija, išryškino dvasinio ugdymo svarbą, kuria rėmėsi ir Šv. Bazilijaus ordino vienuoliai.

Konferencija džiaugėsi profesorius Vytenis Rimkus, dalyvavęs visose Lietuvoje organizuotose konferencijose ir keliuose Ukrainoje tėvų bazilijonų organizuotuose renginiuose. Profesorius visiems linkėjo ir toliau sėkmingai dirbti bei gražiai bendradarbiauti.

Diskusijos buvo tęsiamos Dr. Aldonos Vasiliauskienės klasėje prie kavos ar arbatos puodelio, skanaujant sumuštinis ar ypatingą prof. Vytenio Rimkaus žmonos Česlavos Reginos iškeptą tradicinį burnoje tirpstantį obuolių pyragą.

Nors tarptautinės mokslinės konferencijos Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui nebebus organizuojamos, tačiau susitikimų, o ypač su atvykstančiais iš Ukrainos vienuoliais bazilijonais, neatsisakyta. Tai galbūt įgis apvaliojo stalo ar kitokią formą. Juk artėja šv. Juozapato kankiniškos mirties 400 metų jubiliejus – 2023 m. šv. Juozapas (Ivanas Kuncevičius) buvo nužudytas.

Vietoj išvadų

Šv. Bazilijaus Didžiojo parapija – vienintelė Lietuvoje tokį titulą turinti parapija, priklausanti lotynų apeigų katalikams, per 270 metų istoriją išgyveno tris laikotarpius:

a) 86-erius metus ja rūpinosi bažnyčia pastatę unitai – vienuoliai bazilijonai: *Rytų (graikų) apeigų katalikai* (1749–1835);

b) 78 metus (1836–1914) šeimininkavo *stačiatikiai („pereselencai“)*;

c) jau 100 metų, kai Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčia priklauso *lotynų apeigų katalikams*. 15 metų (1919–1934) ji buvo Kurtuvėnų parapijos filija, o nuo

1934 m. tapo savarankiška Šv. Bazilijaus Didžiojo parapija.

2. 1919–2019 m. Šv. Bazilijaus Didžiojo parapijoje dirbo 15 kunigų, atlikusių svarbių darbų Nepriklausomoje Lietuvoje, karo ir sovietinės okupacijos metais ir vėl Lietuvai atgavus Nepriklausomybę.

3. Išskirtinai svarbi kun. Jordano Urbono veikla Bazilionuose (1997–2004) – jis labai prisidėjo prie vienuolių bazilijonų vardo garsinimo ištakų. Minėdami kun. J. Urbono surengtą parapijos 250 metų jubiliejų, daugelis šventės dalyvių pirmąsyk išgirdo apie vienuolius bazilijonus, pastačiusius bažnyčią, apie vienintelį Lietuvoje įkurtą Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną. Kun. J. Urbonas dalyvavo Bazilionuose vykusiose konferencijose, skirtose Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui, bendraudavo tiek su vienuoliais bazilijonais, tiek su pasauliečiais mokslininkais ukrainiečiais, atvykusiais į Bazilionus, su ukrainiečiais kunigais kartu aukėjo šv. Mišias, džiaugėsi vienuolių atvežta ir bažnyčiai padovanota Šv. Bazilijaus Didžiojo ikona ...

4. Nepriklausomybės laikotarpis glaudžiai susijęs su vienuolių bazilijonų „sugrįžimu į Bazilionus“. Ir šis grįžimo kelias neatsiejamas nuo Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino vienuolių, gyvenančių ne tik Lietuvoje, Ukrainoje, bet ir išeivijoje, nuo vienuolių kunigų, dirbusių bei dirbančių Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčioje, išskirtinai t. Pavlo (Petro Jachimeco) *OSBM*, ketvirtį amžiaus dirbusio Lietuvoje ir skleidusio žinias apie bazilijonus⁶⁴. Grįžimo kelias neatsiejamas ir nuo Vilniaus ukrainiečių bendrijos plačiašakės veiklos.

5. Ukrainiečiai – dvasininkai ir pasauliečiai – garsinti savo vardą visą laiką turėjo tvirtą pagrindą – svarbius centrus: Šiaulių universitetą, Šiaulių vyskupiją. Daug nuveikė Lietuvių ir ukrainiečių istorikų asociacija, Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčioje dirbę ir dirbantys kunigai ir, aišku, svarbiausias atraminis taškas – Bazilionų vidurinė mokykla, vėliau tapusi Bazilionų mokykla-daugiafunkciu centru su čia įkurta Dr. Aldonos Vasiliauskienės klase⁶⁵, kurioje sukaupta unikalia

⁶⁴ Vasiliauskienė A., Ketvirtis amžiaus tarnystės Dievui ir žmonėms Lietuvoje, *Padubysio kronikos. Istorijos ir kultūros žurnalas*, 2017, Nr. 1(8), p. 68–98.

⁶⁵ Vasiliauskienė A., Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino tyrinėjimų svarba garsinant ir įamžinant Bazilionų mokyklos vardą, *Padubysio kronikos. Istorijos ir kultūros žurnalas*, 2016, Nr. 2(7), p. 24–36.

*Tarptautinė mokslinė konferencija iš ciklo „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“ Bazilionų vidurinėje mokykloje
2001 m. lapkričio 9 d. Priekyje sėdi kun. Jordanas Urbonas*

medžiagos, skirtos ukrainistikai ir Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istorijai bei nūdienai.

6. Bazilionų „grįžimą“ prie savo ištakų liudija ir organizuotos tarptautinės mokslinės konferencijos ne tik Lietuvoje, bet ir Ukrainoje. Nuo 2001 m. Ukrainoje organizuotos 5, o Lietuvoje – 10 konferencijų. Šis susitikimas – tai jau 15-oji konferencija, kurias nuo pat užuomazgų globojo ir skatino valdžios atstovai, ypač Rima Baškienė, kuri kaip Seimo narė, atlikdama įvairius svarius valstybinius darbus, nepamiršta skirti dėmesio ir vienuoliams bazilijonams bei Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui.

7. Bazilionų „grįžimą“ prie savo ištakų liudija ir iš Ukrainos į Lietuvą, į Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčią, atvežta ir vienuoliams bazilijonams padovanota itin svarbi ir brangi Šv. Bazilijaus Didžiojo ikona, pagarbiai pasitinkanti atėjusiuosius į šventovę. Ikonų, knygų, albumų, įvairių suvenyrų, kuriuos Bazilionų mokyklai padovanojo ukrainiečiai ir lietuviai, grįžę iš Ukrainos, gausa leido juos sukomponuoti jau minėtoje klasėje – taip atskleisti Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istoriją, vienuolių bazilijonų ryšius su Bazilijonais: su mokykla ir 270 metų istoriją švenčiančia bažnyčia...

PRIEDAS

Kunigas Jordanas Urbonas: bazilijonai ir jubiliejus

1997–2004 m. Bazilionuose dirbant kun. Jordanui Urbonui Šv. Bazilijaus Didžiojo parapija iškilmingai paminėjo 250 metų jubiliejų⁶⁶, susikūrė miestelio bendruomenė, vyko pirmoji konferencija, skirta Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui, bažnyčioje buvo pastatyta restauruota Šv. Jono Nepomuko skulptūra. 1999 m. minint jubiliejų parapijai priklausė beveik tūkstantis tikinčiųjų, iš jų 503 buvo miestelio gyventojai. Primintina, kad 1959 m. Bazilionuose gyveno 307 gyventojai. Bazilionų vidurinėje mokykloje 1999 m. mokėsi per 100 mokinių, o kultūros namuose vaidino garsus Bazilionų mėgėjų teatras. Klestėjo ir Algio Augio vadovaujama Bazilionų bendrovė.

2019 m., Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčiai minint 270 metų jubiliejų, kun. Jordanas Urbonas šventė savo gyvenimo 60 metų jubiliejų.

⁶⁶ Vasiliauskienė A., Bazilionų parapijai – 250 metų, *Voruta*, 1999-11-06, Nr. 39, p. 2; 1999-11-13, Nr. 40, p. 2; 1999-11-20, Nr. 41-42, p. 2; Vasiliauskienė A., Prasmingas renginys Bazilionuose, *Draugas*, 1999-09-29, Nr. 189, p. 4; Vasiliauskienė A., Bazilionų vienuoliai ir Bazilionų miestelis, *Šiaulių kraštas*, 2001-11-06, Nr. 259, p. 2.

Kun. Jordanas Urbonas⁶⁷ (gim. 1959-09-24, iššventintas į kunigus 1990-05-27) gimė Gudų kaime, Viekšnių parapijoje. Kolūkio „Julija Žemaitė“ kolūkiečių Stefanijos Olšauskytės (1923–1995) ir Juozo Urbono (1921–1983) šeimoje buvo 4 vaikai: 3 sūnūs (Jonas, gim. 1955 m.; Jordanas, gim. 1959 m.; ir Kazimieras, gim. 1961 m.) ir dukra Silva (Jaugienė; gim. 1971 m.). Kunigo senelis – mamos tėtis Jonas Olšauskas – buvo vargonininkas ir dirbo įvairiose Lietuvos vietose, daugiau Žemaitijoje, mokėjo ir staliaus amato darbus.

Tėtis – Juozas Urbonas, kaip pasakoja Jordanas, buvo labai darbštus. Jis labai mėgo aukštį, tad kaip statybininkas yra remontavęs Viekšnių bažnyčią, darė gražias spintas, spinteles, kitokius baldus. Tėčiui prie širdies buvo ir kalvystė: kolūkyje kaustė arklius. Labai mylėjo gyvulėlius.

Viekšniuose žinoma kriaučka (siuvėja) Stefanija Olšauskytė-Urbonienė buvo labai gabi, tačiau jos tėvai buvo neturtingi, tad ji neturėjo galimybės mokytis. Kunigas Jordanas prisimena, kad mama visą gyvenimą buvo puiki matematikė („O man matematika – tai amen!“ – sako kunigas), mokėjo daug sakmių, legendų ir apgailestauja, kad jos liko neužrašytos. Tačiau išliko jos sukurtų eilėraščių, rašytų įvairiuose popierėliuose, kuriuos Jordanas saugoja ir dabar. Mamos kūrybos poetinę gyslelę perėmė ir kunigas Jordanas.

Kunigui Jordanui motina pasakojo, kad jį, tik gimusį, mama paaukojo Marijai. „Tave atidaviau į Jos šventas rankas!“ – yra sakiusi. Visus Urbonų vaikus krikštijo Viekšnių Šv. Jono Krikštytojo bažnyčioje kun. Krasauskas (tokia pavardė įrašyta kunigo krikšto metrikuose). Galbūt tai buvo atvykęs kunigas svečias, nes tuo metu Viekšnių Šv. Jono Krikštytojo bažnyčioje dirbo kunigai Pranciškus Mačys (1951–1978), Leonas Virkutis (1952–1965), Petras Mitkus (1958–1960), o klebonas buvo Juozas Stasiulis (1958–1963).

Kunigas prisimena mamos pasakojimą apie krikštą. Jį krikštijo žiemą. Važiuojant į bažnyčią pakilo pūga, vadeliotojai, nematydami kelio, apvirto. Kūmai iš tos baimės vos prisiminė neįprastą, motinai labai patikusį vardą – Jordanas. Kunigas Jordanas, su broliais kunigais lankydamasis

Šventojoje žemėje, prie Jordano upės pajuokavo: „Visi mes iškeliausime į Amžinybę, bet mano vardas – upė Jordanas – liksis.“

Pirmąją Šv. Komuniją Jordanas gavo iš kun. Jono Ilskio (1907-04-18–1934-05-26–1985-10-06) rankų. Tai šviesios atminties Telšių vyskupo Antano Vaičiaus (1926-04-05–1950-09-24–1982-07-05–2008-11-25) pusbrolis. Jordanas buvo labai gerai išmokęs katekizmą, kunigas J. Ilskis jį pagyrė ir palinkėjo tapti kunigu. Minint kun. Jordano kunigystės 20-metį Vida Urbonienė yra užrašiusi jo atsiminimus: „Įdomu būdavo klausyti suaugusiųjų kalbos apie giminės kunigus, jų pasiaukojimą žmonėms. Aš jų savo gyvenimo kelyje jau nesutikau, tačiau man jie buvo pavyzdžiu. Neišdildomą įspūdį paliko ir gimtosios parapijos klebonas kunigas Jonas Ilskis, kuris savo pavyzdžiu skiepijo dvasingumą. Iki šiol ausyse skamba jo pasakyti žodžiai man išlaikius Katekizmo egzaminą ruošiantis Pirmajai Komunijai: „Tu būsi kunigas.“ Šie vaikystėje išgirsti žodžiai Jordaną lydėjo visą jaunystę, kasdien vis stiprėdami.

Visi parapijoje dirbę kunigai, kaip pasakoja kun. Jordanas, buvo labai šviesūs, jie nuoširdžiai bendravo su paprastais žmonėmis, tuo patraukdami jaunimą.

Bažnyčia nuo Gudų kaimo yra nutolusi apie 12 km. Sekmadieniais į šv. Mišias važiuodavo ir autobusu, bet dažnai į Viekšnius ar į Tryškius iš kaimo eidavo visas būrys. Močiutė garsiai kalbėdavo rožinį, einantieji jai pritardavo. Netoli Tryškių buvo Jordano močiutės (iš motinos pusės) Onos tėviškė, tad jai čia viskas buvo žinoma, sava.

Mokslus Jordanas pradėjo Gudų kaimo pradžios keturklasėje mokykloje. Mokytojas Antanas Pranauskas mokė visus (apie 14) vaikus. Baigęs pradžios mokyklą, vidurinę mokyklą lankė Viekšniuose. Kadangi atstumas nuo namų tolimas, tai gyveno mokyklos bendrabutyje, kuriam vadovavo mokytojas Kindurys (vardo neprisimena).

Jordanas džiaugiasi, kad Viekšnių mokytojai nebuvo aršūs ateistai, tad nemažai mokinių lankė bažnyčią. Nors Jordanas klapčiuku ir netarnavo, tačiau dalyvaudavo procesijose.

Baigęs vidurinę, 1978 m. Jordanas išvyko į Gruzdžių tarybinį ūkį-technikumą studijuoti veterinarijos. 1945–1953 m. tai buvo Gruzdžių veterinarijos technikumas, vėliau – Gruzdžių žemės

⁶⁷ Vasiliauskienė A., Žvilgsnis į kun. Jordano Urbono gyvenimo kelią, *XXI amžius*, 2019, lapkritis; Urbonienė V., Nesuabejojęs pasaulimu, *XXI amžius*, 2010-07-09, Nr. 52.

Šv. Jono Nepomuko koplytėlė Jogminų kaime

ūkio technikumas (1955–1975). Po 2,5 metų studijų sėkmingai baigęs technikumą, dirbo kolūkiuose, apželdinimo treste – gydė gyvulėlius. Reikėjo trejus metus atidirbti. Meilė gamtai ir gyvulėliams neišblėsta ir šiandien.

Į kunigystę Jordaną Urboną palydėjo kunigai Vincentas Gauronskas (1936-01-06–1965-04-14–2012-05-26), Julijonas Miškinis (gim. 1935-01-18, išventintas į kunigus 1962-04-18), Antanas Striukis (gim. 1932-09-22, išventintas į kunigus 1959-03-25).

Meilę Dievui ir bažnyčiai įskiepijo Jordano močiutė ir tėveliai. Mintis apie kunigystę kirbėjo visą laiką, tačiau tikrąjį pašaukimą Jordanas pajuto 1985 m. Iš kunigo vaikystės atsiminimų, užrašytų jau minėtos Vidos Urbonienės, minint kunigystės 20-metį: „Būdamas mokinukas senoje sodyboje tarp griuvėsių radau Evangeliją. Aptrišusią, subadytą, sunkiai įskaitomą. Parsinešęs namo, aš jos nepadėjau tol, kol neperskaičiau. Ir vėliau liūdesio valandėlėmis pasiėmęs Evangeliją ilgai skaitydavau. Joje radau daug neatrasto, – mena kunigas. – Kunigystė man vertesnė ir už brangakmenius. Jokie rinktiniai turtai negali prilygti kunigystei. Šiandien, kai kunigo sutaną vilkiu jau dvidešimt metų, galiu drąsiai teigti, kad ji man vertesnė už bet kokius paaukštėjimus. Auksas prieš kunigystę yra tik žiupsnis smilčių, o sidabras – molis.“

1985 m. J. Urbonas įstojo į Kauno tarpdiecezinę kunigų seminariją. Tais metais įstojo 32 jaunuoliai, tačiau baigė tik 16. Dabar kunigais dirba tik 13: du metė kunigystę, kiti mirė.

Kunigas labai dėkingas visiems seminarijos pedagogams už nuostabų gražų auklėjimą, vedantį į kunigystę. Mokė iškilūs dvasininkai: ir Viktoras Butkus (dėstęs moralinę teologiją), Pranciškus Tamulevičius (lotynų k.), Algimantas Kajeckas (liturgiją) ir kt.

Mokydamasis seminarijoje Jordanas kūrė poeziją. Nemažai jo parašyta niekur neišspausdintų posmų.

Vasaros atostogų metu klierikas Jordanas Jurbarkė talkino kun. Mykolui Buožiui (1911-09-06–1937-06-20–1991-03-24), o savo tėviškėje Viekšniuose – kun. Vincentui Gauronskui. Klierikas Jordanas rengė vaikus Pirmajai Šv. Komunijai.

Jordaną Urboną kartu su Kauno tarpdiecezinę kunigų seminariją baigusių 16 seminaristų 1990 m. gegužės 27 d. kardinolas Vincentas Sladkevičius (1920-08-20–1944-03-25–1957-12-25–2000-05-28) Kauno arkikatedroje bazilikoje išventino į kunigus. Pirmąsias šv. Mišias – Primicijas – kun. Jordanas aukėjo Viekšnų Šv. Jono Krikštytojo bažnyčioje.

Darbas parapijose

Išventintas į kunigus J. Urbonas nuo 1990 m. gegužės 27 d. vikaravo Šiaulių Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčioje, talkindamas klebonui dekanui mons. Kleopui Jakaičiui (1924-12-01–1947-12-20–2007-08-29). Po poros metų, 1992 m. balandžio 30 d., kun. J. Urbonas buvo paskirtas į Raseinių dekanato Eržvilko šv. Jurgio parapiją administratoriumi, kartu turėjo aptarnauti ir Vadžgirio šv. Juozapo parapiją. Čia dirbo 1992–1993 m.

Nuo 1993 m. balandžio 24 d. kun. J. Urbonas – jau Čekiškės Švč. Trejybės bei Butkiškės šv. Jono Krikštytojo parapijų administratorius (Veliuonos dekanatas), po kurio laiko Butkiškė buvo priskirta Raseinių dekanatui.

1997 m. sudarius naują Šiaulių vyskupiją, klebonas J. Urbonas 1997 m. kovo 31 d. buvo paskirtas į Bazilionų šv. Bazilijaus Didžiojo parapiją (Šiaulių dekanatas), kurioje darbavosi septynerius metus – iki 2004 m.

Kun. J. Urbonas 2004 m. rugpjūčio 6 d. buvo paskirtas į Skaistgirio šv. Jurgio parapiją (Joniškio dekanatas), kurioje dirbo 10 metų.

2014 m. gegužės 27 d. kunigas buvo atleistas iš Skaistgirio šv. Jurgio bei Juodeikių šv. Jono Krikštytojo parapijų klebono pareigų ir paskirtas klebonu į Šakynos šv. arkangelo Mykolo parapiją, kartu turėjo aptarnauti koplyčią Agailiuose ir Žarėnų–Latvelių šv. Mikalojaus parapiją (Šiaulių dekanatas)⁶⁸.

Po trejeto metų, pasilpus sveikatai, kun. J. Urbonas pasiprašė į altariją ir 2017 m. liepos 18 d. buvo paskirtas Šiaulių Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo parapijos vikaru altarista talkinti klebonui teol. lic. Sauliui Paliūnui.

Nepaisydamas sunkios širdies operacijos (prieš trejetą metų pakeisti širdies vožtuvai), kunigas siekia aktyviai dalyvauti parapijos veikloje.

Kiekvienoje parapijoje kunigas J. Urbonas paliko ryškų pėdsaką. Paminėsime keletą faktų iš plačiašakės veiklos.

Čekiškė

Dirbdamas Čekiškėje, kunigas parašė laišką žurnalo „Laiškai lietuviams“ skaitytojams (redaktorius kun. Juozas Vaišnys *SJ*,

1913-11-01–1943–2001-12-19). Laiške kun. J. Urbonas rašė: „Noriu Jums išreikšti nuoširdžią padėką už leidžiamą šį katalikišką žurnalą. Jis iš vergovės prisikėlusioje Lietuvoje stiprina mūsų kunigų, pasauliečių, moksleivių dvasią. „Laiškai lietuviams“ įneša didžiulį indėlį į mūsų katalikiškojo gyvenimo stiprinimą. Šiandien mūsų Lietuvai reikia tokių žurnalų.

Man, parapijos klebonui, šis žurnalas praturtina dvasią, padeda dėstant tikybą mokykloje ir visuomeninėje veikloje. Jūsų straipsniai – tai tikrojo sąmoningo tikėjimo atskleidimo vaisiai.

Šį žurnalą gaunu iš mokytojos Teresės Liškauskienės, kuriai jį užprenumeruoja iš Čikagos jos sesutė Julija Šaulienė, kuri, deja, praėjusio lapkričio 6 d. iškeliaavo į amžinybės namus. Su jos mirtimi netekome prenumeratos. Ar nebūtų galimybės ir toliau gauti šį puikų žurnalą?

Linkiu Jums Dievo palaimos, stiprybės, drąsos ir energijos, toliau stiprinant ir keliant žmonių dvasinį gyvenimą.

Jus gerbiantis Čekiškės parapijos klebonas
kun. Jordanas Urbonas.“

Šis laiškas liudija kunigo poetinę sielą, jo dėmesį literatūrai, mokslo žinioms, siekį tobulėti, troškimą ugdyti jaunimą katalikiška dvasia.

Dirbdamas Čekiškėje kunigas aktyviai įsitraukė į 1996 m. Lietuvoje vykusią konferenciją, skirtą prof. Prano Dovydaičio (1886-12-02–1942-11-04) 110-osioms metinėms, organizavimą. Jos vyko 18 Lietuvos miestų ir miestelių. Konferencijų ciklas, pradėtas gegužės mėn. Vilkaviškio vyskupijoje, buvo tęsiamas kitose vyskupijose. Čekiškėje, ten, kur profesorius, kaip Vasario 16-osios akto signataras, buvo gavęs žemės (Paprienuose) ir iš kur 1941 m. birželio 14 d. sovietų buvo suimtas, renginys vyko 1996 m. birželio 16 d., per Šv. Antano atlaidus. Konferencijos Čekiškėje iškilmingas momentas – paminklinio kryžiaus (tautodailininkas Albinas Fokas) atidengimas ir pašventinimas Čekiškės bažnyčios šventoriuje. Paminkle P. Dovydaičio *credo*: „Aš ieškau ir randu malonumo padaryti bent kiek žmonėms gera, padirbėti Aukščiausiajai Tiesai, Gėriui ir Grožiui.“

⁶⁸ Bažnyčios žinios, 2014, Nr. 6(408), p. 35.

Kun. Tomas Ūksas (kairėje), J.E. Šiaulių vyskupas Eugenijus Bartulis, Vilniaus ukrainiečių bendrijos pirmininkė Natalija Šertvytienė, kun. Jordanas Urbonas (dešinėje) Bazilionų mokykloje tarptautiniame renginyje-konferencijoje, skirtoje Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino įkūrimo 400 metų jubiliejui paminėti, 2017 m. birželio 21 d.

Kun. J. Urbono kalba, pradedant konferenciją, išspausdinta knygoje „Akmenuotas patrioto kelias“⁶⁹.

Dirbdamas Bazilionuose kunigas J. Urbonas toliau talkino – tęsė mokslinių ir kultūrinių renginių organizavimo veiklą. Pirmiausia gražiai buvo paminėtas Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčios 250 metų jubiliejus, apmąstytas ir detalizuotas išsamus neįprastos šventės planas: šv. Mišios, jubiliejinio atminimo ženklas – kryžiaus – šventinimas, mokslinė dalis – paskaita, meninė dalis – spektaklis.

1999 m. rugpjūčio 1 d., per Kristaus atsimainymo atlydus, minint sudėtingą parapijos 250 metų istoriją, išskilmėse dalyvavo Jo Ekscelencija Šiaulių vyskupas Eugenijus Bartulis. Šv. Mišias kartu su vyskupu aukėjo parapijos klebonas J. Urbonas, dalyvaujant Kurtuvėnų klebonui Eduardui Semaškai ir būsimajam Vilkaviškio vyskupijos Palaimintojo arkivyskupo Jurgio Matulaičio kunigų seminarijos profesoriui kun. Remigijui Veprauskui.

Sakydamas pamokslą Jo Ekscelencija kalbėjo apie Kristaus atsimainymo prasmę, apie meilę Kristui, artimui, kvietė pastebėti alkstančius ne tik kūnu, bet ir siela, padėti jiems nors šypsena, geru žodžiu ir, aišku, malda. Ragino, kad meilė būtų visų širdyse, dvasioje ir darbuose, nes tik jos dėka,

gyvendami pagal Dievo įsakymus, mes keisimės patys ir keisime Lietuvą...

Po šv. Mišių vysk. E. Bartulis pašventino Bazilionų parapijos 250 metų jubiliejui parapijos klebono J. Urbono iniciatyva ir lėšomis pastatytą ažuolinį kryžių (autorius Raimondas Lembergas, jam talkino brolis Stasys). Kryžius pastatytas netoli klebonijos, taip vadinamojoje saloje. Vėliau kultūros namuose dr. Aldona Vasiliausienė supažindino parapijiečius ir jų svečius su unitų istorija (Bažnyčios skilimu, Brastos unija, unitų veikla iki panaikinimo) bei Bazilionų parapijos kūrimosi istorija.

Po paskaitos renginio dalyviams Bazilionų kultūros namų mėgėjų teatras parodė Vidos Bladykaitės vieno veiksmo komediją „Ženteliai“ (režisierė Birutė Sinkevičienė).

2001 m. tautodailininkas Stasys Lembergas Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčios šventoriuje pastatė kryžių ilgamečiui, beveik 40 metų šioje parapijoje dirbusiam, zakristijonui Jonui Kuteliui. Kryžių pašventino parapijos klebonas kun. J. Urbonas.

Itin svarbi kunigo veiklos kryptis – ryšiai su vienuoliais bazilijonais. Pažintis su Vilniaus Švč. Trejybės Rytų apeigų katalikų bažnyčios parapijiečiais ukrainiečiais bei vienuoliais bazilijonais, prasidėjusi jubiliejiniais metais, tęsiasi ir šiandien.

⁶⁹ Vasiliausienė A., *Akmenuotas patrioto kelias*, Vilnius: Re-num fondas, 2001, p. 268–269.

Kun. Jordanas Urbonas prie Šv. Jono Nepomuko skulptūros Bazilionų bažnyčioje 2003 m. rugsėjo 18 d.

Kunigas Jordanas dalyvavo pačioje pirmojoje tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“ (2001 m. lapkričio 8–10 d.), išaugusioje į konferencijų ciklą, ir 2003 m. rugsėjo 18–21 d. Bazilionuose vykusioje trečiojoje tarptautinėje mokslinėje praktinėje konferencijoje „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: švietėjiška veikla“. Konferencija buvo skirta Bazilionų vidurinės mokyklos 230 metų jubiliejui⁷⁰.

Itin svarbu, kad vienuoliai bazilijonai, norėdami padėkoti kun. J. Urbonui už jo dėmesį Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui, kunigai ir studentai, 2003 m. gruodžio 31 d. atvykę iš Ukrainos aukoti ypatingą Naujųjų metų liturgiją ir švęsti Šv. Bazilijaus dienos, bažnyčiai padovanojo Šv. Bazilijaus Didžiojo ikoną.

2017 m. birželio 21 d. Bazilionų mokykloje-daugiafunkciame centre vyko XIII mokslinė tarptautinė konferencija, skirta Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino įkūrimo 400 metų jubiliejui paminėti.

Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino 400 metų jubilėjaus minėjimas pradėtas šv. Mišiomis Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčioje, kurias aukoją Šiaulių vyskupas Eugenijus Bartulis, parapijos klebonas kun. Tomas Ūksas, iš Šakynos šv. arkangelo Mykolo parapijos atvykęs kun. Jordanas Urbonas ir 3 svečiai kunigai bazilijonai ukrainiečiai⁷¹, t. Juozapas (Andrijus Chaimykas) OSBM ukrainietiškai pasakė pamokslą. Į lietuvių kalbą pamokslą vertė ukrainietis Vasylis Kapkanas (jis vertė javo ir konferencijos metu. Reikia pasakyti, kad V. Kapkanas nebe pirmą kartą atvyksta į Bazilionus ir nuoširdžiai talkina konferencijų organizatoriams, versdamas iš ukrainiečių į lietuvių arba iš lietuvių į ukrainiečių kalbas).

Iki 2019 m. organizuota 15 konferencijų (penkios Ukrainoje). Kun. J. Urbonas ne tik dalyvavo Bazilionuose vykusiuose renginiuose, susitikimuose

su į mokyklą atvykusiais svečiais ukrainiečiais – dvasininkais bei pasauliečiais, bet ir kartu su Rytų apeigų katalikais kunigais aukoją šv. Mišias, bendravo klebonijoje ir mokykloje.

Kun. J. Urbonas, net ir iškeltas į kitas parapijas, jei tik galėdavo, mielai atvykdavo į mokykloje organizuojamus susitikimus su vienuoliais, dalyvaudavo konferencijose ir įprastai ne vienas, o su grupele savo parapijiečių. Kartu kun. J. Urbonas tapo žinių apie Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną, vienuolius bazilijonus ir Bazilionų mokykloje atliekamus darbus skleidėju.

Šv. Jono Nepomuko skulptūra

Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčioje saugius namus rado Šv. Jono Nepomuko skulptūra. Skulptūrą pašventino kun. Jordanas Urbonas.

Šv. Jonas **Nepomukas** (1345–1393-03-20) (*Saint John of Nepomuk*) – Čekijos globėjas – tarnavo Prahos arkivyskupo kanceliarijoje notaru, o nuo 1377 m. – kancleriu. 1380 m. buvo iššventintas į kunigus. Popiežiaus dekretu jam 1380 m. buvo pavesta Prahos šv. Galiaus parapija, skirta Prahos vokiečiams katalikams aptarnauti. Studijavo kanonų teisę Prahoje, vėliau – Paduvoje, kur gavo „doctor decretorum“ laipsnį. Dirbo Prahos arkivyskupijoje. Manoma, kad už nepaklusnumą karaliaus įsakymui (atskleisti karalienės išpažinties paslaptį) Nepomukas buvo numestas nuo arkinio Karolio tilto Prahoje į Vltavos upę. Jonas Nepomukas tapo pirmuoju kankiniu, atsisakiusiu atskleisti išpažinties paslaptį. 1729 m. kovo 19 d. jį kanonizavo popiežius Benediktas XIII.

Tapęs arkivyskupo Jono Jenšteino generaliniu vikaru, Jonas 1389 m. persikėlė iš parapijos į Saazo arkidiakoniją. Kilus ginčui tarp arkivyskupo ir karaliaus Vaclovo IV, kuris užsispyrė Kladruby abatiją padaryti vyskupija ir ten paskirti savo favoritą V. Kraliką, Jonas karaliaus planui pasipriešino ir gynė arkivyskupo jurisdikciją. Už tai jis buvo suimtas ir po kankinimų bei tardymo 1393 m. kovo 19 ar 20-osios naktį nustumtas nuo Karolio tilto į Vltavos upę.

Šitokias mirties priežastis savo skunde popiežiui Bonifacui IX 1393 m. pateikė arkivyskupas Jenšteinas. Tas skundas surastas tik 1752 m., t. y. jau po Jono kanonizacijos. Tačiau paprastai sakoma, kad Jonas žuvęs todėl, kad nenorėjo išduoti

⁷⁰ Guščius A., Didėja dėmesys Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui, *Vienuoliai bazilijonai ir Bazilionai*, 2003-09-18–21, p. 2, 13; Kirnienė V., Didelis mažos mokyklos jubiliejus, Šiaulių kraštas, 2003-09-20; *Vienuoliai bazilijonai ir Bazilionai*. Specialus „Mūsų dienų“ priedas tarptautinei mokslinei praktinei konferencijai „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: švietėjiška veikla“, 2003-09-18–21.

⁷¹ Vasiliauskiene A., Šventojo Bazilijaus Didžiojo ordinui – 400 metų, konferencija Bazilionuose – 400 metų ordinui: šv. Mišios, sveikinimai, padėkos, *Lietuvos aidas*, 2017-07-22, Nr. 160-2, p. 6–7; Vasiliauskiene A., Šventojo Bazilijaus Didžiojo ordinui – 400 metų, konferencija Bazilionuose – 400 metų ordinui: pranešimai, naujas vitražas, sveikinimai ir atsisveikinimai, *Lietuvos aidas*, 2017-07-25, Nr. 163-5, p. 6–7.

išpažinties paslapties, kai Vaclovas pareikalavo, kad jis pasakytų karalienės meilužio pavardę, kurią ji esą išpažinusi Jonui⁷².

Šv. Jono Nepomuko skulptūros pasą ir detalią istoriją pateikė Asta Giniūnienė⁷³:

Nepomukas. Skulptūra. Než. meistras. XIX a. II–III ketv. Šiaurės Lietuva. Restauruota 2002–2003 m. Alfonso Šaulio. Maumedis, drožyba, polichromija al. dažais. 180 × 68 × 55. Koplytėlė. Než. meistras. XX a. 1–2 deš. Šiaurės Lietuva. Mūras, akmuo: mūrijimas, tinkavimas, medis (grindys ir lubos); šiferis (stogas); kryžius geležis: kalimas. H 390, plotis 226, gylis 240, kryžiaus h 69⁷⁴.

Tyrinėtoja A. Giniūnienė rašo, kad skulptūra anksčiau stovėjo Padubysio apylinkės koplytėlėje, esančioje prie keliuko Juškaičiai–Jogminai, žyminčio Jogminų ir Vilaičių kaimų sankirtą, ant kalvelės, vadinamos Jogminų kalneliu.

Koplytėlę specialiai šiai skulptūrai pastatęs dvarininkas Šemeta (nežinoma kada – prieš Pirmąjį pasaulinį karą ar po jo). Po Pirmojo pasaulinio karo žemė, kurioje stovėjo koplytėlė, atiteko Goriams: jie koplytėlę prižiūrėjo, rengė pamaldas.

Sovietmečiu koplytėlė atsidūrė „Tarybinio artojo“ kolūkio žemėje, o 1976 m. koplytėlei su Šv. Jono Nepomuko skulptūra suteiktas dailės paminklo statusas.

Atkūrus Nepriklausomybę žemė atiteko Gorių palikuonims.

2002 m. skulptūrą mėginta sudeginti – nukentėjo viena ranka ir palmės šakelė. Tais pačiais metais ji iš koplytėlės buvo pavogta, tačiau kontrabandinis krovinyš buvo sulaikytas Lietuvos pasienio muitinėje.

2002–2003 m. skulptūrą restauravo Prano Gudyno restauravimo centro specialistas Alfonsas Šaulys (atkurti dešinės rankos keturi pirštai,

palmės šakelė, kairė ranka su kryžiumi, postamentas, atnaujinta polichromija), po to ji buvo perkelta į bažnyčią.

Šv. Jono Nepomuko skulptūra tradicinės ikonografijos: šventasis pavaizduotas kunigo drabužiais, biretu, šermuonėlių kailio pelerina, vienoje rankoje laikantis kryžių, kitoje – kankinystės simbolį (palmės šakelę)... Bazilionų skulptūros meistrui gali būti priskirta kita šio šventojo skulptūra iš Rietavo apylinkių, dabar saugoma „Alkos“ muziejuje... Kaip teigia tyrinėtoja A. Giniūnienė, tai leidžia manyti, kad ją išdrožė Lietuvos meistras. Šv. Jono Nepomuko skulptūros autoriaus – savito braižo nežinomo profesionalaus skulptoriaus – kūryba tirtina. Koplytėlės ir joje buvusios meniškos Šv. Jono Nepomuko skulptūros kultūrinę vertę sudaro daugiau nei prieš šimtmetį susiformavusios ir išsaugotos vietinės pamaldumo tradicijos, svarbios parapijos ir Šiaulių vyskupijos istorijai⁷⁵.

Šakyna

Kunigo J. Urbono iniciatyva 2014 m. gruodžio 9 d. Šakynos kultūros centre (Šiaulių r.) buvo surengta advento popietė. Šakyniškiai pasveikino solidžias amžiaus sukaktis 2014 m. atšventusius žmones, padėjo tiems, kurių pastangomis dienos tampa įdomesnės. Parapijos klebonas Jordanas Urbonas priminė dėmesio ir nuoširdumo svarbą – jo niekam nereikia gailėti, kalbėjo apie advento susikaupimo ir maldos būtinybę šventame laukime⁷⁶.

2015 m. gegužės 5 d. Skobiškių miško urėdas Zigmas Savickas pakvietė Kuršėnų filialo tremtinius, Pavenčių mokyklos mokinius ir tikybos mokytojus dalyvauti naujai pastatyto kryžiaus (tautodailininkas Leonas Skėrys) pašventinime Skobiškių miške, 30 partizanų žūties vietoje. Priminta tragiška istorija, padėtos gėlės, uždegtos žvakutės, Šakynos mokyklos mokiniai deklamavo eiles. Seimo narė Rima Baškienė įteikė padėkos raštus žuvusiųjų artimiesiems ir tiems, kurie surinko medžiagą apie partizanų žūtį. Kun. J. Urbonas pašventino kryžių, kalbėjo apie pasiaukojimą, meilę tėvynei. Agailių

⁷² Kai 1693 m. Jono garbei ant tilto, nuo kurio jis buvo nustumtas, buvo pastatytas paminklas, jis pradėtas laikyti tiltų globėju ir saugotoju nuo potvynių, taip pat neteisingai kaltinamų asmenų užtarėju. Lietuvoje Jono kultą išplatino jėzuitai. Jį liaudis vadina Joneliu, yra didžiai gerbiamas. Liaudies mene Nepomukas visur vaizduojamas kunigo rūbais, su kamža, stula ir birete, knyga ar kryžiumi rankose (žr. *Šv. Jonas Nepomukas, Kankinys*. Prieiga internete: <http://www.bernardinai.lt/>).

⁷³ Giniūnienė A., Skulptūra „Šv. Jonas Nepomukas“ ir jos koplytėlė, *Lietuvos sakralinė dailė. II tomas: Šiaulių vyskupija. 2 dalis: Šiaulių dekanatas. 1 knyga: Agailiai–Juozapava*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018, p. 128–134.

⁷⁴ *Ten pat*, p. 128.

⁷⁵ *Ten pat*, p. 132.

⁷⁶ „Krašto žinių“ inf., *Kaimas pagerbė saviškius*. Prieiga internete: www.skrastas.lt [žiūrėta 2019-09-22].

Po mišių

koplyčioje šv. Mišias aukojo kunigai J. Urbonas ir Remigijus Jurevičius⁷⁷.

Skaistgiris

Kun. J. Urbonas, dirbdamas Skaistgirio parapijoje, skatino atnaujinti parapijos salę neįgaliesiems. Neįgalieji, vadovaujami Zofijos Pličaitės, 2016 m. atnaujino parapijos salę, kurioje gali susiburti pabendrauti, ir į šventę pasikvietė kun. J. Urboną. Kunigai J. Urbonas ir Andrius Trakšelis pasidžiaugė neįgaliųjų nuveiktais darbais. Pasak jų, Gailestingumo metais jie dosniai prisidėjo prie parapijos salės atnaujinimo⁷⁸.

Kun. J. Urbonas buvo kviečiamas ir į kitus Skaistgiryje organizuojamus renginius, tarkim, 2016 m. į Šv. Jurgio atlaidus. Šv. Mišiose, kurias aukojo kartu su parapijos klebonu A. Trakšeliu, jis pasakė pamokslą. Kun. J. Urbonas priminė šv. Martyną, jo gyvenimą ir veiklą, jo kelią į šventumą. Maldininkams įstrigo kunigo pasakoti pamokymai. Popietės metu kun. J. Urbonas kiekvienam padovanojo atminimo dovaną – rožančių ir paveikslėlį⁷⁹.

Spaudoje rašoma, kad klebonas J. Urbonas į naują parapiją Šiauliuose buvo išlydėtas su gėlėmis, dovanomis ir ašaromis. Susirinkusiuosius sugraudino klebono J. Urbono padėklamuotas jo sukurtas eilėraštis⁸⁰.

60 metų jubiliejus

2019 m. rugsėjo 22 d. Šiaulių Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčioje iškilmingomis šv. Mišiomis paminėtas kun. Jordano Urbono 60-asis gimtadienis.

Jubilatas pasakė: „Norėjau tyliai, ramiai, kukliai, tačiau Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo parapijos klebonas Saulius Paliūnas organizavo tikrą šventę.“

60-mečio jubiliejaus proga kun. Jordaną Urboną sveikino kunigai ir parapijiečiai, Marijos legionas, giminaičiai. Jubilatą nustebino Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko pirmosios pavaduotojos Rimos Baškienės ir Seimo nario Stasio Tumėno dalyvavimas padėkos Mišiose ir jų įteiktas pasveikinimo raštas.

⁷⁷ Nemunaitė A., Čepas R., Partizanų pagerbimas, *Abipus Nemuno*, „XXI amžiaus“ priedas, 2015-06-05, Nr. 3.

⁷⁸ Urbonienė V., *Atnaujinta Skaistgirio parapijos salė*. Prieiga internete: <http://www.biciulyste.lt> [žiūrėta 2016-11-24].

⁷⁹ Urbonienė V., *Skaistgiryje šurmuliavo Martyna Jomarks*. Prieiga internete: <http://www.joniskiovg.lt> [žiūrėta 2016-11-18].

⁸⁰ „Krašto žinių“ inf., *Parapijiečiai kleboną į kitą parapiją išlydėjo su dovanomis ir ašaromis*. Prieiga internete: <http://www.skrastas.lt> [žiūrėta 2019-09-22].

Kelmės ir Graužikų šaulių veikla tarpukariu

Padėka

Už pagalbą renkant medžiagą, suteiktas nuotraukas ir informaciją straipsnio autorius dėkoja Kelmės krašto muziejui, Šiaulių „Aušros“ muziejaus Archeologijos ir Etnografijos skyriams, Istorijos skyriaus bibliotekai ir Fotografijos muziejui.

Apie Graužikų šaulių veiklą

Graužikų dvare Vladas Putvinskis įkūrė Graužikų šaulių grandį, priklausiusią Kelmės šaulių būriui. „Grandžiai visu Pūtvio ūkininkavimo Graužikuose metu vadovavo dvaro ūkvedys šaulys Kazys Dudėnas. Pūtvis tuo labai didžiudavosi ir dažnai sakydavo: „Kai dirbam ūkyje, jis manęs klauso. Kai susirenkam kaip šauliai, jis grandies vadas, aš jo klausau.“¹ „Vl. Putvinskis šaulius globojo ir rėmė, labiausiai kilusius iš okupuoto krašto, kurių net keliolika buvo Graužikų grandy.“²

Apie Graužikų šaulių veiklą 1930 m. rašoma: „Šiuos ištisus metus grandis veikė įtemptai. Šiandieną grandis turi su kandidatais 16 narių. Visi veiklūs šauliai, aktyviai dalyvauja Kelmės būrio veikime. <...> Grandis turi savo klubą, papuoštą vytimi ir garsių mūsų tautos vyrų atvaizdais, kone vakaras susirenka pasiskaityti knygų ir laikraščių,

arba pasiklausyti radio. Į grandį pareina daug įvairių laikraščių, vien „Trimito“ gaunama 12 egz., grandis turi savo knygyną, knygas aptaiso patys šauliai. Kas šeštadienį įvyksta eilinis grandies susirinkimas. Susirinkime aptariami šaulių reikalai, daromi pranešimai iš vietos ir viso Lietuvos gyvenimo. Kiekvienas šaulys turi pasirinkęs savo sritį, iš kurios jis ir daro pranešimą. Kiekvienas susirinkimas iš eilės aprašomas grandies nario ir įnešamas į grandies dienyną. Grandies dienyne palieka savo užrašus ir Graužikų svečiai šauliai.

Greta eilinių grandies sueigų, šauliai kartą į savaitę, o reikalui esant ir dažniau susirenka vakariniams darbams. Darbai būna įvairūs: taisomos knygos, ruošiami fantai būrio vakarams ar vaikų eglutei ir t. t.

Spaudos talkos proga buvo suruoštas literatūros neskaitančiųjų teismas. Teismas turėjo didelio pasisekimo. Klubas buvo pilnas tų pačių neskaitančiųjų svečių kaimiečių.

Stambus įvykis Graužikų grandžiai, tai buvo seno grandies nario šaulio Juozo Miko vestuvės. Vestuvės buvo tikrai šauliškos. Vyras buvo šauliškoje uniformoje, o mergaitės tautiškuose kostiumuose. Jaunoji net su rangėmis³, o sėdėjo su

¹ Putvinskis-Pūtvis Vladas, *Gyvenimas ir parinktieji raštai*, Čikaga, 1973, p. 264–265.

² *Trimitas*, 1932, Nr. 39, p. 769.

³ Rangė (rangės) yra iš specifiniu būdu supintų kaspinių pagamintas merginų galvos papuošalas, nešiotas tik Žemaitijoje. Vienai rangei surangyti reikia 12 metrų kaspino.

1930 m. sausio 26 d. Juozo Miko (iš Obelių) šauliškos vestuvės. Nuotrauka iš Kelmės krašto muziejaus

nuometu. Vestuvės buvo blaivios, be degtinės. Šitos vestuvės buvo naujiena visam valsčiui.⁴

1935 m. pradžioje Graužikų šaulių grandis tapo atskiru būriu. Laikraštyje „Trimitas“⁵ buvo rašoma: „1935 m. balandžio 28 d. Graužikų būrys suvaidino komediją „Nualpo dėl ūsų“. Tai pirmas jauno būrio pasirodymas scenoje. Po vaidinimo buvo deklamacijos.“

1935 m. gruodžio 8 d. įvyko tais metais įsteigto Graužikų būrio susirinkimas, apie kurį buvo rašoma taip: „Surinkta 22 „Trimito“ ir 22 „Ūkininko Patarėjo“ prenumeratos. „Trimitą“ galės skaityti visi būrio šauliai. Nepasiturintiems skirta pašalpa. Nutarta steigti būrio knygyną. Būrio knygynui pradžia davė šaul. rėmėjo P. Jakaičio paaugotas Graužikų š. grandžiai 1929 m. gražiai inrištas „Trimito“ komplektas. Būrio skaityklai nutarta prenumeruoti „Kari“. Nutarta rūpintis surengti savaitinius ūkio kursus. Ginklų Fondui skirta iš būrio kasos 25 lt ir tuoj pat būrio šauliai suaukojo 33 lt. 10 ct. taigi iš viso 58 lt.“⁶

Apie Graužikų šaulių veiklą pasakojo buvę šauliai. Anot jų, einant tarnauti į Graužikus, buvo pageidaujama stoti į šaulius, bet prievartos nebuvo. Iš Kelmės būrio šaulių išdo Vytautas Putvinskis

Graužikų šauliams buvo nupirkę instrumentus – norėjo turėti orkestrą. Bet repeticijos vyko tik vieną vasarą – mažai buvo dūdorių. Po to instrumentus atidavė Kelmės būrio šauliams. Graužikų šauliai žviryne atlikdavo šaudymo pratybas. 1938 m. liepos 15-ąją dieną, šeštadienį, Vytautas Putvinskis Kelmės ir Graužikų šauliams buvo suorganizavęs išvyką prie jūros. Iš žydų nusamdė dvi mašinas – sunkvežimius, iš kurių kiekviename galėjo tilpti po 25 žmones. Važiavo pro Pagėgius, Tilžę, Šilutę. Klaipėdoje, sumokėję po 2 litus, daugelis paplaukiojo laivu po jūrą⁷.

Visi Graužikų šauliai turėjo kepures. Pirkto medžiagos ir patys siuvosi pilkos spalvos uniformas⁸. Šautuvus laikė dvaro „rūmė“ pas Vytautą Putvinskį. Šaudymo pratybos būdavo kalvos skardyje nuo Dimgailių pusės. Šauliai saugodavo, kad kas „po kulkom“ neužeitų⁹. Vasario 16-ąją šauliai jodavo į minėjimą Kelmėje. „Dvariškiai“ jodavo dvaro arkliais, o šauliai – aplinkiniai ūkininkai Karčiauskis, Norutis, Jonas Mickus – turėjo savo arklius¹⁰.

Graužikų šauliai saugojo buvusio savo vado atminimą. Graužikų dvaro gyvenamajame name buvo įsteigtas Vlodo Putvinskio muziejus, kuriame buvo

⁴ *Trimitas*, 1930, Nr. 9, p. 177–178.

⁵ *Trimitas*, 1935, Nr. 19, p. 347.

⁶ *Trimitas*, 1936, Nr. 1, p. 20.

⁷ Šimulis Kazys, g. 1913 m. Palšių k.

⁸ Lipinas Bronius, g. 1925 m. Užgirių k. prie Vaiguvo.

⁹ Venckus Izidorius, g. 1916 m. Leningrade.

¹⁰ Lipinas Bronius, g. 1925 m. Užgirių k. prie Vaiguvo.

Graužikų šaulių grandis 1928 m. gegužės 15 d. Nuotrauka iš „Vlado Putvinskio ir Kelmės šaulių albumo“ (Kelmės krašto muziejus)

saugomi šaulių vado daiktai ir raštai. „Jo kambarys Graužikuose, kuriame jis gyveno ir rašė, paliktas toks, koks jis buvo Jam gyvam esant.“¹¹ Tvarkyti ir prižiūrėti muziejų Emilija Putvinskienė pavedė jaunesniajam sūnui Vytautui. Buvo planuojama Graužikuose įkurtą Vlado Putvinskio muziejų perkelti į Kelmės šaulių namus, kai jie bus pastatyti, tačiau dėl nežinomų priežasčių tai nebuvo padaryta.

Vlado Putvinskio giminės buvo nutarę ant Graužikų kalno pastatyti jam paminklą – akmeninį bokštą. Graužikuose buvo toks paprotys, kad kiekvienas, lipantis į kalną, pats nuneštų tam bokštui akmenį. Ekskursijų dalyviai nešdavo po akmenuką, o jei daugiau – tempdavo su neštuvais. 1934 m. lankydamas Graužikus „tuo papročiu ir Resp. Prezidentas A. Smetona ir jo palydovai nunešė po didžiulį akmenį ir tuo padidino kalnan suneštų akmenų krūvą“¹². 1938 m. gegužės mėn. Graužikų kalne akmenį su įrašu „V. Putvinskio paminklui statyti“ padėjo Vytauto Didžiojo universiteto studentų šaulių korporacijos „Živilė“ narės¹³.

Ilgainiui akmenų susikauptė labai daug (daug kas jų krūvą vadino „aukuru“ – *aut. past.*). Vytautas Putvinskis sakydavo, kad statys Vlado garbei ant kalno akmeninį *majaką* ir nereiks lipti į medines

kerėplas, iš *majako* Šatrija bus matyti¹⁴. Paskui užėjo karas ir sumanymas liko neįgyvendintas¹⁵. Tarybiniais laikais ūkvedžiai akmenis išvežiojo į statybas.

„1929 m. gegužės 12 d. Kelmės būrio Graužikų grandis ant Graužikų kalno, aikštelėje, kur dažnai mėgdavo svajoti grandies įkūrėjas Vladas Putvinskis, pasodino Jo atminimui ažuolą. *Dilgėlė*.“¹⁶ Per karą rusai ažuoliuką buvo įpjovę ligi pusės, bet šerdies nepažeidė ir įpjovimas užaugo¹⁷. Dabar tai jau didelis medis.

Joninės ant Graužikų kalno

Jau 1920 m. Lietuvos šaulių sąjungos įstatų projekte birželio 24 diena (Joninės) numatyta kaip Šaulių diena (šventė). Kodėl pasirinkta būtent ši šventė? Šaulių sąjungos sporto instruktorius K. Dineika rašė: „Joninės yra visos tautos džiaugsmo, gražių tradicijų, papročių ir dvasios gajumo šventė! Ta diena tebus blaivumo ir dorumo šventė.“¹⁸ 1929 m. „Trimite“¹⁹ teigiama, kad Joninės „nuo senų senovės yra švenčiama kaip jaunimo šventė, vasaros pradžios šventė“. Prisimenama ir kadaise

¹¹ *Trimitas*, 1929, Nr. 13, p. 193.

¹² *Trimitas*, 1934, Nr. 36, p. 711.

¹³ *Trimitas*, 1938, Nr. 23, p. 566.

¹⁴ Maziliauskienė-Mickevičiūtė Ona, g. 1914 m. Vaiguvo vlsč.

¹⁵ Gučienė Giedrė, g. 1913 m.

¹⁶ *Trimitas*, 1929, Nr. 21, p. 346.

¹⁷ Pasakojo Lipinas Bronius, g. 1925 m. Užgirių k. prie Vaiguvo.

¹⁸ *Trimitas*, 1923, Nr. 143, p. 23.

¹⁹ Artinasi didelė šventė, *Trimitas*, 1929, Nr. 23, p. 369.

*Joninių gegužinės dalyviai iš Raseinių Graužikų kalne 1930 m. liepos mėn. Centre – Emilija Putvinskienė.
Nuotrauka iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus*

buvusią ugnies sąšauką (dabar ji rengiama per Rudens lygiadienį – Baltų vienybės dieną – *aut. past.*): „Senovėj lietuviai aukštuose kalnuose ir ošiančiose giriose sukūrę laužus reiškė savo tautos galią, lyg primindavę tas senovės ugnis, kurios buvo sukuriamos gresiant pavojui.“

Jonines šauliai rengdavo gražiose vietose – ant kalvų, prie upių. Garsi švenčių vieta Mažojoje Lietuvoje buvo Rambynas. Plačiai šalyje buvo žinomos ir Joninių gegužinės ant Graužikų kalno. J. Jokubauskienės²⁰ teigimu, jos mama pasakojo, kad senovėje pakalnėje kalnas jungėsi su dideliu mišku. Graužikų kalne lankydavosi įvairių žvėrių: lapių, stirnų ir net vilkų; žmonės bijodavę eiti į kalną, kad vilko nesutiktų. Pasitaikydavo, kad piemu, per liūtį besislypdamas didžiulio medžio drevėje, čia jau rasdavo įsitaisiusį pilkąjį plėšrūną. Todėl kalną vadindavo Žvėryno, arba Žvėrinčiaus, kalnu (*Žvėrinčium*). Iš kalno ponai neleisdavo nė meškerės pasiimti, nes laikė šventa vieta.

Gegužines rengdavo Kelmės šaulių būrio ir Graužikų šauliai, švenčių vietą tvarkė ir Graužikų dvaro darbininkai. Pastariesiems ponas liepdavo takus valyti (*gracavoti*), aikštes ir gėlynus tvarkyti.

Kalnas buvo gražiai sutvarkytas – padaryti platūs vaikščiojimo takai.

Surengti gegužinę buvo nelengva. Antai, 1930 m. balandžio 13 d. Kelmės šaulių būrio „gegužinėms rengti komisija padarė pranešimą. Komisija nusistatė visus būrio rengiamus pasilinksminimus paskirstyti į dvi rūšis: pasilinksminimus, kurie rengiami plačiai visuomenei, šauliškumo propagandai ir pelnui. Tie pasilinksminimai turi būti pavyzdinčiai tvarkingai ir įdomiai surengti, todėl būrio šauliams jie virsta ne pramoga, bet dideliu darbymečiu. Tos rūšies pasilinksminimų komisija numatė šią vasarą surengti dvi gegužines. Antros rūšies pasilinksminimai, tai įvairios šeimyniškos pramogos, siauram šaulių ir jų artimiausių žmonių rately, dėl geresnio šaulių susipažinimo ir bendravimo. Tokį vakarą su arbatėle komisija numatė surengti gegužės m. 4 d.“²¹

Paaškinimą, kodėl švenčių vieta pasirinkta Graužikuose, galime rasti savaitraštyje „Trimitas“: „Graužikai su to pat pavadinimo aukštu kalnu, tai buvo mėgiamiausia vieta a. a. mūsų Vado ir ideologo (Vlado Putvinskio – *aut. past.*). Būdamas Graužikuose, šiam kalne Jis daug laiko praleisdavo ir iš jo viršūnės įžvelgdamas visas Lietuvai daromas skriaudas ir čia prisiekė atkeršyti visiems skriaudikams, sukurdamas galingą organizaciją. Pagerbdami savo vadą, šauliai kasmet čia susirenka

²⁰ Jokubauskienė-Karčiauskaitė Julija, g. 1917 m. Verpenoje.

²¹ *Trimitas*, 1930, Nr. 17, p. 340.

Joninių gegužinė Graužikų kalne 1934 m. Nuotrauka gauta 1991 m. iš Giedrės Grigonienės (Kaunas)

ir ne tik gražiai pasilinksmina, bet drauge pasiryžta atlikti daug darbų ir žygių.²²

Pasak Juozo Navickio²³, Vladas Putvinskis mėgo dalyvauti gegužinėse. Būdavo, kad ims šokti su mergelkom – nepasakytum, kad ponas. Apsirengęs buvo paprastai, dažniausiai šauliškai, nešiojo gražius batus.

Gegužinės visada prasidėdavo sekmadienį, po pietų. Kelmėje ta proga vykdavo šaulių susirinkimas, po kurio visi traukdavo į Graužikų kalną. Po Vlado Putvinskio-Pūtvio mirties iš toliau atvažiuojo šauliai pirmiausia sustodavo Kelmės kapinėse, kuriose padėdavo gėlių ant šaulių vado kapo. Tačiau Joninių gegužinės būdavo ruošiamos ne tik šauliams, o visiems, norintiems jose dalyvauti ir galintiems nusipirkti bilietą (vaikų į šventę neįleisdavo). Jos buvo kultūringo poilsio pavyzdys.

Kelmės būrio šaulė J. Dambrauskienė teigė, kad Joninės prasidėjo 1926 m., o maždaug nuo 1930 m. tapo tradicinės. Didžiąją gegužinę per Jonines vadino pasauline, nes suvažiuodavo daug žmonių iš viso pasaulio. Iš Kelmės, aplinkinių kaimų į Graužikus eidavo pėsti, kai kas važiuodavo dviračiais. Kelias Graužikų kalno link buvo pažymėtas – apmaišytas popieriukais. Prie dvaro karvidės buvo aptvaras, ten statydavo vežimus (*patvadas*),

pririšdavo arklius. Į šventę atvažiuodavo Kražių, Šaukėnų, Tytuvėnų šaulių būriai. Šiaulių ir Raseinių šauliai atvykdavo autobusu. Automobiliais atvažiuodavo ponų iš Kauno. Sustodavo ties Mūrinių kumetyno pastatu (jis ir dabar stovi – *aut. past.*) ir lipdavo į Žvėrinčiaus kalną. Susirinkdavo daugybė žmonių, pasak liudininkų, nuo žmonių net kalnas „tratėjo“, praeiti nebuvo galima.

Bilietai į gegužines būdavo brangūs: kontrolieriai juos pardavinėjo po 1–2 litus, o, pasak gegužinės dalyvio Juozo Navickio, vienais metais kainavę net po 5 litus. Graužikų dvaro darbininkams, kurie padėdavo pasiruošti šventei, bilietus Putvinskiai duodavo iš anksto ir nemokamai.

Gegužinių Graužikų kalne data nebuvo pastovi ir dažnai nesutapdavo su Joninėmis, pavyzdžiui, 1931 m. šventė surengta birželio 21-ąją, 1933 m. – birželio 25-ąją, o 1930 m. dėl nežinomų aplinkybių buvo nukelta net į liepos 13-ąją dieną. Joninės yra buvusios ir birželio 29-ąją – per šv. Petrą ir Povilą. Šventės nebuvo 1929 m., gedint kovo 5 d. mirusio Vlado Putvinskio.

Apie Joninių gegužinę Graužikuose 1930 m. vaizdžiai parašė jos dalyvis iš Raseinių: „Čia visa pasiruošta gegužinei. Kalnas įstabiai gražiai, sumaniai sutvarkytas: dailūs takai, suolai, nivelytos aikštės, gėlynėliai, vis tai kruopštaus a. a. V. Putvinskio sumanyti, jo šeimos įgyvendinti.

²² *Trimitas*, 1933, Nr. 25, p. 498–499.

²³ Navickis Juozas, g. 1907 m. Dankšių k., Kelmės vlsč.

Atraksionai Grauzikų kalne. Nuotrauka iš Vidmanto Lopetos asmeninio archyvo

Darbštūs grauzikiečiai šauliai, savo draugų kelmiečių padedami, gražią gegužinės vietą dar labiau pagražina pavyzdinga tvarka, vėliavomis, fakelais, kioskais, natūralia scena. Aikštėje, gaudžiant dūdų orkestrui, mišri publika: šaulės, šauliai, sodiečiai, valdininkai ir moksleivija šoka tautinius šokius, žaidžia, dainuoja.

Prieblandoje sužiba fakelai, scenoje aukuras, o iš slėnio tankumynų išslinko vaidilutės. Krivė – kraitis ir senovės kariai. Tai fragmentas iš „Paparčio žiedo“. Vaidinimas nukėlė mus į gražią ir didingą senovę, į anuos laikus, kai lietuvis mokėjo ryžtis ir aukotis tėvynei. Tikrai šauliškas ūpas, šauliška dvasia! Vėliau suliepsnojo raketos, aikštėje milžiniškas laužas toje pat vietoje, kur dar užpernai velionis V. Putvinskis, pakūręs laužą, aiškino apie senovės lietuvių, mėgusių ugnį ir panašius laužus, apie ugnies skaistybę. O aukštame bokšte, iš kurio matosi plačios Grauzikų apylinkės ir Šatrijos kalnas, suliepsnojo milžiniškas fakelas, lyg šaukiąs visas plačias Lietuvos apylinkes į šaulišką talką, į Grauzikus pasisemti tautiškos dvasios, ideališko lietuviškumo ir savo Lietuvos meilės. Ta prasme prabilo VII rinktinės vadas kap. Kurpis, kviesdamas šaulius ir ne šaulius persiimti Putvinskio dvasia. Po kalbų dar ilgai degė laužai, dar ilgai dainavo, valiojo gegužinės dalyviai. Ir visą laiką

neišnyko pakilus ūpas, jautri nuotaika ir pavyzdinga tvarka.“²⁴

Šiuos atsiminimus papildo įdomūs kitų šventės dalyvių pasakojimai. Onutė Maziliauskienė²⁵ sakė, kad aukščiausio beržo viršūnėje jau iš pat ryto iškeldavo trispalvę vėliavą. Grauzikų kalne buvo (ir dabar yra) trys aikštės. Lipdamas takeliu į kalną nuo kumetyno pusės, pirmiausia patekdavai į pirmutinę – „vaikų aikštelę“. Ponas Vytautas Putvinskis išrovė medžius, ruošėsi kažką daryti, bet nespėjo – sutrukdė 1940 m. okupacija. Šventė vykdavo aukščiau esančiose vidurinėje ir viršutinėje Grauzikų kalno aikštėse. Jose rengdavo įvairias varžybas: bėgdavo maišuose, užrištomis akimis daužė puodus, eidavo ant kojokų (*kyliopų*). Varžybose dalyvaudavo ir Vytautas Putvinskis – jis traukdavo virvę, lenktyniaudavo, bėgdamas maiše; jam, aukštaūgiui, liuoksėti maiše būdavo sunku.

Vidurinėje aikštėje per gegužines, būdavo, stovi bačkos. Ant tų bačkų sulipdavo vyrai, pasiimdavo ilgas kartis, apvyniotas skudurais, kad nedurtų, ir stengdavosi vienas kitą nustumti. Tose varžybose dalyvaudavo ir ponas Vytautas Putvinskis. Jis buvo aukštas ir stambus, bet buvo ir stipresnių. Tik vyrai stengėsi ponui nusileisti, nes jis labai pykdavo, kai

²⁴ *Trimitas*, 1930, Nr. 31, p. 652–653.

²⁵ Maziliauskienė-Mickevičiūtė Ona, g. 1914 m. Vaiguvo vlsč. Užrašyta 1991 m. balandžio mėn.

*Graužikų dvaro gyvenamasis namas – „rūmas“, kuriame rinkdavosi šauliai.
Nuotrauka iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus*

jį nustumdavo. Dvare bernu dirbęs Jonas Užemeckis, dar stambesnis ir platesnis už Putvinskį, ponui nenusileisdavo. Putvinskis, nustumtas nuo bačkos, pykdavo:

– Peckelis tas Jons, kaip syna. Stumk į syną ir tai nevirš.

Vytautas Putvinskis mėgo sportą, todėl Joninių gegužinėse suorganizuodavo ir sportines varžybas. Vyrai šokinėdavo per buomą (*kumelę*), kilnodavo svorius. Dviračiu važiuodavo per Karvinio tvenkinio kampą nutiesta 25 cm pločio lenta. Retai kam pavykdavo pervaziuoti – dažniausiai išsimaudydavo. Buvo kelios smarkios merginos, kurios nebijodavo per lieptą važiuoti. Nugalėtojas Vytautas Putvinskis apdovanodavo jas skarelėmis, nosinėmis, šalikais. I. Venckaus²⁶ teigimu, šventei ponas nupirkdavo dovanėlių už 100 litų. Loterijų ir varžybų laimėtojams būdavo skiriami prizai. Dovanodavo daugiausia knygas ir rašymo priemones – parkerius, pieštukus, sąsiuvinius.

Viršutinėje kalno aikštėje buvo sukinys. Įsukdavo taip, kad atrodydavo „žemė viršuj, o dangus apačioj“. Pirmąkart būdavo baisu. Susėdavo ant buomo, įsitvirtindavo į prikaltus skersinukus, laikydavosi, kad nenukristų. Vyrai stengėsi merginas gerai įsukti, kad jos klyktų. Viršuj buvo ir buomas

pereiti, o ant aukštų žėglių²⁷ buvo padėta lenta, ant kurios dviese supdavosi. Tačiau įdomiausias ir populiariausias atrakcionas buvo stačiame kalno šlaite įrengta vasaros čiuożykla – apie 50 metrų ilgio ir 25 metrų aukščio slidynė. Ją padirbo Graužikų dvaro stalius Simonas Gliudys. Vienas nuvažiavimas ja kainavo 25 centus²⁸. Čiuożykla-tramplinas buvo sukalta iš lentų, meistriškai išlankstytų ir išlygintų. Jos vidus buvo taip kruopščiai iškalts skarda, kad galėjai čiuožti ant užpakalio ir kelnų nebūtum susiplėšęs. Tačiau čiuoždavo ne ant užpakalio, o ant specialių rogučių – „dratinukų“. Sėdavo vieni kitiems ant kelių visa virtinė po penkis–šešis ir klegėdami švilpdavo žemyn, krisdami ant smėlio. Kai kas iš mandrumo įsigudrindavo ant pilvo ir ant galvos čiuožti. Kad netyčia neišlėktų pro šalį ir nesusižeistų, saugojo delno aukščio sienelės (*bertukai*). Kad geriau slystų, skardą išvaškuodavo – pabarstydamo stearinu²⁹.

Vidurinėje kalno aikštėje vykdavo renginiai. Šventės pradžioje būdavo sakomos kalbos (*prakalbos*). Kai buvo gyvas Vladas Putvinskis, pirmas visada kalbėdavo jis. Vėlesnėse gegužinėse

²⁷ Žėgliai – rėmas, karkasas.

²⁸ Karpavičius Stasys, g. 1913 m. Mėžaičių k. Užrašyta 1992 m. sausio mėn. Užrašė V. Lopeta.

²⁹ Maziliauskienė-Mickevičiūtė Ona, g. 1914 m. Vaiguvo vlsč. Užrašyta 1991 m. balandžio mėn.

²⁶ Venckus Izidorius, g. 1916 m. Leningrade.

Kelmės šaulių būrio artistai, suvaidinę Vydūno „Raganą“ 1933 m. liepos mėn. Graužikuose.
Nuotrauka gauta iš Živilės Pikturkaitės-Janušauskienės

pasisakydavo Vytautas Putvinskis, VII šaulių rinktinės vadas kapitonas Kurpis, šaulių vadovybės atstovai iš Kauno ir kiti. Dankšių kaimo gyventojos³⁰ atmintyje užsiliko tik viena tų kalbų detalė: Vytautas Putvinskis pasidžiaugė, kad turime du cukraus fabrikus – Pavenčiuose ir Marijampolėje.

Po oficialiosios dalies prasidėdavo įvairi ir linksma programa. Dainuodavo Kelmės choras. Šokėjams grodavo kariškiai – 8-ojo pulko orkestras. Susirinkdavo mokytų inteligentų, sakydavo eilėraščių. Palšių kaimo poetas Kazys Šimulis čia skaitė 1937 m. sukurtą savo eilėraštį „Graužikų kalnui“:

*Graužikų kalne, tu girdėjai,
Kaip Vladas Putvinskis čia audė planus,
Tik tu kurčias nebylus tada betylėjai,
O Vladas mintimis čia steigė pulkus...*

Vienoje tos aikštės pusėje buvo krantas, apso-dintas karpomomis eglutėmis. Jos tankiai suželdavo ir pridengdavo artistus repeticijų metu. Tai buvo lyg scena. 1933 m. vasarą, per šv. Joną, šaulių artistų kuopelė Graužikų kalne suvaidino Vydūno „Raganą“³¹. Vidurinėje aikštėje pakraščiais buvo ir suolų, bet žiūrovai žiūrėdavo atsistoję.

Sutemus kur nors po krūmu Vytautas Putvinskis paslėpdavo įjungtą žibintuvėlį – tai buvo „paparčio žiedas“. Šalia padėdavo šokoladą ar saldainių. Po to

liepdavo visiems paparčio žiedo ieškoti. Kitą kartą rasdavo, o kitą ir ne. Ponas juokdavosi, kad mes nemokame ieškoti. Pats patenkintas sėdėdavo³².

Vidurinėje aikštėje buvo bufetas, išore panašus į didelę pašiūrę – stogą ant stulpų. Bufete buvo galima nusipirkti saldainių, sausainių, limonado. Iš Kelmės atvažiuodavo prekybininkai *paupariai*, arba *balagančikai*. Prekiaudavo daugiausia moterys lietuvės. Jų parduotuves atvirame ore (lauke) vadino *balaganais*. Tai buvo būdos su brezentu. Kas turėjo pečiukus, virdavo dešras, mėsos gabalus³³. Degtinės nebuvo galima pardavinėti. Vienas kitas išgerdavo pasislapstydamas, bet gegužinėje girti nesišlaistė: budintys šauliai tokius tuoj būtų uždarę akmeniniame Graužikų svirne atvėsti. To neprisireikdavo. Vytautas Putvinskis Joninių proga duodavo naminio alaus, tačiau bačką atkimšdavo, kad alus nebūtų stiprus.

Vidurinėje ir viršutinėje Graužikų kalno aikštėse buvo pastatyti mediniai bokštai, kuriuos vadino *kerėplomis*. Viršutinė *kerėpla* buvo 15 ar daugiau metrų aukščio ir priminė medžiotojų bokstelių; vidurinė buvo keliais metrais žemesnė (apie 12 m aukščio). Nuo Graužikų kalno viršūnės, tuo labiau nuo bokšto giedrią dieną buvo galima pamatyti

³⁰ Valiulienė-Navickaitė Stanislava, g. 1919 m. Dankšių k.

³¹ Dambrauskienė-Augustytė Jadvyga, g. 1914 m. Kelmės dvare.

³² Maziliauskienė-Mickevičiūtė Ona, g. 1914 m. Vaiguvo vlsč. Užrašyta 1991 m. balandžio mėn.

³³ Venckus Izidorius, g. 1916 m. Leningrade.

Graužikų šaulių grandis savo klube 1930 m. vasario 19 d.
Nuotrauka iš Kelmės krašto muziejaus

Šatriją, iki kurios tiesia linija yra beveik 30 kilometrų.

Takus kalne apšviesdavo aukštai iškelti, ant aukštų stulpų (*mytų*) pakabinti dideli žibintai (*gagančiai*); jų apvalių gaubtų viduje buvo į žibalą pamerktas dagtis³⁴.

Vidurinę kalno aikštę apšviesdavo milžiniškas laužas. Jo deginimo tradiciją Graužikų šaulių Joninių gegužinėse pradėdavo Vladas Putvinskis, stengdamasis atgaivinti gražius lietuvių papročius. Todėl jam ir būdavo suteikiama garbė užkurti Joninių laužą. Dar 1928 m., paskutinį kartą dalyvaudamas gegužinėje, stebėdamas liepsnos liežuvius, šaulių vadas aiškino apie pagonius lietuvius, „mėgusius ugnį ir panašius laužus, apie ugnies skaistybę“³⁵. Kelmiškio Kazio Peniko³⁶ atmintyje išliko įdomus epizodas: tąkart per gegužinę lynoją, ant Graužikų kalno sukrautas laužas nenorėjo degti. Šauliai prinešė malkų, V. Putvinskis norėjo jas uždegti, bet šlapios malkos niekaip neužsidegė.

– Nenori degti, bet degs, – pasakė V. Putvinskis.

Užpylė benzino. Laužas įsidegė. Šauliai pradėjo šokinėti per laužą. Du šoko iš priešingų pusių vienu metu, susidūrė ir nukrito tiesiai į ugnį. Vladas Putvinskis šoko ir ištraukė abu tiesiai iš liepsnos.

Po Vlado Putvinskio mirties Joninių laužą užkurdavo jo žmona Emilija – pasak J. Jokubauskienės³⁷, šaulių vadas paduodavo Emilijai Putvinskienei, „šaulių močiutei“, *žibintuvą* (tokiais buvo apšviečiamas kalnas – *aut. past.*) ir jo liepsna uždegdavo laužą. Per ugnį šokinėdavo jaunimas. Joninių vakarą lakstydavo raganos ir velniai³⁸.

Vakare laužas užsidegdavo ant Šatrijos kalno, kur taip pat būdavo Joninės³⁹. Tada viršutinėje aikštėje užlipę į medinį bokštą – *kerėplą* – jos viršuje ant karties pritvirtindavo išsikišusią smaluotą statinę ir ją padėgdavo. Kai bačka baigdavo degti, užsilipusieji kartį nupjaudavo. Per Jonines bačkos šviesa matydavosi ir ant Šatrijos – su stovinčiais ant kalno buvo galima susišaukti⁴⁰.

Šventės pradžioje ir pabaigoje Vytautas Putvinskis leisdavo raketą (*raketninkus*) – niekas aplink jų neturėjo⁴¹. Iš Graužikų kalno laužų ir raketų šviesą matydavo labai toli, nes Graužikų kalno aukštis (absolutinis – *aut. past.*) siekia daugiau kaip 195 metrus virš jūros lygio.

³⁴ Lipinas Bronius, g. 1925 m. Užgirių k. prie Vaiguvo.

³⁵ *Trimitas*, 1930, Nr. 31, p. 652–653.

³⁶ Penikas Kazys, g. 1912 m.

³⁷ Jokubauskienė-Karčiauskaitė Julija, g. 1917 m. Verpenoje.

³⁸ Navickis Juozas, g. 1907 m. Dankšių kaime.

³⁹ Karpavičius Stasys, g. 1913 m. Mėžaičių k. Užrašyta 1992 m. sausio mėn. Užrašė V. Lopeta.

⁴⁰ Maziliauskienė-Mickevičiūtė Ona, g. 1914 m. Vaiguvo vlsč. Užrašyta 1991 m. balandžio mėn.

⁴¹ Venckus Izidorius, g. 1916 m. Leningrade.

Iki paryčių Graužikų kalne degdavo laužas, klegėdavo juokas, sukdamosi poros⁴².

Gražiai organizuotos Joninių gegužinės ne tik linksmino žmones – už bilietus, atrakcionus, loterijas Kelmės šauliai surinkdavo daug pinigų. Per 1930 m. gegužinę, kaip buvo rašoma „Trimate“, „gryno pelno gauta daugiau kaip 1000 litų“⁴³. Surinktos lėšos patekdavo į šaulių kasą ir buvo skiriamos šaulių namui Kelmėje įsigyti, o vėlesniais metais, jau namą įsigijus, – įvairiai šaulių veiklai.

Paskutinė šaulių organizuota Joninių gegužinė Graužikų kalne įvyko 1939 m.

Šaulių likimas okupacijos metais

1940 m. Tarybų Rusijai okupavus Lietuvą, šaulius ištiko dramatiškas likimas – 1940 m. liepos 13 d. Šaulių sąjunga buvo uždaryta, apie 90 proc. vadų ir tūkstančiai eilinių organizacijos narių – represuoti⁴⁴. Lietuvos TSR vidaus reikalų komisaro A. Guzevičiaus 1940 m. lapkričio 28 d. įsakymu (Nr. 0054) visi šauliai pateko į sąrašus asmenų, kuriuos reikia „apdirbti ir likviduoti“⁴⁵.

Apie Kelmės šaulių būrio likimą okupacijos metais straipsnio autoriui žinoma nedaug. Į Vorkutą buvo išvežtas Litvinas, kuris Kelmės būrio vadu buvo 1927 m. Per minėjimus, šaulių šventes Litvinas jodavo ant balto arklio, vadovaudavo paradui. Jis turėjo ūkelį, progimnazijoje dėstė karinį parengimą⁴⁶. Okupantai suėmė, ilgai tardė ir nukankino Graužikų šaulį Petrą Pluščiauską⁴⁷, kurio broliai Jurgis ir Rapolas irgi buvo šauliai, tik priklausė Šaukėnų būrio Šilo Pavėžupio grandžiai. 1944 m. vasarą, prieš pačią rugiapjūtę, frontui visai priartėjus, iš Graužikų dvaro į Vakarus skubiai pasitraukė jauniausioji Vlodo Putvinskio dukra Emilija kartu su seserimis ir jų šeimomis⁴⁸. Kartu, pasiėmęs žmoną ir nediduką sūnų, išvyko aktyvus Graužikų būrio šaulys Kazys Dūdėnas⁴⁹.

Emilija Putvinskienė prie akmenų „aukuro“.
Nuotrauka iš Šaulių „Aušros“ muziejaus

Visus okupacijos baisumus patyrė „šaulių močiutė“ Emilija Putvinskienė ir jos jaunesniojo sūnaus Vytauto šeima.

Vytautas Putvinskis buvo vienas seniausių Kelmės būrio šaulių, nuo 1927 iki 1934 m. be pertraukos išbuvęs valdybos pirmininku. Jo dėka būrys tapo pirmaujantis. 1935 m. įkūręs būrį Graužikuose, iš Kelmės būrio pasitraukė⁵⁰. 1935 m. balandžio 28 d. Kelmės būrio susirinkime jis buvo išrinktas būrio garbės nariu⁵¹. Mirus Kelmės būrio garbės pirmininkui Vladiui Putvinskiui, garbės pirmininko vietą būryje užėmė jo žmona šaulė Emilija Putvinskienė⁵².

1941 m. birželio 14 d. jie buvo ištremti. Kartu buvo išvežta ir Vytauto Pūtvio žmona Elena ir keturi mažamečiai jų vaikai. Giedrė Pūtvytė⁵³ prisiminė: „Atvažiavo suimti sunkvežimiais su kareiviais. Nesukubino jų suėmę. Senutė buvo visą laiką labai organizuota. Vežant įsidėjo kibirą taukų, daug lašinių, rūbėlių vaikiškų, šlapią patalynę susiglemžė ir po to džiovino vagone.“

Naujosios Vilnios geležinkelio stotyje atskirtas nuo šeimos, Vytautas Pūtvis buvo išvežtas į spec. lagerį Kanske. Čia buvo nuteistas už dalyvavimą

⁴² Lipinas Bronius, g. 1925 m. Užgirių k. prie Vaiguvos.

⁴³ *Trimitas*, 1930, Nr. 31, p. 652.

⁴⁴ Lietuvos šaulių sąjunga, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2007, t. XII, p. 213.

⁴⁵ Galminas R., Taip kūrėsi Šaulių Sąjunga, *Jaunimo gretos*, 1989, Nr. 9, p. 13.

⁴⁶ Buvęs šaulys Mėčius Lopata, g. 1914 m. Kelmėje. Užrašyta 1991 m.

⁴⁷ Pasakojo Jokubauskienė-Karčiauskaitė Julija, g. 1917 m. Verpenoje. Užrašyta 1991 m.

⁴⁸ Pūtvytė Emilija, *Mano prisiminimai. Rašyti Vokietijoje (paskutinis vaizdelis 1948-08-21)*.

⁴⁹ Lipinas Bronius, g. 1925 m. Užgirių k. prie Vaiguvos.

⁵⁰ *Trimitas*, 1935, Nr. 19, p. 347.

⁵¹ *Trimitas*, 1935, Nr. 1, p. 18.

⁵² *Trimitas*, 1932, Nr. 39, p. 769.

⁵³ Grigonienė-Pūtvytė Giedrė, g. 1933 m. Graužikuose.

*Graužikų šauliai Žvėrinčiaus kalne 1930 m. vasario 19 d. su Vincu Daudzvardu iš Šiaulių sąjungos centro valdybos.
Nuotrauka iš Kelmės krašto muziejaus*

Šaulių sąjungoje ir samdomos jėgos naudojimą – 1942 m. lapkričio 5 d. sušaudytas⁵⁴. Emilija Putvinskienė kartu su sūnaus šeima išvežta į Komiją. 1942 m. ten areštuota už tai, kad susirinkime pasisakė prieš aukų fronto reikmėms rinkimą iš tremtinių⁵⁵. Mirė 1942 m. liepos 30 d. Syktyvkaro kalėjime. Vytauto Pūtvio žmona Elena ir du jos vaikai – devynmetis Vytenis ir septynmetis Tautvilas – 1944 m. vasarą mirė apsinuodiję grybais. Likę našlaičiai Pūtvių vaikai – Giedrė ir Algis – M. Nemeikšaitės dėka 1945 m. buvo parvežti į Lietuvą⁵⁶.

Okupacijos metais iš žmonių atminties buvo stengiamasi ištrinti Šaulių sąjungos įkūrėjo Vlado Putvinskio atminimą. Apie tai pasakojo šių įvykių liudininkė, buvusi mokytoja Antanina Jokūbauskienė⁵⁷. 1950 m. Antanina baigė Kelmės vidurinę mokyklą. Gyveno už Kelmės kapų. Jau ir 1945 m. prieš Vėlines buvo tvarkomas Vlado Putvinskio kapas. 1930 m. išleistą Kelmės šaulių albumą dar buvo galima rasti bibliotekose. Apie Putvinskį papasakodavo ir tėvai, jaunimas pradėjo domėtis. Apie 1948 m. prasidėjo didesni suvaržymai, „šaulių

albumą“ išėmė iš bibliotekų. Neleido tvarkyti kapo, dėti gėlių, uždegti žvakių. Dieną saugumiečiai sekdamo, kas ateis prie kapo, tačiau naktį neišsaugodavo. Todėl sutemus prieš Visų Šventųjų dieną padėdavo gėlių, uždegdavo žvakių. Po vieną tris žvakutes per Visų Šventųjų dieną ant Vlado Putvinskio-Pūtvio kapo degdavo kasmet.

Žmuidzinavičių šeimos rūpesčiu (Marija Žmuidzinavičienė buvo Vlado Putvinskio sesuo – *aut. past.*) pagal dailininko projektą buvo pagamintas paminklas Šaulių sąjungos įkūrėjui. Pasak Irenos Pūtvienės, apie 1964–1965 m. šis paminklas iš Kauno sunkvežimiu atgabentas į Kelmę. Tuo metu Marija jau buvo mirusi, tačiau Antanas Žmuidzinavičius, būdamas jau beveik 90 metų amžiaus senelis, ne tik ištverbė ilgą kelionę, rodydamas kelią, bet ir suorganizavo paminklo pastatymą. Pasak kelmiečių, jis pastatytas slapta per vieną naktį⁵⁸.

⁵⁴ LYA, f. BB, APR. P-14848.

⁵⁵ R. Racėno laiškas I. Nekrašienei 1995-11-07.

⁵⁶ Pasakojo Grigonienė-Pūtvytė Giedrė, g. 1933 m. Graužikuose.

⁵⁷ Jokūbauskienė-Musneckaitė Antanina, g. 1931 m. Gečaičių k., Kelmės vlsč. Užrašyta 1992 m. Šaukėnuose.

⁵⁸ Pikturna Vytautas Jonas, g. 1930 m. Kelmėje.

Asmenvardžių statistika pagrįstas *aisčių* vardo kilmės nustatymas

Aisčių vardo kilmės apžvalga

Manoma, kad mūsų protėviai buvo vardu *aisčiai* (*Aestiorum gentes*), nes taip I a. po Kr. pabaigoje juos pavadino romėnų istorikas Kornelijus Tacitas. K. Tacito „Germanijoje“ / „Germania“ sakoma, kad „dešiniajame savo krante Svebų jūra skalauja aisčių gentis, kurių papročiai bei apdaras kaip ir svebų, o kalba artima britaniškajai. Jie garbina dievų motiną. Kaip savo tikėjimo ženklą nešioja šernų statulėles, kurios atstoja ginklus ir gina nuo visko, deivės garbintoją apsaugo net ir priešų maišaty. Kardus vartoja retai, dažniau vėzdus. Javus bei kitus reikalingus augalus augina uoliau, negu tingūs germanai. Jie apieško ir jūrą; seklumose ir pačiose jos pakrantėse vieninteliai iš visų rankioja gintarą, jų pačių vadinamą „glesum“¹.

Laiko tėkmėje *aisčių* vardas skambėjo taip: „*Aestiorum gentes* – Tacito veikale *Germania* (apie 98 m. po Kristaus), *H(a)estis* – Kasiodoro veikale *Įvairenybės (Variae)* (apie 526–532 m.), *Aestorum natio* – Jordano veikale *Apie getų, arba gotų, kilmę ir istoriją (De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis)* (VI a.), *Aisti* – Einhardo veikale *Karolio Didžiojo gyvenimas (Vita Caroli Magni)* (apie 830 m.), *to, mid Èstum* – Wulfstano kelionės pranešime (apie 890 m.). XII–XIV a.

skandinavų šaltiniuose *Eistr*, *Eistir* vadinami dabartinių estų protėviai.“²

„Tacitas ir minėti vėlesni autoriai *aisčių* vardo dvibalsį *ai* žymi raidėmis *ae*: *Aestiorum gentes*. Toks žymėjimas rodo buvus dvibalsį *ai*, o ne balsį *e*. Plg. Romos imperatoriaus Cezario (100–44 m. pr. Kr.) vardo lotyniškai rašymą *Caesar* ir iš šio vardo kilusį vokiečių bendrinį žodį *Kaiser*. Iš senųjų lotyniškų įrašų žinome, kad dvibalsis *ai* rašomas *ae* maždaug nuo II amžiaus prieš Kr. Raidžių junginio *ae* dvibalsinė tartis, lotynų kalbos istorikų nuomone, išliko per visą klasikinį laikotarpį. Taigi *Aestiorum gentes* skaitytina *Aistiorum*, bet ne *Estiorum*. Dvibalsio *ae* < *ai* vienbalsinimas yra vėlesnių laikų padaras. Lotynistai tvirtina, kad Romos imperijos laikotarpiu *ae* vienbalsinimas, atsiradęs pirmiausiai kaimuose apie Romą, laipsniškai išplito sostinėje ir pagaliau tapo visuotiniu. Apie III–IV amžius po Kr. toks tarimas virto literatūrinės kalbos norma. Vietoj buvusio dvibalsio imta tarti ilgą atvirą balsį *ē*, skirtingą nuo senojo *ē*, kuris buvo uždaras balsis. Ir tik imperijos laikotarpio pabaigoje, kada lotynų kalboje išnyko balsių kiekybės skirtumas ir išliko tik kokybės skirtumai, iš *ae* atsiradęs balsis sutapo su senuoju *e*. Tai rodo

¹ Karaliūnas S., *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose II*, Vilnius, 2005, p. 37.

² Karaliūnas S., *Aisčiai, Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga internete: <https://www.vle.lt/Straipsnis/aisciai-71615>.

Bubių piliakalnis, Šiaulių r. Rimgaudo Šlekio nuotrauka

ir romanų kalbos, kuriose senieji *ae* ir *e* išvirto vienodai.³

Žodžio *aisčiai* kilmė nėra iki galo atskleista. Iki XX a. pradžios manyta, kad jo reikšmė „rytiečiai“, t. y. į rytus nuo germanų gyvenantys Baltijos pajūrio gyventojai. Tai aiškinama tuo, kad Vulfstano kelionėje paminėti žodžiai *Eastland*, *Eastmare* koreliuoja su sen. anglų *easte* „rytai“. Rimas Matulis tuo klausimu nepalankiamas: „Ar žodžio „aisčiai“ pradžią tarsime *aist-*, kaip tarė romėnai, ar *east (ist)*, kaip taria anglai, ar *ost* (vokiškai Baltijos jūra vadinama *Ost See*), ar *est-* (taip iki šiol tebevadinama Estija), vis tiek šis žodis reikš „rytus“. Reikia turėti šiek tiek humoro jausmo. O galutinai pagrįsti šiai minčiai prisiminkime, kad rytų saksų pavadinimas buvo rašomas lygiai taip, kaip aisčiai: *Aest Saxones* (plg. Tacito *Aestiorum gentes*).“⁴ „Rašytiniuose šaltiniuose seniausias *estijų* paminėjimas aptiktas keliautojo iš Masilijos (dabar Marselis) Pitėjo raštuose. Strabonas (I a.), perpasakodamas Pitėją, *aisčius* vadina *Ostiaioi* (*Ostimioi*). <...> O pagal S. Daukantą Pitėjas aisčius

vadinęs *aestuarii* („aušrėnais“).“⁵ Ilgą laiką *aisčių* vardą laikant germanišku manyta, kad jis reiškia „garbinguosius, gerbtinuosius“, nes iš gotų *aistan* „bijoti, gerbti“. Iš vid. vokiečių žemaičių *êste*, olandų *eest* „jauja“, senovės anglų *āst* „krosnis“, todėl *Aesti* yra „jaujose gyvenantys, žiemojantys žmonės“. Lot. *aestuārium* „delta, upės žiotys, įlanka“, todėl *aisčiai* yra „įlankos, marių gyventojai“. Latvių *ists* „tikras“, *īstenieks* „artimas giminaitis“, lietuvių *ysčias* „aiškus“, todėl *aisčiai* – tai „tikrieji, artimieji žmonės, giminaičiai“ (K. Jaunius, K. Būga). Anot N. Vėliaus, *aisčiai* kilę iš šaknies **ei-s-* „eiti“, todėl jie „vaikščiojantieji“. O anot K. Kuzavinio ir J. Basanavičiaus, *Aesti* kilęs iš lietuvių upėvardžio *Aista*.⁶

Simas Karaliūnas knygoje „Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose II“ pateikė labai platų *aisčių* vardo kilmės versijų sąrašą, nors pats, atrodo, labiausiai vertino tik vieną. Anot jo, „germanų šaltiniai aisčiais vadino tas Baltijos rytinių pakrančių gentis, kurios save laikė (*mūsų*) *žemės žmonėmis*. Ilgainiui germanai šiuo vardu ėmė vadinti visus Baltijos rytinių pakrančių gyventojus nuo Aismarių pietuose ligi Botnijos įlankos šiaurėje. Etnonimo **aistio*, **aisto* pradinė reikšmė buvo *žemės žmonės*, *žemei priklausantys*, o pačios šaknies **aist* – *žemė*

³ Zinkevičius Z., Aisčiai ir Estija, *Voruta*, Nr. 7 (697), 2010-04-10, p. 1, 12. Prieiga internete: <http://www.voruta.lt/aisciai-ir-estija>.

⁴ Matulis R., *Kas trukdo spręsti lietuvių kilmės problemas?* Prieiga internete: <https://on.lt/kas-trukdo-tirti-lietuviu-kilme>.

⁵ Matulis R., *Lietuvių tautos kilmė*, Vilnius, 1990, p. 8.

⁶ Karaliūnas S., *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose II*, p. 34–35.

(tokią išvadą patvirtina 1429 dokumentas, kur išskaičiuojamos Kuršo vyskupo ir Livonijos ordino ginčijamos žemės)⁷.

Algirdas Patackas taip pat turėjo *aisčių* vardo kilmės savo versiją. Jam *aistis* – tai čionykštis, čiabuvis, „*tikrasis žmogus*“, tas, kuris sako: aš „esu“, t. y. buvoju, egzistuoju, todėl esu esantysis, esąs, *estis* (šitokiu pavidalu pavadinimas nukeliavo pas estus) ar *aistis*. Daugiskaitoje būtų *aistiai*, *aist(i)jai*, t. y. arba „čiabuviai“, arba „žmonės“. Įsileidus afrikatą – *aisčiai*, krašto pavadinimas tuomet būtų AISTIIJA⁸. Kadangi *aisčiai* garbino dievų motiną, kuri galėjo turėti Lados / Ledos vardą, kuris dėl priebalsių *d* ir *t* kaitaliojimosi visur lietuvių dainose⁹, ir ne tik jose, virsta Lata / Leta, tai Kęstučiui K. Urbai atsiranda pagrindas *aisčių* vardą sieti su *vasara* (lot. *aestās*), nes ilgiausios dienos šventė buvo švenčiama su Lada. Taigi, „*aisčių* vardas tėra lotyniško vasaros, kurios atėjimą visą mėnesį švęsdavo baltai, pavadinimo perkėlimas baltų genčių apibūdinimui, vėliau įsitvirtinęs pas juos pačius“¹⁰.

Tėvavardžiai

S. Karaliūnas mano, kad *aisčių* vardo pamatinės formos būta **Aist(i)io-/*Aisto*¹¹. Vienaskaitos vardininkas – *Ai(s)tis*. Nesunku matyti, kad tai lietuvių tėvavardinės priesagos *-aitis* suformuoti žodžiai: Alaitis, Bobaitis, Molaitis, Letaitis, Labaitis, Kvėdaitis ir t. t. Kitos tautos žmogus, girdėdamas taip vadinamus mūsų protėvius, pasakytų: jie visi *aičiai / aisčiai*. Todėl galime manyti, kad didžioji dalis lietuvių protėvių buvo vadinami vardų sistema, kurioje pagrindinę vietą užėmė tėvavardis. Tas tėvavardis su *-aitis* priesaga ir sukūrė kuopinį įvairių baltų genčių vardą *aičiai*, kurį įvardijo K. Tacitas „Germanijoje“. Kad toliau būtų lengviau suprasti, kas yra tie lietuvių tėvavardžiai, tegu juos pristato pats Zigmas Zinkevičius.

„Lietuviai turi labai daug pavardžių, kilusių iš tėvavardžių, pvz., *Jonaitis* – pirmą kartą asmenvardžio reikšmė, *Jono sūnus*, *Petraitis* – „Petro sūnus“, *Mykolaitis* – „Mykolo sūnus“ ir t. t. Tai suponuoja praeityje buvus tam tikrą tėvavardinę sistemą, kada, pavyzdžiui, Petro sūnų Joną vadino *Jonu Petraičiu*, bet šio sūnų Povilą – jau *Povilu Jonaičiu* (nes jo tėvas buvo Jonas), o pastarojo sūnų Antaną – *Antanu Povilaičiu* (šio tėvas Povilas) ir t. t. Tėvavardis nuo pavardės skyrėsi tuo, kad galiojo tik vienai kartai. Jis virto pavarde tada, kai tapo pastoviu, t. y. kada Jonaičiu imta vadinti ne tik Jono sūnų, bet ir šio palikuonis.“¹²

„Tėvavardinė priesaga *-aitis* išsirutuliojo iš senesnių deminutyvinės arba priklausomybinės reikšmių, plg. *kepalaitis* „kepalėlis“, *žvirblaitis* „žvirbliukas“ ir *giminaitis* „giminietis, giminei priklausąs“, *pašalaitis* „pašalietis“. Tokias reikšmes rodo Konstantino Sirvydo žodynas, kuriame lenkų *gołąbiqtko* ir *koćię* verčiama žodžiais *karwelaitys*, *kataytis*, o lenkų *dźiedźic* – lietuvių *tewikštaytis*. Tėvavardžiams sudaryti ši priesaga iš seno vartota Žemaičių kunigaikštijoje.“¹³

„Senieji dokumentai rodo, kad tėvavardinė sistema buvo labai populiari Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI–XVII a. Antai iš išlikusių Vilniaus šv. Jono bažnyčios XVII a. pradžios krikšto ir santuokų registracijos knygų aiškiai matyti, kad didžioji miesto gyventojų dalis (išskyrus kilmingųjų ir labiausiai privilegijuotų žmonių šeimas) tada pastovių pavardžių dar neturėjo. Žmonės buvo vadinami krikšto vardu ir jį papildančiu tam tikru „priedu“, kurį galėtume pavadinti prievardžiu. <...> Minėtų registracijos knygų analizė aiškiai rodo, kad XVII a. pradžioje Vilniuje iš visų prievardžių pats populiariausias buvo, būtent, tėvavardis. Jis pavartotas daugiau kaip pusę visų į aktus patekusių asmenų. Atskirai imant moteris, toji dalis dar gerokai didesnė, daugiau negu 80% (santuokų registracijos knygoje net per 90% visų moteriškų prievardžių yra tėvavardžiai).“¹⁴

⁷ Karaliūnas S., *Aisčiai, Visuotinė Lietuvių enciklopedija*. Prieiga internete: <https://www.vle.lt/Straipsnis/aisciai-71615>.

⁸ Patackas A., *Litua*, Vilnius, 2014, p. 164–165.

⁹ Matulis R., *Kas trukdo spręsti lietuvių kilmės problemas?* Prieiga internete: <https://on.lt/kas-trukdo-tirti-lietuviu-kilme>.

¹⁰ Urba K. K., Lietuvos ir Latvijos bei aisčių vardai Europos mitologijos ir istorijos kontekste, *Publicistika*, 2019. Prieiga internete: <https://kestutisurba.wordpress.com/2019/01/02/lietuvos-ir-latvijos-bei-aisciu-vardai-europos-mitologijos-ir-istorijos-kontekste/>.

¹¹ Karaliūnas S., *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose II*, p. 143.

¹² Zinkevičius Z., Tėvavardinė asmenvardžių sistema Lietuvoje, *Baltistica*, II priedas, 1977, p. 151. Prieiga internete: <http://vardai.vlkk.lt/teavardine-asmenvardziu-sistema-lietuvoje/>.

¹³ Zinkevičius Z., *Lietuvių asmenvardžiai*, Vilnius, 2008, p. 329.

¹⁴ Zinkevičius Z., Tėvavardinė asmenvardžių sistema Lietuvoje, p. 151.

„Ištyrus minėtuose aktuose rastas visas lietuviškų tėvavardžių formas, reikia konstatuoti, kad XVII a. pradžioje Vilniaus mieste populiariausi buvo lietuviški tėvavardžiai su priesaga *-aitis* (63% visų pavyzdžių), retesni su *-onis* (20%) ir su *-ūnas* (15%), visai reti (tik 2%) su *-ėnas*. Prof. A. Salys teigia, kad priesaga *-aitis* esanti būdinga vakarinei Lietuvos daliai (Žemaičiai, Mažoji Lietuva, Zonavykai...), *-ūnas* – vidurinei (į vakarus nuo Nevėžio iki pat Raseinių, Šiaulių, mišriai su *-aitis*), *-onis* – rytinei (į rytus nuo Nevėžio...). Tai iš esmės patvirtina dabartinių kaimų bei šiaip gyvenamųjų vietų vardų, padarytų iš šias priesagas turinčių asmenvardžių, paplitimas. Ištyrus šiuos vietovardžius, matyti, kad priesaga *-aitis* iš seno tikrai būdinga vakarinei Lietuvos daliai apytikriai iki Nevėžio upės. Į rytus nuo šios linijos iš seno tėvavardžiams sudaryti vartotos lygiagrečiai abi kitos priesagos: *-ūnas* ir *-onis*, žr. schemą¹⁵ (žr. 1 pav.).

Anot Z. Zinkevičiaus, „tėvavardinės sistemos kilmei Lietuvoje išryškinti šiuo tarpu dar neturime patikimų duomenų. Iki XIV a. pabaigos, t. y. iki krikšto, lietuviai dokumentuose paprastai rašomi vienvardžiai (*Asteika, Einoras, Eiviltas, Klausigaila, Vyliaudas...*)“¹⁶.

Pagoniški mūsų dievai akivaizdžiai yra iš labai senų laikų – jie turėjo egzistuoti ir Tacito aiškių paminėjimo epochoje. Nemaža jų dalis turėjo tėvavardinę *-aitis* ar mergautinę *-aitė* formą. Štai keletas tokių tėvavardinių dievų vardų ir kitų senų žodžių:

1. *Dievaitis*. Žodis yra su *-aitis* priesaga ir sutinkamas ankstyviausiuose mūsų rašytiniuose šaltiniuose. Anot K. Būgos, šis žodis žinomas visoje Lietuvoje¹⁷.

2. *Putscætus* (vard. *PuschKayts*) paminėtas 1530 m. „Agendoje“ („Agenda Ecclesiastica“) tarp kitų dešimties Sembos / Žambijos dievų¹⁸.

3. *Kirvaitis*. Vienuolis Grunau (XVI a.) šį žodį girdėjo prūsų Tolkiemyje ir jo apylinkėje, kur ir pats gyveno¹⁹.

4. *Krivaitis*. „<...> lietuvių pažinta kažgi koks *krivaitis*: „Kur tu jį nuleisi? Mamuž, mamuž,

Vietovardžių, padarytų iš asmenvardžių su priesagomis *-aitis, -ūnas, -onis, -ėnas*, paplitimas:
1 *-aitis*, 2 *-ūnas*, 3 *-onis*, 4 *-ėnas*.
Ženklo didumas rodo sąlyginį nagrinėjamų vietovardžių gausumą rajone.

1 pav. Vietovardžių, padarytų iš tėvavardžių, paplitimas Lietuvoje Šaltinis: Zinkevičius Z., Tėvavardinė asmenvardžių sistema Lietuvoje, p. 154

garbužėle, pas patį krivaitį.“ Kitame dainos variante pasakyta: „pas patį karalių.“²⁰

5. Prūsų pavardės *Lyc-oyte* (1350 m., Bartietis), *Warg-oyte* (1360 m., Žambijiešis), plg. prūsų *arw-aytis*, lietuvių *bern-aitis, Lauk-aitis, Dubur-aitis* (kaimas ir ežeras Antazavės par. Ežerėnų aps.)²¹.

6. Kreipimasis į dievą Perkūną: „Percune *deu-aite* niemuski und mana, dievvu melsu tavvi palti miessu.“²²

7. „Yra taip pat senų kilmingų šeimų, kurios garbsto ypatingus savo dievus, pvz., Mikučiai garbina *Simonaitį* <...>.“²³

8. „Pavyzdžiui, pajūryje garbinamas *Deuoitis* [Dievaitis] <...>.“²⁴

9. Merginos taip kreipiasi į Vvaizganthos, linų ir kanapių dievą: „Vvaizganthos *deu-aite* auging mani linus teip ilgies, ik mani, nie duok mumis nogus eithi.“²⁵

10. Taip kreipiasi į dievaitę Gabiją: „Gabie *deu-aite*, pokieli garunuleiski kirbixtu“ / „Gabija dievaite, pakelki liepsnas ir neleiski kristi žiezirboms.“²⁶

¹⁵ Ten pat, p. 153.

¹⁶ Ten pat, p. 155.

¹⁷ Būga K., *Rinktiniai raštai*, I t., Vilnius, 1958, p. 145.

¹⁸ Ten pat, p. 149–150.

¹⁹ Ten pat, p. 175.

²⁰ Ten pat, p. 177.

²¹ Ten pat.

²² Lasickis J., *Apie žemaičių dievus*, Vilnius, 1969, p. 19.

²³ Ten pat, p. 20.

²⁴ Ten pat, p. 21.

²⁵ Ten pat, p. 23.

²⁶ Lasickis J., *Apie žemaičių dievus*, p. 24.

Statistinis *aisčių* vardo kilmės tyrimas

Vardas plačiaja prasme, įskaitant pavardę ir pravardes, yra mūsų lietuvių tautos atspindys. Mes žinome, kad mūsų kalba yra labai sena, skambi ir vaizdinga, siekianti indoeuropiečių kalbos ištakas. Ne ką mažiau seni ir vaizdingi mūsų vardai, tačiau jie taip išsamiai kaip kalba nebuvo nagrinėjami ir vartojami tiriant mūsų praeitį. Jie buvo rankiojami po trupinėlius iš senųjų rašytinių šaltinių, iš bažnytinių viduramžių knygų. Kalbininkas Z. Zinkevičius tam paskyrė ne vienerius savo gyvenimo metus ir surankiojo juos į vieną storą, 839 puslapių, knygą „Lietuvių asmenvardžiai“. Toje knygoje pateikta per 29 tūkst. asmenvardžių, iš kurių apie 2 tūkst. yra tėvavardiniai su priesaga *-aitis*. Apie 90 % tėvavardinių asmenvardžių turi savo pirmavardžius – tėvo vardus. Galime pažūrėti, kaip atrodo tokių vardų poros, prasidedančios A ir B raidėmis: Abromas – Abromaitis, Abrutis – Abrutaitis, Adomis – Adomaitis, Adukas – Adukaitis, Aidukas – Aidukaitis, Aksinas – Aksinaitis, Aksomas – Aksomaitis, Akstinas – Akstinaitis, Albas – Albaitis, Albrektas – Albrektaitis, Albutas – Albutaitis, Alekna – Aleknaitis, Aleksa – Aleksaitis, Aleša – Alešaitis, Alijošius – Alijošaitis, Aliošius – Aliošaitis, Alkas – Alkaitis, Akimas – Akimaitis, Almonas – Almonaitis, Ambrasas – Ambrasaitis, Ambrutis – Ambrutaitis, Anckus – Anckaitis, Anča – Ančaitis, Ančiukas – Ančiukaitis, Andreja – Andrejaitis, Andriūnas – Andriūnaitis, Anskis – Anskaitis, Antinas – Antinaitis, Anupras – Anupraitis, Apynis – Apynaitis, Aras – Araitis, Arda – Ardaitis, Armanas – Armanaitis, Artimis – Artimaitis, Asmanas – Asmanaitis, Akinis – Akinaitis, Ašutas – Ašutaitis, Atminas – Atminaitis, Audinas – Audinaitis, Auga – Augaitis, Aukšorius – Aukšoraitis, Aukšutis – Aukšutaitis, Aukščiūnas – Aukščiūnaitis, Aulasas – Aulasaitis, Ausiukas – Ausiukaitis, Aušra – Aušraitis, Avinas – Avinaitis, Aviža – Avižaitis, Bobys – Bobaitis, Bačionis – Bačionaitis, Bačka – Bačkaitis, Bakas – Bakaitis, Bakša – Bakšaitis, Balašas – Balašaitis, Balbutas – Balbutaitis, Balnas – Balnaitis, Balsas – Balsaitis, Balta – Baltaitis, Baltrūnas – Baltrūnaitis, Baltrušis – Baltrušaitis, Baudas – Baudaitis, Baranas – Baranaitis, Bartas – Bartaitis, Barzda – Barzdaitis, Bastikas – Bastikaitis, Baura – Bauraitis, Bauža – Baužaitis, Beinoras – Beinoraitis,

Bekeras – Bekeraitis, Benas – Benaitis, Benušis – Benušaitis, Berčas – Berčaitis, Berta – Bertaitis, Beržys – Beržaitis, Bičkas – Bičkaitis, Bildas – Bildaitis, Biras – Biraitis, Bitė – Bitaitis, Bitinas – Bitinaitis, Biza – Bizaitis, Bladas – Bladaitis, Blanka – Blankaitis, Braškė – Braškaitis, Budreckas – Budreckaitis, Bukšnas – Bukšnaitis, Burbas – Burbaitis, Burna – Burnaitis, Butas – Butaitis, Bruzas – Bruzaitis.

Mūsų tikslas yra išsiaiškinti, koks yra ryšys tarp *aičių* (*-aitis* priesagą turinčių tėvavardžių) ir lietuvių vardų / asmenvardžių. Norint tai pasiekti, reikės išsiaiškinti, ar *aičiai* gali reprezentuoti lietuvių asmenvardžius, ar jie yra / buvo pagrindas, iš kurios išsirutuliojo likusieji lietuvių tautos asmenvardžiai. Tam reikalinga struktūra, leidžianti palyginti *aičius* su lietuvių asmenvardžiais. Paprasčiausia tokia struktūra yra vardų, surašytų abėcėlės tvarka, skaičius, priklausomai nuo pirmosios vardo raidės.

Senoviniai vardai paprastai būdavo dvikamieniai²⁷, sudaryti iš įvairių dėmenų (kamienų dalių), susijungusių įvairiomis kombinacijomis. Galėjo būti, kad tam tikras kamieninis vardas buvo mažos genties ar kaimo pavadinimas. To kaimo viduje visi jo gyventojai galėjo turėti gentinį kamieninį vardą arba savo viso vardo priekyje, arba gale. Jei kamieninis vardas buvo vardo priekyje, tai viso kaimo / genties žmonės galėjo turėti vardus, kurių pradžia buvo ta pati. Pvz., imkime asmenvardžius, prasidedančius šaknimi ar dalimi šaknies *Ged-*: Geda, Gedalaitis, Gedaminas, Gedas, Gedautas, Gedavičius, Gedbutas, Gedeckas, Gedeika, Gedėikis, Gedeikonis, Gedelis, Gedgaila, Gedgailas, Gedgantas, Gedaudas, Gedgėla, Gedgėlas, Gedgoldas, Gedovdas, Gedibutas, Gedigaudas, Gedikas, Gedikėnas, Gedikis, Gedila, Gediminas, Gedimtas, Gedys, Gedkantas, Gedkantis, Gedmanas, Gedmantas, Gedminas, Gedmintas, Gedonis, Gedra, Gedraitis, Gedravičius, Gedrikas, Gedrimas, Gedrinas, Gedroičas, Gedspūdas, Gedūnas, Gedušaitis, Geduška, Gedutis, Gedvaida, Gedvaidas, Gedvainas, Gedvainis, Gedvė, Gedvilas, Gedvinas, Gedvydas, Gedvydis, Gedžius, Gedžiūnėlis, Gedžius. Gavome 60 asmenvardžių, iš kurių sudarytų nemažas kaimas, o jei su kiekvienu vardu

²⁷ Zinkevičius Z., *Lietuvių asmenvardžiai*, p. 24.

1 lentelė. Aičių ir lietuvių asmenvardžių skaičiai pagal pirmąją raidę

	A	B	C	Č	D	E	F	G	H
Aičiai ()	117	146	3	11	94	38	2	105	1
Lietuviai ()	1202	2035	71	314	1323	385	61	1850	40
	I	J	K	L	M	N	O	P	R
Aičiai ()	17	135	195	97	157	46	9	129	92
Lietuviai ()	213	1479	2732	1422	2381	773	130	2069	1497
	S	Š	T	U	V	Z	Ž		
Aičiai ()	158	81	60	31	132	18	43		
Lietuviai ()	2920	1388	1075	412	2408	324	863		

padarytume dar daugiau variacijų, tai gautume ir nedidelę gentį. Nereikia pamiršti, kad tarp asmenvardžių yra dar daug vardų, kurių antroji dalis yra *ged-*, pvz.: Jaugedas, Laigedas, Mingedas, Pamilgedas ir t. t. Praktiškai kiekvieną abėcėlės raidę atitinka keletas tokių asmenvardžių grupių, kurių vardai prasideda ta abėcėlės raide. Taigi kaimo / mažos genties pagrindu galime laikyti asmenvardžių pirmąsias raides. Taip gausime A-... asmenvardžių kaimą / gentį, B-... asmenvardžių kaimą / gentį ir t. t. Tokiu būdu gautos tautos, sudarytos iš atskirų kaimų / genčių, modelis panašus į dabartinės Lietuvos suskirstymą į dešimt apskričių ar daugiau mažesnių rajonų. Kiekvieno kaimo / genties dydis priklausė nuo vardų, turinčių tą pačią pirmąją asmenvardžio raidę, skaičiaus. Jei *aisčių* – kuopinės genties, t. y. sudarytos iš kelių genčių, – vardų / asmenvardžių pagrindą sudarė *aičiai*, t. y. tėvavardžiai su *-aitis* priesaga, ir jei tos gentys labai nesimaišė (o taip galėjo būti, nes mūsų kalba išliko labai archajiška, nepakitusi, kas įmanoma tik labai nesimaišant), tai *aičiai*, kaip gentyje vartojamų vardų pagrindas, galėjo išlikti labai ilgai, t. y. siekti net mūsų laikus.

Tai ištirti galima matematinės statistikos metodais, suskaičiavus asmenvardžių duomenų bazėje esančius vardus, prasidedančius raide A, po to B ir t. t. Tą patį darome ir su *aičiais* (*-aitis* priesagą

turinčiais vardais) – suskaičiuojame, kiek tarp jų yra vardų, prasidedančių raide A, po to – B ir t. t. Tada palyginame gautus lietuvių ir *aičių* abėcėlinių vardų skaičius, surandame empirinę koreliaciją tarp jų. Jei koreliacija bus didelė, t. y. moduliui artima vienetui, vadinasi, *aičių* vardų sistema yra bazinė dabartiniams lietuvių vardams ir dabartiniai lietuviai yra tiesioginiai *aičių* palikuonys.

Z. Zinkevičiaus „Lietuvių asmenvardžių duomenų bazėje“ yra pateikti 29 367 asmenvardžiai, iš kurių raide A prasideda 1202 asmenvardžiai, žym. A(1202), raide B prasideda 2035 asmenvardžiai, žym. B(2035) ir t. t.: C(71), Č(314), D(1323), E(385), F(61), G(1850), H(40), I(213), J(1479), K(2732), L(1422), M(2381), N(773), O(130), P(2069), R(1497), S(2920), Š(1388), T(1075), U(412), V(2408), Z(324), Ž(863).

„Lietuvių asmenvardžių duomenų bazėje“ yra 1917 *aičių* (asmenvardžių su *-aitis* priesaga), iš kurių raide A prasideda 117 vardų / vienetų, t. y. A(117), analogiškai B(146), C(3), Č(11), D(94), E(38), F(2), G(105), H(1), I(17), J(135), K(195), L(97), M(157), N(46), O(9), P(129), R(92), S(158), Š(81), T(60), U(31), V(132), Z(18), Ž(43). Tie duomenys pateikti 1 lentelėje.

Dabar kiekvieną abėcėlės raidę atitinka skaičių pora (X_i, Y_i) , $i = 1, 2, \dots, 25$. Skaičiuodami empirinę koreliacijos koeficientą, ištirsime, ar tarp tų skaičių yra priklausomybė.

1 lentelės duomenis surašome į formulę:

$$R = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})(Y_i - \bar{Y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2 \sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2}} = 0,9626.$$

Gavome, kad empirinis koreliacijos koeficientas $R = 0,9626$, t. y. artimas vienetui. Tai rodo stiprią tiesinę priklausomybę tarp duomenų, kurią galima užrašyti tokia tiesės lygtimi:

$$y = 14,7407x + 44,3642,$$

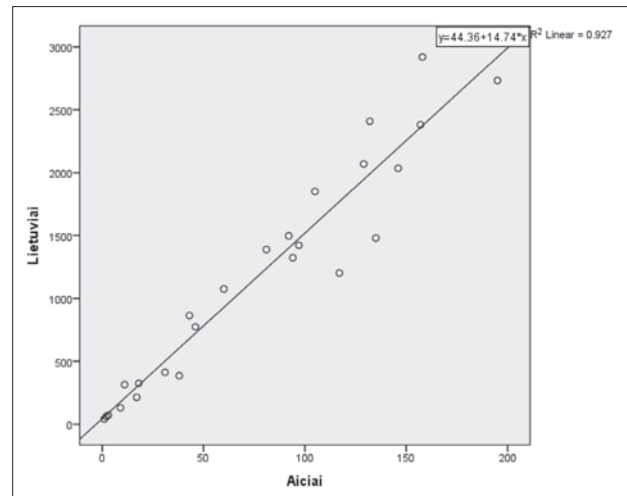
čia x – aičiai, y – lietuviai.

Iš 2 pav. matome, kad tiriami taškai yra išsidėstę netoli tiesės, nubrėžtos pagal surastą tiesės lygtį.

Išvada. Statistinis lietuvių asmenvardžių tyrimas parodė, kad asmenvardžiai, turintys tėvavardinę prigimtį su *-aitis* priesaga, nors jų yra $29367/1917 = 15,32$ karto mažiau, yra visų dabartinių lietuviškų asmenvardžių pagrindas, kuris, panašu, nedaug pakito per visus du tūkstančius metų nuo K. Tacito paminėto mūsų tautovardžio *aisčiai*, kurį reikėtų vadinti *aičiais*.

Žiūrint į pateiktus skaičius to gilaus ryšio nesimato, nes lietuvių asmenvardžių skaičiai pagal pirmąsias raides yra daug didesni už *aičių* asmenvardžių atitinkamus skaičius. Kad taip nebūtų, sunormuosime 1 lentelėje esamus skaičius, visus lietuvių asmenvardžių skaičius dalydami iš jų sumos – 29 367, o *aičių* asmenvardžių skaičius dalydami iš jų sumos – 1917. Rezultatas pateiktas 2 lentelėje ir 3 diagramoje. Matome harmoningą priklausomybę ir panašias proporcijas. Tai rodo, kad *aisčiai* / *aičiai* buvo tiesioginiai dabartinių lietuvių protėviai, ir tais antikiniiais laikais, kaip ir dabar, tautos žmonių vardų pagrindą sudarė tėvavardžiai su *-aitis* priesaga.

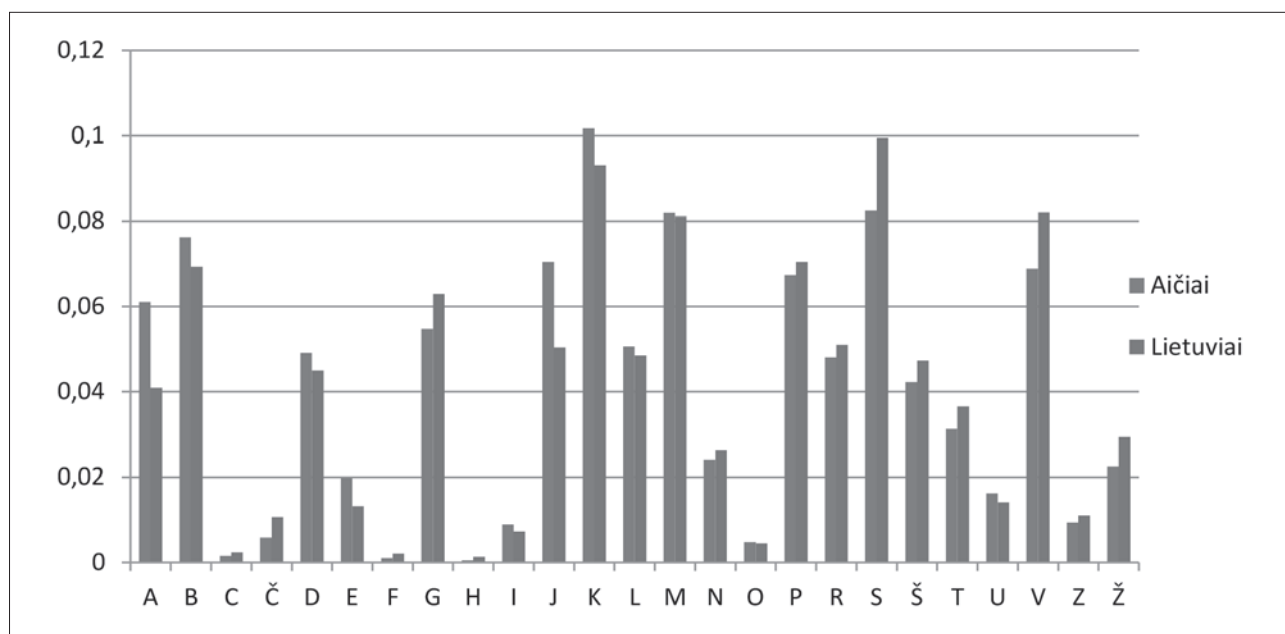
Pabaigoje pateiksiu po kelis *aičių* vardus pagal pirmąją vardo raidę, kad pajustumė tų vardų grožį: Abraitis, Alkaitis, Ažuolaitis, Babraitis, Basiukaitis, Briedaitis, Cibaitis, Cicilaitis, Cigonaitis, Čekaitis, Čekelaitis, Čepokaitis, Dabaitis, Daukšaitis, Didžiūnaitis, Eidokaitis, Endriejaitis, Enskaitis, Fabijonaitis, Franckaitis, Gaudaitis, Gavėnaitis, Ginaitis,

2 pav. Lietuvių ir aičių asmenvardžių skaičių, priklausomai nuo pirmosios raidės, taškų išsidėstymas ir artimiausia taškų einanti tiesė

Hermonaitis, Ilgonaitis, Indriūnaitis, Inokaitis, Jogaitis, Juodaitis, Juraitis, Kalnaitis, Kelaitis, Kovaitis, Lataitis, Letaitis, Lydekaitis, Margaitis, Melinaitis, Morkaitis, Nagaitis, Nemunaitis, Nykštaitis, Onaitis, Oželaitis, Ožkaitis, Pabaraitis, Pavadaitis, Prusaitis, Ragaitis, Raudonaitis, Rūraitis, Saugaitis, Skaraitis, Strazdaitis, Šakaitis, Šarkaitis, Šernaitis, Tautaraitis, Trumpaitis, Tūnaitis, Unguraitis, Uodaitis, Užpelkaitis, Vaidotaitis, Varnaitis, Voveraitis, Zibaitis, Zyzaitis, Zūzaitis, Žemaitis, Žirgaitis, Žvirblaitis.

Galutinė išvada. Antikinis kuopinis *aisčių* vardas yra atspindys lietuvių protėvių naudojamos tėvavardinės vardų su priesagomis *-aitis*, *-aitė* sistemos, kai kitų tautų žmonės, girdėdami tokius vardus, pvz.: Akelaitis, Ažuolaitis, Basiukaitis, Dabaitis, Gaudaitis, Kovaitis, Saugaitis, Strazdaitis, pavadino juos *aisčiais* / *aičiais*. Statistinis tyrimas parodė, kad nors tėvavardinių asmenvardžių lietuvių asmenvardžių duomenų bazėje (29 tūkst. vienetų) yra tik 1917, tačiau jie sudaro 15 kartų sumažintą bendro vardyno identišką modelį – tai atspindi ryšio tarp lietuvių ir *aičių* vardų skaičių pagal pirmąsias raides empirinė koreliacija, lygi 0,96, ir panašios normuotų vardų skaičių, pagal pirmąsias vardų raides, proporcijos.

3 pav. Aičių ir lietuvių asmenvardžių skaičių proporcijos pagal pirmąją raidę

2 lentelė. Asmenvardžių skaičių proporcijos pagal pirmąją raidę

	A	B	C	Č	D	E	F	G	H
Aičiai	0,06103	0,07616	0,00156	0,00574	0,04903	0,01982	0,00104	0,05477	0,00052
Lietuviai	0,04093	0,06930	0,00242	0,01069	0,04505	0,01311	0,00208	0,06300	0,00136
	I	J	K	L	M	N	O	P	R
Aičiai	0,00887	0,07042	0,10172	0,05060	0,08190	0,02400	0,00469	0,06729	0,04799
Lietuviai	0,00725	0,05036	0,09303	0,04842	0,08108	0,02632	0,00443	0,07045	0,05098
	S	Š	T	U	V	Z	Ž		
Aičiai	0,08242	0,04225	0,03130	0,01617	0,06886	0,00939	0,02243		
Lietuviai	0,09943	0,04726	0,03661	0,01403	0,08200	0,01103	0,02939		

Jonas SIREIKA

„Žmogus ne kaip kiti“: iškilus advokatas, visuomenės, politikos ir kultūros veikėjas Stanislovas Lukauskis

Tarpukario Šiaulių visuomenės elitą sudarė kelių tautybių ir kartų atstovai. Lietuviškos elito dalies pirmajai kartai priklausė Julijonas Šalkauskis (1849–1933), kuris XX a. pradžioje tapo miesto galva – burmistru, antrajai – Stanislovas Lukauskis (1869–1925), advokatas ir žymus visuomenės, kultūros veikėjas.

Istorikų darbų, skirtų S. Lukauskiui, nėra. Apie neeilinį šiaulietį yra rašiusi žurnalistė Oksana Laurutytė¹. Remdamasi daugiausia Lietuvių enciklopedija, O. Laurutytė pateikė savaitraščio skaitytojams pagrindinius S. Lukauskio biografijos faktus, trumpai apibūdino jį kaip asmenybę. Straipsnio autorė teigė, kad „S. Lukauskis buvo socialistas ir jo veikla glaudžiai susijusi su socialdemokratinės minties organizacija“². Panašiai pasisakė ir bibliotekininkė Genovaitė Raguotienė, kuriai S. Lukauskis buvo „kairiosios socialdemokratinės orientacijos visuomenės ir kultūros veikėjas“³. Tikriausiai todėl O. Laurutytė didžiąją savo straipsnio dalį paskyrė socialdemokratų veiklai Šiauliuose. Tačiau Lietuvos socialdemokratų partijos Šiaulių organizacijai S. Lukauskis, matyt, jei ir priklausė, tai

trumpai – kelerius metus. Tai tik epizodas jo politinėje veikloje. Iš tikrųjų jis buvo socialistas revoliucionierius. Tiesa, savo darbo pabaigoje O. Laurutytė nurodė, kad paskutiniais S. Lukauskio gyvenimo metais jam buvo iškelta byla – jis buvo kaltinamas priklausęs „revoliucinių socialistų partijai“⁴, bet nei kas buvo ta partija, nei šis kaltinimas nebuvo nagrinėjami. Gerokai atidžiau į S. Lukauskį kaip asmenybę pažvelgė literatūrologė Dalia Striogaitė knygoje apie advokato dukterį Oną Lukauskaitę-Poškienę⁵. Bet dėl suprantamų priežasčių į advokato politines pažiūras, asmenybės ypatumus ji nedaug gilinasi, net nebandė paaiškinti, kodėl S. Lukauskis laikomas socialistu revoliucionieriumi, tik konstatavo, kad jis „laikėsi socialistų revoliucionierių dvasios“⁶.

O. Laurutytės, G. Raguotienės, D. Striogaitės publikacijose, taip pat S. Lukauskio bendražygių rašiniuose, net nekrologe, netiksliai nurodytas Lukauskio vardas. Rašoma *Stasys*, nors Lietuvos Respublikos užsienio pase, saugomame „Aušros“ muziejaus archyve, nurodytas jo vardas *Stanislovas*. Be abejo, Stanislovas vadintas Stasiu siekiant, kad senas slaviškos kilmės vardas *Stanislovas*

¹ Laurutytė O., Stasys Lukauskis – tolerantas, drąsiai kėlęs balsą gindamas nuskriaustuosius, *Etaplius*, 2017-09-01, p. 4.

² *Ten pat.*

³ Raguotienė G., *Greta įžymiojo Vaclovo Biržiškos*, Vilnius, 2000, p. 77.

⁴ *Ten pat.*

⁵ Striogaitė D., Nepavergto žmogaus pasaulis, *Apie laisvę ir tulpės žiedą*, Šiauliai, 2006, p. 10–13.

⁶ *Ten pat.*, p. 11.

Stasys ir Elena Lukauskiai. Jankelio Giršos Arnsono nuotrauka, Šiauliai, Kauno gubernija, Rusijos imperija, XIX a. pab. – XX a. pr. ŠAM T-N 4244

skambėtų lietuviškiau. Prie tokio vardo sutrumpinto varianto visi priprato ir jį vartojo.

Iš šaltinių šia tema yra reikšmingi S. Lukauskio dukters Onos, jo bendražygių visuomeninės veiklos, savivaldos, kultūros baruose pateikti prisiminimai, kuriuose apie S. Lukauskį jie rašo tik teigiamai. Kadangi beveik visi jie buvo kairiųjų pažiūrų žmonės (socialdemokratai, valstiečiai liaudininkai) arba kairiesiems simpatizavę nepartiniai, beveik neat-sispindi dešiniųjų pažiūrų (krikščionių demokratų, tautininkų pažangiečių) požiūris. Žinoma, išankstinis toks pat palankus vertinimas negalimas dėl politinių ir pasaulėžiūros priežasčių. Juk S. Lukauskis buvo jų oponentas, socialistas ir laisvamanis.

Kilmė, mokslai, arba kaip Stasiukas buvo virtęs Jonuku

Savo socialine kilme S. Lukauskis neišsiskyrė iš daugumos lietuvių inteligentų, gyvenusių XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Jis gimė 1869 m. rugsėjo 8 d. Raseinių apskrities Šiluvos valsčiaus Varkalių kaime sulenkėjusio valstiečio, pasižymėjusio nepaprasta fizine jėga⁷, Juozo Lukauskio šeimoje. Tėvai turėjo 40 dešimtinių⁸ žemės, gyveno pasiturinčiai. J. Lukauskis buvo gerbiamas žmonių,

turėjo administravimo gebėjimų ir caro valdžios pasitikėjimą. Dėl to net 12 metų ėjo valsčiaus seniūno⁹, kuris anais laikais vadintas *starosta*¹⁰, pareigas. Savo guvų ir darbštų sūnų J. Lukauskis, kaip savo atsiminimuose rašo buvęs ilgametis Lietuvos socialdemokratų partijos lyderis Steponas Kairys, ugdė „sau padėjėju ir iš anksto pratino prie visokių darbų“¹¹. Kadangi po baudžiavos panaikinimo 1861 m., valdžiai vykdant reformas ir visuomenei sparčiai modernėjant, mokslas visuomenės gyvenime darėsi vis svarbesnis, tėvas nutarė Stasiuką leisti į pradinę mokyklą, kurią jis sėkmingai baigė per trejus metus. Gal Stasiuko mokslai tuo ir būtų pasibaigę, jei ne jo motina Vincenta Lukauskienė (Bielskaitė), kilusi iš nusigyvenusių, bet mokslo reikšmę gerai suvokusių bajorų Bielskių giminės. Vienas jos brolis (Jonas) tuo metu mokėsi prestižiniame Petrapilio technologijos institute, o kitas (Vaclovas) – Šiaulių berniukų gimnazijoje. Dukters prašomas jos tėvas prikalbino J. Lukauskį leisti savo sūnų į gimnaziją, o jo sūnus (Stasiuko dėdė) Jonas nuvežė berniuką į Šiaulius tęsti mokslų. Bet čia nutiko kurioziškas dalykas. Pasirodo, kad stoti į gimnaziją mokytis buvo nutarta per vėlai, pasibaigus nustatytam priėmimo į gimnaziją amžiui.

⁷ Jo anūkės Onos Lukauskaitės-Poškienės liudijimu, senelis galėjo rankomis sulankstyti sidabrinį rublį.

⁸ Dešimtinė lygi 1,09 ha.

⁹ Kairys S., *Lietuva budo*, New York, 1957, p. 122.

¹⁰ *Staršina* (rus.) – seniūnas, vyresnysis.

¹¹ Kairys S., *Lietuva budo*, p. 122.

Stasiukas tuomet jau turėjo apie 14 metų. Jei ne tėvų ar giminaičių išradingumas, liudijantis, kad ir tais laikais lietuviai buvo ne iš kelmo spirti, Stasiukas taip ir būtų likęs be gimnazijos, be tolesnio mokymosi perspektyvos. Bet, atvykęs į Šiaulius laikyti egzamino, S. Lukauskis pateikė savo jaunesniojo brolio Jono metriką. Sėkmingai išlaikęs egzaminą, buvo įrašytas į antros klasės moksleivių sąrašą¹². Lukauskių sūnus, tapęs Jonu, mokėsi gerai, pasiekė 6-ą klasę. Bet tada atėjo tarnavimo caro kariuomenėje laikas. Jaunuolio, besimokančio gimnazijoje, į kariuomenę nepaėmė, užrašė pašauktiniu, privalėjusiu kasmet atlikti privalomus karinius pratimus. Tvarkant pašauktinio dokumentus, paaiškėjo apgaulė – Jonas Lukauskis iš tikrųjų yra ne Jonas, o Stanislovas. Jaunuolis nedelsiant buvo išbrauktas iš gimnazistų sąrašo. Už valdžios apgaudinėjimą jam grėsė kriminalinė byla, uždrausta mokslą tęsti kokioje nors kitoje gimnazijoje. Išvengti didelių bėdų, kaip dažnai būna tokiais atvejais, pavyko tik dėl pažinčių su įtakingais žmonėmis ir dėl sumanių giminaičių teikiamos pagalbos. Išsisukti padėjo grafo Vladimiro Zubovo senojo (1862–1933), ypač nusipelnusio Lietuvai ir lietuviams, tėvas Nikolajus (Mikalojus) Zubovas. J. Lukauskio, pažinojusio grafa, prašomas, M. Zubovas Vilniuje, generalgubernatorystės centre, Stanislovo bylą numarino.

Bet kaip pabaigti gimnaziją, kai teisės tam neturi? Lukauskio dėdė Vaclovas Bielskis per S. Lukauskio mirties 10-mečio minėjimą sakė, kad tuo reikalu jis kreipėsi į nusenusių, bet geraširdį caro valdininką Kapustiną¹³, kuris pasigailėjo smalsaus jaunuolio ir panaikino jam draudimą mokytis toliau, baigti gimnaziją¹⁴. Padedamas Liepojoje gyvenusio dėdės Jono, S. Lukauskis įstojo ir 1893 m. baigė Liepojos gimnaziją.

Kai abiturientui iškilo profesijos pasirinkimo klausimas, jis nusprendė tapti inžinieriumi, kaip ir dėdės J. ir V. Bielskiai, kurie inžinerijos mokslus baigė Rusijoje, prestižiniame Sankt Peterburgo (toliau – Peterburgo) technologijos institute. Tačiau savarankiškas jaunuolis dėdžių akiai nemėgdžiojo: nutarė vykti studijuoti ne į Peterburgą, į atsilikusią Rusiją, bet į veržlias Jungtines Amerikos Valstijas.

Kaip rašo S. Kairys, „turėdamas kišenėje 300 rublių, raumeningas rankas ir degęs noru save išbandyti“¹⁵, S. Lukauskis išvyko į Ameriką, įsidarbino Niujorko uoste paprastu darbininku¹⁶ ir ketino pradėti inžinieriaus mokslus. Bet netikėtai iš pačių amerikiečių sužinojo, kad inžinierius Europoje parengia geriau negu JAV.

Nusivylęs Amerika S. Lukauskis grįžo namo, svajonės apie inžinieriaus profesiją atsisakė, pasirinko teisininko kelią. Mat teisininkui, kitaip nei inžinieriui, buvo įmanoma gauti darbą Lietuvoje, o S. Lukauskis norėjo gyventi ir dirbti tik savo šalyje. Todėl, persigalvojęs dėl profesijos, S. Lukauskis išvažiavo į Rusijos sostinę. 1899 m. baigė Peterburgo universitetą, tapo advokatu ir visą tolesnį savo gyvenimą susiejo su Šiauliais.

Politinės pažiūros ir partiškumas: socialistas revoliucionierius. Kas tai?

Apibūdinti S. Lukauskio politines pažiūras nėra lengva, nors enciklopedijose nurodoma, kad jis buvo socialistas revoliucionierius¹⁷. Reikalas tas, kad, skirtingai nuo kitų garsių, miestui nusipelnusių šiauliečių visuomenininkų, S. Lukauskis nerašė į spaudos leidinius, viešai nedeklaravo savo politinių pažiūrų, kurios Lietuvos valdžiai buvo nepriimtinos. Be to, jis siejamas su pagrindine, Nepriklausomoje Lietuvoje uždrausta, partija, kurios veikla mažai žinoma, istorikų netyrinėta.

Socialistas revoliucionierius ir kartu Pirmosios Lietuvos Respublikos laikų (tarpukario) Šiauliuose elito narys – skamba keistai ir neįtikėtina. Kitas panašus atvejis – grafas revoliucionierius Vladimiras Zubovas senasis (1862–1933). Tai išskirtiniai atvejai, abu neabejotinai verti atidaus istorikų žvilgsnio. Pabandykime pasigilinti į S. Lukauskio atvejį.

S. Lukauskio požiūris į visuomenę, politinę santvarką pradėjo formuotis gimnazijos laikais ir baigėsi Pirmojo pasaulinio karo metais priverstinai atsidūrus Rusijoje. Mokydamasis Šiaulių berniukų gimnazijoje, „prarūgusioje reakcine carizmo dvasia, priešingai nusiteikusiame krašte“¹⁸, o paskui

¹² S. Lukauskio mirimo metinių 10-mečio sukaktuvių paminėjimas 1935-05-22, ŠAM, I-R6105, l. 3.

¹³ Vardas dokumente nenurodytas.

¹⁴ *Ten pat*, l. 5.

¹⁵ Kairys S., *Lietuva budo*, p. 123.

¹⁶ Bugailiškis P., Stasys Lukauskis, *Lietuvos žinios*, 1934-04-09.

¹⁷ Stanislovas Lukauskis, *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1958, t. 16, p. 508; Stanislovas Lukauskis, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2008, t. 13, p. 676.

¹⁸ Kairys S., *Lietuva budo*, p. 124.

Frenkelio vila apie 1918 m., Šiauliai. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

Liepojos gimnazijoje ir gyvendamas pas rusų bei lenkų revoliuciniame sąjūdyje dalyvavusį, prieš carizmą nusiteikusį dėdę Joną Bielskį, jaunuolis tapo labai kritiškai nusiteikęs carų Rusijos atžvilgiu. Valdžios daromos neteisybės, ypač liaudžiai, skatino nepasitenkinimą politine santvarka ir siekį padėti valdžios skriaudžiamiesiems.

Kaip ir kitiems kairiųjų pažiūrų visuomenininkams, taip ir jam, didelę idėjinę įtaką padarė grafų Zubovų Gubernija, daugeliui žinoma dėl vieno seniausių Lietuvoje bravorų, su pažangiais, išsilavinusiais žmonėmis, revoliucingai nusiteikusiaisiais grafu V. Zubovu ir jo dvarų valdytoju Vincu Janavičiumi (1859–1902). Buvęs Kauno burmistras ir S. Lukauskio draugas nuo studijų Peterburge laikų valstietis liaudininkas Jonas Vileišis (1872–1942) yra sakęs, kad šviesos žiburėliai į Šiaulių miestą sklido iš Zubovų Gubernijos, ir „ta šviesa daug kam kelią nušvietė“¹⁹.

S. Lukauskį patraukė tuo metu visoje Europoje populiarios, dėl kapitalizmo sukulto skurdo, išnaudojimo, plačiai pasklidusios socializmo, kurio propaguotojai pasisakė prieš socialinę nelygybę, idėjos. Mokymasis Peterburgo universitete, kuris, kaip ir kitos Rusijos aukštosios mokyklos, tuo metu buvo opozicijos atgyvenusiai monarchijai, liberalizmo,

iškeliančio žmogaus teises ir laisves, židiny su nelegaliomis studentų organizacijomis, taip pat turėjo nemažą įtaką jo politinėms pažiūroms ir pasaulėžiūrai susiformuoti, ypač suvokti, kokia svarbi yra demokratija, visam laikui tapti demokratu.

1902–1904 m., gyvendamas tremtyje²⁰, o dėl Pirmojo pasaulinio karo vėl atsідūręs Rusijoje (1915–1917 m.), S. Lukauskis galėjo geriau susipažinti su tos šalies socialistų revoliucionierių (eserų)²¹, dariusių didelę įtaką Rusijos politinei raidai XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, ideologija ir veikla. Eserai, kad ir laikomi socialistais, nesekė, nesirėmė K. Marksu. Nors jie pasisakė už socializmą, bet, skirtingai nuo marksistų, ypač Rusijos bolševikų, kurie svarbiausiu dalyku laikė vadinamosios proletariato diktatūros, prievartinės socialistinės revoliucijos idėją, o jos lemiama jėga, anot K. Markso, – darbininkiją, vedamą komunistų, eserai vienodai svarbiomis revoliucijos jėgomis laikė darbininkus, valstiečius ir inteligentus. Eserai manė, kad norint įgyvendinti socializmą reikia socialinės, o ne socialistinės revoliucijos ir proletariato diktatūra nebūtina.

²⁰ S. Lukauskis ištremtas iš pradžią į Tomską, vėliau jam leista prisijungti prie žmonos, buvusios taip pat tremtyje Saratove už lietuviškos spaudos lotyniškais raidėmis platinimą.

²¹ Rusijos socialistų revoliucionierių (eserų) partija įkurta 1902 m., bet eserų ideologija ir atskiros organizacijos atsirado dar XIX a. pabaigoje.

¹⁹ S. Lukauskio mirimo 10-mečio sukaktuvių paminėjimas 1935-05-22, *ŠAM*, I-R 6085, l. 9.

Skirtingai negu bolševikai, kurie revoliucinėje kovoje ignoravo asmenybės laisvę, žmogiškąsias vertybes, eserai pabrėžė etinius ir humanitarinius principus, kuriuos bolševikai ir kiti radikalūs marksistai, užgrobę valdžią, pamynė. S. Kairio liudijimu, S. Lukauskis „pakrypo rusų eserų srovėn, tik iš dalies pasisavindamas jų ideologiją. Lukauskį su eserais visų pirma tas rišo, kad jie save laikė ūkininkų reikalų kovotojais, o S. Lukauskis niekuomet neužmiršo, kad jis yra lietuviško kaimo vaikas ir jo skolininkas“²². Eserai labiau už kitas Rusijoje veikusias partijas vertino individualizmą, asmens laisvę, asmenybės vaidmenį. Jų partijoje nebuvo griežtai laikomasi partinių nuostatų, stiprios drausmės. Visa tai derinosi su S. Lukausko asmeninėmis savybėmis: stipriu individualizmu, savarankiškumu, nenoru kam nors paklusti, taip pat jautrumu socialinei neteisybei. Jo duktė Sofija Lukauskaitė-Jasaitienė, S. Kairio paklausta apie jos tėvo ideologinę politinę orientaciją, pasakė: „Ideologiškai save laikė eserų dvasios žmogumi Lietuvos sąlygose.“²³

Pirmojo pasaulinio karo metais, didėjęs sumaiščių ir sparčiai blogėjęs paprastų žmonių gyvenimo sąlygoms, didėjęs jų nepasitenkinimai, Rusijos politinės jėgos vis labiau kryo į kairę, į socializmą, socialistinės idėjos greitai plito ir populiarėjo. Karo audros į Rusijos miestus nublokšti lietuviai taip pat neišvengė jų poveikio. 1917 m., po Vasario revoliucijos, nuvertusios carą Nikolajų II, iš buvusios Lietuvių demokratų partijos²⁴ narių ir šalininkų Peterburge susikūrė Lietuvos socialistų liaudininkų partija, o po Spalio perversmo, kai valdžią užgrobė bolševikai, dalis šios organizacijos narių dar labiau kairėjo – 1918 m. gegužės mėn. Maskvoje pasivadino Revoliucinių socialistų liaudininkų partija.

Grįžę į Lietuvą jie leido laikraštį „Kovos vėliava“. 1919 m. sausio 1 d. laikraščio numeryje buvo pasveikinti kovos draugai. Naujametis sveikinimas baigiamas šūkiu: „Tegyvuoją Lietuvos socialistinė tarybų respublika!“²⁵ Vyresnės kartos žmonėms šis šūkis kai ką primena, labai panašus į komunistų

(bolševikų) šūkį: „Tegyvuoją Lietuvos tarybų socialistinė respublika!“ Bet jo turinys iš esmės skiriasi: socialistai revoliucionieriai siekė socialistinės, bet kartu ir nepriklausomos Lietuvos, o bolševikai – Lietuvos įtraukimo į Rusijos, vėliau SSRS, sudėtį. Laikraštyje spausdinamame straipsnyje „Kieno vardu?“²⁶ 1918 m. gruodžio mėn. Lietuvos istorinėje sostinėje Vilniuje susidariusi Darbininkų atstovų taryba, kurioje valdžią buvo užgrobę bolševikai, vertinama absoliučiai neigiamai, kaip Rusijos bolševikų komisarų paskirta Lietuvai. „Kovos vėliava“ paragino žmones kurti savo „darbininkų ir darbo ūkininkų“ tarybas, o Lietuvos likimą spręsti visos šalies tarybų suvažiavime. Taigi, revoliuciniai socialistai, kurie dažniau yra vadinami socialistais revoliucionieriais, užėmė griežtai antikomunistines pozicijas. Tiesa, du svarbūs programiniai dalykai siejo abi partijas: tiek socialistai revoliucionieriai (lietuviški eserai), tiek komunistai (bolševikai) pasisakė už socializmą, nors jį suprato nevienodai, ir už žemės privatinės nuosavybės panaikinimą.

1918 m. pabaigoje – 1919 m. pradžioje socialistai revoliucionieriai (lietuviški kairieji eserai) nepripažino Lietuvos valstybės tarybos, vadovaujamos Antano Smetonos, kaip liaudies nerinktos institucijos, kurioje stiprias pozicijas turėjo kunigai, ir pirmosios vyriausybės, vadovaujamos prof. Augustino Voldemaro. Kai kuriose vietose socialistai revoliucionieriai įkūrė kairiųjų darbininkų ir valstiečių tarybų²⁷. Beje, Lietuvos valstybės tarybos tuomet nepripažino ir socialdemokratai. Tai apsunkino valstybės kūrimo darbus 1918 m. pabaigoje – 1919 m. pirmojoje pusėje, ir tai buvo naudinga bolševikams. Pagaliau, Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe, ši, kaip ir anksčiau minėtos aplinkybės, lėmė revoliucinių socialistų organizacijos teisinį nepripažinimą.

Mūsų šaliai tapus suverenai, Lietuvos revoliucinių socialistų liaudininkų partija (toks buvo visas šios partijos pavadinimas), kaip ir bolševikai, išskyrus trumpą laikotarpį 1926 m., veikė pagrindėje. Buvusio Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, todėl gerai informuoto politiko, Rapolo Skipičio (1887–1976) ir istoriko Jono Švobos (1902–1986) teigimu, kai kurie jos veikėjai prisidėjo prie

²² Kairys S., *Lietuva budo*, p. 125.

²³ *Ten pat.*

²⁴ Lietuvių demokratų partija susikūrė Tautinio atgimimo laikotarpiu, 1902 m., Dabilinės dvare, priklausiusiame grafams Zubovams. Vienas pagrindinių jos kūrėjų – Povilas Višinskis.

²⁵ *Kovos vėliava*, 1919-01-01.

²⁶ *Ten pat.*

²⁷ Socialistai revoliucionieriai, *Lietuvių enciklopedija*, t. XXVIII, p. 243.

Advokatas Stasys Lukauskis su šeima ir kaimynais. Nežinomas fotografas, Šiauliai, Kauno gubernija, Rusijos imperija, XX a. pirmasis deš. ŠAM T-N 6582

antivalstybinių akcijų – lietuvių kareivių maišto Panemunėje 1920 m.²⁸, Tauragės pučo, nukreipto prieš A. Smetonos valdymą, 1927 m.²⁹ ir kt. 1919 m. Lietuvoje pirmą kartą buvo sudaryta politinė byla, už antivalstybinę veiklą nuteisti du aktyvūs socialistai revoliucionieriai – mokytojas Feliksas Sultonas ir Stepaitis³⁰. 1927 m. socialistai revoliucionieriai pasivadino Socialistų revoliucionierių maksimalistų sąjunga. Ši organizacija siekė panaikinti Lietuvoje egzistuojančią santvarką, kuri, vieno iš lyderių Vlado Karosos nuomone, „paremta policijos ir kariuomenės durtuvais“³¹.

Nėra aišku, ar revoliuciniai socialistai, save vadinę partija, turėjo partijai būdingą struktūrą ir, suprantama, narystę. Pasaulinio garso mokslininkas, semiotikas Algirdas Julius Greimas, kuris trumpai vaikystės laikais ir Antrojo pasaulinio karo metu gyveno Šiauliuose, yra paskelbęs labai įdomią mintį: „Šie 1918 m. Rusijoje revoliuciją pralaimėjusios kartos palikuonys buvo gal pats

paradoksiškiausias iš tarpukario Lietuvos kultūrinių ir politinių judėjimų...“³²

Štai su tokia partija, kurią turėtume laikyti antivalstybine, arba, jei remsimės A. J. Greimo požiūriu, politiniu judėjimu, siejamas advokatas ir visuomenės veikėjas S. Lukauskis. Dokumentų, patvirtinančių S. Lukausko priklausymą šiai negausiai ir nereikšmingai politinei organizacijai (judėjimui?), kurią sudarė daugiausia inteligentai, rasti nepavyko, bet nėra pagrindo abejoti gerai informuotų advokato bendražygių visuomeninėje veikloje – P. Bugailišio, J. Sondeckio, taip pat S. Kairio – teigimu ir, pagaliau, dukters Sofijos liudijimu, kad S. Lukauskis buvo socialistas revoliucionierius. Tikėtina, kad jis visgi buvo, nors gal ir neaktyvus, partijos narys, nes 1924 m. jam iškelta byla dėl priklausymo socialistų revoliucionierių partijai. Abejonių nėra, kad pagal išpažįstą ideologiją advokatas sietinas su šia nepopuliaria ir neįtakinga, Lietuvos valstybės nepripažinta politine jėga, turėjusia utopinį tikslą – sukurti Lietuvoje „laisvąjį, demokratišką socializmą“.

Jackus Sondeckis, nuo 1925 m. pradėjęs dirbti Šiaulių miesto burmistru, apie S. Lukauskį kaip politiką rašo: „Politiniame darbe mažai tepasireiškė, nors gausiai jį medžiagiškai (t. y. materialiai – *aut.*

²⁸ Skipitis R., *Nepriklausomą Lietuvą statant*, Chicago, 1961, p. 386.

²⁹ Švoba J., *Seiminė ir prezidentinė Lietuva*, Vilnius, 1990, p. 204.

³⁰ *Ten pat.*

³¹ Andrijauskaitė U. M., *1918-ųjų Vasario revoliucija ir Lietuva kaip laisvojo socializmo utopija*. Prieiga internete: https://kaunozinios.lt/lietuva/1918-ju_vasario-osios_revoliucija_ir_lietuva_kaip_laisvojo_socializmo_utopija_84011.html.

³² Greimas A. J., ...Apklojo ūkanos, apgaubė voratinkliai, *Apie laisvę ir tulpės žiedą*, p. 67.

past.) rėmė.³³ Šis nekonkretus teiginys gana mįslingas, nes neaišku, ką iš tikrųjų buvęs burmistras turėjo omenyje. Gali būti, kad J. Sondeckis norėjo pasakyti, jog velionis rėmė socialistų revoliucionierių politinę veiklą, jų legalios jaunimo organizacijos „Draugas“ tokio pat pavadinimo laikraštį. Kadangi Lietuvos revoliucinių socialistų liaudininkų partija tarpukariu turėjo blogą reputaciją, burmistras vengė konkretumo, kalbėjo diplomatiškai.

Kad S. Lukauskis nebuvo socialistų revoliucionierių aktyvus veikėjas, netiesiogiai patvirtina ir S. Kairio atsiminimai leidinyje „Lietuva budo“. Juose S. Kairys nieko nepasakė apie S. Lukauskį kaip revoliucinių socialistų partijos narį, nors vadino jį lietuvišku eseru, daug radikalesniu už idėjiškai jam artimus valstiečius liaudininkus, kuris dėl savo savarankiškumo saugojimo „buvo negreitas pasiduoti bet kuriai partinei nepriklausomybei, kad ir gerai suprasdamas kolektyvinio darbo reikšmę“³⁴. S. Kairys pabrėžė jo politinių pažiūrų ir asmenybės glaudų ryšį: „S. Lukauskio socialistiniai įsitikinimai <...> buvo jo sielos neatsiejama dalis ir reiškėsi jo kasdienėje veikloje prieš bet kurią ir bet kam daromą neteisybę <...>“³⁵. Taigi, gali būti, kad socialistas revoliucionierius jis buvo daugiau pagal politinius įsitikinimus nei partiškumą.

Kaip žinoma, 1919 m. sausio mėn. advokatai S. Lukauskis ir Kazimieras Venclauskis sutiko dirbti bolševikų vadovaujamuose Šiaulių darbininkų ir kareivių tarybos organuose. Nors prieš tai, dar 1918 m. gruodžio mėn., apie 20 daugiausia kairiųjų pažiūrų Šiaulių inteligentų, susirinkusių Šiaulių gimnazijos direktoriaus Antano Klupšo bute, nutarė, kad, bolševikams užėmus miestą, į juos būtų žiūrima kaip okupantus, bet dėl to nereikėtų vengti bendradarbiavimo, kad būtų galima užkirsti kelią jų savivalei³⁶.

Visgi, manau, vien tuo remiantis paaiškinti dviejų advokatų sutikimą dirbti su bolševikine valdžia neišeina. Reikia turėti omenyje, kad sąlyginis Lietuvos socialistų revoliucionierių atitikmuo Rusijoje tuo metu – kairieji eserai – bendradarbiavo

su bolševikais³⁷, taip pat tai, kad kai kurie Lietuvos socialistai revoliucionieriai dar nebuvo visiškai perpratę bolševikų, jų atžvilgiu turėjo tam tikrų iliuzijų. Tik pradėję kartu dirbti, suprato, kad jie yra aršūs demokratijos ir Nepriklausomos Lietuvos priešai, todėl abu advokatai faktiškai ne dirbo bolševikams, o sabotavo jų politiką. Paradoksalu, bet socialistas revoliucionierius S. Lukauskis išgelbėjo nuo bolševikų teroro suimtus grafus Pliaterius, iš Šiaulių kalėjimo išvadavo anksčiau Lietuvos vidaus reikalų ministro Šiaulių apskrities milicijos (tuomet policija dar buvo vadinama milicija – *aut. past.*) vadu paskirtą karininką Joną Petraitį, už abu garantavo ir pasiėmė juos į savo namus³⁸. Istorikas Gintaras Mitrulevičius pabrėžia, kad K. Venclauskiui kaip teisininkui mirties bausmė, taikoma bolševikų tikriems ar tariamiems priešams Lietuvoje, keldavo pasišlykštėjimą, todėl „dėl kietos K. Venclauskio laikysenos Šiauliuose niekas nebuvo šaudomas“³⁹.

Nereikėtų užmiršti ir fakto, kad, baigęs aukštuosius mokslus Petrograde, S. Lukauskis grįžo į Šiaulius ir kartu su savo draugu V. Bielskiu, carinės valdžios informatorių duomenimis⁴⁰, kurių teisingumo patikrinti negalime, trumpą laiką priklausė Lietuvos socialdemokratų partijai, įkurtai dar 1896 m. ir veikusiai pogrindyje, dalyvavo 1905–1907 m. revoliucijoje, tačiau, skirtingai nuo V. Bielskio, socialdemokratu netapo.

Kaip ir kiti žymūs kairiųjų pažiūrų Šiaulių visuomenininkai, S. Lukauskis buvo stipriai paveiktas XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje populiarios pozityvizmo filosofijos, kuri neigė tikėjimą Dievo, kritikavo klerikalizmą, akcentavo žinių, švietimo, mokslo svarbą pažangai, todėl save jis pradėjo laikyti laisvamaniu.

Advokatas, visuomenės, politikos ir kultūros veikėjas

1899 m. baigęs teisės studijas Peterburge, S. Lukauskis grįžo į Tėvynę, apsigyveno Šiauliuose,

³³ Sondeckis J., Stanislovas Lukauskis, *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1958, t. XVI, p. 508.

³⁴ Kairys S., *Lietuva budo*, p. 126.

³⁵ *Ten pat.*

³⁶ *Šiaulių miesto istorija iki 1940 m.*, atsak. red. L. Mulevičius, red. A. Gumuliauskas, Šiauliai, 1991, p. 126.

³⁷ Netrukus jie bendradarbiavimą pakeitė kova, kurią pralaimėjo ir buvo represuoti.

³⁸ S. Lukauskio mirimo 10-ųjų metinių minėjimas, *ŠAM*, I-R 6105, l. 13.

³⁹ Mitrulevičius G., *Lietuvos socialdemokratijos ideologinė politinė raida*, Vilnius, 2017, p. 680.

⁴⁰ Список членов учредителей обществства Варпас, *Kauno regioninis valstybės archyvas*, f. J-281, ap. 1, b. 61, l. 45.

Šiauliai apie 1919 m. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

pradėjo savo kaip teisininko profesinę karjerą, kurią trumpam nutraukė Pirmasis pasaulinis karas, privertęs advokatą trauktis į Rusiją. Peterburge S. Lukauskis buvo įsidarbinęs Putilovo laivų statybos bendrovės reikalų vedėju, o Maskvoje – Sandonato platinos kasyklų bendrovės juriskonsultu⁴¹.

Pirmosios Rusijos revoliucijos (1905–1907 m.) spaudžiamas caras Nikolajus II 1905 m. paskelbė Spalio 17-osios manifestą, kuriuo formaliai pripažino piliečių politines teises, pažadėjo įvesti konstitucinę santvarką. Tai atvėrė, kad ir ribotas, teises galimybes kovoti su carų valdžios ir dvarininkų savivale, ginti neteisingai apkaltintus žmones. S. Lukauskis, labai jautrus socialinei neteisybei, pasirinkęs advokato profesiją, kurią labai mėgo, panaudojo visus savo gebėjimus atstovaudamas teisėtiems savo ginamųjų interesams. J. Sondeckis pabrėžė: „Advokatas buvo visiems prieinamas ir pasižymėjo kaip kovingas savo klientų interesų gynėjas (ypač politinėse bylose, dar rusų laikais valstiečiams besibylinėjant dėl žemės su dvarininkais).“⁴²

S. Lukauskis kaip advokatas tapo žinomu ir pageidaujamu teisininku jau savo veiklos pradžioje. Jo kolegos Kazimiero Venclauskio liudijimu,

„Lukauskis iškilo labai greitai ir praktiką turėjo begalinę, gindamas kasdien po kelias ar net kelio-lika bylų“⁴³.

Sėkmingi advokatai tiek carų laikais, tiek ir Nepriklausomoje Lietuvoje gerai uždirbdavo, galėjo praturtėti, bet, kaip vėliau savo prisiminimuose apie Šiaulių visuomenininkus rašė S. Kairys, S. Lukauskis „į savo darbą žiūrėjo kaip į pareigą, bylų neskirstė pagal jų pelningumą, bet padėdavo kiekvienam su noru, kas tik jo pagalbos šaukdavosi“⁴⁴. S. Lukauskis gana greitai tapo populiarius ne tik kaip labai kvalifikuotas, „šчыras, karštas ir kovingas savo klientų gynėjas“⁴⁵, bet ir oratorius, „imponavęs savo stambia figūra ir galingu balsu“. Apie tėvo balsą jo duktė Ona (Hania) rašė: „Turėjo jis stiprų, žemą, garsų milžino balsą, kuris galėdavo griaudėti kaip perkūnas ar tapti švelnus, lyg mylinčios auklės.“⁴⁶ Nenuostabu, kad jo kaip advokato pavardė skambėjo visoje Žemaitijoje, o pagalbos prašydavo šimtai piliečių.

Baigiantis lietuviškos spaudos draudimo laikui, S. Lukauskis įsitraukė į draudžiamos socialdemokratinio turinio literatūros lietuvių kalba platinimą.

⁴³ Kairys S., *Lietuva budo*, p. 124.

⁴⁴ *Ten pat.*

⁴⁵ P. Bugailiško raštas Z. Toliušiiui, ŠAM, IR 6104, l. 1.

⁴⁶ *Apie laisvę ir tulpės žiedą*, Ona Lukauskaitė-Poškienė, kn. sudarytoja D. Striogaitė, Vilnius, 2006, p. 241.

⁴¹ Sondeckis J., Stanislovas Lukauskis, *Lietuvių enciklopedija*, t. XVI, p. 508.

⁴² *Ten pat.*

1900 m., gavusi informacijos iš Vokietijai priklausios Tilžės policijos apie lietuvių knygnešių veiklą⁴⁷, caro valdžia iškėlė bylą palangiškiui dr. Liudui Vaineikiui. Dėl to buvo suimta nemažai lietuviškų knygų platintojų. Atrodo, kad su šia byla, kuri į istoriją įėjo kaip L. Vaineikio byla, buvo susietas ir S. Lukauskis, kuris 1902 m. pradžioje dešimčiai metų buvo ištremtas į Tomską, o jo nėsčia žmona – į Saratovą (Rusija). 1904 m., carui panaikinus lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimą, advokatas grįžo į Šiaulius ir kartu su kalbininku Jonu Jablonskiu, grafu Vladimiru Zubovu (1862–1933), pramonininku Petru Vileišiu (1851–1926) siekė gauti leidimą lietuviškam dienraščiui, paskui savaitraščiui leisti, vėliau – lietuviškų knygų leidybos bendrovei „Sietynas“ steigti⁴⁸.

Kai Pirmoji Rusijos revoliucija pralaimėjo, nuo 1907 m. vidurio caro valdžia ėmėsi plačių represijų, labiausiai nukentėjo kairiųjų pažiūrų Šiaulių visuomenininkai, pirmiausia socialdemokratai. Per gana trumpą laikotarpį, 1908 m. žiemą ir vasarą, iš miesto jų buvo ištremta apie 200⁴⁹. Dėl šių ir kitų represijų nelegali politinė veikla Šiauliuose apmirė. Išvengę suėmimo ar tremties visuomenės veikėjai, tarp kurių buvo ir S. Lukauskis, nusprendė pereiti į legalų kultūros ir visuomeninį darbą, kurio tikslas – toliau žadinti ir skatinti lietuviškumą, šviesti lietuvius, kad stiprėtų kaip tauta ir būtų pasiruošę gyventi savarankiškai. Kairiųjų pažiūrų visuomenininkai įkūrė kultūros draugiją „Varpas“, kuri tapo vienu iš dviejų⁵⁰ svarbiausių pažangiosios visuomenės veiklos centrų, lietuviškos kultūros židinių.

„Varpo“ draugijos ir valdybos narys S. Lukauskis, kaip pabrėžia jos sekretorius P. Bugailiškis, kartu su draugijos pirmininku Antanu Mikševičiumi ir valdybos nariu inžinieriumi V. Bielskiu „reprezentacines pareigas „prieš valdžią“ atlikdavo“⁵¹. Mat valdžia su jais skaitėsi⁵², laikė patikimesniais, turinčiais autoritetą, gerbiama žmonių. Visuomenininkai atstovaudavo savo organizacijai,

gindavo jos interesus, gebėdavo tvarkyti ekonominius ir finansinius reikalus. Kalbant šių laikų kalba, S. Lukauskis su V. Bielskiu buvo savotiška „Varpo“ priedanga.

„Varpo“ draugijoje susitelkė dauguma pažangių visuomenininkų, „įtakingų demokratų grupė <...> kurioje Lukauskis tampa aktyviu nariu organizatoriumi. Rimtai ir giliai ji tiesia visuomeninio darbo pagrindus <...> remdama <...> nelegaliu keliu varomą tautinį ir revoliucinį darbą“⁵³. Būtent ši grupė turėjo didžiausią įtaką miesto visuomenei, tolerancijos ir demokratijos formavimo, patriotizmo ugdymo procesams.

Čia vertėtų įsidėmėti, kad pagrindiniai Šiaulių pažangiosios visuomenės veikėjai⁵⁴ tiek carų laikais, tiek jau Nepriklausomos Lietuvos buvo gana praktiški, nelinkę į fantazavimus, teorijų kūrimą, kaip kai kurie kiti, bet visą dėmesį sutelkę į konkrečius darbus, vaisingą organizacinę veiklą, rūpinimąsi savo miesto ir miestiečių gerove.

1912 m. išrinktas į miesto dūmą⁵⁵, jis kartu su kolega advokatu K. Venclauskiu energingai veikdami pažadino iki tol snaudusią miesto valdžią. Jie siekė, kad būtų įvertintas turtingų pramonininkų, tarp kurių buvo ir Chaimas Frenkelis, odų fabriko savininkas, turtas, kad jie mokėtų teisingus mokesčius. Daug pastangų tuomet ir po Pirmojo pasaulinio karo, kai odų fabriką jau valdė Chaimo sūnus Jokūbas, dėta siekiant išvaduoti miestiečius iš baisios smarvės, kuri sklido nuo fabriko užteršto Talkšos ežero. Bet Ch. Frenkelis, nors ir visaip raginamas, spaudžiamas įrengti išleidžiamo į ežerą vandens filtrus, to nepadarė – dėl filtrų brangumo nenorėjo prarasti dalies gaunamo pelno⁵⁶.

1918 m. pradžioje S. Lukauskis su šeima ilgame, perpildytame ešelone kartu su kitais karo pabėgėliais grįžo į Lietuvą, į Šiaulius. Kokį vaizdą jie pamatė, išlipę iš traukinio? O. Lukauskaitė-Poškienė prisimena: „Jie buvo sudegę ir sugriauti, klaikūs, liūdni ir apleisti. Kai kur pro griuvėsius jau kalėsi žolė skelbdama naujo gyvenimo pradžią, kai kur

⁴⁷ Merkys V., *Knygnešių laikai. 1864–1904*, Vilnius, 1994, p. 356.

⁴⁸ Sondeckis J., Stanislovas Lukauskis, *Lietuvių enciklopedija*, t. XVI, p. 508.

⁴⁹ *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, p. 120.

⁵⁰ Kita reikšminga kultūros organizacija buvo Šv. Juozapo darbininkų katalikų draugija.

⁵¹ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, p. 168.

⁵² S. Lukauskis ir V. Bielskis nuo 1912 m. buvo Šiaulių miesto dūmos, t. y. tarybos, nariai.

⁵³ GK, a. a. Stasys Lukauskis, *Šiaulių naujienos*, 1925-05-31.

⁵⁴ Be išvardytųjų, jiems dar priskirtini V. Zubovas, K. Venclauskis, P. Bugailiškis, J. Sondeckis, J. Fledžinskas, D. Jasaitis ir kai kurie kiti visuomenininkai.

⁵⁵ Carų laikų pabaigoje taip buvo vadinama miesto taryba, kuri turėjo gerokai mažiau teisių nei dabartinė.

⁵⁶ Lukauskaitė-Poškienė O., *Šiaulių miesto lyrinė kronika, Apie laisvę ir tulpės žiedą*, p. 228.

Turgaus aikštė Šiauliuose apie 1919 m. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

iš sudegusio iki pamatų mūro rūsio kyšojo skardinis dūmtraukėlis, o iš jo veržėsi negausūs dūmų kamuoliai, pranešdami, kad čia rado prieglaudą be pastogės likusi varguolių šeima. Pirma, negu vėl iš griuvėsių pakilo atgijęs miestas, jo gyventojai slėpėsi po žeme, tarsi būtų naujojo miesto šaknys. Tarp griuvėsių keliui sutrumpinti žmonės pramynė sau šimtus vingiuotų, duobėtų takelių. Čia pat ganėsi ožkos, tos vargo metų karvutės.⁵⁷

Kai tų pačių metų rudenį vokiečiai, pralaimėję karą, kiek atleido visuomeninio gyvenimo suvaržymus, advokatas tuoj pat išitraukė į visuomeninį darbą. Okupantams vokiečiams rengiantis palikti Lietuvą, S. Lukauskis buvo vienas tų visuomenininkų, kurie labiausiai rūpinosi miesto savivaldos kūrimu, prisidėjo prie organizacinio darbo. 1918 m. lapkričio viduryje Šv. Juozapo draugijos salėje po karštų dešiniųjų ir kairiųjų politikų ginčų buvo sudaryta rinkimų komisija, kurios nariu tapo ir S. Lukauskis⁵⁸. Netrukus lapkričio 24 d. įvykusiuose rinkimuose šiauliečiai išrinko jį į laikinąją miesto tarybą, o kitą dieną – į laikinąją valdybą. S. Lukauskiui, kaip mokačiam gerai skaičiuoti,

praktiškam ir sąžiningam žmogui⁵⁹, patikėtos išdininko pareigos⁶⁰. Tiesa, išdas buvo tuščias, sugriautame, karo nualintame mieste besikuriančiai savivaldybei reikėjo kaip nors prasimanyti pinigų. Pirmaeilis klausimas – gauti maisto produktų alkaniems šiauliečiams – buvo sprendžiamas labai sunkiai.

Sudėtinga situacija pasinaudojo bolševikai, kurie siekė pakirsti ką tik pradėjusios veikti lietuviškos savivaldybės autoritetą ir patys užgrobti valdžią. Jie paskleidė gandus, kad savivaldybės vadovybė nieko nedaranti, nesistengianti gauti produktų iš vokiečių sandėlių Šiauliuose. Paaikškinti, kas yra daroma ir kodėl dar nėra reikalingų produktų, į pastatą, kuris tuomet vadintas Liaudies namais⁶¹, atvyko valdybos pirmininkas K. Venclauskis kartu su išdininku S. Lukauskiu. Jie salės scenoje susėdo prie prezidiumo stalo priešais daugybę susirinkusių nepatenkintų miestiečių. Kaip savo prisiminimuose rašo Rapolas Skipitis, atėjusieji į salę, paveikti bolševikų propagandos, nepanoro

⁵⁹ Dar neturėdamas 30 metų, S. Lukauskis 1898 m. vadovavo Mergaičių gimnazijos (dabar – Didždvario gimnazija) pastato statybos komitetui, buvo kasininkas ir reikalų vedėjas.

⁶⁰ Sireika J., *Lietuvos savivaldybės ir savivaldybininkai. 1918–1931*, Šiauliai, 1998, p. 22.

⁶¹ Liaudies namais vadintas vienaukštis pastatas, stovėjęs Turgaus aikštės rytiniame pakraštyje. Šis pastatas išliko ir dabar yra savivaldybės pastato dalis.

⁵⁷ *Ten pat*, p. 222–223.

⁵⁸ Sireika J., Šiaulių kraštas moderniosios vietos savivaldos kūrimo(si) procese 1918 m. pabaigoje, *Acta Humanitaria Universitatis Saulensis*, 1912, t. 14, p. 268.

klausti K. Venclauskio paaiškinimų: „Minia ne tik Venclauskio nepaklausė, bet ėmė smarkai rėkauti, grasinti kumštėmis ir lazdomis.“⁶² Tuomet S. Lukauskis, kuris, kaip ir K. Venclauskis, buvo drąsus ir turėjo labai stiprų balsą, bandė nuraminti įsismarkavusius: „Minios įnirtimas buvo kaip ir atlyžęs, bet neilgam <...>. Keliolika vyrų iškėlė lazdas ir grąsindami veržėsi prie prezidiumo stalo.“⁶³ Grėsė susidorojimas, bet K. Venclauskį ir S. Lukauskį išgelbėjo sumanus žmogus, karininkas Vladas Kurkauskis⁶⁴ (1895–1970), kuriam savivaldybė buvo pavedusi suformuoti miliciją. Jis staiga, kaip galėdamas garsiau, paklausė: „Pone pirmininke, o kaip su milicija?“⁶⁵ Nors V. Kurkauskis jokių milicininkų neturėjo, minia išsigando, aprimo, o abu miesto valdybos nariai tuo pasinaudojo ir greitai išėjo iš salės pro mažąsias, užpakalines duris.

Laikinoje miesto taryboje ir valdyboje S. Lukauskis, kaip ir kiti jų nariai, dirbo tik kelis mėnesius, nes tik tiek laiko ji gyvavo. Vėliau S. Lukauskis, kaip turintis didelį autoritetą mieste ir krašte, vėl buvo renkamas į miesto ir apskrities tarybas⁶⁶. 1921 m. į Šiaulių miesto tarybą jis išrinktas pagal „Socialistų ir darbo žmonių“ sąrašą, o 1925 m. – pagal „Visuomenės ir savivaldybės darbuotojų“ sąrašą⁶⁷.

J. Sondeckis, miesto burmistras 1925–1931 m., laidotuvių metu, atsisveikindamas su buvusiu miesto tarybos nariu, labai šiltai kalbėjo apie jį kaip savivaldybininką, kuris visada turėdavo daug sumanymų, pasiūlymų, „visur tardavo savo atvirą, protingą žodį“⁶⁸. Kaip miesto tarybos narys, kuriam teko veikti itin sunkiais pokario metais, S. Lukauskis labai daug dirbo, kad sugriautas miestas kuo greičiau „atsistotų ant kojų“. Jis buvo plačių interesų,

universalus savivaldybininkas. S. Lukauskiui rūpėjo visi svarbūs klausimai, nors pirmenybę teikė miesto atstatymui, modernizacijai (J. Sondeckis pabrėžė jo nuopelnus sutvarkant miesto elektros stoties⁶⁹ darbą), socialiniams reikalams – švietimui, sveikatos apsaugai. S. Lukauskis buvo Miesto atstatymo, Revizijos, Kovai su epidemijomis ir kitų komisijų aktyvus narys. J. Sondeckio žodžiais, S. Lukauskis pasisakė už miesto atstatymą ne pagal senąjį, caro laikų, bet naująjį planą, „kovojo su apsilaidimu ir netvarka Savivaldybės ligoninėje“⁷⁰. Burmistras ypatingai pagerbė velionį už didžiulius nuopelnus, sakydamas, kad „<...> S. Lukauskis savo vardą parašė aukso raidėmis“⁷¹ tarp buvusių ir esamų savivaldybininkų.

Likimas lėmė, kad Nepriklausomoje Lietuvoje S. Lukauskis gyveno tik 5 metus, tačiau nuveikti spėjo labai daug. Apie paskutinius advokato visuomeninės veiklos metus S. Lukauskio nekrologe rašoma: „Šiauliams po karo griuvėsius atstatant, velionis stojo pirmųjų darbuotojų eilėn miesto ir apskrities savivaldybėse ir centro kooperatyvuose, Atstatymo komisijoje, Švietimo ir labdarybės įstaigose“⁷² <...> kaipo jų aktyvus narys, įnešdamas visur tvarkos, gyvumo ir sveikos minties, sudrausmindamas smurtininkus, teisės mindžiotojus ar šiaip visuomenės „pyrago“ mėgėjus.“⁷³

„Žmogus ne kaip kiti“: būdas, asmenybės bruožai

S. Kairys, kuris gyveno Šiauliuose, kai mokėsi Berniukų gimnazijoje, domėjosi miesto visuomenės gyvenimu, diduomene, inteligentais. Gyvenimo pabaigoje parašytuose atsiminimuose buvęs Lietuvos socialdemokratų lyderis skyrė dėmesio žymiesiems šiauliečiams, o ypač S. Lukauskiui, kaip ypatingai asmenybei. Pirmą kartą pamatęs būsimąjį advokatą, tuo metu dar tik Peterburgo universiteto studentą, su juo susipažinęs ir pabendravęs, apie S. Lukauskį jis padarė tokią išvadą – „žmogus ne kaip kiti“⁷⁴. Jaunuolis iš Šiaulių krašto jam paliko

⁶² Skipitis R., *Nepriklausomą Lietuvą statant*, Chicago, 1961, p. 36.

⁶³ *Ten pat*, p. 37.

⁶⁴ Vladas Kurkauskis – žymus karo, visuomenės ir politikos veikėjas, 1935–1936 m. Klaipėdos krašto gubernatorius. Palaidotas Kurtuvėnų kapinėse.

⁶⁵ *Ten pat*, p. 37.

⁶⁶ Šiaulių apskrities taryba 1918 m. gruodžio 8 d. priėmė gana skandalingą nutarimą: įsipareigojo imtis iniciatyvos organizuoti Lietuvos savivaldybių atstovų konferenciją naujai Lietuvos valstybės tarybai išrinkti. Nėra abejonių, kad autoritetingas tarybos narys S. Lukauskis prisidėjo prie to. Dėl šio nutarimo, kuriuo faktiškai Valstybės taryba, vadovaujama A. Smetonos, buvo ignoruojama, atsirado „Šiaulių respublikos“, kaip maištingos savivaldybės, sąvoka.

⁶⁷ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, p. 238–239.

⁶⁸ Stasio Lukauskio 10-ųjų mirimo metinių sukaktuvių paminėjimas 1935-05-22, ŠAM, GEK 71764, p. 19.

⁶⁹ Elektros stotis po karo veikė J. Frenkelio odų fabrike, tiekė miestui elektros energiją iki Bačiūnų elektrinės pastatymo Rėkyvoje 1923 m.

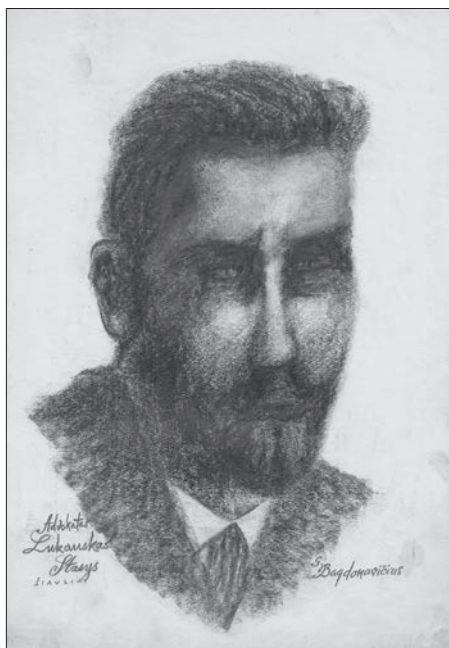
⁷⁰ Stasio Lukauskio 10-ųjų mirimo metinių minėjimas, ŠAM, GEK 71764, p. 19.

⁷¹ *Ten pat*.

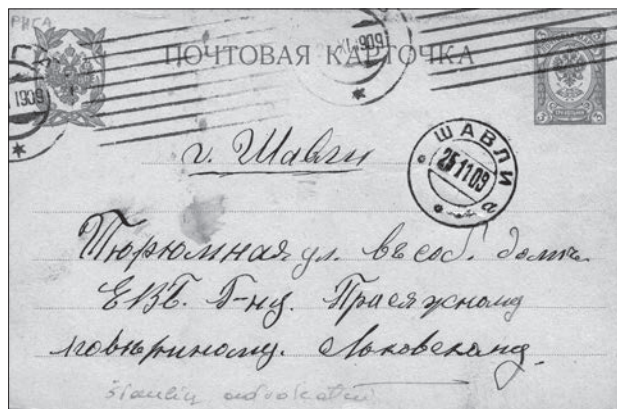
⁷² GK, a. a. S. Lukauskis, *Šiaulių naujienos*, 1925-05-31.

⁷³ *Ten pat*.

⁷⁴ Kairys S., *Lietuva budo*, p. 121.

Stasio Lukauskio portretas. Autorius Gerardas Bagdonavičius, Lietuva, XX a. trečiasis deš. ŠAM D-T 6177

Atvirlaiškis advokatui Stasiui Lukauskiui 1909 m. lapkričio 25 d. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

neišdildomą išpūdį savo individualumu: nuo kitų ryškiai skyrėsi išvaizda, charakteriu, bendravimo būdu. S. Kairio žodinis jaunojo S. Lukauskio portretas yra gana įdomus: „Kiek kampuotas, staigių ir energingų gestų, nelabai bojęs „kultūringoje visuomenėje“ prisilaikomų bendravimo formų. Kaip ir niūrus – kalbasi dažnai galvą paniręs ir tik retkarčiais šauna žvilgsniu kalbinamąjį <...> daug nešneka, ir, kai kalba trumpais, kapotais sakiniiais, atrodo, nesikėsina kitam primesti, apie ką pats įsitikinęs kalba arba įrodinėja – kalba kaip ir sau. Dažnai, kai su kuo nesutinka ir kietai gina savo nuomonę, Stasio Lukauskio akyse pradeda šokinėti kibirkštėlės, kartais aštrios, kartais ir labai šiltos. <...> S. Lukauskis darė išpūdį žmogaus, kuris jau yra gyvenimo matęs ir jau bus nužymėjęs savajam gyvenimo keliui vedamąsias gaires. Nei pats jas keisti, nei kad kiti jam jas keistų, atrodo, nebuvo linkęs. Nebojo tualetu. Metų pazulintas studento švarkas atrodė visiškai priaugęs prie jo, ir tik jam vienam tikęs.“⁷⁵

Žinoma, su amžiumi, asmenybės branda S. Lukauskis keitėsi, bet, manau, daugiau fiziškai nei dvasiškai. Koks jis buvo jau fiziškai, psichiškai ir intelektualiai brandus, žvelgiant artimo žmogaus akimis, žinome iš dukters Onos prisiminimų: „Gana

aukštas, stambus, apystoris (tuo storumu, kurį teikia ne nutukimas, o didelė fizinė jėga), mažų siaurų kojų, labai lengvos eisenos, stiprių, kietų rankų, kurios galėdavo būti be galo švelnios ir geros, ant plačių, meškos stiprumo pečių nedidelė galva. Veidą dengė barzda nukreipdama visą dėmesį į aštrų, protingų šviesių akių žvilgsnį ir į kaktą <...> Atlėto kūnas, mąstytojo galva, atidus sukaupias ir geras žvilgsnis – šitoks buvo Stasys Lukauskis.“⁷⁶

Kaip savarankiška, besivadovaujanti protu, nekomformistinė, kovinga, nors nereliginga, bet aukštais moralės principais besivadovaujanti asmenybė, S. Lukauskis susiformavo gana anksti. Tą pastebėjo S. Kairys. Lygiai taip pat anksti jis apsisprendė dirbti Lietuvai ir savo jaunystės miestui Šiauliams. Jis buvo altruistas tikrąja šio žodžio prasme. Jo altruizmą galėjo lemti prigimtinis gerumas ir revoliucinių socialistų, kurie siekė, kad žmonės būtų laisvi, savarankiški, neišnaudojami, gerai gyventų projektuojamoje socialistinėje visuomenėje, ideologinės nuostatos. Kaip socialistas revoliucionierius (lietuviškas eseras) S. Lukauskis buvo nepaprastai jautrus bet kokiai socialinei neteisybei, naudojosi visomis turimomis galimybėmis ir priemonėmis kovoti su ja. Būdamas profesionalus teisininkas ir aktyvus, principingas

⁷⁵ Ten pat.

⁷⁶ Lukauskaitė-Poškienė O., Mano tėvas, *Apie laisvę ir tulpės žiedą*, kn. sudarytoja D. Striogaitė, Šiauliai, 2006, p. 241.

visuomenininkas S. Lukauskis tarnavo savo tautai, o kaip šiaulietis – pirmiausia savo miesto bendruomenei, labiausiai užjautė ir stengėsi padėti neturtingiems, silpniems, likimo nuskriaustiems žmonėms, kurių pokario Šiauliuose tikrai netrūko. Praėjus 10 metų po draugo netekties, V. Bielskis sakė: „Kam nors padėti, tai buvo jo gyvenimo alfa ir omega.“⁷⁷ S. Lukauskis buvo vienas iš vaikų lopšelio, „Žiburėlio“ draugijos Šiaulių skyriaus, kuri teikė pagalbą neturtingiems moksleiviams, siekiantiems mokslo, Kalinių globos draugijos, Senelių prieglaudų, kitų labdaros organizacijų kūrėjų ir rėmėjų, nevengė aukoti. P. Bugailiškis apie S. Lukauskio veiklą šiame darbų bare rašė taip: „S. L-ui, kaip iš prigimties geros širdies žmogui, tenka ir didžioji dalis organizacinio darbo labdarybės srity, kur jis visą laiką yra būtinas atsakingiausiose pareigose, atlikdamas dažnai sunkųjį ir nedėkingąjį darbą...“⁷⁸

Nors politiškai užsiangažavęs – socialistas revoliucionierius, jis nieko nematavo siauru partiniu masteliu, „savaip skirstė žmones į partijas, ir gyvenime jam tebuvo dvi – padoriųjų ir nepadoriųjų žmonių partijos“⁷⁹, nors ir pastariesiems jis „nebuvo ortodoksiškai kietas“⁸⁰, t. y. bendravo, kalbėdavosi su visais.

Principingas, kietai ginantis savo pozicijas esminiais klausimais, S. Lukauskis, S. Kairio ir kitų iškilių šiauliečių liudijimu, buvo pavydėtinai subtilus tolerantas „kitokių pažiūrų, kitokios socialinės padėties ir kitokios kaip jis pats tautybės žmogui“⁸¹, gerbiantis kitus, „nepaprastai sugyvenamo būdo ir paslaugus“⁸². Teisininko K. Šalkauskio žodžiais, „tai buvo žmogus, kuris apie kitą blogai kalbėti nemokėjo“⁸³. Nepaprastą S. Lukauskio humaniškumą, jautrią širdį, didžiulį, pasiaukojantį darbą visuomenės labui liudija ir jo gimnazijos laikų draugas advokatas Maksimas Ganfmanas: „Veiklus gerumas, gilus teisybės pajautimas, noras padaryti ką nors teigiamo visuomenei, būdingai žymėjo S. Lukauskio asmeniškumą su žmonėmis santykius ir jo visuomeninio darbo pobūdį <...>. Jis

gynė, teikė pagalbą, piktinosi dėl kitam padarytų skriaudų, nežiūrėdamas, kuriai partijai ar tautybei, ar tikybai priklausė.“⁸⁴

Nepaisant gilios tolerancijos kitiems, S. Lukauskio tiesus būdas, principingumas, savo pareigos suvokimas visuomeniniame darbe jį vertė sakyti, kad ir nemalonių kitiems, dalykus, „pyktis prieš norą su žmonėmis ar bent jiems įkyrėti, dažnai save statyti pavojun, užtai neieškant žmonių dėkingumo“⁸⁵.

S. Lukauskiui būdinga žodžio ir veiksmo dermė. Jis priklausė nedaugeliui tų žymių žmonių, kurie, „kaip yra įsitikinę ir galvoja, taip ir kalba, taip ir daro“⁸⁶.

Atrodo, kad A. J. Greimo įžvalga apie socialistus revoliucionierius, kad, „netekusi ryšių su politine realybe, ši socialistinė ideologija išvirto, pati sau to nepripažindama, į gryną moralę, į individo gyvenimo stiliaus ir jo realizavimo projektą, į savotišką kairįjį personalizmą“⁸⁷, tinka S. Lukauskiui, leidžia geriau suprasti jo asmenybę ir veiklą.

Su žmona, dantų gydytoja Elena Ziabickaite (apie 1870–1919) Šiauliuose jis gyveno dideliame vienaukščiame mediniame Mintaujos⁸⁸ gatvėje stovėjusiam name, pirktame netrukus po grįžimo iš tremties Rusijoje⁸⁹. Dėl Elenos tautybės⁹⁰ namuose buvo kalbama lenkiškai, bet, dukters Onos liudijimu, motina „vaikams nuo mažens įkvėpė mintį, kad jie lietuviai“⁹¹. Sutuoktiniai turėjo dvi dukras– Oną (Hanią⁹²) ir Sofiją, kurią namiškiai vadindavo Zule. Jos vėliau išmoko kalbėti lietuviškai. Lukauskių namuose rinkdavosi ir bendraudavo jų bendražygiai, kai kurie yra ten ir gyvenę kurį laiką. Per bermontininkų invaziją Šiauliuose 1919 m. rudenį Lukauskių namuose vykdavo kovotojų su priešu (partizanų) štabo pasitarimai, kuriuose dalyvaudavo ir štabo narė duktė Sofija, tokia pat drąsi kaip ir tėvas.

⁸⁴ Kairys S., *Lietuva budo*, p. 126.

⁸⁵ *Ten pat.*

⁸⁶ *Ten pat.*

⁸⁷ Greimas A. J., Apklojo ūkanos, apgaubė voratinkliai, *Apie laisvę ir tulpės žiedą*, p. 67.

⁸⁸ Mintaujos gatvė buvo dabartinės Vilniaus gatvės dalis nuo centro link Kuršėnų geležinkelio pervažos. Tarpukariu vadinta Kuršėnų gatve.

⁸⁹ Striogaitė D., Nepavergto žmogaus pasaulis, *Apie laisvę ir tulpės žiedą*, p. 16.

⁹⁰ S. Kairys savo atsiminimuose rašo, kad Elena buvusi lenkė, tačiau duktė Ona liudija, jog jos mama baltgudė (baltarusė).

⁹¹ Lukauskaitė-Poškienė O., Mano tėvas, *Apie laisvę ir tulpės žiedą*, p. 245.

⁹² Tėvai, kiti artimieji Oną vadino Hania.

⁷⁷ Stasio Lukauskio 10-ųjų mirimo metinių sukaktuvių paminėjimas, *ŠAM*, GEK 71764, p. 2.

⁷⁸ Bugailiškis P., Stasys Lukauskis, *Lietuvos žinios*, 1934-04-09.

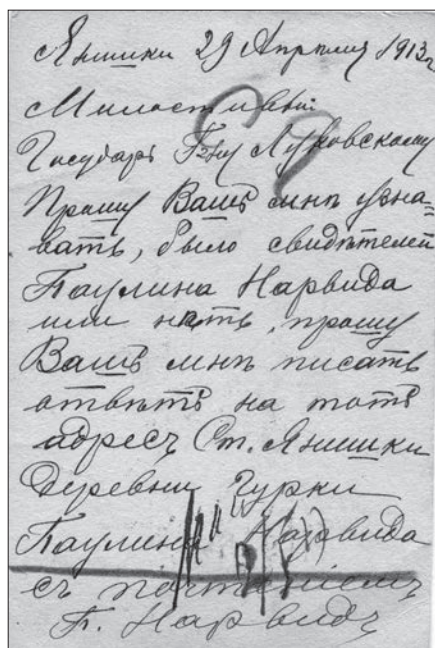
⁷⁹ Kairys S., *Lietuva budo*, p. 126.

⁸⁰ *Ten pat.*

⁸¹ *Ten pat.*

⁸² *Ten pat.*, p. 124.

⁸³ Stasio Lukauskio 10-ųjų mirimo metinių sukaktuvių paminėjimas, *ŠAM*, GEK 71764, p. 16.

Atvirlaiškis Stasiui Lukauskiui 1913 m. balandžio 29 d. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

Netekęs savo žmonos Elenos Ziabickaitės, S. Lukauskis vedė buvusio Šiaulių miesto pirmojo burmistro lietuvio dukrą Eleną Šalkauskaitę, susilaukė sūnaus Vaclovo, pavadinto šiuo vardu tikriausiai geriausio draugo Vaclovo Bielskio garbei.

Advokatas S. Lukauskis dirbo nepaprastai daug, pedantiškai, visada įsigilindavo į bylas, išgyvendavo dėl neteisingai kaltinamų klientų ar visuomeninių reikalų. Pasižymėjęs neišsenkančia energija ir iniciatyva, bet apsikrovęs tiesiog nebepakeliama advokato ir visuomeninių pareigų našta, nuolat jausdamas nervinę įtampą, kaip pabrėžė J. Vileišis, aukojosi savo ir net šeimos sąskaita⁹³. S. Lukauskio kolega K. Venclauskis sakė, kad S. Lukauskis nerasdavo laiko net savo sveikata pasirūpinti, neatostogavo⁹⁴. Prie ilgai užsitęsusio įtempto darbo be poilsio prisidėjo nemalonumai dėl jo politinių pažiūrų ir tikrų ar tariamų ryšių su nelegalia revoliucinių socialistų partija. Pašlijus sveikatai advokatas nebepajėgė nešti pernelyg sunkios naštos, vis labiau kaupėsi nebaigtos bylos. S. Kairio knygoje teigiama, kad po S. Lukauskio mirties tokių liko net 2000⁹⁵, nors, be abejo, tai arba korektūros klaida tekste,

arba labai padidintas skaičius. Realus skaičius galėjo būti keli šimtai.

Pasiligojusiam ir į valdžios nemalonę pakliuvusiam advokatui gydytojai rekomendavo „pakeisti gydytojų uždraustą nervingą advokato profesiją ramesnėmis notaro pareigomis“⁹⁶. S. Lukauskas siekė gauti reikalingą leidimą, bet, kaip rašo P. Bugailiškis, pasivadinęs slapyvardžiu GK, Lietuvos prokuratūra neleido to padaryti: „Skersai kelio stoji politinė „Žemės ir laisvės“ organizacijos byla, 1924 m. iškelta prieš jį kartu su kitais, kaltinant jį priklausius revoliucinių socialistų partijai.“⁹⁷ Ši byla labai paveikė advokato sveikatą, buvo didžiulis moralinis smūgis kad ir stipriai asmenybei. S. Lukauskis galėjo būti pripažintas kalto ir nuteistas. Tokiu atveju nebebūtų galėjęs dirbti mylimo darbo, o jo prestižas ir autoritetas būtų labai nukentėjęs.

1925 m. gegužės 22 d. S. Lukauskis, kuris gydėsi ligoninėje Kaune, staiga mirė eidamas 56-uosius metus. Jo draugai ir bendražygiai buvusio laisvamano palaikys norėjo palaidoti laisvamanių kapinėse, bet artimieji nesutiko, nutarė laidoti pagal krikščionių apeigas katalikų kapinėse. Į amžinojo poilsio vietą velionį lydėjo tūkstantinė minia, kurios

⁹³ Stasio Lukauskio 10-ųjų mirimo metinių sukaktuvių paminėjimas, ŠAM, GEK 71764, p. 2.

⁹⁴ Ten pat, p. 11.

⁹⁵ Kairys S., Lietuva budo, p. 123.

⁹⁶ Stasys Lukauskis (Šiaulių kalinių globos dr-jos visuot. susirinkime jos dešimtmetį minint P. Bugailiško kalba), Lietuvos žinios, 1934-04-09.

⁹⁷ GK, a. a. Stasys Lukauskis, Šiaulių naujienos, 1925-04-09.

daugumą sudarė žmonės, dėkingi S. Lukauskiui už jo gerą širdį ir pagalbą, o karstą su žmogaus, kilusio iš valstiečių, palaikais nešė grafai Pliateriai ir Zubovai. Prie S. Lukauskio kapo duobės kalbėjo jo seni draugai ir bendražygiai. Įdomu, kad vienas advokato draugų buvo ne tik dešiniųjų politinių pažiūrų žmogus, bet ir Šiaulių dekanas kun. Julijonas Jasienskis (1874–1926), žinomas ir kaip publicistas, visuomenės veikėjas. Jie apibūdino velionio asmenybę ir nuopelnus miestui.

Naujai supiltą kapo kauburėlį papuošė dešimtys vainikų, iš kurių 30 turėjo užrašus su daug sakančiais, didelę pagarbą ir meilę reiškiančiais žodžiais – „gerbiamam“, „mylimam“, „brangiam“, „ištikimam“, „ištvermingam“, „draugui“, „piliečiui“, „tiesos kovotojui“, „širdies žmogui“. Pagarbą reikė visų visuomenės sluoksnių ir pagrindinių tautybių žmonės. Netgi J. Frenkelis⁹⁸, kuris, kaip ir jo tėvas, buvo susidūręs su miesto tarybos nario S. Lukauskio griežta kritika dėl Talkšos ežero teršimo, pagerbė velionį vainiku su užrašu, kuriame pagal rusišką paprotį nurodomas žmogaus vardas ir tėvavardis – „Gerbiamam Stanislavui Osipovičiui. Nuo Odų fabriko Frenkel“⁹⁹. Velionė našlė gavo daug užuojautos telegramų lietuvių, rusų ir vokiečių kalbomis. Tarpukariu taip pagerbtas nebuvo joks kitas žmogus Šiauliuose, išskyrus galbūt V. Bielskį, mirusį 1936 m. Jo laidotuvėse dalyvavo gerokai daugiau žmonių, bet laidotuves rengė ne vien velionio artimieji, bet ir Socialdemokratų partija, todėl laidotuvės turėjo politinį atspalvį.

Iš vainikų be užrašų, skirtų S. Lukauskiui pagerbti, keturi buvo raudoni. Manau, kad šios spalvos, kuri Europoje nuo XVI a. siejama su kova už laisvę, liaudies sukilimais prieš monarchus, vainikais S. Lukauskį pagerbė negausūs jo sekėjai ar šalininkai pagal politines pažiūras, tik jokių būdu ne komunistai. Nes juk S. Lukauskis buvo antikomunistas.

Baigiant šį tekstą, kuriame bandoma „nutapyti“ bent kiek išsamesnį ir tikslesnį S. Lukauskio „portretą“ nei ankstesnieji, galima padaryti keletą išvadų.

Advokatas turėjo didelių vidinių prieštaravimų. Jis dirbo Lietuvos Respublikos teisininku, laikėsi

Lietuvos valstybės įstatymų, bet idėjiškai jam, kaip socialistui revoliucionieriui, tokia Lietuva, nors tuomet, iki valstybės perversmo 1926 m., dar demokratinė, bet pagal santvarką, socialistų revoliucionierių nuomone, – buržuazinė, nebuvo priimtina. S. Lukauskio užsispyrimas ir konservatyvumas nulėmė jo ištikimybę socialistų revoliucionierių ideologijai, kuri, žvelgiant teoriškai, buvo neperspektyvi, utopinė, o praktiškai – žalinga šaliai. Šis ideologinis ir, tikriausiai, politinis prierašumas atvedė jį į 1924 m. bylą, kuri neabejotinai visiškai sukomplikavo advokato gyvenimą ir stipriai pakenkė jo sveikatai.

S. Lukauskio nuopelnai miestui – labai dideli, neginčijami. Jis buvo Šiaulių, kaip modernaus, urbanistinė prasme europietiško miesto, ir europietiškos bendruomenės vienas svarbiausių kūrėjų, jos veido, aiškiai besiskiriančio iš kitų Respublikos miestų, formuotojas.

Daugelio šiauliečių, ir ne vien jų, gerbiamas, mylimas S. Lukauskis laikytinas viena žymiausių ir kilniausių XIX a. pabaigos – XX a. pradžios asmenybių, gyvenusių Šiauliuose. Jei ne gana ankstyva mirtis, kaip advokatas ir visuomenininkas būtų daug geriau žinomas ne tik gimtojoje Žemaitijoje, bet ir visoje Lietuvoje.

Siekiant išsaugoti istorinę atmintį, jį reikėtų kur kas labiau pagerbti, nei padaryta dabar (advokato vardu pavadinta nežymi, maža gatvelė tarp senųjų miesto parkų). Tai būtų pirmiausia savivaldybės pareiga, nes juk buvęs burmistras J. Sondeckis pasakė (o jis žinojo, ką kalba): „S. Lukauskis aukso raidėmis įrašė savo vardą tarp buvusių ir esamų savivaldybininkų.“

Tad neužmirškime žmogaus, tikro piliečio, kuris tiek daug padarė dėl Šiaulių. O Šiauliai jam po mirties atsidėjo minimaliai.

⁹⁸ Chaimo Frenkelio, kuriam Šiauliuose priešais buvusį odų fabriką pastatytas paminklas, sūnus.

⁹⁹ GK, Stasys Lukauskis, *Šiaulių naujienos*, 1925-04-09.

Romualdas OZOLAS

Retrospekcijos: į vaikystę ir atgal – visą gyvenimą

Nuotraukos iš Romualdo Ozolo lituanistikos centro archyvo

2001-07-04, 13.10. & Mokyklą baigiu 1957 metais. Toje naujojoje medinėje dviaukštėje praleidžiu 1954–1955, 1955–1956 ir 1956–1957 mokslo metus. Negalėčiau pasakyti, kuo kurie buvo ypatingesni. Ypač nedaug tegaliu pasakyt apie devintuosius mokslo metus, devintąją klasę, – 1954–1955-uosius. Lietuvoj tuo metu irgi ne kažin kas vyko. Užtat apie paskutinius, 1956–1957-uosius, yra ką pašnekėti.

Į 1956 metų rudenį ateinu, jau baigęs vidines klajones ir prasimušęs į šviesą, – pradedu rašyti eilėraščius, apsakymus, fotografuoju, piešiu, politikuoju, griežiu, vaidinu, šoku, įsimyliu, tiesa, tokia lėtine forma.

Iki tol viskas vyksta daugiau namuose – darže, pievose, laukuose prie darbų. Atsimenu, pjauname pušį miške naktį – vagiame, tėvas to neslepia, bijo, klausosi, ragina netriukšmaut – ką darysi, malkų namie nebelikę, reikia kažkaip verstis, kol atveš. Štai tau, tėvai, važinėjimas pas žmones netgi naktimis, nei laiko, nei sveikatos negailint! Tas miškas kolūkio, kolūkio tėvas nelabai bijo, bet anksčiau miškelis priklausė Liudvikui Puščiui, Jono tėvui, ir mano tėvas labai nenorėtų, kad išgirstų Puščiai. Arba pjauname malkas daržinėje. Šalta, garas verčiasi iš nosies kaip arkliams. Aš nebeturiu jėgų, tempiu pjūklą, stumiu įniršęs, o tėvas ramina: „Tik trauk, tai tavo darbas, kad tau nereiktų stumti, aš trauksiu.“ Aš tvardau įtūžį, mokausi iškęsti, nors

apskritai, kodėl aš čia turėčiau tąsyti su tom mal-kom, kai tiek knygų laukia, kai reikia išeiti. Arba raviu daržą, mama su mergaitėmis eina prie ežero, o aš raunu krūvas žliūgių, sausgyslės beveik patemp-tos, nebenulaiko žolės, bet aš atlaikau ir priešpietį, ir popietį, kol grįžta mama ir susijaudinusi čia pat puola į vagą padėti man. Užtat fotoaparatas užsi-dirbtas!

Tos dienos, atsimenu, ištisai saulėtos. Vaikš-tau ant mūsų kalvos aplink sodybą, po miškelius, dažnai uogaujame – renkame žemuoges, avietes, spanguoles Pagėluvio pelkutėje. Pievose rūgšty-niaujame, mama dažnai pasiunčia ir mane. Bet dažniausiai einame būreliu, šeimyna be tėvo, tėvas paprastai arba kolūky, arba išvažiavęs „pas žmo-nes“. Džiaugsmo tose mūsų iškylose nedaug, daug skaidrios šviesos, kuri sklinda iš dangaus ir aplin-kos. Betgi jos ir nešaltos, tos mūsų bendros iškylos, ypač prie ežero, maudytis, nes mama – didelė tokių išpuoliukų mėgėja, kaip tikra kaimietė su polėkiu į inteligentus, į kaimo poniją.

Aš tuose laukuose, tuose miškuose, toj saulėj – kažkur dar už savęs. Jaučiu, kad noriu vienumos. Todėl ant tvarto pasistatau palapinę – iš juodalks-nio šakų susipinu aptvarą, kuriame pasitiesiu pa-talą, atsinešu knygų ir kiekvieno laisvu momentu lendu ten skaityti. Tuo metu galvoju apie ateitį, ir iš jūrininko, daržininko, agronomo, astrofiziko

pagaliau tampu, arba apsisprendžiu tapti, žurnalistu. Daug rašau į laikraštį, kuris tuo metu vadinosi ar tai „Lenino keliu“, ar tiesiog „Leninietis“. Netgi dabar atsimenu, kaip užgniaužė kvapą, kai pamačiau, kad išspausdintas, tegul ir slapyvardžiu pasirašytas, mano straipsnelis. Taip pamažu „nusileidžiu ant žemės“, kaip ir norėjau, – konkrečiai, bet neįprastai, nepaprastai: čia ir paslaptis, ir netikėtumai, ir rizika, ir savigarbos bandymas, ir garbės gundymas, viskas kartu, o man tada būtent šito ir reikia. Bet! Tuo pat metu aš intensyviai juntų, galvoju, siekiu, darau tiesos darbą, tiesos nešimą, tiesos gynimą: viskas man negerai, neteisingai, netobulai, todėl rašymas, projektuojant ir teigiant teisingumą, gėrį, grožį, – būtent rašymas, to reikalaujant ir mokant, mokantis ir mokant, man atrodo aukščiausiu buvimu, visų darbų ir pastangų vertu gyvenimu, apskritai – gyvenimo vertu gyvenimu. Iš čia – savikritiškumas išmanymo klausimais, bet ir negailestingumas ten, kur jaučiuosi žinąs ir suprantąs, kaip ir kas yra, kaip ir kas turi būti. Nors bolševizmas man tebeatrodo užkariavimu, okupacija, bet komunizmo grandioziniai planai domina, nes jie yra proto produktai, proto projektai, o tai iš principo – gerai.

2001-07-05, 11.15. & Rašyti pradėdau 1955 metais, pačioj jų pabaigoje, netgi prieš Naujuosius metus, ir, likus iki vidurnakčio keliolikai minučių, pabaigiu savo pirmą tikrą kūrinį – rašinį „Tikutaku“ – pagal laikrodžio skaičiuojamas minutes pasiraginimą gyventi. Ir šiandien atsimenu tą džiugų palengvėjimą, kurį patyriau baigęs darbą, – sėdėjau prie savo stalo buvusioj tėvo raštinėj, dabar pavers-toj mano darbo kambariu, o nakčiai – miegamuoju.

Naktis, aš vienas, o su manim – mano darbas, mano kūrinys. Nežinau, neatsimenu, kad kitas koks rašymas būtų palikęs tokį įspūdį man pačiam. Kaip baltą džiaugsmą atsimenu „Tarybinėj motery“ išspausdintas dvi savo noveles su iliustracija, atsimenu publikaciją „Švyturys“, dar anksčiau – apysakos ištrauką „Tarybiniame studente“, atsimenu skaitymą iš atminties per literatūros vakarą bene 1958 metais kažkur demarkacinės linijos muitinės, po karo paverstos pradine mokykla, didžiojoje klasėje. Bet niekada nejutau tokio savo paties patikimumo: štai tai, ką aš rašau, yra tai, kas esu ir aš, ir ne aš, bet kas tikrai mano, kas sutaiko mane su savim

pačiu ir laiku, kuris tvyro virš galvos kaip juoda tamsa, leidžiasi ant galvos ir skleidžiasi dienomis, vis naujomis, naujų rūpesčių ir džiaugsmų kekėm apkarstytomis dienomis, o aš žinau, ką daryti, kaip viską įveikti!

Jau tas pirmas darbelis – tikras visų būsimų darbų prototipas. Kas jis? Eilėraštis? Novelė? Filosofinė miniatiūra? Etnografinė pastaba? Jis – viskas kartu. Ir vos tik jis užsirašo toks, kaip iš jo tarsi iš bičių spiečiaus išsiskiria „motinėlė“ – dienoraštis, kraštotyriniai etiudai, kaip aš juos vadinu vėliau, o iš esmės – tikrovės vaizdeliai, „fotografijos“, kaip pasakytų Bitė, ir, žinoma, novelės bei eilėraščiai. Rašau viską kartu – ir sumišai, ir atskirai, ir viskas man maišosi, netgi knygelėse su tais užrašais eina ir eilėraščiai, ir „fotografijos“, ir paprasčiausi dienos tvarkaraščiai. Kad neužmirščiau, rašausi, ką turįs parašyti, ir tie sumanymai („kūrybiniai užmanymai“, rašau pagal tuometinį savo išprusimą) užima turbūt daugiau vietos negu patys baigtieji darbai. Tiesą pasakius, būtų visai įdomu susirinkti „Sumanymų“ visumą – ji puikiai iliustruotų tą mano dar pačioj savo rašymų pradžioj suvoktą galimybę parašyti daug gerų knygų, bet parašyti iš esmės tik „Dienoraštį“. Dabar ir dėl to leidžiu sau abejoti. Neabejoju tik vienu padarytu darbu – Lietuva laisva. Tai atsveria visas mano neįsikūnijusias viltis.

Taigi, etiudai. Jie, galima sakyti, lydi visą gyvenimą, mutuodami iš sinkretinių į grynus eilėraščius, į gamtos pastabas, laikui bėgant, išaugusias į „gamtos dienoraščius“, į buities etiudus, išpampstančius į „buities knygas“ apie sodybą, kaimą, miestą, miestelius; kartkartėmis jie susikoncentruoja į noveles ir apsakymus, o gyvenimo vidury – ir apysakas, bet laisvės klausimas toks svarbus, jos supratimas toks patrauklus, kad filosofija užgožia viską, ir gyvenimo antroji pusė praeina kibirkščiujant ja. Iš esmės irgi etiudais. Visą gyvenimą neturėjau laiko, o gal ir sugebėjimo susikaupti vienam darbui ilgesnį laiką.

Nuo pat pradžių iškyla viešumos ir neviešumos klausimas. Na, yra kai kas, dėl ko jokių abejonių – dienoraštis rašomas tik sau. Kaip tik dėl to jis yra didžiausia vertybė, neliečiamas, ir jam skiriama tiek laiko, kiek tik įmanoma skirti. Tarpais nieko kito nerašau, tik dienoraštį, ir jis tampa ir apsakymais, ir apysakomis, ir filosofinėmis studijomis, kol išpumpuruoja „Supratimai“, ir dabar mano traktuojami kaip „Dienoraščio“ tarpai arba priedai; galų

Laukinė kriaušė. Romualdo Ozolo nuotrauka

gale – kaip filosofinis dienoraštis, kuriame – visų mokslų, visų žinijos sričių sinkretika.

Visa kita – problemiška. Na, eilėraščiai man visą laiką atrodo kažkas taip intymu, kad niekada rimčiau nepagalvojau apie jų skelbimą ar kitokį publikavimą. Prie to, matyt, gerokai prisidėjo ta aplinkybė, kad mano poema apie mokyklos gyvenimą, kurią parašau klasės vakarui ir atiduodu mokytojams įvertinti, pripažįstama neskaitytina. Aiškiai nepasakoma, kodėl neturėtų būt skaitoma: ar kad „juodina mokyklą“, ar kad per ilgą, bet man netgi pataria neskaityti. Neišgyvenu, bet tai įstringa, ir aš nebebandau „prasimušti į poetus“, kaip kad Girdenis, dar kažkas iš Mažeikių, miglotas prisiminimas apie ką tebetvylo galvoj kaip kažkokio literatūrinio renginio atgarsis.

Studijų metais keletą eilėraščių rodžiau Ramauskaitei-Pažūsienei, tada dar mano pirmajai studentiškų metų simpatijai. Ji išgyrė „Žibutę“, kuris man visai nepatiko, išpeikė eilėraštuką apie kovą, ir aš vėlgi greitai nuleidau sparnus, bevelydamas muštis į rašytojus, o ne į poetus. Kad būsiu rašytojas, nė neabejojau, bet kaip pralįsti į viešumą be ideologinių užsiangažavimų, kurių nuolat ir aiškiai reikalaujama, – nežinojau. Žinojau viena – nei apie Leniną, nei apie kompartiją nerašau ir nerašysiu. Geriau jau tegul viskas guls į stalčių, bet nerašysiu. Baltrūnienė sako: „Parašyk tu kokį idėjinį

apsakymą, matysi – iškart praeisi.“ „Ne, – sakau aš, – praeisiu ir be idėjinio, arba išvis nereikia.“ Esu įsitikinęs, kad su stambiu darbu pasieksiu tokio meistriškumo, kad kalbėsiu apie man svarbius dalykus, nemeluosiu sau, o darbas bus išspausdintas. Tos minties realizavimas iš dalies yra „Pievų žydėjimas“ – apysaka apie pokario kaimą, žiūrint į jį „pokario realistų“ akimis: okupaciją pripažįstant kaip gyvenimo faktą, bet nepripažįstant iš esmės. Visa mano grožinė jaunystės kūryba yra tokia. Arba pretenduoja į tokią.

Užtat yra ir „viešosios raiškos“ sfera – tai žurnalistika. Žurnalistika, mano tuometinė galva, yra toks darbas, kuriam galima skirti jėgų tik publikavimosi aistrai nuraminti. Negali nerašyti – rašyk kokį straipsnį, reportažą ar ką tik nori, bet šitaip saugok galimybę nemeluoti savo tikrojoje prozoje. Rašyk, ką nori čia, tik nemeluok prozoje. Proza – šventa. Ir filosofija šventa. Užtat čia, kai nebegali, gali leisti sau ir reportažą iš Revoliucijos muziejaus (juo mane išprievertavo Baltrūnas ir buvo labai patenkintas). Tiesą pasakius, ir žurnalistika stengiausi išeiti į „draudžiamas sferas“ taip, kad nereikėtų veidmainiauti. Tačiau veidmainiavimas žurnalistika mano kūrybos visumoje nebuvo laikomas nuodėme dėl to, kad visame gyvenime buvo laikomasi požiūrio: viena – sau, kita – valdžiai. Valdžiai – „kaip reikia“, sau – „kaip turi būti“. Todėl

mano žurnalistika nuo pat pradžios dvilypė, nors, sakau, kiekviena proga irgi stengiausi nebūti idėjinis pašlemėkas, nes ir tai, kas buvo žurnalistika, buvo raštas, o raštas man buvo šventas daiktas, kur kas šventesnis negu kompiuterio ženklais surikiuoti tekstai šiandieniniam žmogui. Nenuostabu – raštas yra tiesioginis tavo ryšys su mintimis ir dvasia, su tiesa, kompiuterinis tekstas – tarpiškas, ir nieko tu čia nepadarysi. Dėl to aš iki pabaigos liksiu rašantis koku nors rašikliu popieriuje, o ne klavišais ekrane.

Ir iš žurnalistinių darbų esu patyręs daug džiaugsmo. Jeigu Užėla ir šiomet prisiminė kažkada, bene 1964 metais, parašytą nedidelį reportažėlį apie jo „Vyturiukus“, kuris vadinasi „Sugrįžimams“, jeigu aš ir dabar su malonumu prisimenu pirmą savo „kompleksinę medžiagą“ iš Rokiškio, nors Baltrūno ir suniokotą, arba pirmą „pokalbį“ apie Vilniją, po kurio reikėjo gelbėti žurnalą, arba pirmą sociologinį tyrimą, kurio pavydėjo kiti žurnalai, nes mes pirmąsyk pasirėmėme konkrečių apklausų duomenimis, išskaičiuotais per naktis vien iš entuziazmo, vien iš noro prieiti prie Lietuvos giliau, tikriau, autentiškiau, – visa tai negalima nurašyti vien į makulatūrą, nes tai buvo „ieškojimų dvasia“, tai buvo „nesutikimų sklaida“, tai buvo jaunosios kartos, išvirusios savo sultyse, bylojimas apie savo žemę ir tėvynę, kaip ji tuo metu byloti pajėgė, norėdama dar daugiau ir teisingiau. Ne, negalima ir mano žurnalistikos išmesti į sąvartyną, – gal kaip tik dėl to, kad tokia – su visais veidmainiavimais, bet visų pirma jų įveikėjimu, ji buvo išvesta į viešumą, ji ir tampa dar vertingesnė negu ta stalčių ar stalčiuose taip ir likusi beletristika. Netgi mano tarybinių metų žurnalistikos „viršūnė“ – „Pasaulis yra čia“ – kupina tos veidmainiavimo–neveidmainiavimo ekvilibristikos, bet kas pasakys, kad ne nuo to straipsnio prasidėjo mūsų viešosios savivokos kitimas? Tai buvo ženklas, tai buvo aiškus pasakymas, kad ne pasaulis turi ateiti ar ateidinėti, kad mes patys turime jį valdyti ir tvarkyti ir būti ar eiti į jį ne kieno nors, o savo nuožiūra. Ar ta savivokos kova jau pasibaigė? Ar mano straipsnis nebeaktualus?

Anuo metu mokykloje slėpiau bendradarbiaujęs spaudoj. Niekada niekam nesigyriau. Nenorėjau būti išskirtinis kokioj nors netradicinėj veikloj. Norėjau pirmauti tradicinėse. Užtat sportavau, vaidinau, griežiau (nors tai statė į ypatingą padėtį).

Bet honorarai, kuriuos (po du, po tris rublius) atsiimdavau pašte, mano paslaptį darė gana viešą. Tiesą sakant, niekas dėl to pernelyg neišgyveno. Aš vis tiek buvau „kitoks“ – galima man buvo atleisti ir už rašymą.

Visą laiką svajojau sudalyvauti rajono laikraščio arba „Tiesos“ apsakymo konkurse. Mano užrašuose daugybė pastabų, ir labai kritiškų pastabų, apie konkursinius, netgi premijuotuosius, apsakymus. Tačiau kai pasižiūriu į savo „užmanymų“ projektus, galiu tik džiaugtis, kad beveik niekas iš tų paistaliukų nebuvo išplėtota labiau negu tuose pirminiuose apmatuose.

Bandymas pasirodyti viešumoje su beletristika buvo ir „pirmosios knygos“ sudarymas. Jau po studijų. Du kartus ji buvo atmesta, bet daugiau aš ir nebebandžiau „prasimušti“: buvo prasidėjęs naujas dvasios tapsmo etapas, rašiau jau kitokius apsakymus, nuo kurių atvirai perėjau tik prie „kraštotyros“, pagerinti tos pirmosios knygos trečiąsyk nebegalėjau, tad ir sustojau. Nemanau, kad lietuvių tarybinę prozą būtų labai nuskurdinęs ar pagarsinęs tas mano rinkinukas, bet mano didybė nebeleido man savęs niekinti, ir aš nuėjau kitur.

Apysaka buvo – man rodės – pavykus kaip tam metui, bet kodėl sudreifavo ir Bučys, ir Martinaitis – nesuprantu iki šiolei. Taip, šiandien ten randu tik keletą spaudos vertų puslapių. Bet kiek kur kas prastesnių dalykų išleista ir šiandien tebeleidžiama! Ką – nemoku kovoti už save? Nemoku kovoti išvis?

Poezijos srovelė nenutrūko visą gyvenimą. Politika nusausino dvasią, jau nebegaliu jausti kaip jautęs, bet keletą kristalų esu parašęs, jie patiko man iškart, patinka ir dabar, patiks ir paskelbti, bet aš pats to nedarysiu, poeziją – jeigu kas tuo domėsis – sutvarkys jau be mano valios.

2001-07-09, 12.20. & Piešiu, kiek save atsimeinu. Vienas ryškiausių vaikystės išpūdžių yra mano kaimyno Kruopių bažnyčios vargonininko sūnaus „sąskaitų knyga“, į kurią jis metodiškai vieną prie kito ilgom eilėm piešia ir spalvoja įvairius daiktus ir padarus. Aš taip pavydžiu jam tos knygos ir ypač tų gražių (tik per daug nedidukų, kažkokių susitraukusių) piešinukų, kad knygą kaip gyvą matau ir dabar. Ilgai kauliju tėvo, kad ir man duotų tokią, atsimeinu ją gavęs ir piešęs, bet nei savo piešinių

Kiemas. Romualdo Ozolo nuotrauka

prisimenu, nei džiaugsmo: matyt, kitų darbai visada išpūdingesni, kitų laimėjimai – patrauklesni.

Bazilionuose (tiksliau – Mekų kaime, pas Joniškius) vėl piešiu. Prisimenu didelį gelsvo tono bloknotę, kuriame piešiu keistais lajų primenančiais spalvotais pieštukais. Net ne pieštukai tai, o tarsi kreidelės, tik riebios. Ką piešiu – irgi nebeprisimenu, tik žinau, kad mama giria, rodo visiems, o aš savo brangųjį sąsiuvinį slepiu po lova ar po čiužiniu. Tai, greičiausiai nuo sesers, kuri yra landi ir godi kito gero: pastovi už nugaros, tyliai priėjus, patyko ir – kapt. Man itin gerai sekasi piešti namelį ant kalvos, mišką ir dūmus iš kamino į patį dangų. Danguj visada saulė, kiek įmanoma – žydi gėlės, jų labai daug, o upelis teka tiesiai į mane patį, ir jame plaukioja žuvys su gražiomis žiaunomis ir ryškiais žvynais. Tas gražiąsias žuvis išmoko piešti mama, ilgą laiką ji man didelis autoritetas. Piešimas yra svarbiausias užsiėmimas, kol pradedu mokytis raides. Nuo tada geltonasis pilnėja nebe taip sparčiai. Apskritai, atrodo, kad tą „sąsiuvinio užpildymo“ troškulį aš realizavau ne Kruopiuose, o Bazilionuose. Kad tai įvyktų, turėjo pasibaigti karas. O per karą laiko piešti, aišku, nebuvo. Taip sakant, ir mano mūzos tylėjo.

Piešimas buvo vienas iš mano sėkmės laukų, kol jis buvo dėstomas mokykloje. Piešdavau beveik be konkurencijos, gerai komponuodamas,

šešėliuodamas, spalvodamas. Ilgai saugojau pluoštą tų savo piešinių, bet paskui jie kažkur išnyko.

Kai atsirado braižyba, dirbau irgi su pasimėgavimu. Tiesi tušu gerai nubrėžta linija baltame lape, ypač vatmane, buvo tikras džiaugsmas. Ilgainiui brėžiniai tapo piešiniais – įvairūs mėgintuvėliai, fizikos schemas ir įrengimai bei kita panaši mokytojų priemonių programa buvo vykdoma jau mokytojams tiesiog užsakant, kas ką turi pagaminti. Tie, kuriems jau sekėsi, piešdavome didžiules schemas, chemijos bandymų indų kombinacijas, paskui tuos lapus apiformindavo, kad galėtų susukti kaip žemėlapius. Atsimenu, nuolat tyliai varžydavomės su Dambrausku ir Papreckiu. Šis labai mėgo pavaizduoti nupiešęs geriausiai – atsainiai, beveik uodega krusteldamas, vos nepasisukdamas ant kojos, nudesdavo brėžinį kaip koks balerūnas.

Kai pradėjau savo „mičiurininko etapą“, persirašydavau į sąsiuvinius daug informacijos apie augalus, nusipiešdavau iliustracijas. Keletas tų rašalu pieštų piešinių, atrodo, išliko. Turiu pripažinti, stropumo nestokojau, dirbau su malonumu, tik nieko iki galo nebaigdavau. Visa tai, kaip ir daug kas, man tebuvo „kelias“ –ėjimas kažkur, kur šaukė nežinomos vidaus galios, ieškančios atsako išorėje.

Paskui, jau studijuodamas, netgi dirbdamas, mėgdavau daryti tokius piešinius „iš

natūros“ – tarsi savo kraštotyros užrašų iliustracijas, kartais tiesiog improvizacijas, bet tie piešinukai biro aplink rašmenis, jų niekada nenustelbdami.

Negaliu pasakyti, kad į piešimą žiūrėjau nerimtai. Mano pusseserė Živilė, kaip ją vadino šeimoj ir mūsų namuose, o tiksliau – Virginija Šiniauskaitė, mano vaikystės simpatija, ilgai įkalbinėjo po aštuntos klasės (ar tada dar septintos?) eiti į Kauno Stepo Žuko taikomosios dailės mokyklą. Įtikinėjo, kad aš nesunkiai išlaikysiu egzaminus, o dailė man visada pravers gyvenime. Ko gero, ji buvo teisi. Bet aš mačiau, kaip ji piešia jau po pirmojo kurso, ir buvau visiškai neįsitikinęs, kad esu pasirengęs egzaminams. O parvažiuoti pralaimėjus man būtų buvę nepakeliamą. Antra, visai nenorėjau judėti iš namų. Miestas man buvo svetimas, kaime jaučiaus savo vietoj. Man reikėjo laukų, miškų, paukščių, augalijos, man tiesiog būtinas buvo sąlytis su namų neužgožta erdve. Gatvių grindinys troškino dulkėmis. Net nebandžiau važiuoti stoti. Gal ir dėl to, kad jau tada siejau savo ateitį su gamtinės aplinkos tyrimu. Toks buvo „kryptelėjimas“ dailininko karjeros link.

Kitas buvo jau, atrodo, dirbant „Kultūros baruose“. Tada lankiau vakarinę studiją ir piešiau kaukoles, gipsinius modelius ir kitokius apmokymo daiktus. Kodėl nutrūko šitas užsiėmimas – nebeatsimenu. Greičiausiai dėl laiko stokos. Ir kad rimtai į visa tai nebežiūrėjau. Žiūrėjau kaip į laisvalaikio užsiėmimą. Kaip žaidimą. Kaip malonų, bet ne kankinamą būtiną veikimą. Kodėl gi ne! Man labai padėdavo, kai būdavo itin sunku, vaizdu reikšti savo siaubus. Antai, piešti gemalą degtinės butely. Arba padarą su siaubūno veidu. Brendimo metais miške ant sniego piešiau nuogas moteris. Išeidavo visai gerai. Tik viską dengdavau grakščiai suriesta koja. Studijų metais mečiau į abstrakcionizmą – tai bravūravimo filologų kambario metas.

Tiesa, esu dalyvavęs ir parodoje. Tai buvo pirmame ar antrame kurse. Bučys, Mikailionis buvo geri dailininkai. Prisikalbinę dar kelis, jie nutarė surengti filologų darbų parodą. Mano paėmė „Moterį žaliu veidu“ (aliejus) ir dvi pasteles, atrodo. Kaip tik dėl tos „Moters“ paroda prieš pat atidarymą, rytą atėjus pasižiūrėti prorektoriui mokymo reikalams, buvo sustabdyta. Ir leido atidaryti, kai aš sutikau paveikslą atsiimt. Vietoj to rengėjai, jei teisingai atsimenu, paėmė mano dvi akvareles. Daugiau bandymų išeiti į viešumą su dailės darbais nebūta.

Bandžiau kelionių knygos užsklandoms pagaminti nedidelių tušu pieštų piešinių. Tačiau tai irgi buvo trumpalaikė aistrelė, nes išblėso ir tos knygos rengimas: būta svarbesnių darbų. Kas jie? Tai pasaulio SUPRATIMAS. Buvau proto žmogus, ir visi tie rašymai, apeliuojantys į grožį, į estetiką, į jausminį ir juslinį patikimumą bei pasitenkinimą, atrodė neverti didžiųjų pastangų, kokių jie iš manęs reikalavo. Svarbiausia man vis rodėsi esant kažkur virš jų, kažkur toliau, aukščiau.

Taip iš tiesų ir buvo – svarbiausia pasirodė esant praeityje, joje pagimdytose supratimų sklaidose, davusiose epochas ir civilizacijas, ir aš savo civilizacijai – jaučiau – tikrai nei atstovausiu, nei keisiu, piešdamas kažkokius piešinėlius ar rašydamas kažkokius ten kelionių rašinėlius. Štai kodėl kiekvienąsyk, pasimėgavęs tomis savo galiomis ir sugebėjimais bei palikęs juos nebrandos stadijose, puldavau gyventi, puldavau ieškoti to, kas duoda atsakymus į visus klausimus. Laisvė, proto laisvė, valios laisvė – štai kas yra visų atsakymų ištaka, pasakiau sau pagaliau, ir tada nebereikėjo jokių piešinių, jokių novelių, apysakų ar kelionių knygų – liko tik nuogas filosofavimas ir vienas po kito į krūvas gulantys rankraščio lapai.

Kol atėjo laikas pasakyti: laikas laisvei būti ne tik minty, rašte, bet ir gyvenime. Tada beveik nebeliko ir rašto puslapių. Visai nebeliko laiko rašyti. Reikėjo dirbti. Tą rašymo stygių kompensavau garso įrašais.

Iki tol, kol pereisiu prie muzikos, trečiojo savo meninės veiklos ir gyvenamos baro, kuris turėjo, ko gero, didžiausią rezonansą ir pripažinimą (vis dėlto pasaulinio festivalio aukso medalis, nors ir ne individualus, kolektyvinis!), trumpai glusterėsiu prie vaidybos ir šokio.

Nei vieno, nei kito organiškai nemėgau. Šokti scenoje man atrodė pernelyg moteriška, ypač šokti su tautiniais rūbais. Deja, šokti teko. Dar daugiau – dalyvauti rajoninėje apžiūroje Šiaulių dramos teatre. Atsimenu, ten aš kažką sumaišiau, bet tragedijos dėl to nekelta. Dar viena apžiūra buvo Bubiuose, kultūros rūmuose. Nebuvo kas darą – reikėjo šokti, bet buvau laimingesnis, kai man skirdavo kitokią bausmę, kad ir vaidinti.

Šokti šokiuose linksminantis irgi nemėgau: man atrodė bjauru trintis vienam į kitą, o Onutės biustas, kurį ji demonstravo man įsijausdama, mane apskritai dusino, ir aš stengiausi nemirti salės

Už namo. Romualdo Ozolo nuotrauka

viduryje. O kai Parakininkas pasakodavo, kaip jis su direktore šitaip pateko į visai prastą padėtį, nes buvo tik su treningais, aš išvis stengiausi nerizikuoti ir į šokius nevaikščioti. Daugiau prabūdavau kur lauke ant laiptų negu salėje.

O štai vaidinti yra tekę, atrodo, tik vieną kartą. Kokia ta pjesė, nebeatsimenu, bet mano vaidmens esmė buvo tokia: sėdžiu ant kraitinės skrynios krašto, mane reikia paslėpti, ir ji (kas ta ji – irgi neaišku) įstumia vidun ir užvožia. Kai demaskuotas ar atvožtas esu priverstas lįsti lauk, mano fizionomija turi kelti žiūrovų juoką. Ar fizionomija ne ta, ar vaidinau prastai, bet didelio juoko beveik niekada ir niekur nesulaukdavau, nors vaidinom keletą kartų. Prastas esu aktorius, buvau, esu ir liksiu prastas. Nėra laisvumo, negaliu pasijuokti iš savęs, taigi ir suvaidinti deramai tai nepavyksta. Kitas, žiūrėk, žodį pasako, ir jau juokinga, o aš kuo labiau stengiuos, tuo mažiau laimiu. Seniai patyriau šitai ir nebebandau ką pakeisti. Talentas arba duotas, arba ne. Man – aiškiai ne.

Nors kai kas sako, kad aš ne tik turiu humorą, bet jis labai savotiškas. Sunkiasvoris, sunkiai pagaunamas, bet, jei kas pajunta, tam patinka. Džiugas ta linkme buvo nuėjęs labai toli. Turėjo ir subtilų, ir pakankamai pagaunamą humorą. Tą patį bruožą pastebiu turint Martyną. O Laurynas juokingas būna dėl savo rimtumo. Kaip ir Džiugas vaikystėje.

Bet mane čia jau per toli nunešė. Norėjau tik pasakyt, kad nemokėdamas susisvetiminti ir iš savęs pasijuokti, į sceną geriau neik. Štai kodėl man sunku ir politinėje scenoje.

2001-07-15, 18.35. & Muzika – ta sritis, su kuria netikėtai pats sau susyju vidurinės mokyklos paskutinėje klasėje ir kuri tampa visos jaunystės veiksenų leitmotyvu, tarpais (bent jau viešumoje) užgožiančiu visus kitus, vyraujančiu ir lemiančiu.

Kaip kyla mintis pirkti smuiką – nebeatsimenu, tačiau po fotoaparato aš įsigyju smuikelį ir pradėdau sau čirpinti savo šaltajam kambariui. Mama iškart labai skeptiškai žiūri į mano užmačią, tėvas apskritai stebi tokius dalykus iš atokiau ir net iš šono, bet aš čirpinu sau, užsidaręs duris, ir mama po kurio laiko jau siūlo neuždaryti durų, kad nesusalčiau, o paskui matau ją į viską žiūrint su šilumėle, gal tik abejojant, kas iš viso to išeis, kokia bus nauda.

Naudos, žinoma, jokios. Tačiau vieną gražią dieną tame mano kambariui susirenkam keturiese – aš, Žindulis, Kabaila ir, atrodo, Bilotas. Aš griežiu smuiku, Kabaila ir Žindulis – akordeonais, o Bilotas – nediduku būgnu. Kai sugriežiam pirmą melodiją, kuri tinka šokiui, ir patys vos nepašokam viršun – toks netikėtas efektas. Gerai! Po perkūnais, visai gerai! Mes bandom kitą melodiją – ir

vėl gerai, gal netgi dar geriau, reikia tik susigroti, atgroti perėjimus, ir bus puiku.

Iš tiesų, kai pirmąsyk pasirodom scenoj ir paskui sugriežiam šokiams, mokykloj kažkas iš esmės pasikeičia: atsiranda rimtas muzikavimas, rimta muzika. Šokti pagal vieną akordeoną darosi ir nesmagu, ir neįdomu. Kai mes griežiam, dunda scena, kilnojasi salės grindys, šokantieji šypsosi, merkia, moja ir kitaip simpatizuoja. Ką jau kalbėti apie mergaites – mes jų akyse beveik herojai. Na, žinoma, bent kiek – ir savo. Ir mes tapom kitokie – ir sau, ir kitiems.

Labiausiai nustebintas yra muzikos mokytojas Bendžius. Jis klausosi mūsų kapelos, o labiausiai, ko gero, manęs, nes po to pasirodymo jis kalbasi su manim, ar nenorėčiau rimčiau užsiimti muzika. Aš nejaučiu kokio nors troškimo ar traukimo, kokį jaučiu rašymui, bet sutinku, kad pasimokyti verta. Taip aš patenku į mokytojo namus kažkur čia pat prie mokyklos, pakeliui į mūsų buvusios kirpėjos sodybą, atrodo, Galvonų sodybą. Ten mokytojas parodo savo smuiką – gražų, tamsų, sunkų ir skambų instrumentą. Tai puikus instrumentas, šitai aš suvokiu netgi savo nepraustagalvio akimis. Man rodoma, kaip paimti smičių, kaip traukti per stygas, kaip instrumentas turi skambėti. Bendžius ilgai ir nervingai varto savo popierius su natomis, ima vieną, ima kitą, moko jas skaityti, sujungti griežiant. Man, žinoma, nieko neišeina. Nei aš moku laikyti smičių, nei pagaliau patį smuiką. Nemoku aš ir natų skaityti, ką jau kalbėt apie išgriežimą. Mokytojas bando būti kantrus, bet jam labai sunkiai sekasi. Aš tik stebiuosi, kad su manim jis gana kantrus. Chore jis aiškina, aiškina, staiga kad supyks, kad trenks akordeono dumplėmis abi klaviatūras viena į kitą – taip, ko gero, ne vieną instrumentą yra sudaužęs. Mane jis moko vieną, kitą kartą, aš dirbu prakaituodamas, bet kur tu tokius dalykus išmoksi mokytojo akivaizdoj – pagrindinis darbas yra darbas namuose. Nežinau, ar aš paprašau, ar jis pasiūlo, veikiausiai, tai buvo mano idėja – pasiskolinti jo instrumentą į savo namus. Mokytojas ilgai dvejoja, atsimenu, lyg ir pasimetęs. O paskui įteikia man smuiką su didžiuliu futliaru, ir aš einu per miestelį, paskui padegliais namo, o paskui tuoj puolu smuikuoti. Tik dabar galiu suprasti, kokį pasiaukojantį žingsnį padarė tas rūstus kumpanosis žmogus, aiškiai ambicingas,

aiškiai gyvenimo nuskriaustas (jis, atsimenu, man pasakoja, kaip jis gyvenęs kitais laikais ir kaip būtų gyvenęs, jeigu ne šitie), many gal pamatęs kokį probrėkšmį ir savo viltims. Neįkūnijau aš jų. Ne tas buvau, kuriam buvo skirta. Betgi bent šonu, kiek mano sąmonėjimo linija vedė ir per muzikos pavidalus, jis prisidėjo prie to, kad „muzikinė sąmonėjimo fazė“ pasidarytų kuo ryškesnė ir svaresnė. Nežinau, kiek tą mano smuikavimą ir mokytoją Bendžių galima sieti su muzikavimu universitete ir Bartusevičium, bet atsieti viso to aiškiai negalima. Be šito mano mokyklinio muzikavimo vienumoje, Bendžiui tik „priimant rezultatus“ (tai truko labai neilgai), aš vargu bau būčiau sugebėjęs atlaikyti vienišas valandas ansamblio orkestro sandėliuke, kur atkakliai mušiau kanklių kontraboso stygas, kurdamas judesių automatizmą. Tokios prievartos Bazilionuose iš Bendžiaus aš, žinoma, nepatyrčiau, tačiau sau ją bandžiau taikyti. Dienomis laiko nebūdavo, reikėjo dirbti rytais, o negi tu grieši smuiku, kai tėvai dar miega? Sugalvočiau taip: persikėliau į daržinę miegoti ant šieno, laikrodį užsukdavau ketvirtai, penktai ryto ir ten pat ant šieno imdavausi smuiko. Aplinka trikdė mane patį, nekalbant apie tai, kad aš trikdžiau aplinką: vištos kraipė galvas ir kudakavo tvarte, šuva žiovavo ir inkštė prie būdos, gailiom akim pažiūrėjęs vėl bandydavo užsnūsti ir vėl buvo priverstas žiovauti, atstatyti kažkurių garsų „sugadintas“ ausis. Vištos, kurios miegodavo daržinėj, irgi kratė galvas ir vartė akis. Matyt, smuiko garsuose buvo kažkokių jiems visiems itin nepriimtinių ar net kenksmingų.

Taip padirbėjęs savaitę ar dvi, aš pastebėjau, kad smuikas ima keistis: garsas pasidarė lyg duslesnis. Ar tai nebuvo susiję su ta aplinkybe, kad jis pernelyg ilgai buvo laikomas ne normalioje kambario aplinkoje, o keletą dienų įsilijusiame ore, tik po stogu?

Mokytojas atsakingesniems pasirodymams mokykloje, apžiūrose, kur irgi teko kai kokius (dabar jau neprisimenu kokius) numerius, leido pasinaudoti jo smuiku. O! Tai buvo visai kitas griežimas. Ir aš ilgą laiką vis pagalvodavau nusipirkti gerą smuiką – na, nebūsiu aš didelis muzikantas, bet savo malonumui... Arba gitarą. Gitarą vienu metu turėjau. Ir mokiausi skambinti. Ir kai kas išeidavo. Mane itin traukė tai, kad gitara galima improvizuoti visokias melodijas, ypač savo žodžiams. Tokios kūrybos nišą buvau beapčiuopias, tačiau svarbesni

Romualdas Ozolas groja bosinėmis kanklėmis Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto studentų dainų ir šokių ansamblyje (pirmas dešinėje) 1959 m.

ir intensyvesni įvykiai numušė tas pastangas, ir gitara liko tik mokyklos pačios baigmės mažytis epizodas. Gitara bandė improvizuoti ir brolis. Ilgai ant aukšto mėtėsi mano smuikelio, nežinau kurio iš mūsų – mano ar brolio – gitaros liekanos. Na, gyvenimas nebaigtas, nebaigtos ir jo dainos. Ir kitos melodijos...

2001-07-16, 15.25. & Ta pačia proga pasakysiu keletą pastabų ir apie tolesnę muzikos kaip „sąmonėjimo kelio“ įteikmę jau studijų metais ir po jų.

Studijų penkmetis visas susijęs su muzikavimu. Vos atvykęs į universitetą, aš, kambario draugų spiriamas, einu į liaudies dainų ir šokių ansamblį. Kurgi ne! – ansamblis yra ką tik Maskvoje pasibaičiusio šeštojo pasaulio jaunimo ir studentų festivalio laureatas, aukso medalininkas. Ansamblio vadovai nešiojami ant rankų, jiems prieš akis – kilimo metai, ir jie tikrai žiūri į padanges. Ansambliciai – studentijos aristokratai – naudojasi visokiomis privilegijomis (vyksta koncertuoti į kitus kraštus, gali nevažiuoti vasarą ir rudenį į kolūkius dirbti darbų ir pan.). Įstoti į ansamblį – didžiausias konkursas, ką jau ten koks akademinis choras ar dramos studija! Aš stoju į chorą ir neįstoju. Morta Nazaraitė, vėliau Ulpienė, kiek už mane vyresnė bendrakursė, yra pažįstama su ansamblio meno vadovu Vladu Bartusevičium. Keletą kartų įtikinėjusi ji nuveda

pagaliau mane pas jį, anas kažko klausia, bando takto jausmą, paskui klausia, ar imsiu mokytis groti kanklių kontrabosu, man pasirodo netgi įdomus toks pasiūlymas ir aš pradedu. Ansamblio vadovas Pundys yra gana skeptiškas dėl mano meninių gebėjimų. Be to, aš nepažįstu natų ir niekada nesu griežęs jokių nacionaliniu instrumentu, o tai jo akyse yra visiškai beviltiškas. Tačiau aš esu atkaklus. Po pirmojo pasėdėjimo sandėliuke zubrinant beviltiškai padriką melodiją konstatuojama pažanga, aš sušilęs po trijų keturių kartų sugebu įsitraukti į bendrą griežimą, ir mano kančios orkestre prasideda. Ansambliui reikia dviejų kontrabosistų, Čižauskas yra amžinas studentas, jau dirba liaudies meno rūmuose, priklauso itin ambicingų senių kompanijai, su manim nelabai kalbasi, bet turi bėdą – kartais nesugeba ateiti dėl „sveikatos būklės“, ir Bartusevičius pamažu pradeda kontraboso problemas spęsti, pasiremdamas manim. Be to, aš pasirodžiau visuomeniškas ir literatūriškas, Bartusevičius tai labai greitai pastebėjo ir man atrodo, kad būtent tai nulėmė mano ateitį: nebuvau vunderkindas ar genijus iš prigimties, bet šiuos tokius duomenis turėjau; turėjau valią ir supratimą, kas yra pareiga, be to, savigarba ir ambicija, visą laiką spardžiausi, atsisakinėdamas stoti į komjaunimą, ir būtent tai, atrodo, irgi ne atstūminėjo, o artino prie meno vadovo; svarbiausia, buvau

raštingas, buvau visuomenininkas ir perspektyvus, kaip klasifikuodavo tada.

Jau pirmais metais, nors aš pradėjau savo „studijas“ ansamblyje tik 1958 m. vasario mėn. ar panašiai, vasarą su visu ansambliu išvažiavau į Latviją, o vėliau – į Užkaukazę: Gruziją, Armėniją, Azerbaidžaną (tiesa, pradėjom nuo Baku). Tai buvo neįtikėtini dalykai, ir aš prašuvau.

Todėl kai Bartusevičius paklausė, ar dirbsiu 25 valandas per parą, jeigu jis mane paims rengtis konkursui į Vienos festivalį, aš nedvejodamas atsakiau: ir 32! Ir tikrai dirbau. Net šiandien atsimenu tą kartą: tai buvo sekinantis, tarpais iš proto varantis darbas. Kurgi ne! Nemokšai kaimietukui atsistoti greta trijų, ne, keturių, konservatorijos studentų, vėliau visų tapusių vadovais arba solistais, ir vienos muzikos mokyklą baigusios kanklininkės, Maskvos laureatės! – tai buvo avantiūriškai drąsu, ir tai aš galiu pasakyti tik šiandien. Matyt, esu avantiūristas iš prigimties, jeigu normaliai jaučiausi tada. Na, pusiau normaliai.

Apžiūros ir peržiūros, perklausos ir repeticijos, darbas su kompozitoriais ir dailininkais, konkursai Vilniuje, Maskvoje, dar kartą Maskvoje, kol paskelbta: mes laimėjome ir vykstame į Vieną. Vėl darbas, dar baisesnis, didelę 1959 m. vasaros dalį – jau Maskvoje, paskui ilga kelionė autobusais per Rusiją, Baltarusiją, Vengriją, pagaliau Austriją, vėl konkursas – ir – auksas! Jau ir tada mes, rodos, plaukiojom sapne, o grįžus – triumfas Vilniaus geležinkelio stoty, gatvėse, universitete. Koncertai, apdovanojimai, netgi LTSR Aukščiausiosios Tarybos garbės raštais. „Tai aukščiausia, ką mes turim“, – pasakė Bartusevičius, ir tai aš atsiminsiu visada, kad ir buvo kas jį kaltintų. Jis buvo susitaikęs su okupacija politiškai, bet nesusitaikęs kultūriškai, tik labai aiškiai suprato, kad kultūra mūsų gyva irgi bus tik tada, kai gyvens jai primestomis formomis, suplėšydama jas iš vidaus. Po to laimėjimo Vienoje mes koncertavom kaip Vilniaus studentų liaudies instrumentų sekstetas jau net nebežinau kur – ir keletą kartų Maskvoje, ir Leningrade, ir Rygoje, Taline, Varšuvoje, Prahoje, dar kažkur. Dirbome kaip Filharmonijos kolektyvas, gaudami atlyginimą ir dalyvaudami įvairaus pobūdžio Filharmonijos koncertuose. Aš dar dirbau Konservatorijos liaudies instrumentų orkestre, jau kaip artistas gaudamas ir atlyginimą. Bartusevičius norėjo, kad dirbčiau

dar ir antrus metus, bet džiaugiausi atlažinęs ir vienus – tokia svetima man buvo aplinka, taip aš jau nebegalėjau aukotis mechaniniam ritmų įsikalimui. Tai buvo aiškiai ne mano duona.

Tačiau kai po paskyrimo pusmetį pabuvęs Biržuose grįžau į Vilnių, Bartusevičius vėl ėmėsi globoti, traukdamas padėti jam realizuoti su muzika susijusius jo režisūrinius, literatūrinius, mokslinius planus. Ilgą laiką kartu su juo atlikinėdavau visokius literatūrinės dalies vedėjo darbus jo vadovaujamame valstybiniame „Lietuvos“ ansamblyje, paskui jis supažindino ir „pritvirtino“ prie Adolfo Krogerio vadovaujamo vyrų choro „Varpas“. Šiam parengiau ir išleidau bukletą, rašiau visokiausius scenarijus, informacijas į laikraščius ir pan. Su „Varpu“ aš pabuvojau Čekoslovakijoje, Vokietijoje, o su „Lietuva“ – Jugoslavijoje, prie Adrijos jūros, kur romanas su šokėja vos neatvedė į skrybą.

Be visokių ten smulkmenų, su Bartusevičium parengiau knygą apie lietuvių liaudies ansamblius. Knyga išėjo jau po Bartusevičiaus mirties. Aš tada jau buvau išėjęs iš LTSR Ministrų Tarybos aparato, dirbau „Minty“, kai vieną rytą Bartusevičienė, Vlado Bartusevičiaus sūnaus žmona, dirbusi leidyklos redaktore, pasakė: „Mirė Bartusevičius.“ Užduso nuo kraujoplūdžio: kažkas buvę su jo plaučiais. Bartusevičius paskutiniu metu smarkiai gėrė. Ne kartą buvau liudininkas, kaip jis savo naujam bute Čiurlionio gatvėj, kur jam pavyko išsikovoti tik neprestižinį pirmąjį aukštą, kilnojo konjaką, jau būdamas be sąmonės, ir tose girtose svajonėse matė savo augimą, savo ambicijų įkūnijimą.

Per laidotuves, Filharmonijoje vykstant atsiveikinimui, mane užpuolė isteriškas verksmas: pirmąkart netekau rimtai artimo žmogaus, nors jo diktatūriniai savanaudiški prašymai, naivūs gundymai nesamais atlygiais ir labai kamavo, ir aš kartu jaučiau tam tikrą palengvėjimą – daugiau viso to nebebus. Tikrai, su Bartusevičiaus pasitraukimu iš mano gyvenimo pasitraukė ir „sąmonėjimo kelio“ muzikos atšaka, nulūžo nebeatgydama. Pagaliau aš jau buvau išsprendęs man rūpėjusius pasaulėžiūrinius klausimus, ir visa „ta muzika“ jau seniai tik maišė.

Betgi būčiau visai neteisis, jei sakyčiau, kad ji nieko ir nedavė. Tiek to.

Autoportretas, darytas su „Smena“. Romualdo Ozolo nuotrauka

2001-07-23, 14.40. & Po domėjimosi daile gal reikėjo papasakoti apie užsiiminėjimą fotografija – ji giminingiausia „vaizduojamajam menui“. Bet genetiškai ji man iškyla ne iš „poreikio vaizduoti“, o iš „poreikio filmuoti“, t. y. iš dokumentavimo linijos, iš gyvenimo tikrumo pamatų, ištakų paieškos. Gal apie šiuos dalykus samprotaudamas, aš pagaliau suprasiu niekada nebuvęs joks rašytojas, netgi filosofas, o tik gyvenimo geismo apsėstas žmogus, ir šiandien sergantis ta pačia nepagydoma liga? Kaip ten bebūtų, fotografija susidomėjau anksti ir užsiiminėjau rimtai visą gyvenimą, su nedidelėm pertraukom nutoldamas nuo jos daugiau dėl techninių negu kūrybinių priežasčių.

Kas paskatino? Pranas Bilotas. Ne tiek jis, kiek jo padarytos nuotraukos, fotografuotos plačiajuosčiu rusišku „Liubiteliu“. Nedidelis fotografijų kiekis manęs netenkino ir aš iš kažkur sužinojau apie daugiau kaip 30 kadrų turinčius aparatus. Patys paprasčiausi „Smena“ aparatukai kainavo, atrodo, apie pusantro šimto rublių, ir aš nutariau tuos pinigų susitaupyti. Taupyti sekėsi sunkiai, apsisprendžiau užsidirbti. Tam apsisprendimui ir pritarė, ir žadėjo padėti tėvai. Daržo ravėjimas kainavo, aš sutariau, kad mama moterų nesamdys, aš tą daržą nuravėsiu, o pinigų už tai ji duos aparatui. Kaip nusipirkau – nebeatsimenu. Bet kaip fotografavau pirmą juostą ir kaip ryškinau, dviejose lėkštėse

ištirpdęs ryškalą ir fiksažą, šalia pasistatęs kibirą su vandeniu – atsimenu kaip šiandien. Visiškoj tamsoj mano kambary mes su Martynu traukėm vienas už vienos fotojuostos galo, kitas už kito, kaip dvirankiu pjūklų pjaudami juostą lanku per lėkštę su ryškalu... Juosta trynėsi į lėkštės dugną ir paliko randus minkštoj emulsijoje, kurie paskui nuotraukose bolavo negailėstingais dryžiais. Bet patys vaizdai buvo toks džiaugsmas, kad aš iki šiol atsimenu: „Ir aš tai galiu! Aš fotografuosiu!“

Ir fotografavau.

Galima sakyti, kad su fotoaparatu nesiskyrčiau nei mokykloje, nei universitete, nei Biržuose, gal kiek nutolęs buvau „Kultūros barų“ laikotarpiu, bet paskui – ypač Valkininkuose, Žagarėj – vėl užsidegiau fotografuoti gamtą, vaikus, ypač Džiugą. Naujas etapas buvo miesto fiksavimo laikotarpis nuo 1980 metų, kai persikėlėm į Teatro gatvę. Sąjūdžio metas fiksuotas fragmentiškai. Paskutinis protrūkis buvo įsigijus japonišką „Fuji supermini“ – nuostabiai gerą „muilinę“, kol sulaužiau ją savo perkimštam lagaminėly.

Be „Smenos“, turėjau „FED“, „Zenit E“, kažkokį plačiajuostį vokišką, kurį man pavogė, taip ir nepradėjus juo dirbti (netraukė, be to, reikėjo specialios ryškinimo ir apdorojimo aparatūros). Iš Algio Kunčiaus nusipirkau 1943 metų „Leicą“, kurią turiu iki šiol ir fotografuoju plačiakampiu objektyvu. Manau

gyvenimo vakarui įsitaisyti normalų galingą aparatą, nes „gyvenimo gabalų“, kuriuos norisi ištraukti iš nebūties, nemažėja.

Fotografijos negatyvus prižiūrėjau gana tvarkingai, ir daugelis jų netgi pasportuoti. Pastaruoju metu bandau suvesti į visumą, į sisteminių sąvadą, pasidaryti kopijas ir išrinkti tai, ką galėčiau atspausdinti ir parodyti. Netgi išleisti albumą. Nekalbant apie nuotraukų panaudojimą „Dienoraščio“ iliustracijoms. Tačiau apskritai nuotraukų esu atspausdinęs nedaug. Kodėl? Paaiškinimas tas pats: man buvo svarbu kaip kokiam gobšuliui pagauti nubėgantį momentą, įsitikinti, kad jis užfiksuotas, – ir eiti toliau. Tolyn. Nes laukė naujas laikas, nauji dėmesio reikalaujantys momentai, o spausdinimas reikalavo darbo, darbo ir dar kartą darbo, kurio man reikėjo kitkam. Nedalyvavau jokioje parodoje. Tik šiemet pirmąsyk atidaviau keliolika nuotraukų iš kelionių grupinei parodai ir jas eksponavo Televizijos bokšto restorano salėje.

Užtat kitų parodose dalyvavau, ir žiūrinedamas, ir recenzuodamas, net ir atrinkinedamas, žinoma, dar tarybiniais laikais. Pirmoji mano recenzija apie Liudviko Ruiko fotografijų parodą, jo surengtą, atrodo, universitete, pasirodė 1959 metais „Tarybiniame studente“. Buvau jau žinomas „literatūrinis veikėjas“, gal dėl to mano recenzijai buvo skirta pakankamai vietos, ji atrodė kaip tiems laikams įspūdingai ir iš tiesų žymėjo naujos kartos ėjimo į meno gyvenimo areną pradžią. Ruikas tos recenzijos niekada nepamiršo, jis visada sakė pradėjęs anksčiau už Sutką, pradėjęs pirmas. Taip, Ruikas pradėjo pirmas, bet paskui „Švytury“ nuėjo žurnalinių užsakymų keliu, o Sutkus dirbo ir tada daugiau kaip „laisvas menininkas“ bei kaip fotografinio gyvenimo organizatorius, koks jis liko iki savo gyvenimo pavakario šiandien.

Aš kaip kritikas turėjau galimybių reikštis ir tapti „vedančiuoju“, jeigu būčiau į tai veržęsis. Tačiau Skirmantas Valiulis, jau mano mokymosi vidurinėje metais rajono laikrašty beveik kas savaitę rašęs apie kiną, mielai ėjo ir į „fotografijos erdvę“, kalbėjo, organizavo, sukiojosi toje aplinkoje be perstojo ir todėl liko bene nuosekliausiu mūsų fotografijos kritiku. Buvo epizodinių kalbėtojų, bet Skirmanto niekas nenurungė. Manau, kad esu pasakęs kai ką nauja, bet man svarbiau yra, kad aš pats sau suradau labai svarbią tiesą ne kur nors literatūros, o

būtent fotografijos kritikos laukuose. Dar daugiau: gal neklystu, man atrodo, kad neklystu, – fotografijoje pirmąsyk Lietuvos tarybinio laikotarpio meno sąmonėje kūrybos patosu tapo meilė savo žemei. Lietuvos fotografija su tokiu tyliu skausmu, mylinčiu skausmu žiūrėjo į savo Tėvynę, kad žmonės nušėdavo, gėrėdavosi taip pat nušėdę ir atradimo nušviesti. Bent jau aš tai suvokiau taip aiškiai, taip daiktiškai, kad Tėvynės meilės nuostata peraugo į Lietuvos meilės kaip vienintelės įkvėpti galinčios galios nuostatą. Nuostatą, kuri vienintelė tegalėjo duoti atsakymus į visus menininkus dominančius klausimus, kuri galėjo būti (ir tapo) ištisos fotografijos mokyklos ištaka.

Visada buvau drovus. Kalbėti man sekėsi taip sunkiai, kad bet kuri vieša kalba buvo kaip sadistinis išbandymas. Tačiau vieną kartą fotografų sambūry kažkokiam restorane reikėjo pasakyti tostą, ir aš jį pasakiau taip, kad visi aiktėlėjo. Ir aš. „Ar aš čia kalbėjau?“ – klausiau savęs. Ir žinojau, kad aš tai pasakiau, kad kalbėti yra malonu, nors ir kankinama, ir kad aš nuo šiolei kalbėsiu. Kas atsitiko? Ogi aš žinojau, aš radau, kaip pasakyti tai, ką laikau savu dalyku. Žinojau, kaip pasakyti, nes jau žinojau, ką sakyti: kalbėk apie Lietuvą, apie meilę jai ir niekada nei pameluosi, nei pritrūksi ką pasakyti. Pasakysi geriau, prasčiau, bet tai bus tik techninės nesėkmės, o tavo didysis darbas bus dirbamas nuolat ir eis jis ta vienintele linija, kuria tu iki šiolei ieškojai kaip pasukti, kaip į ją išeiti.

Ne tik fotografijos parodos, bet ir gyva mintis aplink lietuvių fotografiją traukė ir pamažu atkreipė tokį dėmesį, kad Maskva, pavyzdžiui, nebeįsivaizdavo savo gyvenimo be lietuvių fotografijos. Parodos Maskvoje darėsi įvykiu. O simpoziumai, konferencijos, pagaliau nuolatinės stovyklos, kurias ėmė rengti Fotografijos meno draugija, sutraukdavo spalvingą maskvėnų būrį, ir vasarą jie su džiaugsmu traukdavo į Palangą, Nidą, Trakus ir ginčydavosi, analizuodavo, prognozuodavo visai užsimiršę, kad jie yra „mokytojai“, „vyresnieji broliai“ ir t. t. Nelabai mėgau aš tų sambūrių – šitaip buvo išplaunamos mūsų problemos, – bet negalėjau nepripažinti, kad tai mes jiems, o ne jie mums primeta šituos susitikimus, šituos darbus, šitas mintis. Ne kartą užkliūdavam už nacionalinių klausimų, bet beprotiškų ideologizacijų iš jų pusės nebuvo, jautėsi, kad jie supranta, jog „klausimas jautrus“. O jų teoriniai

Kaimynai. Romualdo Ozolo nuotrauka

lygmenys buvo aukštesni nei mūsų ir tai suteikdavo konferencijoms naują matavimą. Rusų dėka pasirodė ne vienas straipsnis apie lietuvių fotografiją, o prieš pat nepriklausomybę – ir knygos.

Atskira veiklos sritis buvo metiniai fotografijų almanachai. Atrodo, ir įvadą kažkuriam yra tekę rašyti. O atrinkinėti fotografijas teko ir kaip Draugijos meno tarybos nariui, ir kaip „Minties“ leidyklos vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojui, fotoleidiniai priklausė kaip kuravimo sritis. Daug ką galima būtų prisiminti ir iš to veiklos baro, bet tai jau būtų memuarų, o ne retrospekčių darbas. Pasakysiu tik tiek, kad mes perėmėm iš „Vagos“ tų almanachų leidimą kaip tik dėl to, kad aš nuėjau ten redaktoriauti. Mano dėka pradėjom leisti autorių albumų seriją, kurios rėmuose spėjo pasirodyti Kunčiaus, Macijausko, Fišerio albumai. Labai dėl to džiaugiausi, nors poligrafinis jų lygis daugiau negu skurdus. Per tris tarybinius dešimtmečius – 1960-1970-1980-1990 – mūsų fotografai sukaupė tokių darbų, kurie ir dabar naudojami leidiniams, parodoms, ir abi draugijos galerijos – ir senamiesčio, ir centre – yra apkrautos, į kai kurias sutraukia nebesutalpinamus žiūrovus. Eina almanachas – prabangus, gerai parengtas, gyvos fotografijos kupinas. Eina autorių knygos, nuostabios knygos, deja, nebeįperkamos, per brangios. Rodosi senieji autoriai, reiškiasi nauji. Fotografija Lietuvoje net

nuolatinio finansų stygiaus sąlygomis kunkuliuoja. Ir aš sukuosi tame verpete. Ne kaip Valiulis, bet – „sugrįžęs“. Ir kas labiausiai džiugina, kad ir jaunieji net formalistinius darbus daro su meile žemei, kurioj jie gyvena.

2001-07-25, 17.02. & Nors ir nedidelis epizodas, bet „vaidinimų fragmentas“ yra, ko gero, visų tų meno raiškų jungiamoji substancija: artistavimas nesibaigė kažkokios mokyklinės dramos vaidinimu, jis tęsėsi ir universitete, ir koncertiniai spektakliai (Bartusevičius ansamblio pasirodymus ir traktavo kaip muzikinius spektaklius, kartais pirštu prikišamai sujungdamas muzikinius numerius koku literatūriniu rakursu, intarpu ar nežymia muzikine-literatūriniu slinktim) buvo irgi artistizmo, vaidybos reikalaujantis dalykas. Jeigu pradžioj salė rodydavosi tarsi gilus šulinys, kažkur toli toli ribuliuojantis žmonių galvomis, akimis, tai po pusmečio, po metų, ypač po mūsų jau kaip pasaulinio festivalio aukso medalininkų pasirodymų, kurie visada sulaukdavo šilčiausio vertinimo, buvimas scenoje ėmė nebe bauginti, o teikti malonumą, scena įgijo trauką. Mes neretai turėdavom pasakoti įspūdžius, ir juos visi sekstetininkai nedvejodami pavedinėdavo man, tad buvau beatrandas ir kalbėtojo malonumą, kol du incidentai mane vėl nusodino į „klausytojo vietą“. Sykį aš ansambliėčiams papasakojau, kad Vienoje

daug paminklų ir jie labai įvairūs, kai pas mus visi stovi pakėlę į viršų ranką, visas skirtumas tik – kairę ar dešinę. Antrą sykį išsileidau Aktų salėj taip kalbėti apie Lietuvą, kad pasakiau, jog jos rudens laukų mėšlo kvapas mielesnis už visų didmiesčių bulvarų kvapus ir spalvas. Pirmu atveju buvau Bartusevičiaus po susirinkimo išpeiktas, antru pats supratau kiek perspaudęs. Tiesą sakant, tada rašiau keistus jausmingus lyg apsakymus, lyg apybraižas, ir tas pasakojimo stilius visai atitiko mano to meto „tiesos troškimą“ ir jos išsakymo būdą, todėl nieko negalėjau padaryti su savim netgi scenoje. Šnekėti pagal užsakymą man niekaip nesisekė. Lygiai kaip ir pagal užsakymą juoktis: kai reikėjo nufilmuoti mus, besijuokiančius kino kronikai prieš išvykstant į festivalį, dėl savo nesugebėjimo aš kino operatorių vos ne iki ašarų privariau.

Savo „raišką scenoje“ tiesiogiai sieju su politinių spektaklių metu rengtais vaidinimais. Juk geras pasirodymas rinkėjams yra toks pat spektaklis, gal net sunkesnis už teatro spektaklį, ir iki subalansuotų pasirodymų politinėse scenose, kurių aš vis dėlto galėčiau rasti savo biografijoje (manau, itin gerai pasirodęs Sąjūdžio pirmajame suvažiavime, apie ką iš dalies liudijo ir didžiausias būtent mano surinktų balų skaičius; jeigu tuos balus būtų gavęs Landsbergis, jis būtų pasiskelbęs pirmininku jau tada). Keistas mano santykis su savo veikla (eidamas namo rytą po suvažiavimo aš žingsniavau tarsi švento Petro jau praleistas pro dangaus vartus) rodo, kad netgi politika nebuvo man svarbiausias dalykas. Kas tąsyk buvo svarbiausia? Tikrumas, tikrumo jausmas. Tai – santyky su savim. Moralinis tikrumo liudijimo autoritetas – tai santyky su kitais žmonėmis. Gal turėjau būti kunigas? Na ne, nevedęs arba be moterų nebūčiau galėjęs išbūti. Nebent būčiau likęs liuteronu, kaip mane buvo pakrikštijęs tėvas. Ko gero, mano gyvenimo tikrumo paieškos dar nebaigtos, ir, kas aš buvau su visais savo menais, filosofijom, politikom, atsakys kiti. Jeigu ras reikalo klausti.

2001-07-26, 12.10. & O dabar, matyt, laikas pereiti prie pagrindinių paskutinių mokslo metų įvykių, kurių tėkmėje ir plėtojosi visi tie savivokos ir saviraiškos parametrai.

Ir pats atsimenu, ir mano dienoraščio įrašai liudija, kad paskutiniai mokslo metai kupini

įvairiųjų susikirtimų su mokytojais. Mes bundam, o gal ir esam pabudę savarankiškam mąstymui ir gyvenimui, esam nekantrūs, tuščiagarbiai, norim reikštis ir pasirodyti, ir nuolatinės kandžios pastabos, mokytojui aiškinant pamoką, klausimai klausimėliai, kuriais norima pašiepti, sumenkinti „aną pusę“, yra visų pamokų kasdienybė. Per vienas tokių galimybių daugiau (rusų kalba, lietuvių kalba, gamtos mokslai), per kitas mažiau (matematika, chemija), bet beveik niekada progos gelti ir įgelti, kitąsyk ir labai skaudžiai, mes nepraleisdavom. Kas nuostabiausia – daugiausia kliūdavo tiems, kurie su mumis žmogiškiausiai bendravo, kuriuos mes labiausiai mylėjom, jeigu tą santykį apskritai galima pavadinti meile. Nebuvo mylimų mokytojų. Buvo pakenčiami ir nepakenčiami. Apskritai, buvom abejingi „anai pusei“, gyvenom savą gyvenimą, ryškiai skyrusį mus nuo to, kuriame buvo mokytojai ir valdžia. Kita pusė buvo valdžios pusė, nes mokytojai reprezentavo valdžią mokykloje ir buvo su valdžia už mūsų mokyklos sienų. Jie mums pakankamai aiškiai skyrėsi nuo mūsų pusės dar nuo 1949 metų, kai mūsų apylinkėse žmonės buvo suvaryti į kolūkius ir miestely kartkartėmis suguldydavo lavonus iš miško; arba kapinėse su trim salvėm laidodavo kokį stribuką, kaip nusišovusį girtuoklėlį Birgilą ar kokį nušautąjį net be pavardės mano sąmonėj šiądien išlikusį. Tos dvi pusės mums buvo pakankamai gerai atskirtos – juk nuo ano meto tąsyk buvo praėję ne tiek jau daug – aštuonetas, devynetas metų. Kad Vengrijoje prasidėjo sukilimas prieš rusus, mes supratom gana aiškiai. Kas klausydavosi radijo (Bilotas, Dambrauskas), pasakodavo kitiems, ir visi buvo susijaudinę, sunerimę, pakilūs. Kaip šiandien atsimenu būrelį ant laiptų prie mokyklos, iš vienos pusės mokyklos sienos ribojamą, iš kitos – senų liepų prie vieškelio, o ten, kažkur toli, vengrus, šaudančius į rusų tankus. Kas buvo itin svarbu: mes norėjom būti kartu, šitokiu būdu vaduodami save. Kad esam pavergti, okupuoti, iki universiteto supratom labai aiškiai. Tik vėliau tas „šios“ ir „anos“, „mūsų“ ir „jų“ kitokumas, atskirumas, atskirtumas išsityrynė, nublanko, nusėdo kažkur gilyn. O mokykloj viskas buvo aišku: buvom priversti šnekėti ne tai, ką norėjom, ne taip, kaip supratom, todėl viskas stovėjo „savo vietose“. Kas buvo itin įdomu: mūsų pasipriešinimo dvasios turinys buvo iš esmės rusų karo komjaunuolių, ypač „Jaunosios gvardijos“,

*Rimantas Dichavičius (kairėje) su Ozolais:
Pauliumi, Romualdu ir Virginija Mekiuose 1956 m.*

apvaisintas. Neturėjom jokių lietuviško didvyriškumo pavyzdžių, išskyrus Marytę Melnikaite, kuri mums nedarė įspūdžio, nes nieko iš tiesų nebuvo, mūsų akimis, nuveikusi. O ten buvo ir meilės, ir kraujo, ir didvyriškos žūties – visko, ko reikėjo jaunai dvasiai. Niekas apie tai nekalbėjo garsiai, bet visi daugiau ar mažiau komjaunuoliškai jautė tyliai. Mes tada nežinojom nei apie savuosius „karo po karo“ (partizaninio karo) didvyrius, nei apie Vilnių ir Kaune gimstančius naujus, to Vengrijos sukilimo inspiruotus, kovotojus, pagaliau gyvenom literatūros erdvėje, ir mūsų didvyriai dar turėjo būti heroizuoti literatūriškai, tačiau mūsų pačių pakilus, sujudęs dvasinis gyvenimas liko visam amžiui kaip pirmas tikrai didelis mus tiesiogiai lietęs, mus įtraukęs politinis išgyvenimas.

Su tuo susijusi ir manoji „kaimo istorija“, kuri vos nesibaigė kaip viena iš pokario jaunuolių tragedijų. Nežinau tiksliai, kodėl ir kas mane gelbėjo, negaliu pasakyti tiksliai, rudenį ar pavasarį tai nutiko, bet įvykis su portretu, dėl kurio viskas ir buvo, tikrai siejosi su tuo dvasiniu susijaudinimu, kurį tą rudenį išgyvenom.

2001-08-11, 18.18. & Istorija ta prasideda iš anksčiau. Rimas Dichavičius, kuris su mano pusės Živilė mokėsi Stepo Žuko taikomojo meno mokykloje, kartą kažko atvažiavo pas mus. Gerai

nebeatsimenu, bet, rodos, buvo taip. Rimas buvo išimylėjęs Živilę ir atvažiavo paskui ją. Atvažiavo nusiteikęs labai rimtai: jeigu tu manęs nemyli, aš nusišau. O gal ir dar blogiau, ką ten dabar beprisiminsi, nes ir tąsyk ne viskas buvo aišku. Tačiau šaunamąjį daikčiuką jis tikrai turėjo. Nesakau „pistoletą“, „revolverį“, nes tai nebuvo nei pistoletas, nei revolveris, buvo tai iš aliuminio pagamintas nedidukas labai dailus pistoleto formos mažo kalibro šovinukais šaudomas – geriau būtų vadinti jį taip – šaunikėlis. Tačiau mes jį vadinom pistoletu. Pamatęs aš apstulbau iš pasigėrėjimo. Paprašiau parodyt, kaip šaudoma, mes su Rimu išbandėm jį miškely, o išvažiuodamas jis man jį paliko. Kodėl? Todėl, kad Živilė jį įkalbėjo, nes jiedu susitaikė ir išvažiavo kartu. O Rimui, be kita ko, patiko mano sesuo Laima, tad kad galėtų čia atvažiuoti vasarą (tą jis kitamet ir padarė), nesipriešino Živilės įkalbamas. Bent aš taip sprendžiu ir pagal visą veiksmų logiką, ir pagal tai, ką atsimenu iš pasikalbėjimų. Faktas: pistoletukas liko pas mane. Pslėpiau savo senojo rašomojo stalo (jį tėvas gavo kaip raštinės inventorių, bet neprieštaravo, kad perimčiau aš) stalčiuje.

Tik ar ilgai tokį daiktą gali slėpti nuo draugų? Tuo labiau kad atėjo dienos, kai nekalbėt apie ginklus, apie šaudymą buvo negalima. Nusinešiau į mokyklą ir parodžiau kompanijai. Buvom kažko susijaudinę. Kaip šiandien atsimenu: išsiėmiau, užtaisiau, tik dar neužvedžiau ir nutaikiau į portretą virš lentos. Nebeatsimenu, kieno portretas ten kabėjo. Bet tai buvo vieno iš vadų portretas. Kažkas pasakė: „Nešauk, bus blogai.“ Dievo malonė, kad aš tai išgirdau gana aiškiai, tuo labiau kad kažkas kitas pasakė: „Einam lauk, ten pakabinsim kokį balvoną.“ Balvono, aišku, neradom, bet pakabinom popierių su ratais taikyti ir visi (mūsų buvo kone penki – aš, Dambrauskis, Bilotas, Kabaila ir Žindulis, paskui į tualetą atėjęs parūkyti, prisijungė Parakininkas) pašaudėm. Pistoletas buvo pripažintas puikiu.

2001-08-13, 13.13. & Vakarop keliuky ant kalnelio pasirodė Preidys. Aš pasišalinau į savo kambarį, mokytoją priėmė motina. Kaip visada, ji buvo žaisminga, dėmesinga, kvietė sėsti. Preidys buvo susirūpinęs, paprašė tėvo. Tas išlindo iš kažkur, lyg dar nesusėjęs pas mokytoją. Ką jie ten šnekėjo, nežinau, bet netrukus atėjo tėvas: „Ką prisidirbai, sūnaitėli?“ Aš nutirpau.

Įėjau į kambarį, kur buvo mokytojas. Nebeatsimenu viso pokalbio, buvo aišku tik štai kas: jie, mokytojai, posėdžiavo ir, matyt, neprieštaravo, kad Preidys nueitų pas mus ir pasakytų, kas atsitiko. O atsitiko štai kas: Parakininkas pasakė Bukauskienei, kad Ozolas turi pistoletą, su kuriuo vos nesusaudė portreto, o paskui šaudė už daržinės netoli tualetų; Bukauskienei nieko nelikę, kaip paskambinti į Šiaulius ir pranešti saugumui. Saugumas turįs netrukus pasirodyti, o aš turėsiu ateiti į apylinkę. Būtų gerai, kad nieko neturėtum, taip pat jokių popierių, jeigu darytų kratą, patarė Preidys. Jeigu kas nors ir buvo, reikia sakyti, kad nieko nebuvo.

Aš tylėjau.

Kai Preidys išėjo, pasiemiau eilėraščius, atsisėdau prie krosnies, pradėjau vartyti atrinkinėdamas ir deginti. Sesuo Vida atsisėdo greta, sklaidė ir skaitė, o paskui pasakė: „Neleisiu! Paslėpsiu, neras, bet eilėraščių nedeginsi.“ Buvo sunku naikinti savo širdies kūdikius, ir aš neprieštaravau. Tik pasiemiau dienoraštį, išplėšiau tas vietas, kur buvo kalbama apie revolverį, ir sudeginau.

Tada su tėvu išėjom į Bazilionus. Tamsus buvo ne tik dangus. Tamsus buvo gyvenimas. Keista, baimės nejaučiau: kai įlindau į tą šaltą vandenį tėvui įėjus į mano kambarį, taip ir buvau jame, tik viduj viskas buvo susispaudę į ryžtingą NE. Ką tai galėjo reikšti, nežinau ir šiandien. Galbūt viską, kas paprastai tokiais atvejais skleisdavosi nepasidavusiųjų biografijomis. Noriu taip galvoti. Ir manau, turįs pagrindo taip galvoti.

Apylinkės tarybos pastato verandoj sėdėjo trys žmoneliai – vyrai iš miesto. Niūriai ir smalsiai apžiūrėjo. Tėvas paliko mane didžiajame kambary, atrodo, laukiamajame, o pats įėjo į mažąjį, kur degė šviesa ir sėdėjo dviese – pirmininkas ir tas iš Šiaulių saugumo. Ką kalbėjo tėvas, irgi nežinau. Kalbėjo gerą pusvalandį. Išėjęs tyliai pasakė: „Nu, laikykis, sūneli.“

Pasisodino priešais, paklausė pavardės, vardo, paskui ilgai žiūrėjo tiesiai į mane. Aš irgi – ir kažkaip nutolau: žiūrėjau į tą žmogų, į šviesą, šešėlius už jo, jis klausinėjo, o aš beveik abejingai atsakinėjau: ne, nežinau, nebuvo, nemačiau.

Matyt, jam buvo nurodyta padaryti apklausą. Bet tarnautojas nebuvo itin uolus. Pagaliau, ką aš galiu žinoti, kokios buvo jo intencijos. Pažadėjęs

rytoj dar atvažiuoti, jis paliepė man eiti. Aš pasirašiau, atrodo, ant apklausos dokumento. Dar pasikvietė tėvą, o netrukus mesėjom namo.

– Nieko neprisipažinai?

– Nieko.

Namie susėdom prie stalo ir aptarėm, ką daryti. Aš pasiūliau pranešti visiems buvusiems su manim, ką reikia sakyti. Nei kur Žindulis, nei kur Dambrauskas, nežinojau. Bilotui motina jau buvo pasakius, tas, irgi suprasdamas galimą bėdą, pasakė nieko nežinąs. Po to motina dar nubėgo pas Kabailas. O Dambrausko ji laukė iš ankstauro ryto prie vieškelio į Bazilionus. Tėvas ant plento sulaukė Žindulio.

Deja, apklausinėti niekas nebeatvažiavo. Mus klausinėjo tik mokytojų komisija. Visi viską neigėm. Tačiau mokytojų taryba sumažino man elgesį iki trijų. Tai reiškė, kad aš galiu netekti brandos atestato. Bent jau įstoti į aukštąją nebūčiau turėjęs jokio šanso.

Klasėj viešpatavo pakasynų nuotaikos. Onutė mane užjautė vos ne verkdamas. Dambrauskas, kai pavojus ir pasipiktinimas dėl mano vėjavaikiškumo praėjo, pasidarė artimesnis. Žindulis ir Kabaila liko tokie pat. Bilotas nepastebimai atsiknojo. Regina Krasauskaitė žiūrėjo maždaug taip: tai ką, prisišokinėjot?

Aš mokiausi. Stengiausi, kiek įmanydamas. Man sekėsi. Mokytojai aiškiai matė, kad yra visi šansai ištempti mane į medalininkus, ko mokyklai, atrodo, reikėjo. Bent jau nebūtų buvę pro šalį. O gal buvo ir kitokių sumetimų. Neklausinėju. Niekas ir nepasakojo.

Kitą ketvirtį elgesį atstatė iki keturių, o dar po kurio laiko išvis panaikino baustumą. Kaip tai buvo daroma pagal to meto kanonus – nežinau. Žinau tik faktą: metinis elgesio pažymys man buvo išvestas „labai gerai“.

Egzaminus taip pat išlaikiau labai gerai. Apie kai kurių laikymą pasakysiu atskirai. Čia pabrėšiu: iš lietuvių kalbos galėjo parašyti ir „labai gerai“, parašė „gerai“. Ir vien už tai, kad pavartočiau „rytdieną“. Paskui, atrodo, buvo aiškinamasi, ar tas žodis yra priimtinas, ar jis rašomas kartu ar atskirai, ir buvo pasakyta, kad klaida galima nelaikyti. Bet buvo nutarta laikyti klaida. Aš nežinau, iš kieno valios tai kilo. Tačiau labai gerai žinau, kad, netgi pats išsiuntęs savo dokumentus į ministeriją medaliui

Romualdas Ozolas (stovi penktas kairėje) su klasiokais ir mokytojais Bazilioniuose 1956 m.

gauti (man taip ir buvo pasakyta: susitvarkyk pats savo dokumentus), aš porą kartų prašiau mokyklos direktorės (paskutinį sykį savaite prieš pareiškimą į Universitetą priėmimo pabaigos) pasiteirauti, ar skirtas man medalis, ar ne, paramos nesulaukiau: direktorė deginosi paežery ir pasakė, kad pats susiskambinčiau.

Visa tai mane verčia galvoti, kad ne tiek noras išsukti mane iš bėdos, žmogiška pagalba, bet baimė sudegti kartu su manim vertė dangstyti mane po apskundimo, po tardymo, paskui jau per mokslo metus, bet viskas išlindo į dienos šviesą po to. Kai jau buvau nebereikalingas nei jiems asmeniškai, nei mokyklai: buvau nebe mokinyš, buvau buvęs mokinyš, ir galima buvo kalbėtis, kaip tada būdavo sakoma, „na ty“ („tujinant“).

Tegul atleidžia jiems Viešpats. Aš seniai atleidau. Bet atminty tai lieka.

2001-08-17, 13.25. & Šios „istorijos su pistoletu“ labai svarbi šaka buvo aplinkybė, kad aš buvau priverstas gyventi kartu ne tik su mokytojais, kurių atžvilgiu laisvos valios pasirinkimo neturėjau; buvau priverstas gyventi ir bendrauti taip pat su „istorijos dalyviais“, visų pirma pačiu Rimu Parakininku.

Kodėl jis paskundė – tyčia ar netyčia, jei tyčia – tai kodėl, jei netyčia – tai kokiomis aplinkybėmis – niekada neklausiau, tiesiog priėmiau tai kaip faktą

ir bandžiau su juo dorotis. Ir ką daryti – taip pat niekada nieko neklausiau. Tačiau „istorijos“ niekada nepamiršau. O dar labiau – vieno epizodo iš santykių su Parakininku.

Statėm ir vaidinom mes tada kažkokį spektaklį, su kuriuo pasirodėm savo mokyklos scenoje. Man, atsimenu, teko vaidmuo, kuris reikalavo, kad aš išgrūščiau skrynion (tam reikalui buvo panaudota Tautgailių babos skrynja – protestantiškai paprasta, bet patikima ir patogi vežioti), o artistas, kurio vaidmuo buvo tekęs Parakininkui, mane ten atrastų.

Kaip šiandien atsimenu, nuvožęs dangtį Parakininkas kurį laiką žiūri ir tik tada sako kažką panašaus: „O kas gi čia, argi čia ne...“ – ir matau jo vandeningas akis. Kas ten buvo nemalonaus šitame epizode, nežinau, žinau viena: aš nenorėjau matyti Parakininko, aš nenorėjau, kad jis vaidintų, o kai nebuvo kas jį pakeičia, atsisakinėjau vaidinti pats. Prikalbinti pavyko tik dėl to, kad Pakražantys, kur turėjom vaidinti, gyveno viena mane dominusi mergaitė, antra, kad negalėjau leisti, jog dėl mano kaltės sugriūtų seniai sutartas ir pakražantininkų lauktas susitikimas. Tačiau dar didesnė kančia negu tas žiūrėjimas į mane gulintį iš aukšto, iš laisvės į uždarytą ir demaskuotą skrynioje, pasirodė važiavimas bendrame būry sunkvežimy po brezentu, kuris maža tesaugojo nuo šalto vėjo ir vertė spiestis

krūvon. Glaustis prie tokio žmogaus negalėjau – išlindau už brezento ir važiauvau, žiūrėdamas į kelią.

Parakininkas susirado mane bendrabuty, išeidamas į kariuomenę. Stojęs ir neįstojęs, jis, va, turįs kelias valandas iki susitikimo stoty, norįs pašnekėti, pavaikščioti po Vilnių, kurį aš žinau. Nepavariau jo. Tik stebėjau: kaip žmogus gali ateiti, va, šitaip ir kiaulės akimis dėstyti dalykus, tarsi nieko nebūtų buvę. Dar daugiau: jis paprašė ir rašyti, ir paskui pats parašė. Nebeatsimenu, ar atsakiau. Mokyklos išgyvenimai jau buvo kiek nutolę, aš intensyviai gyvenau savo naująją gyvenimą. Parakininkas mažai bedomino. Tačiau ir jo apsilankymas vilkint kareivišką milinę savotiškai sukrėtė. Gal įžūlumu? Tokie žmonės turi arba labai daug ko pasiekti, arba kristi pakeliui. Nežinau, kaip savo gyvenimą nugyveno Parakininkas. Ir – tiesą sakant – nenoriu.

Kitų laidų abiturientai renkas savo mokyklose ar dar kur kitur. Andai Puklevičius buvo surinkęs dar tebesančius saviškius. Aš buvau seniūnas, bet nė karto klasės nesu surinkęs. Išsiskirstydami to daryti nesirengėm, bent jau nesitarėm. Nemylėjom mes savo klasės, savo mokyklos. Ne tik aš nemylėjau.

Kodėl?

Nebuvo mokykloje namų dvasios. Ateidavom kaip į užėigą, kaip į vietą, kurioj reikia pabūti nuoiki, atbūti ir tada gyventi. Prie to klajoklio ar užėigos lankytojo savijautos labai prisidėjo (taip mąstau dabar) tai, kad su kiekvienais metais kėlėmės vis į naują pastatą arba sukome ratą per klases tame pačiame pastate.

Nebuvo dvasios, kadangi nebuvo ir pastovaus mokytojų būrio. Atėjo, pabuvo ir išėjo. Neatsimeni nei vardo, nei pavardės, nei veido ar jausmo. O kad iškiltų koks nors vieningas paveikslas!..

Keista, jeigu kas nors konkrečiau ir yra įstrigę, tai, dabartine terminologija šnekančios grupės – grupė geriečių ir grupė blogiečių.

Labai aiškiai atsimenu Gruzdiene, liesą ir piktą kolūkio pirmininko žmoną, kietą tarybinės tvarkos išpažinėją, kuri gana ilgai mane kamavo dėl komjaunimo. Bet ką ji dėstė, kaip dėstė – nieko galvoj neišliko. Gerai atsimenu mokytoją [...], aistringai sekusią tuos, kurie eina bažnyčion, ir auklėjusią visom jai prieinamom priemonėm, kol galų gale dabar, kaip pasakoja, tapusią uolia katalike, per

susitikimą su Puklevičiaus klase aiškinusią, kaip ji vos ne kovojo su tarybų valdžia. Bukauskienė, Genovaitė Bukauskienė, mūsų paskutinių trejų (atrodo, trejų) mokslo metų direktorė. Juodbruva, garbanota, stotinga, bet gana daili, ne kartą vedusi šokti Parakininką, o tas sykį, kad neatrodytų sensacingai, savo sportinių trenirų tarpšakį paslėpė jos priekio tuštumoj (paraudo ir prisiglaudė, komentavo mums Parakininkas). Jos vadovavimas buvo tarsi iš nuošalės: leido kai ką daryti kitiems, bet galutinį žodį sakė ji, ir sakė aiškiai ir kietai. Jau sakiau, kaip ji elgėsi man baigus mokyklą, bet dar nesusitvarkius medalininko dokumentų. Man ji asocijuojasi su naujosios kartos biurokratų tipiniu atveju, kai tiesioginės atsakomybės imama vengti, bet kontrolės galimybių atsisakyti neketinama.

Daugiausia mokytojų – pilkokos vidutinybės. Vieni, kaip Šimkuvienė, ištekėjusi jau pagyvenusia mergina, prigimdžiusi būrį vaikų, kuriuos į gyvenimą išleido šerdama kiaules ir statydama jas į mėsos paruošų punktus, nuolat užmieganti per pamokas ir chemijos formules ant lentos nusirašinėjanti iš popierėlio. Kiti, kaip Šerytė, vargo bitelės, tada dar visiškai nesiorientuojantys, nei ko nori, nei ką gali. Misiūnas, anksti nusigėręs muzikos genijus. Lastauskas, saldofofonikas fizrukas.

Žinoma, yra ir geriečiai – Šerys, Preidys, Norkutė. Apie juos rašiau. Tiesa, dar rusistė, pavardė jos dabar iš galvos iškritus, kvietusi net apsilankyti, o kai apsilankiau Šiauliuose, jau studijuodamas, ji vos nenumirė iš gėdos, priversta priimti mane kažkokiam mažyčiam apšnerkštam kambarėly.

Bet kaip nebuvo ryškių, visą aplinką nušviečiančių asmenybių, taip nebuvo aiškių netgi geriečių ir blogiečių polių. Šiaip nykoka pilkuma, kurioje turėjai gyventi, kaip išmanai, ir ką susiradai, tai susiradai pats.

Tiesa, ypatingą vaidmenį suvaidino man lituanistė Norkutė, paskui įstojusi į Centro partiją, bet ji irgi kažkaip tuoj atsitraukė, mano talentą, jeigu aš jį turėjau, palikdama man pačiam brandintis ir vesti per gyvenimą. Gal ir teisi ji. Bet artimos sielos, kurios tikrai norėjosi, tada nesuradau.

Na, ir dar viena labai svarbi aplinkybė, kodėl apie mokyklą kalbu su neviltingu apgailestavimu. Pats miestelis nebuvo šviesus, jo apylinkės nebuvo dvasingos. Gyvenimas, užsidarius vienam nuo kito, įtarinėjant, nepasitikint, o paskui – vagiant, gimdė

Mokytojas Antanas Preidys fotografuoja Žalpelių kaime bulviakasio talkos metu 1955 m. Romualdo Ozolo nuotrauka

keistą ledinį dvelksmą, kuris tik paskutiniaisiais metais šiek bei tiek atsileidžia. Ar tai buvo miestelio prigimtinė savybė?

Vargu. Atsimenu, kaip dažnai į miestelį lakstė mama, vos mes atvažiuom. Atsimenu, kaip ji Joniškių pakluonėse mokėsi savo vaidmens tekstą: „Kur tas mano Vincas dingo? Laukiu, laikiu ir niekaip sulaukti negaliu.“ O paskui viskas nutrūksta. Prasi-deda kitokie susibūrimai – su piktais pamokymais iš scenoje stovinčios tribūnos, vienakiu didvyriu Urbanavičiumi ir cirkininku greta jo. Manau, kad miestelio dvasia buvo sunaikinta mano akyse.

Bet vis tiek: mokyklos metai praėjo bedvasėj erdvėj.

2001-08-20, 11.20. & Istorija su pistoletu – žymiausias, atmintiniausias mano baigiamųjų mokslo metų įvykis.

Svarbesnis dvasiškai yra nebent rašinio laisva tema rašymas.

Sykį žiemop mokytoja Norkutė parašė lentoje: „Dubysoje išplaukia išas.“ (Paskui sužinojau, kad išas yra užšąlančios upės ledokšniai. Tačiau ir pagal mūsų tame krašte teikiamą prasmę, ir pagal temos formuluotę galima buvo suprasti gana vienareikšmiškai, kad tai pavasario ledonešio tema.) Aš pagalvojau, pagalvojau ir pakankamai ryžtingai pasirašiau ir temą, ir jos tekstą. Kas bus – tebūnie,

galvojau sau. Tačiau parašęs jutau, kad padariau kai ką gero. Svarbaus.

Temos aptarimo atiduodant rašomuosius laukiau nerimaudamas. Mokytoja pagyrė, atrodo, Dambrauską, Spudulytę, visus, gerai padirbėjusius, bet vieną – mano – ji norinti perskaityti. Jeigu aš sutiksiąs. Aš nukaitau. Ji taip pat raustelėjo. Onutė Norkutė, Spudulytė striksėdamos pasiūlė skaityti. Klasei tai buvo visiškai netikėtas daiktas. Man taip pat. Kai baigė, buvo tylu. Paskui mergaitės paplojo, „bravo“, poetas, kažkas bakstelėjo į nugarą. Aš, žinoma, buvau kažkur padebesiuose. Pamoka praėjo nenusileidus. Ir visą dieną vaikščiojau apdujęs.

Antrąsyk pabandęs improvizuoti kažkokia kita tema, jau patyriau visišką nesėkmę. Tačiau pirmasis skrydis neprėjo be pėdsakų: pasijutau galįs rašyti taip, kad tas mano darbas darytų įspūdį. Tai buvo kažkas panašaus į malonumą, kokį patyriau pirmąsyk išvydęs vos ne visą puslapį užimantį šventės aprašymą „Leninietyje“, bet nepalyginamai geresnį, nes džiaugtis tuo galėjau ne vienas, džiaugėmės kartu.

Polėkio aukštybę vienatvėj patyriau baigiamųjų mokslo metų pavasarį, kai kovo 10-ąją, sėdėdamas ant kelmo mūsų pušynėly ir žiūrėdamas į baltą tirpstantį sniegą Puščių miškelio link, parašiau bene tris ar net penkis eilėraščius. Tokia šviesa nusileido ant manęs tik dar vieną sykį – 1969 metų

liepos 23, kai važiavau traukiniu namo ir ant laikraščio skiautės vieną po kito užrašinėju ratų stuksenime iš dangaus krintančius žodžius.

Rašau tai todėl, kad ir sau paliudyčiau, jog dvasios gyvenimas „anais laikais“ vyko labai intensyviai, jei tik kas norėjo tam duoti laisvę, jei turėjo polinkių, jei turėjo laiko. Aš nieko neturėjau, tiesiog ėjau paskui kažką, kas kvietė, dirbau ir gyvenau su tuo, kas buvo padaryta, nė nebandydamas tai kaip nors parduoti, kaip tada sakydavo, realizuoti. Žinojau, kad tai, ką darau, yra tikra ir vertinga man taip, kad be to, kas iš viso to gimsta, toliau nė negalėčiau gyventi. Kaip, beje, ir šiandien. Tad argi pasikeitė kas nors? Nebent politiniai režimai. O žmonės – tokie patys, viena tvę kenčia ir panaudoja taip pat, ir disponuoja savo turtu ir savim taip pat, kaip andai.

Dar du dalykai kaip įvykiai nusipelno atskiroms paminėjimo – kaip tada, jau rašant dienoraštį, arba nepakankamai suprasti ir nederamai aprašyti, arba kaip istorijos su pistoletu atveju sunaikinti su dienoraščio puslapiais (tam dabar jau skyriau pakankamai dėmesio) – tai egzaminų laikymas ir nuotykiškai po egzaminų, kovojant už medalį ir bandant be egzaminų stoti į universitetą. Po to jau lieka grynos refleksijos – pamąstymai atskiromis temomis.

2001-08-21, 09.45. & Egzaminus laikom pirmojo aukšto pietinėje klasėje – ji didžiausia, šviesiausia. Sėdžiu per lietuvių kalbos egzaminą vidurinėje eilėje, kažkur per vidurį. Temos nemielos, ko nors panašaus į įkvėpimą nejaučiu, bet neturiu ir baimės jausmo. Dirbu ramiai, atkakliai, ilgai. Perrašinėdamas stengiuosi nepalikti kokių rašysenos netikslumų ir rašybos klaidų per neapsižiūrėjimą. Atidavęs rašomąjį esu beveik tikras, kad gausiu penkis. Deja, kitą dieną man pasakoma, kad padariau dvi klaidas ir gaunu keturis. Neteisingai padėtas vienas kablelis ir neteisingai pavartotas žodis rytdiena. Niekaip nesuprantu, kodėl rytdiena yra negeras. Įtikinamai paaiškinti negali ir mokytoja, aš piktinuosi, bet šaukštai po pietų.

Antrasis egzaminas yra matematika. Ji visada buvo mano silpnoji vieta, jos aš labiausiai bijau, bet mano pasipiktinimas dėl lietuvių egzamino yra begalinis, ir aš nesimokau dvi dienas, šeštadienį einu į šokius, po jų prisijungiu prie Kabailos,

Žindulio ir mokytojų kompanijos, kuri bibliotekos patalpose (po gaisro biblioteka prisiglaudus antrame kultūros namų gale, viename kambarėlyje) tamsoje geria samagoną, kai mes visi tada vadindavom naminę. Iš mokytojų yra Šerys, Preidys ir Lastauskas. Ar yra Ažubalis – nežinau, atrodo, yra. Aš dar abejoju, bet mokytojai sako: „Nebijok, išlaikysi.“ Ir aš nebijau. Išgeriu vieną, išgeriu kitą, išgeriu trečią. Tamsu. Mokytojai kažką kalba sau suprantama kalba, mokiniai, aišku, tegali pasidžiaugti draugyste, ragindami mokytojus. Viskas baigiasi tuo, kad mes einam per miestelį ir plėšiam dainas. Rusistė paskui pasakoja: kaip tik yra atvažiavęs jos vyras, ji nemiega, pripuola prie lango – eina vyrai apsikabinę, tvoras ramstydami. Mes iš tiesų tarpuose tarp dainų rėkaujam ir keikiamės, šlitiniuodami iš vienos gatvės pusės į kitą. Traukiam ar tai Kabailos, ar tai kieno kito, o iš tiesų – tai kapų link.

Atsibundu skambant melodijai: „Pušų šakelė glaudžias į širdį kaip sava, šakelėje mažojo – manoji Lietuva.“ Kas tai? Kur aš? Nespėju sau atsakyti, kad tai Bilotienės troba, o aš guliu kažkieno lovoj taip ir nenusirengęs, kai mane suima vėmulys. Gerai, kad kibiras pastatytas šalia. Pro traukulius atsimeinu, kad stovėjau prie Bilotienės liepos ir purčiau ją verkdamas. Ko – nežinau.

Pagulėjęs atsikeliu. Kojos linksta, paširdžiuos bangavimas. Pažiūriu vieną kambarį – tuščia, kitą – nieko nėra. Išeinu į kiemą. Irgi tuščia. Negi dabar slampinėsiu ir eisiu gult atgal į Bilotienės lovą. Žingsniuojau keliuku į kalvą. Prie Rodnochorų sutinku motiną. Eina bažnyčion. „Labas rytas“, – sakau iš padilbų. Motina praeina neatsakius. Tėvas sėdi prie stalo ir skaito savo Bibliją. Pakelia galvą ir taip pat neatsako.

Nueinu į raštinę, atsigulu prie lovelės. Ji važinėja į visas puses, bloga taip, kad tuoj tuoj, atrodo, vėl teks vėmti. Atsikeliu ir pro laukujas duris išeinu prie jazminų. Traukiu tolyn, kažkur pušynų link: nieko nenoriu matyti, noriu tik atsigulti.

Iki pušyno nuslenku, bet ten ir sukniumbu be jėgų. Ir kaip tyčia – ant skruzdėlių tako. Skruzdės mielai puola po mano marškiniais. Verčiuosi šonu žemyn, kol nuriedu pakalnėn ir įgriūvu į vieną iš senų rūsių duobių.

Kiek guliu ten – nežinau. Matau tik dangų ir juntų, kaip pamažu sukasi saulė. Kiek kartų vėmiu,

Romualdas Ozolas skaito

irgi neatsimenu. Nebeskaičiavau. Pagaliau tai ir ne vėmimas, tai skrandžio traukuliai. Apsinuodijimas alkoholiu labai gryna forma.

Pavakariu girdžiu balsus: „Kur jis galėtų būti?“ Atpažįstu Preidį ir Ažubalį. Kodėl jie susirūpino, nežinau. Bet nutarė ateiti pasižvalgyti. Ir sunerimo, kai tėvas pasakė, kad išeju kažkur į pušyną. Aš įsikniaubiau ir pradžioj nenorėjau kalbėtis. Įsitikinę, kad man blogai, jie kažką pasitarė ir prisėdę ant duobės krašto paklausė, ar galėsiu ateiti pirmadienį į konsultaciją. „Ne, neateisiu. Aš išvis nelaikysiu egzamino“, – pasakiau. Jie visai sunerimo: „Nekvailiok. Į konsultaciją neik, bet egzamino ateik. Pirmas bilietas iš dešinės bus pirmas bilietas, o uždavinys – iš geometrijos“, ir pasakė, kada esame sprendę.

Antradienį į egzaminą nuėjau, traukiau pirmas, ištraukia pirmą, beveik nesiruošęs atsakinėjau ir išeju, nelaukdamas nei kitų, nei rezultatų.

Taip aš pradėjau viso tarybmečio stilių atitin-kančių išgėrimų tradiciją – iki sąmonės netekimo, iki mirčių. Laimė, kad fizinis negalavimas ir moralinis pasibjaurėjimas būdavo tokie stiprūs, kad man niekada nekilo noras pratęsti, tokiu būdu nuramdam kančias. Tik „Kultūros baruose“ pamažu įjunkau į „atsigaivinimo procedūras“, ir tai vos nesibaigė alkoholizmu. Teko bėgti iš redakcijos ir ieškoti kitų gyvenimo kelių.

Na, o egzaminų metu buvo dar vienas ryškus epizodas, apie kurį esu užsiminęs, kalbėdamas apie sportą. Prieš chemijos egzaminą atėjo direktorė ir paklausė, ar moku plaukti. Reikia važiuoti į respublikines varžybas Kaune. Plaukti tai aš moku, bet ne taip, kad galėčiau respublikinėse dalyvauti. „Mat, mes turim duot žmogų, kuris plauktų, kitaip rajonui ar net zonai būsią labai prastai, skambinę iš švietimo skyriaus, nepadaryti mes negalim. Gal mes galim registruotis mano pavarde, o plauktų Brazlauskis? Jis nebe mokyns, ir jau seniai, bet galima būtų susitarti.“ Su tokiu variantu aš sutikau ir kitą dieną mes su Brazlauskiu išvažiavom į Kauną. Egzamino praktiškai nelaikiau.

Ir visi kiti egzaminai buvo tokie – nebekreipiau į juos dėmesio, bet mokytojai veikė jau už mane. Kartais klausiu savęs: ar būčiau išlaikęs stojamuosius, jeigu juos būtų reikėję laikyti? Ir negaliu pasakyti, kad būčiau išlaikęs. Abejoju. Bent jau kai kuriuos. Žinių tikrai turėjau. Dirbęs tikrai buvau. Bet nebuvau zubryla, o per stojamuosius laimėdavo daugiausia tokie.

Egzaminų istorijos tuo nesibaigė. Nebeatsimenu, kas ir kodėl pradėjo simuliuoti mano dokumentų medaliui apiforminimą, bet puikiai atsimenu, kad aš pats raginau juos parengti, padarant mokytojų tarybos sprendimą, patsėjau į paštą tuos dokumentus išsiųsti. Norkutė net apsiverkė, kai aš jai pašte papriekaištavau.

Na, o sprendimo dėl medalio laukimas buvo ne mažiau įspūdingas. Laukiau, kad pagaliau pasakys: „Ozolai, tau medalis paskirtas!“ Ateina Nojikas, Zigmas Nojikas, pakankamai žydiškas iš savo tėvo genų, nes jis labiausiai panašus į tėvą, sesuo jo – labiau į motiną, ir sako: „Ko tu lauki? Pavėluosi! Važiuok pats.“

Kur aš tau ten vienas! Sutariam, kad jis nuvažiuos kartu ir padės apeiti visas stacijas. Kelionę atlygina mano tėvai. Mes išvažiuojam į Vilnių. Ministerijoje sužinom, kad medalis skirtas. Bet atsiimti jį reikia švietimo skyriaus įgaliojimo ar ko dar. Na, bent su gera žinia važiuojam namo ir dar kartą sukariam į Vilnių jau su įgaliojimu. Gaunu aš tą pažymėjimą, gaunu kartoninėj dėžutėj sidabrinuką į rankas ir – tuoj pat į universitetą.

Deja, žurnalistika užimta. Nori – laikyk egzaminus. Nojikas nebūtų Nojikas: eik pas rektorių – jis padės. Prasimušu į priėmimą pas rektorių Bulavą.

Sėdi už masyvaus stalo, įdėmiai žiūri ir atsargiai klausia: „O ar nenorėtum į teisę? Ten dar vietų medalininkams yra. Teisėj reikia gabių studentų.“ Aš dėkoju už pasiūlymą, bet sakau tiesiai, kad teisė dėl savo komentatoriškumo manęs netraukia, mano svajonė – žurnalistika. „Tada stok į lietuvių kalbą, jei atsiras laisva vieta, pereisi į žurnalistiką vėliau“, – sako rektorius. Į lietuvių yra dar dvi laisvos vietos medalininkams be egzaminų, ir nors terminas jau praėjęs, jis tarpininkausias, kad būčiau priimtas.

Taip aš patekau į lietuvių kalbos ir literatūros specialybę, labai stiprių studentų kompaniją, didelę kompaniją. O kadangi stiprus buvo ir tų metų žurnalistikos studentų būrys, niekas nė nesirengė iškristi, be to, iš mūsų kurso ten dar norėjo pereiti Leonas Grudziński, tai nuo antro kurso aš apsisprendžiau: lieku su lituanistais, studijuosiu dalyką, iš kurio gavau keturis, o žurnalistikoje dirbsiu, to man nieks nekliudo ir lituanistiką studijuojant. Prie to prisidėjo ir ta aplinkybė, kad pirmam kurse būdamas aš praktiškai dirbau „Komjaunimo tiesoj“ (per vieną pasitarimą mano medžiagas pasiūlė penki skyrių vedėjai), ir ta, kad įsitraukiau į ansamblio muzikinę ir visuomeninę veiklą, o, be to, lituanistų kursas buvo kur kas įdomesnis, spalvingesnis negu žurnalistų, aš susigyvenau su daugeliu kurso žmonių ir nebenorėjau niekur judėti.

Bet tai – jau studijų metai.

O iki tol dar reikia pasakyti apie Zigmą Nojiką. Jis mėgo ateidinėti ir naudotis tuo, kad padėjo. Aš

jau išvedu jį, būdavo, iš namų, jau noriu sukti pats atgal, jis tada lydi mane ir moko, ko turėčiau siekti, ką ir kaip daryti. O, ilgai jis šefavo mane ir Vilniuj, kol per ansamblį išsiveržiau iš jo globos. O tuo pereinamuoju laikotarpiu jis buvo stipriai įsikibęs.

Atsimenu, su koku virpuliu ribėjo beržai saulėj, kai mes vaikščiodavom plentų. Nors man baisiai nepatiko jo mentoriškas tonas, nuolatiniai globėjimi pamokymai, bet nežinios šviesų ribėjimas tiesiog simboliškai švietė tuose vasaros saulės pilnuose beržų lapuose.

Su Nojiku mes ir išvažiuojom į Vilnių. Laukdami Šiaulių geležinkelio stotyje, nuėjom į restoraną ir jis mane taip nugirdė, kad atrado miegantį ant suolo sodelyje, kai jau perone pūkštė garvežys. Išsigandęs tempte nutempė į bagažo kamerą, griūdami įsibrovė į vagoną ir aš miegojau iki pat Vilniaus, kol devintą išlindom jau Vilniaus geležinkelio stoties aikštėje. Važiuojom taksi, mokėjau aš. Atvykom į Tauro bendrabutį, kuris man pasirodė labai aukštas. Ten negavę vietos apsistojom Čiurlionio gatvės viename korpuse prie tuometinio medicinos fakulteto. Nojikas pamokė, kokius raštus surašyti, ir aš netrukus buvau apgyvendintas Taure, penktame aukšte, kartu su ryškia penktakursių kompanija. Tie metai man irgi buvo nelinksma mokykla. Visas gyvenimas nuo abitūros egzaminų iki Bartusevičiaus sprendimo paaimti mane į sekstetą buvo grimzdimo į tarybinio meto girtuokliavimų kasdienybę laikotarpis. Paskui prasidėjo užsikabinimas už gyvenimo.

Kalino sodyba

Nuo Bazilionų Pageluvio link, prie plento, Mekių kaime, glaudžiasi sena tradicinė sodybėlė, labiau žinoma kaip Kalino sodyba. Tas vardas prigijo todėl, kad joje gyveno ir dirbo žinomas tautodailininkas Valerijonas Kalinas.

V. Kalinas gimė 1916 m. birželio 16 d. Rusijoje, Oriolo gubernijoje, į kurią, prasidėjus karui, buvo pasitraukę tėvai iš savo gimtojo Mekių kaimo. Šeima po karo grįžo į gimtinę. Valerijonas mokėsi ir baigė Šiaulių amatų mokyklą, jos Odos apdirbimo ir baldų drapiravimo skyrių. Pažymėtina, kad šioje mokykloje mokytojavęs dailininkas Gerardas Bagdonavičius darė didžiulį poveikį savo auklėtiniams – ne vienas jų tapo tikru taikomosios dekoratyvinės dailės meistru. G. Bagdonavičius ruošdavo dideles amatų moksleivių kūrybos parodas, propagavusias amatininkystę, dekoratyvinės ir praktinės paskirties darbelius. V. Kalinas G. Bagdonavičių laikė svarbiausiu savo mokytoju, o dailininko sudarytame jo mokinių dailininkų sąrašė figūruoja ir V. Kalinas. Tai abipusė pagarba ir pripažinimas.

Tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje V. Kalinas dirbo Kauno intendantūros dirbtuvėse: gamino pakinktus, odinę ekipiruoję. Ir štai 4-ojo artilerijos pulko grandiniui V. Kalinui, labai gerai baigusiam mokomąją bateriją, 1933 m. gegužės 29 d. buvo įteikta pirmoji dovana – sidabrinis laikrodis su įrašais ant dangtelio ir Antano Smetonos portretu

viduje po stiklu. Šis laikrodis tebeveikia, yra pas paveldėtoją sūnų Henriką, taip pat tautodailininką.

Tarybiniais metais V. Kalinas dirbo puodžių artelėse Viekšniuose, Kuršėnuose. Šiauliuose suorganizavo „Naujo gyvenimo“ artelę, gaminusią produkciją iš odos ir tekstilės, daugiausia smulkius buitines daiktus, pigius suvenyrus. Kaip tik iš tos artelės išaugo odinės galanterijos fabrikas, kurį pastatė ir kurio pirmuoju direktoriumi jis buvo. Direktoriavo neilgai, pradėjo dirbti namudininku Klaipėdos dailės kombinate.

V. Kalinas buvo vienas iš pirmųjų liaudies meno organizatorių ir dalyvių Šiauliuose. Jis buvo ir tarp pačių pirmųjų 1966 m. įsisteigusios Liaudies meno draugijos (dabar – Tautodailininkų sąjungos) narių.

Meistras daugiausia gamino suvenyrus iš odos, gintaro, metalo, ypač daug padarė proginių medalių iš molio. Šioje srityje parodė daug išradingumo, į vestuves ir kitas šventes įnešdamas daug humoro, geros nuotaikos. Be abejo, jis yra vienas iš to „vestuvinio“ žanro kūrėjų. Meistro dirbiniai paprastai būdavo nebrangūs, labai plačiai paplito. Beje, V. Kalinas pasitelkdavo ir kitus meistrus, dailininkus, pagal kurių projektus tuos medalius tiražudavo.

Smagiai sklido V. Kalino armonikos-bandonijos garsai – jis buvo nuolatinis liaudies meno švenčių, mugių, seminarų, parodų atidarymų dalyvis. Su savo dviem sūnumis ir dukra, kartais dar pasitelkęs

*Valerijonas Kalinas (dešinėje), menotyrininkas Vytenis Rimkus, grafikas Tomas Rimantas Buivydas, Bazilionų vidurinės mokyklos direktorė Valerija Žilinskaitė, skulptoriai Aloyzas Toleikis ir Donatas Lukoševičius Valerijono Kalino sodyboje 1973 m.
Nuotrauka iš autoriaus archyvo*

ir vieną kitą kaimyną, sukūrė labai savitą šeimyninį folklorinį ansambluką, tapusį tų dienų geros nuotaikos kūrėju.

Ilgus metus V. Kalinas puošė ir turtino savo sodybą Mekiuose, kuri buvo gausiai lankoma. Ir ne tik lankoma – toje sodyboje įvyko net penki liaudies meno seminarai, čia dirbo akmentašiai, tapytojai, tekstilininkai, pynėjai. Akmentašiai, dirbdami kaip tik šioje sodyboje, sukūrė memorialinį ansamblį Žadžiūnams rašytojams Juozui Grušui ir Jovarui pagerbti. Čia vyko bene paskutinės ir kelmiškio Juozo Liaudanskio akmens tašybos pamokos jaunajai meistrų kartai. Įsidėmėtini jo pamokymai: „Pasirinkę akmenį neskubinkite jį kalti, prigludę išklausykite jo vidinį balsą ir tik tada suvoksitė, kas ten glūdi, ir pradėkite dirbti.“ Kaip tik čia prasidėjo tie akmentašių suėjimai, pavertę Kelmę liaudies akmens skulptūrų sostine. O Mekių sodyboje iki šiol tebestovi akmuo, kuriame iškaltas V. Kalinas, grojantis bandonija.

Puiki apylinkių gamta, miškai ir ežerėliai, pabiri vienkiemiai teikė puikios medžiagos tapytojams, kitiems čia poilsiaavusiems ir dirbusiems meistrams. 1973 m. vienas iš seminarų buvo skirtas medžio drožėjams. Kaip tik čia iš trijų galingų ąžuolų, vadovaujant Vitalijui Lukošaičiui, buvo sukurtas paminklas Saulės mūšiui paminėti, atvežtas ir pastatytas netoli Salduvės piliakalnio.

Tai kolektyvinis darbas: jame dalyvavo medžio meistras Z. Vaišvila, V. Onaitis, Z. Lažinskas, S. Kinčius, F. Vargonas, I. Užkurnys, metalo darbus atliko A. Juozapaitis. Tai trijų ąžuolų – trijų senovės karių – kompozicija. O V. Kalino sodyboje iš krūmų tankmės tebekyla to paties V. Lukošaičio sukurta medinė skulptūra „Gyvenimas“.

V. Kalinas visą laiką buvo kupinas įvairiausių sumanymų, energingai imdavosi kurti, organizuoti. Kai kurie darbai aiškiai pranokdavo savo gyvenamąjį laiką, užmojai viršydavo ne tik paties iniciatoriaus, bet ir visuomenės materialines, o gal ir dvasines galimybes. Apie 1970-uosius metus savo sodyboje jis ėmė kaupti, kurti kažką panašaus į žemės ūkio technikos muziejų. Ko tik čia nebuvo atvežta: arklinių ir mechaninių kuliųjų mašinų, senų variklių ir net didelė garo mašina, žagrų, akėčių, plūgų, kultivatorių ir dar daug ko. Buvo išcementuota aikštelė, svajota statyti pastoges... Šis muziejus buvo lankomas, čia buvo svarstoma, diskutuojama. 1973 m. pavasarį jį aplankė šiauliečių ir vilniečių dailininkų būrelis, palankiai įvertinęs šiuos užmojus. Deja, rūdys negailestingai graužė geležį, į meistro pavojaus balsą muziejai neatsiliepė, niekas net dovanai nepriėmė eksponatų (kur juos saugoti, laikyti, kai nėra vietos, lėšų, sąlygų). Taip pamažu dingo eksponatai... ir pati idėja. Užmojai nebuvo paremti, pasiliko tik atmintis, nuotraukos.

Medžio drožėjų stovykla Mekų kaime, Valerijono Kalino sodyboje, 1973 m. Nuotrauka iš autoriaus archyvo

Tai tik vienas epizodas iš tos sodybos gyvenimo, o joje ir dabar išliko senoviška etnografinė puodžiaus dirbtuvė.

V. Kalinas buvo vienas iš tų žmonių, kuris, prasidėjus kalinių ir tremtinių grįžimui iš Sibiro 1956–1960 m., ne vieną priglaudė toje savo artelėje. Dabar gal tai atrodo ne itin reikšmingas dalykas, bet anais metais tokiems žingsniams reikėjo ir ryžtingumo, ir drąsos, ir diplomatijos. Už tokią veiklą jis nebuvo glostomas, miesto „negarbės lentoje“ (buvo ir tokia) buvo įdėta pikta jo karikatūra, kad jis „priima į darbą nepatikrintus, priešiškus elementus“. Tai labai svarbus žmogiškumo bruožas, kurį V. Kalinas išsaugojo visą gyvenimą.

1990 m. sausio 31 d. Bazilionų kapinės amžinajam poilsiui priglaudė savo žemietį – tautodailininką,

muzikantą, darbininką. O liaudies meno baruose dirbo sūnus Algis, deja, anksti miręs, tebedirba sūnus Henrikas, muzikė duktė Janina.

Henrikas Kalinas veiksmingai pratęsė tėvo darbus, be medžio drožybos ir keramikos, susidomėjo juvelyrika, kuria papuošalus iš metalo ir gintaro, aktyviai dalyvauja parodose ir nesiskiria su svarbiausiuoju savo draugu – bandonija. Jau 30 metų gyvuoja tautodailininkų ansamblis „Margulis“ – neatsiejamas visų šiauliečių meistrų parodų, švenčių, jubiliejų dalyvis. Ir visada jose bandonijomis ar akordeonu groja Henrikas.

O sodyba Mekiuose tebegyvuoja, joje šeiminkauja trečiosios kartos atstovas Gediminas Kalinas. Aplink tos pačios kalvelės, ūgtelėję medžiai, netoliese Bazilionai, Pagėluvis, Romualdo Ozolo sodyba.

Valerijonas Kalinas savo sodyboje Mekų kaime apie 1975 m. Nuotrauka iš Kalinų šeimos archyvo

Daiva VALANČIENĖ

Nesibaigiantys supratimai. Vizijos. Pašiaušė

Nuotraukos iš autorės archyvo

*Eina ir eina dangaus šaligatviais
Miestelėnai Pašiaušės.
Šimtmečiai sukviečia kartų kartas...
O Šiaušės dugne jau prabunda
Švedų, maskolių, caro Petro,
Baudžiauninkų, sukilėlių, šaulių, savanorių,
Malūnininkų, Vitkevičių giminės,
Jėzuitų vienuolių buvimo liudijimai.
Dar gyvas akmens mitas, –
Būk pašlovinta, Laisve saldžioji
Ir Vytautai Didis.
Tik pasukit į šitą istorijos skersgatvį
Ir išvysit – bažnyčios, vienuolyno,
Jėzuitų kolegijos būta... dar išgirsite
Varpą rytinį ir maldą vienuolio.
O jei ten, iš kur saulė rytais nusišypso, pasuksit,
Pasitiks jus malūnas atminties migloje...
Ant kalnelio – kapinaitės su rymančia varpine.
Gal išgirsit karietas, dvaran nulinguojančias.
Šimtametėse liepose dūzgiančios bitės
Nebeturi medaus kur sunešti.
O Šaulio strėlė, paleista iš istorijos lanko,
Mūsų pėdas apšviečia šitam grindiny
Ir į seną Pašiaušės kaštoną
Miestelėnų vėles sugrąžina...*

Daiva Valančienė

Pašiaušė

Pašiaušė – gražios gamtos, nuo kalvelės atsiveriančių platumų erdvės įrėmintas miestelis. Iš visų keturių pasaulio pusių atbėgantys ir jame susikertantys keliai. Vaikystės prisiminimuose – mistifikuota ir mitologizuota bažnyčia su dvylika altorių, talpinusi du tūkstančius maldininkų. Taip močiutė, „šakninė“ pašiaušiškę Bronė Kantauskaitė-Lapinskienė pasakodavo, o ir archyvai apie tai byloja. Garsėjo Pašiaušė ir vienuolynu. Vienuolynų šiame Žemaitijos pakraščio kampe būta ir daugiau: Pašiaušėje ir Kražiuose – jėzuitų misijos, Tytuvėnuose – bernardinų kongregacijos, Bazilionuose – bazilijonų ordino. Visų vienuolynų paskirtis – kurti mokslą ir kultūrą, skleisti tikėjimo tiesas ir naujas pažangias Europos bei pasaulio idėjas. Todėl buvo statomi ne tik vienuolynai, bet ir kuriamos mokyklos, miestelėnų ir sodiečių vaikai mokomi rašto, pasaulio sandaros supratimo ir skatinami studijuoti Dievo buvimo paslatis.

Daugybė kasdienių ir nekasdieniškų istorijų nuo Adomo ir Ievos laikų, dabar jau susirenkančių į vieną draugiją, susimaišančių ir vėl išsiskiriančių. *Post illa verba* [lot.]. Tai reiškia, kad viskas kažkada jau buvo papasakota. Tu tik atkartoji. Savu balsu. Įlieji jį į vaizdą nuo Pašiaušės kapinių kalnelio, į tą virpančią erdvę Elvyravos link, paskui į Gojaus pusę ir dar, kiek pajėgia žvilgsnis aprėpti, – į Naujamiestį ir Biekšius. Iš atminties rūko išnyra

Pašiaušės paminklai. 2020 m. balandžio 23 d. Irenos Masandavičiūtės-Armstead nuotrauka

buvusios sodybos, žmonių veidai ir balsai. Girdi lojant gyvasties džiaugsmo apimtus šunis. Dėdės Dominyko Bargailos vyšnyne dūzgia bitės. Prieš Kalėdas iš Veronikos ir Stepono Šimkų nešiesi maišelį kietų lyg akmenukai tamsiai raudonų obuoliukų eglutei papuošti. Būsimas kunigas Aliukas (dabar šviesios atminties Aloyzas Orentas) lenktiniu peiliuku gremžia išrautą morką. „Guzikiuk, suvalgyk“, – pilnas rūpesčio jo balsas. O paskui jau stoviu užkelta ant taburetės pienininkų Orentų namuose ir, akordeonu akompanuojant jų dukrai Genutei, traukiu dainas...

Tie nepaprasti žmonės. Kiekvienoj sodyboj – ryškūs ir išskirtiniai, laisvi savo mąstymu, reto orumo ir žmogiškumo.

Šaulio strėlė

Laisvės troškimu alsavo ir ankstesnių kartų Pašiaušės žmonės. Juk kas tik nekeleavo ir nesiaubė šio krašto – švedai, maskoliai, kalmukai, kazokai, caro Petro Pirmojo svita, bermontininkai. Visi istoriniai įvykiai turėjo įtakos tam, kad 1931 m., minint Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto 500 metų mirties sukaktį ir pagerbiant žuvusiuosius už Lietuvos Nepriklausomybę 1919 m. susirėmime su bermontininkais ties Pašiauše, miestelyje buvo pastatytas paminklas. Jo intencija – „Kovojusiems už Lietuvos Laisvę 1430–1930 m.“

Pašiaušėje, kaip ir daugelyje Lietuvos miestelių, tarpukariu aktyviai veikė šauliai. Pašiaušės šauliams vadovavo Stanislovas Baniulis. Tuo metu jų gretose buvo apie keturias dešimtis vyrų. Kurį laiką šauliai savo susibūrimus rengdavo nedideliame svirnelyje, kuriame dauguma galėjo tilpti tik stačiomis. Padėčiai pataisyti šaulys Luščikas nutarė šauliams padovanoti netoli Tytuvėnų paveldėtą didelį svirną. Vyrai, pasikinkę keletą „padvadų“, parsigabeno pastato sienojus ir pasistatė miestelyje savo būstinę. Tokios būstinės neturėjo nei vienas aplinkinis šaulių būrys. Šauliai veikė pilietiskai ir patriotiskai – organizuodavo Valstybės šventes, gegužines, minėjimus, palaikė tvarką ir drausmę ne tik Pašiaušėje, bet ir apylinkėse. Net sovietmečiu paskutiniams šauliams – Felicijai ir Bonifacui Peleckiams – pavyko išsaugoti tarpukario Pašiaušės šaulių būrio Lietuvos trispalvę.

Visai suprantama, kad ir pagrindiniais Laisvės paminklo pastatymo iniciatoriais ir organizatoriais tapo šaulių būrio valdybos sekretorius Viktoras Baniulis ir jo brolis, šaulių būrio vadas Stanislovas Baniulis. Šauliai įdėjo daug pastangų, kad būtų surinkta reikiama pinigų suma paminklo statyboms. Paminklo atidengimo iškilmės įvyko 1931 m. rugsėjo 26 d. Tai buvo neeilinis įvykis miestelio ir apylinkių istorijoje. Ta pačia proga Šaulių būrio

rūpesčiu buvo atidarytas knygynas, kuriame pasirašytas paminklo atidengimo aktas.

Knygynas, kurio nebėra

Keistai dabar skamba – knygynas Pašiaušėje, kai net mokyklos seniai jau nebėra. Tuoju po karo, 1945 m., Valaičių kaime, ūkininko Mykolo Kariznos troboje, buvo atidaryta pradinė mokykla. Vaikai iš aplinkinių Elvyravos, Dugnų, Kantučių, Meižių kaimų mokyklą pasiekdavo liepteliais, permestais per Šiaušės upelę. Pavasarį pakilęs vanduo lieptelius nuplukdydavo, ir vaikai likdavo anapus upės, taip ir nepasiekę mokyklos. Gal dėl to nuo 1948 m. visi Pašiaušės krašto vaikai pradėjo mokytis dvaro pastate įrengtoje septynmetėje mokykloje. Nebėra ne tik mokyklos – Šiaušė taip pat paversta didžiuoliais tvenkiniais, dabar jau privatizuotais. Todėl net vietiniai vaikai nuolat atidžiai stebimi „gamtos sergėtojų“. Sunyko upelė. Unikalus, durpe kvepiantis vanduo nedrąsiai stoviniuoja šabakštynuose. Liūdi tėvelis Rėkyvos ežeras savo dukrelės Šiaušės.

Sunkus šiemet pavasaris. Nežinia kodėl staiga šiandien aiškiai matau anuos prie dvaro, buvusios mokyklos, visu smagumu žydėjusius pilnavidurių įvairiaspalvių alyvų krūmus. Jų žiedais pakvėpdavo ne tik dvaras, samdinių troba, baltuojantis pieninės pastatas, sentikių Ševeliovių namai. Sėdėdavome dvaro aikštelėje ant medinio suoliuko ir gerdavome tą svaigų kvapą. Žydėjimo metu suoliukas po senomis liepomis buvo svajonių ir meditacijų kampelis, vaikams šiaip jau retai reikalingas. Bet mums jis prilygo įstabių valandų suokabininkui. Šiukštu buvo nuskinti alyvos kekę, nebent surasti laimingą – penkialapį ar šešialapį – žiedą ir jį suvalgyti. Jau daug metų dvaro pastate nebėra mokyklos. Pats dvaras, niekieno neprižiūrimas, pamažu tampa vaiduokliu. Skausmas rakina surūdijusiu raktu atmintį. Nuo vėlių suolelio liūdnei man šypsosi brangūs mokytojai – direktorius Bronius Jazdauskas, Irena Jazdauskienė, pirmasis mokytojas Juozas Šimkevičius, Aldona Ulienė. Jau nebepavyks pasiimti knygos nuo dvare daug metų gyvavusios mokyklos bibliotekos lentynos. Knygose bibliotekėlėje rūpestingai prižiūrėjo ir mokiniams dalijo nuostabioji lietuvių kalbos mokytoja Marytė Petrauskienė.

Iš Pašiaušės dvaro istorijos

Nemažai rašyta apie Pašiaušės istoriją. Rašytinės žinios mus pasiekia net iš XVI a. Šis kraštas stebina dideliu žmonių atkaklumu ir pasiryžimu siekti tikslų. 115 metų (1658–1773) veikė Jėzuitų kolegija. Pašiaušės dvaras garsėjo ekonominiais pasiekimais, modernia pienine, klestėjo kultūra ir švietimas, vyko aktyvūs krašto mainai. Būtina paminėti garsiąją Vitkevičių giminę, atlikusią svarbų vaidmenį miestelio istorijoje.

Pašiaušės dvarą Vitkevičių giminė perėmė XVIII–XIX a. sandūroje. 1808 m. Pašiaušėje gimęs Jonas Vitkevičius, besimokydamas Kražių gimnazijoje, šeštame skyriuje, kartu su bendraklasiu Kiprijonu Jančiausku (Jančevskiu) įkūrė slaptą anticarinę moksleivių organizaciją. Jos tikslas buvo panaikinti baudžiavą. 1823 m. šeši šios organizacijos nariai buvo susekti, suimti ir išvežti į Vilnių. Jie atsидūrė kalėjime. Ten Jonas Vitkevičius bendravo su suimtais Vilniaus universiteto filomatais, kitaip mokslo mylėtojais. Tarp pastarųjų buvo būsimasis poetas Adomas Mickevičius. Jono gyvenimas galėjo baigtis labai tragiškai, nes Vilniaus karo lauko teismas jaunuolį nuteisė mirties bausme. Laimė, mirties bausmė buvo pakeista tremtimi į Orenburgą. 1834 m. išsilavinęs jaunuolis tapo karininku ir Orenburgo krašto viršininko Vasilijaus Perovskio adjutantu. Tais pačiais metais Jonas Vitkevičius buvo parvykęs į Pašiaušę aplankyti motinos ir brolio. 1835 m. jis buvo paskirtas diplomatinės misijos vadovu Bucharos Respublikoje. 1836 m. tapo pirmuoju oficialiu Rusijos užsienio reikalų diplomatu Afganistane. Mirė staiga, būdamas 31 metų amžiaus, 1839 m. Galima drąsiai sakyti, kad Pašiaušė turėjo savo aukšto rango diplomata. Apie Joną Vitkevičių visai netikėtai pamačiau pasakojimą LRT transliuojamoje laidoje „Daiktų istorijos“. Labiausiai sujaudino vaizdas, kai laidos rengėjas Saulius Pilinkus vaikščiojo po apleistą dvarą, ieškodamas gyvenusių čia dvarininkų buvimo liudijimų, kartu pasakodamas apie Pašiaušės dvare užaugusį diplomata Joną Vitkevičių.

Kitas Vitkevičius, Ignacas, Jono brolis, gimęs 1815 m., buvo Šiaulių pavieta civilinis valdininkas. Ignaco Vitkevičiaus sūnus Jokūbas, sesuo Elvyra ir motina Barbora Vitkevičienė su aplinkiniuose dvaruose gyvenusiais giminaičiais rėmė 1963 m. sukilimo dalyvius. Sukilėliams pralaimėjus mūšį

Atstatytas Laisvės paminklas. 1989 m. liepos 15 d., Pašiaušė

su caro kareiviais prie Tytuvėnų, daug Vitkevičių giminės narių, tarp jų ir pats Ignacas Vitkevičius, buvo ištremti į Sibirą, Tomsco guberniją. Mirė ir yra palaidotas Tobolsko mieste. Atsiradus galimybei, Vitkevičiai pasitraukė į Lenkiją ir Prancūziją.

Dar vienas Ignaco Vitkevičiaus sūnus Stanislas, gimęs Pašiaušėje 1851 m., studijavo Peterburge ir Miuncheno dailės akademijoje. Jis tapo garsiu Lenkijos dailininku, dailėtyrininku ir architektu. Nors gyveno Lenkijoje, tačiau širdis visą gyvenimą ilgėjosi tėviškės – Pašiaušės. Dvaro istorija įdomi ir prasminga, bet joje netrūksta daug skausmingų įvykių. Štai Vincui Vitkevičiui skaudama širdimi dvaro lėšomis teko suvežti caro valdžios įsakymu nugriautos Pašiaušės bažnyčios ir Jėzuitų kolegijos pastatų plytas Šiaulių gimnazijai statyti.

Caro valdžia po 1863 m. sukilimo konfiskavo ir patį dvarą. Padovanojo jį caro valdžiai palankiam pareigūnui generolui grafui Bukshevdeniui. Pastarasis dvarą padovanojo nieko apie ūkį neutuokiančiam savo sūnui. Šis dvarą išnuomojo latviui Insterburgui, taip pat grafui ir didelių žemių savininkui. Netrukus dvaro savininkas, jaunas žmogus, mirė. Jis palaidotas Beinoriškės stačiatikių kapinėse. Dvaras buvo praskolintas. Už skolas buvo grasinama jį parduoti. Iš kilo ir dar viena grėsmė – rusų apgyvendinimas dvare. Norėdami išvengti tokios lemties, Pašiaušės ūkininkai, vadovaujami

kunigo Jarulaičio, subūrė akcinę bendrovę bankrutuojantiems dvarams supirkti. Tai nutiko prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą. Po karo dvaro žemė buvo išparduota valstiečiams. Dvaro centrą su pastatais ir 80 ha žemės nupirko pramonininkas Bezumavičius. Ilgus metus senieji Pašiaušės gyventojai dvarą vadino „Bizinio“ vardu.

Laisvės paminklo architektas

Lietuvos tarpukario architektūrą formavo įvairias Rusijos ir Europos aukštąsias mokyklas baigę architektai. Gimtinėje jų laukė socialiniai užsakymai – kurti savitą lietuvišką architektūrą su būtinu tam laikotarpiui istorizmu ir eklektika. Vienas iš tokių architektų – Bronius Elzbergas, Laisvės paminklo Pašiaušėje autorius, šaulys. Architektūros mokslus jis studijavo Belgijoje ir Prancūzijoje. Bronius Elzbergas suprojektavo ne vieną modernų pastatą Kaune. Jis prisidėjo ir prie karo objektų architektūros projektavimo, dirbo su žymiais XX a. ketvirtąjo dešimtmečio architektais, tokiais kaip Aleksandras Rozenbliumas, Vladimiras Dubeneckis, Vytautas Landsbergis-Žemkalnis. Pastatai pasižymėjo modernumu ir inžineriniais įrenginiais, to laikotarpio naujovėmis.

Laisvės paminklas Pašiaušėje, suprojektuotas ir pastatytas 1931 m., taip pat buvo neįprastas, modernus to meto architektūrinis sprendimas. Vien

žinojimas, kad paminklo autoriumi tapo ryškus tarpukario, Lietuvos aukso amžiaus, architektas, suteikia jam išskirtinumo ir originalumo. Dr. Marija Drėmaitė monografijoje „Progreso meteoras; modernizacija ir pramonės architektūra Lietuvoje 1920–1940“ architektą Bronių Elzbergą vadina absoliučiu modernistu.

„Pomnikas“

Tyrinėju nuotrauką ant „Padubysio kronikų“ viršelio. Tai kadras iš Bazilionų mokyklos mokytojos Irenos Masandavičiūtės užfiksuotų Pašiaušės vaizdų. Tiesiu taikymu – Laisvės paminklas. Lyg netikėtumas, tarsi koks biblinis Libano kedras. Priekinėje pusėje – Jogailaičių kryžius – vienas svarbiausių Lietuvos simbolių. Toks pagaunantis išpūdis, tarsi paminklą regėčiau pirmą kartą. Ir tos spalvos... Žmonių aplinkui nėra, tik tolumoje ant kalnelio išnyra senoji varpinė. Kai žinai, jog ten esama kapinių, regisi, kad šalia jos juda kelios figūros. Dabar turbūt reikia tikslesnių koordinatų. Štai jos – Pašiaušė, Laisvės gatvė. Esame prie „pomniko“, kaip pasakytų senieji miestelio gyventojai. Kai gyvenau Pašiaušėje, ta vieta kitokio pavadinimo ir neturėjo. Tiesiog nebuvo paminklo, tik „pomnikas“, prie kurio laiką leisdavo Pašiaušės filosofas Olesas, stovėdavo apdulkėję maršrutiniai autobusai, vakarais rinkdavosi jaunimas. Ant postamento likusiame nugriauto paminklo plotelyje vėjas gainiodavo dulkes. Anksčiau, prie carų, išvairius jėzuitus ir nugriovus bažnyčią bei kolegiją, ta pati gatvė patyrė griūtį, miestelis neteko Šiaurės Trojos titulo. O juk kitados gatve plaukdavo Dievo Kūno procesijos, sutraukdavusios maldininkus iš visos Lietuvos. Čia žygiavo svetimos kariuomenės, čia savi nuolat atsitiesdavo po svetimųjų antplūdžių.

Jeigu ši nuotrauka būtų išstatyta kokiam nors aukcione, tai neabejotinai dėl jos – dėl to visos Lietuvos simbolio – Laisvės paminklo Laisvės gatvėje – varžytųsi ne vienas pirkėjas. Skamba tarsi eilėraščio eilutė. Ar koks burtažodis, atveriantis pačią esmę. Dabar suvokiu, kad esu ten taip, kad neišlupsu. Tėviškė, šaknys, tapatybė, pradžios žodis, likimo kontūrai. Baisiai gaila dingusių pastatų. Nebuvo toje sovietinėje properšoje paminklo, bet visu gražumu šalia žydėjo ir tebežydi senasis kaštonas, į kurį renkasi buvusių Pašiaušės miestelėnų vėlės. Kartkartėmis jos tau patiki kokią nors miestelio

paslaptį, padaro mažą stebuklą, prajuokina ar praverkdo, padaro tave svetimų istorijų dalyviu, saugotoju ir brangintoju. Pašiaušė – nedidelis miestelis. Bet jam iš dangaus drėbtelta tiek, kad apsvaigsti ir niekaip neatsitokėji nuo jo. Ir ne tik nuo grožio ar istorijos. Labiau nuo galios būti namais.

Properša

Pašiaušė ir paminklas tapo nedalomu vieniu, centrine miestelio dalimi. Laikas nuo 1962 m., kai jis buvo nugriautas, iki 1989 m., kai buvo atstatytas, toks labai savotiškas. Paminklo nėra, tačiau likęs pamatas teikė viltį, nors ir sunkiai įsivaizduojamą, kad kada nors jis bus atstatytas. Dvidešimt septyneri vilties metai. Paminklo vaizdas – tarsi skaudi įpjova pašiaušiečių širdyse, atminties geluonis. Žmonės jį jautė taip, kaip netekę rankos ar kojos jaučia ją esant. Žmonės kalbėjo apie jį, atsidusdavo praeidami pro šalį. Gailėjo ir tų, kuriems teko kančia paminklą nugriauti. Visos pastarųjų nesėkmės, nelaimės, išbandymai buvo siejami su paminklo nugriovimu. Stigmos ženklais, taip būdingais mūsų tautos sąmonei, pažymėtieji. Dar skaudžiau, kad tai buvo savi, šios vietos, šios žemės žmonės, gerų tėvų auginti ir auklėti. Jei prašalaičiai atėjūnai – tai kas jiems. O saviems – badantis akis paminklo postamentas. Ir nuolatinės „kaltųjų“ ir „teisiųjų“ akistatos. Bet iš to properšos laiko niekada neišnyko laisvės skonis žmonių burnose.

Praėjus beveik šešiams dešimtmečiams po sovietinių apologetų sprendimų likviduoti „kenksmingus buržuazinės santvarkos ženklus su tikslu išgryninti tarybinio žmogaus mąstymą“ ateina suvokimas, kad ieškoti priežasčių, kodėl vieni ar kiti pasielgė taip, kaip pasielgė, nebėra jokios prasmės. Vieni, apakinti šlovės troškimo, kiti, kažkaip priversti ar pritrūkę drąsos, šiandien jau vaikšto po Dievo sodus. O gal tai dangiškos pamokos, tvirtumo išbandymas. Gal bausmė už nuodėmes ar koks skaudus pajuokavimas, kad vėliau būtų mažiau susireikšminimo. Gal tiesiog tauta buvo palikta pademonstruoti savo pačios aklumą ir trumparegiškumą. Apie kai kurių poelgius, kai reikėjo gyventi dvigubą gyvenimą, sužinota daug vėliau. Iki gaudulio sujaudino faktas, kad tuo metu, kai buvo nugriautas paminklas, Pašiaušės kolūkiui vadovavęs Juozapas Stugys savo sodyboje Užvižių kaime turėjo įrengęs slaptavietę, kur ateidavo ir apsistodavo Lietuvos partizanai.

Laisvės paminklo atstatymo iškilmės. 1989 m. liepos 15 d., Pašiaušė

Rėmė ir šelpė juos. Dabar jau nebepaklausi Juozapo, kaip ir kodėl jis taip elgėsi. Bet viena aišku, kad tai buvo suvokta kaip pareiga Lietuvai ir sąžinės sąskaita su tuo laiku. Ar mums dar maža šventųjų. Štai jums – šventasis Juozapas, kaip legendiniame Vytauto Žalakevičiaus filme „Niekas nenorėjo mirti“, prisimenat šventąjį Juozapą – Aitvarą. Ir ar tai nėra stebuklas po daugelio metų sužinoti žmogaus poelgių fenomeno.

Paminklas Pašiaušėje stovi. Todėl tikrai verta ir teisinga prisiminti žmones, kurie nebuvo abejingi tautos istorijai. Žmonės, kurie troško nuveikti prasmingus darbus dėl Lietuvos. Toks žmogus – šviesios atminties Jonas Čyvas.

Akmens mito žynys

1986 m. Pašiaušėje buvo įkurtas akmens apdirbimo cechasis. Cecho įkūrėjas – išskirtinės biografijos žmogus, Laisvės kovų Lietuvoje dalyvis, rezistentas Jonas Čyvas. Tais metais Sovietų Sąjungoje jau buvo prasidėjusi „perestroika“, o Lietuvoje sklandė pirmosios laisvėjimo kregždės. Tokios įmonės įkūrimas turėjo teigiamą įtaką ir vietiniams gyventojams. Akmentašiai iš Kiaunorių, Kelmės turėjo galimybę gauti darbą šioje privačioje įmonėje. Tai buvo gera paspartis tuo laikotarpiu, kai ėmė klibėti sovietinių kolūkių pamatai ir daugeliui kaimo žmonių grėsė bedarystė.

Jonas Čyvas, žmogus, matęs šilto ir šalto, pergyvenęs sunkų pokarį, sovietinės valdžios savivalę, nebuvo susitaikęs su esama padėtimi. Atvykęs į Pašiaušę, jis ėmė domėtis jos istorija. Labiausiai stebino miestelio viduryje likęs postamentas. Iš vietinių žmonių sužinojęs, kad šioje vietoje stovėjo Laisvės paminklas, Jonas Čyvas užsidegė idėja atstatyti paminklą. Tuo metu Pašiaušėje dar buvo nemažai senųjų miestelio gyventojų, kurių atmintyje paminklas stovėjo kaip gyvas. Jie žinojo nugriovimo aplinkybes, vykdytojus, prisiminė vietą, kur buvo suvežtos ir suverstos paminklo liekanos. Turbūt toks žmogus, garbingas Lietuvos patriotas, neabejotinai tikėjęs jos laisve, ir galėjo iškelti idėją – sugrąžinti Pašiaušei jos buvusį pasididžiavimą – atstatyti Laisvės paminklą. Pradėjo ieškoti brėžinių, nuotraukų. Vieną jų atnešė Stasė Paugienė. Ši nuotrauka padėjo atkurti pirmąjį paminklo vaizdą. Žmonės parodė vietą, kur buvo suversti nugriauto paminklo luitai, išgulėję Didmiškio pakraštyje. Toje betono krūvoje Jonas Čyvas su pagalbininkais net atrado sveiką senojo paminklo plokštę. Pamažu ėmė dėti buvusio statinio vaizdas. Brėžinius teko pasidaryti patiems. Kiekvienai idėjai įgyvendinti reikia pritariantųjų ir pagalbininkų. Pats karščiausias pritariantysis balsas buvo Jono sūnus Gintaras Čyvas, jaunas ir energingas vyras, meilės Tėvynei pamokas gavęs iš tėvo. Lietuva

tuomet dar nebuvo atkūrusi Nepriklausomybės, todėl, norint pradėti paminklo atstatymo darbus, reikėjo gauti „partijos palaiminimą“. Bet Laisvės idėjos jau sklandė vis drąsiau, ir tuometis Kelmės rajono vadovas Jonas Leinartas tą „palaiminimą“ suteikė. Greitai ir lengvai, net šiek tiek komiškai, be pažado padėti, bet su patikiniu netrukdyti, lyg būsimos indulgencijos už „neklįstančiai“ partijai atiduotus metus.

Tuomet įsisuko darbų karuselė. Gintaras Čyvas išvyko į Ukrainą ieškoti tinkamo akmens. Suradęs traukinį lyg brangiausią relikviją gabeno juodo granito akmenį. Metamorphozė – visai neseniai ukrainiečiai lyg brangiausią relikviją gabeno į Nacionalinį dailės muziejų kelių tūkstančių metų senumo skitų auksą ir kitus neįkainojamos vertės dirbinius. Tik pamatyti jų nespėjome, nes sunkus juk šiemet pavasaris, bet dar turime vilties. Vis susipina Lietuvos ir Ukrainos keliai – per akmenį ir bendrą kovą už Laisvę.

Pargabenus akmenį į darbą kibo visi cecho vyrai: vieni pjovė, kiti tašė, tretį šlifavo. Dailininkai kalė brangius Lietuvos valstybingumo simbolius – Vytį ir Jogailaičių kryžių, žodžius: „Kovojusiems už Lietuvos Laisvę 1430–1930.“ Svarbiausiu atstatyto paminklo priesaku tapo žodžiai: „Niekada nepakelkite rankos prieš tautos atmintį ir tuos, kurie krito už Lietuvos Laisvę.“ Paminklo atstatymo dieną, 1989 m. liepos 15 d., Žalgirio mūšio dieną, į Pašiaušę suplaukė minios, kaip tais garbingais jėzuitų laikais, pagerbti Laisvės paminklą ir jo atstatytojus. Tuomet, prieš trisdešimt vienerius metus, dar buvo gyvas paminklo pastatymo iniciatorius Viktoras Baniulis. Greta jo stovėjo paminklo atstatymo iniciatorius Jonas Čyvas. Du iškilūs Lietuvos ažuolai – Lietuvos šaulys ir Lietuvos kovų sąjūdžio dalyvis. Nevardysiu įrašų paminklo plokštėse. Statytojams ir taip garbė, o griovėjai nebeapsigins, jie ir taip su Kaino žyme Pašiaušės kapinaitėse ilsisi. Kam skaudinti likusius artimuosius. Šventajame Rašte juk parašyta: „Neteisk ir nebūsi teisiamas.“

Kaip einama į Laisvę

Jonas Čyvas – aukštaitis nuo Ukmergės. Baigė Šėtos progimnaziją. Vėliau mokėsi Kauno aukštesniojoje technikos mokykloje. 1941 m., atėjus rusų kariuomenei ir prasidėjus Lietuvos gyventojų trėmimams į Sibirą, nebebuvo kada galvoti apie

mokslus. Žmones baugino kalbos apie karą, iš geležinkelio stočių nuolat judantys traukiniai su pasmerktais tremčiais gyventojais. Šiliūnų kaime, kuriame gyveno Jonas Čyvas, jauni vyrai, paraginti mokyklos vedėjo Kazio Railos, surinkę kokius turėjo ginklus, nusprendė ginti kaimo gyventojus nuo tremti pasiruošusių rusų kareivių. Po savaitės prasidėjo karas, skraidė lėktuvai, griaudėjo sprogimai. Ginkluoti kaimo vyrai susirinko mokytojo namuose. Mokytojas, sužinojęs, kad Kaune – sukilimas, pasiūlė prisidėti. Dviračiais visi numynė į Kauną ir išbuvo ten visą savaitę. Tačiau, pamatę vokiečių kariuomenės veiksmus ir supratę, kad vokiečių karas su rusais Nepriklausomybės neatneš, grįžo namo. Karo metais, kol grįžo Raudonoji armija, dirbo Siesikų girininkijoje. Bėgdami į Vakarus vokiečiai paliko daug ginklų. Jų netrukus prisireikė. Buvę Lietuvos kariuomenės karininkai Kristaponis ir Danielius Vaitelis organizavo ginkluotą pasipriešinimą, į kurio gretas įsitraukė ir Jonas Čyvas. Naktį į tėvų namus grįžusį Joną suėmė pasaloje laukę enkavedistai. Nusivarė į Siesikus, vėliau – į Ukmergės saugumą. Dvi savaites žiauriai tardė, reikalaudami išduoti kovos draugus, ryšininkus, jų dislokacijos vietas. Kankinimus iškentė, bet miško brolių neišdavė. Laukė neišvengiamas nuosprendis. Jonas Čyvas buvo nuteistas dešimčiai metų lagerio Šiaurėje. Iš pradžių kalėjo Vorkutos, vėliau – Užpoliarės lageriuose. Gyveno barakuose kartu su Rusijos mokslininkais, inteligentais, kultūringais ir išsilavinusiais žmonėmis. Daug iš jų išmoko. Vėliau tai praverė tolimesniame gyvenime. Štai taip buvo einama į Laisvę. Jonas Čyvas ne tik atstatė Laisvės paminklą Pašiaušėje, jis pastatė paminklą žuvusiems gimtojo Šiliūnų kaimo partizanams. Ypač pagerbė partizaną Joną Bisigirską, kuris vienas pats pridengė Vaitelio partizanų būrio pasitraukimą, paaukodamas savo jauną gyvybę. Šiam drąsiam miško broliui taip pat pastatė paminklą. Dar vieną paminklą pastatė kartu Ukmergės kalėjime kalintam ir iš jo pabėgusiam Jonui Staševičiui, kuris iki 1947 m. kovojo partizanų būryje. Visus šiuos paminklus pastatė savo lėšomis. Jono Čyvo brolis Petras išėjo savanoriu į generolo Plechavičiaus rinktinę ir dingo be žinios. Prezidento dekretu už nuopelnus kuriant ir stiprinant Lietuvos krašto apsaugą 2000 m. Jonas Čyvas apdovanotas Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medaliu.

Mokytoja Irena Jazdauskienė

Mokytoja Irena Jazdauskienė daug metų mokė Pašiaušės vaikus, buvo griežta ir reikli sau ir visiems. Be to, buvo aktyvi Lietuvos sąjūdžio dalyvė. Kai Pašiaušės senkapyje 1979 m. buvo pradėtas kasti žvyras, o gyventojai ir darbininkai ėmė neštis į namus ten rastus senovinius daiktus, žmonių kaukoles, ji suorganizavo mokytojų kolektyvą ir protestavo prieš vandališką elgesį. Vėliau mokytojai ėjo per gyventojų namus, surinko senkapyje rastas relikvijas ir atidavė jas Šiaulių ir Vilniaus muziejams. Labai aktyviai agitavo už Laisvės paminklo atstatymą. Mokytojos senelis statė bažnyčias. Jos paveikslas lydi visą gyvenimą. Ji buvo nepaprasta – Žmogus iš didžiosios raidės.

Eilėraštis Laisvės paminklui

Tremtinė Janina Gvazdauskienė, buvusi Pašiaušės medicinos punkto felčerė, 1941 m. su šeima – Kuršėnų miestelio bibliotekininku šauliu Jonu Stoniu, mama ir vienuolikos mėnesių broliuku Romualdu – atsidūrė Krasnojarsko krašte, prie Kanos upės. Jai pačiai tebuvo ketveri metukai. Tėvas, kaip ir daugelis vyrų, buvo atskirtas nuo šeimos. Šeima patyrė siaubingų išgyvenimų. Tėvui lageryje nepavyko prisitaikyti. Tais pačiais metais, rudenį, einant į darbą, Jonui Stoniui nukrito akiniai. Prižiūrėtojas neleido jų ieškoti. Todėl lagerio administracija jo, beveik aklo žmogaus, nebevarė į darbą, sumažino maisto davinį. Tėvas buvo pasmerktas mirti iš bado. Istorijos pabaiga labai tragiška. Kažkas iš lietuvių parašė atsišaukimą prieš valdžios nežmoniškumą. Atsišaukimas buvo skaitomas kalinių barake. Bet atsirado išdavikas, kuris pranešė valdžiai ir 1941 m. spalio mėnesį Jonas Stonis ir dar devyni lietuviai buvo sušaudyti. Mirusieji buvo metami ant Kanos upės kranto. Pavasarį patvinusi upė tiesiog nusinešdavo mirusiųjų kūnus, todėl kapo nėra. Mama Ona Stonienė su vaikais buvo ištremta į Altajaus kraštą, prie Čiumyšo upės. Iš ten 1947 m. pabėgo į Lietuvą, į Kuršėnus, kur buvo namai. Bet 1948 m. gegužės mėnesį šeima buvo ištremta dar kartą. Janina tremtyje baigė medicinos mokslus. 1958 m. grįžo į Lietuvą, vėl į Kuršėnus, bet namuose jau gyveno svetimi, o ir darbo gauti nepavyko – tremtiniai nebuvo pageidaujami. Janina Gvazdauskienė buvo medikė nuo Dievo. Tokio jautraus ir atsidavusio savo profesijai žmogaus neteko sutikti. Sunki liga neatėmė meilės

žmonėms ir gyvenimui. Mieloji daktarytė tokia pat šilta ir jautri. Toks gali būti daug išgyvenimų patyręs žmogus. Atstatytam Laisvės paminklui ji sukūrė jaudinantį eilėraštį.

Atstatytajam paminklui

*Ilgai miške trūnijęs, sugrįžai,
Manau, kad tu laimingas, nes gyvuosi vėlei.
Tačiau tie nesugrįš, kurie sušalo,
Kurie nuo bado, nuo ligų užmigo
Altajuje, Igarkoje, ledynuos...
Kurių likimas dar lig šiol nežinomas...
Kurie kankinti Rešote, Revučiai, Kauske,
Ir per jų kaulus rieda Bamo traukiniai...
Miegokite ramiai, už laisvę Lietuvos numirę.
O kad galėtų taip nubusti jie,
Kaip tu, o laisvės simboli.
Jie netikėtų savo akimis,
Kad mato tavo ženklus,
Kad plevėsuoja trispalvę,
Kad skamba laisvės dainos.
O Viešpatie, visi mes – Motinų vaikai.
Tegul nesikartoja tokios žiaurios klaidos.
Visur mes būkim žmonės.
Te nepakyla rankos prieš Tėvynę, Žmogų.
Ir Tu, paminkle, jeigu nubudai –
Stovėki amžiams.*

Šį eilėraštį prie atstatyto Laisvės paminklo 1989 m. liepos 15 d. perskaitė pati tremtinė Janina Gvazdauskienė. Po trisdešimties metų šį eilėraštį prie Laisvės paminklo perskaitė ilgametė Pašiaušės mokyklos lietuvių kalbos mokytoja Marytė Petrauskienė.

*Nepasikeisime
Mūsų visada bus nedaug.
Mes visada vieni kitus atpažinsime.
Pasaulis visada bandys mus atstumti.
Bet mes būsime stiprūs.
Nes jau turime ilgą bendro buvimo laiką
Ir bendrą patirtį,
Kaip eiti iš tamsos į šviesą.*

Vidmantė Jasukaitytė

Albina GUDAITIENĖ

Dr. Vaclovas Dargužas – Voveriškių laukų vaikas

Nuotraukos iš autorės archyvo

„Aš iš tikrųjų esu Voveriškių laukų vaikas. Nuo raudonojo maro pasitraukęs į Vakarus, pragyvenau margą gyvenimą“, – 2004 m. sausio 13 d. pirmajame laiške Šiaulių r. Voveriškių mokyklai rašė lietuviybės puoselėtojas, aktyvus išeivijos veikėjas, mecenatas, daktaras veterinaras Vaclovas Dargužas. Šiuo laišku užsimezgė nuoširdi mokyklos ir vieno garsiausio bei iškiliausio ne tik Voveriškių, Šiaulių krašto, bet ir Lietuvos, Šveicarijos, pasaulio žmogaus draugystė. Iš tolimosios Šveicarijos į mokyklą skriejo dailia, taisyklinga, turtinga lietuvių kalba rašyti laišškai, prisiminimai, knygos, straipsniai, dokumentai, nuotraukos, asmeniniai daiktai.

2020 m. sausio 6 d. Lietuvoje, išeivijoje, minėtos jo 100-osios gimimo metinės.

Kelio pradžia Voveriškių kaime ir mokslas Lietuvoje

Pasakoti daktaro Vaclovo Dargužo istoriją derėtų nuo pradžių. Jis gimė 1920 m. sausio 6 d., ypatingą Trijų Karalių dieną, pasiturinčių ūkininkų Apolonijos ir Juozo Dargužų šeimoje Voveriškių kaime, Šiaulių valsčiuje. Kaip liudijo mama Apolonija, lauke tūnakt spengė 35 laipsnių šaltis ir staugė vilkai. Nuo šimtmečių Voveriškiečiai buvo gražus, tarp miškų paskendęs, menkai apgyvendintas kaimas. Gamta reikšmingai formavo vaiko pasaulėjautą. V. Dargužas prisiminimuose rašė:

„Viskas pamažu keitėsi. Miškas įgaudavo vis kitokią vaizdą. Susirasdavau vis daugiau gamtos draugų: varnų, šarkų, kurapkų... <...> Turėjau savo vyturį, savo pempe, savo kikilį.“¹ Kartą pastebėjęs vanago stipriai įdrėkstą vištą, jaunuolis ėmė ir susiuvo žaizdą – taip išgelbėjo paukštį. Matyt, neklaidinga būtų teigti, kad būtent kaimiškos būties nulemta pajauta gyvūnams galiausiai lėmė pasirinkimą studijuoti veterinariją.

Prieš tai V. Dargužas baigė Šiaulių berniukų (dabar – Juliaus Janonio) gimnaziją. Memuaruose šie metai aprašyti su didele pagarba mokytojams bei asmenybę lavinančiai akademinei aplinkai. Ypačingas dėmesys gimnazijoje skirtas lietuvių, lotynų, anglų, rusų, prancūzų, vokiečių kalboms, o pastarosios mokėjimas straipsnio herojui buvo lemtingas, karo metais pasitraukus iš Lietuvos ir apsistojus Vokietijoje. Paskutinius mokslo metus gimnazijoje žymėjo nerimas ir nežinia. 1941 m., kai tuometinis abiturientas V. Dargužas laikė abitūros egzaminus, dėl sovietų vykdytų suiminėjimų sparčiai tirpo mokinių gretos, kurias netrukus papildė ir būrys į Sibirą ištremtų mokytojų. Gerai išlaikęs egzaminus, V. Dargužas gavo teisę pradėti veterinarijos studijas Kaune². Nuo bado per šį laikotarpį gelbėdavo tėvų

¹ Dargužas V., *Mylėsi Lietuvą iš tolo...*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 19.

² *Ten pat*, p. 24–27.

Vaclovo Dargužo (viduryje) šeima: sūnus Markas Vytautas, žmona Ruth, sūnūs Gabrielius Gintaras ir Lukas Aras

lauknešėliai, o pusšiltį butą senamiestyje dalijosi su mokyklos draugu Bruno Žukausku, kuris vėliau tapo žymiu JAV architektu. Kauną anuomet kontroliavo Trečiojo reicho pajėgos: kelias į Veterinarijos akademiją ėjo palei Vilijampolę, kur buvo suvaryti ir numirti laikyti Lietuvos žydai; nuolat stigo maisto, o kiekvienam brangesniam daiktui gauti reikėjo valdžios paskyrimo. Nepaisant sunkumų, V. Dargužas gavo vakarietiško lygio medicininį išsilavinimą. Studijos netikėtai nutrūko baigus 7 semestrus, vokiečių okupacinei valdžiai uždarius visus Lietuvos universitetus. V. Dargužas turėjo rinktis: laukti šaukimo į svetimą kariuomenę, slėptis arba trauktis į Vakarus³.

Išblaškytos šeimos kryžkelės

V. Dargužo šeimoje, be jo, augo du broliai ir trys seserys. Vyriausias brolis Vytautas baigė studijas Klaipėdos aukštojoje mokykloje, vėliau buvo paskirtas į Panevėžį aliejaus ir muilo fabriko direktoriumi. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, gyveno ir mirė Kanaadoje. Vidurinis brolis Jonas buvo gabus amatams, be to, griežė smuiku. Užėjus bolševikams, V. Dargužo teigimu, vaikinai buvo mėtomas iš kalėjimo į kalėjimą ir, palūžus sveikatai, mirė jaunas⁴. Tėvas Juozas buvo pažangus ūkininkas ir nepamainomas

veterinaras, gydė arklius iš viso Šiaulių valsčiaus. Yra išlikusių pasakojimų, kad Juozas Dargužas tarpukario Lietuvoje, ištikus gamtinėms nelaimėms, gelbėdavo kaimynus iš bėdos pasirašydamas pagalbos vekselius, kuriuos neretai turėjo pats išpirkti. Prispaustas rūpesčių, tėvas Anapilin išėjo jau praradus Nepriklausomybę – 1946 m. Seserų bei motinos likimas dar tragiškesnis: vyriausioji sesuo Justina, baigusi progimnaziją, kartu su jaunėle Šiaulių mergaičių gimnazijos nespėjusia baigti Danutė bei silpnesnės sveikatos seserimi Zita ir mama nuo 1948 m. patyrė Sibiro baisybes. Zita Alzamajuje stipriai peršalo ir mirė nuo tuberkuliozės. Iš tremties grįžo tik mama ir seserys – Justina ir Danutė, taip ir nespėjusi pradėti išsvajotų medicinos studijų. Netrukus viena po kitos pasaulį paliko mama ir Justina. Šeimos istorija, sudėtinga dalia ir prisiminimais apie šeimą šiuo metu dalijasi V. Dargužo sesuo Danutė Mockienė⁵.

Gilus pėdsakas Šveicarijos žemėje

Po varginančios kelionės dviračiu iš Lietuvos per Rytprūsius į Vokietiją, po rizikingo veterinarijos gydytojo darbo Pietų Vokietijoje, karui baigiantis, 1945 m. pavasarį, Vaclovas pasiekė Šveicariją. Ten pabėgėlių stovyklose gyveno pusbadžiu. Radęs

³ *Ten pat*, p. 27–28.

⁴ *Ten pat*, p. 18.

⁵ Rimkus V., Danutė Dargužaitė. Mano vaikystės prisiminimai, *Padubysio kronikos*, 2019, Nr. 2, p. 100–119.

Garbės daktaro vardo suteikimas Vaclovui Dargužui VU Šv. Jonų bažnyčioje. Kalba rektorius Rolandas Pavilionis, šalia sėdi prof. Česlavas Kudaba. Algimanto Žižiūno nuotrauka

supratingų padėjėjų ir gavęs Amerikos lietuvių mėnesinę stipendiją, jaunuolis pradėjo Berno universitete veterinarijos studijas ir aukščiausiais balais jas baigė 1948 m., ne kartą universiteto akademikams įrodęs savo profesionalumą. 1948–1949 m. darbuosi universitete, o 1949 m. sėkmingai apsigynė disertaciją „Kobalto veikimas organizme“⁶.

V. Dargužas stažavosi Anglijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose, paskelbė per 40 mokslinių straipsnių tarptautiniuose leidiniuose. 1951 m. Thune pradėjo dirbti veterinarijos gydytoju, 1957 m. čia įkūrė vieną moderniausių Šveicarijoje veterinarijos klinikų ir iki 1995 m. jai vadovavo. V. Dargužas 1955 m. priėmė sprendimą pasikeisti pavardę ir tapo *Andreas Hofer*: viena vertus, siekdamas nuo represijų apsaugoti artimuosius, likusius Lietuvoje ar ištremtus į Sibirą, kita vertus, norėdamas galutinai įsitvirtinti Šveicarijoje. Šioje Alpių valstybėje praleido visą likusį gyvenimą iki 2009 m. spalio 22 d.⁷

Gyvendamas Thune, daktaras aktyviai įsitraukė į Šveicarijos politinį ir kultūrinį gyvenimą: dešimt metų buvo miesto parlamento nariu, dirbo įvairiose kantono institucijose, aktyviai dalyvavo lietuvių bendruomenės veikloje, nuo 1993 m. atstovavo

Lietuvai Šveicarijos konfederacijoje ir buvo paskirtas garbės konsulu Berno kantone.

2010 m. birželio 24 d. urna su V. Dargužo pelelais grįžo į Tėvynę – į Lietuvą ir atgulė amžinojo poilsio į šeimos kapą Šiaulių Donelaičio kapinėse. Taip išsipildė didžiausias V. Dargužo troškimas – grįžti į Lietuvą.

Šeima už Lietuvos ribų

Prisiminimuose V. Dargužas apie save 35 metų amžiaus rašė: „Visus tuos metus jaučiausi svetimšaliu ir vargiai megzdavosi artimesni ryšiai su žmonėmis.“⁸ Pirmą kartą pamatęs būsimąją žmoną, jaunuolis įsitikino, kad meilė gali gimti iš pirmo žvilgsnio⁹. 1955 m. jaunuolis vedė šveicarę Ruth Romang, neteko Šveicarijos pilietybės, tačiau po metų abu „įpilietinami“ pagal tuometinius šalies įstatymus¹⁰. Žmoną jis visą gyvenimą vadino švelniai – Rūtele. V. Dargužas prisiminimuose nuoširdžiai džiaugėsi, kad žmona „pamilo ir prisirišo prie Lietuvos taip, lyg ji būtų antroji Tėvynė“¹¹. Gimė trys sūnūs: Markus Vytautas, Gabrielius Gintaras ir Lukas Aras. Du vyresnieji sūnūs pasekė tėvo

⁶ *Ten pat*, p. 49.

⁷ Šulgienė N., Pas Vilniaus universiteto garbės daktarą Šveicarijoje, *Lietuvos veterinarija*, 2002, Nr. 1.

⁸ Dargužas V., *Mylėsi Lietuvą iš tolo...*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 64.

⁹ *Ten pat*.

¹⁰ *Ten pat*, p. 54.

¹¹ *Ten pat*, p. 65.

pėdomis – tapo veterinarijos mokslų daktarais, o jaunėlis Lukas Aras – ryšių ir komunikacijos specialistu. Gabrielius Gintaras perėmė vadovavimą tėvo klinikai. Žmona Ruth Hofer Romang, siekdama susikalbėti vyro gimtąja kalba, Berno universitete lankė lietuvių kalbos paskaitas, Vilniaus universitete – lietuvių kalbos kursus užsieniečiams. V. Dargužas savo žmoną apibūdino kaip ypatingos dvasios, tvirtumo žmogų, ne tik gyvenimo partnerę, bet ir nuoširdžią vyro sumanymų įgyvendintoją. V. Dargužas buvo įsitikinęs, kad „apie Ruth labdarinius darbus Lietuvai reikėtų prirašyti keliasdešimt puslapių, <...> šeimoje saugojame dešimtis nuoširdžiausių padėkos laiškų Ruth iš įvairiausių Lietuvos kampelių bei Punsko lietuvių“¹². 2004 m. vasario 16 d. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu Ruth Hofer Romang, kaip Šveicarijos Lietuvių bendruomenės veikėja, humanitarinės pagalbos ir paramos, Lietuvos mokslo ir kultūros bei socialinės apsaugos įstaigoms iniciatorė ir organizatorė, buvo apdovanota Vytauto Didžiojo ordino medaliu.

Dovanos Lietuvai

„Pasitraukęs į Vakarus vis galvojau ką nors vertingo Lietuvai palikti. Aš Lietuvą mylėjau ir jaučiuosi jos nenuskriaudęs. Mano visa šeima gerbia ir myli mano Tėvynę. Mes visi esam Lietuvos piliečiai, turime Lietuvos pasus“ (2005-04-05 V. Dargužo laiškas Voveriškių mokyklai).

V. Dargužas – 1948–1949 m. vienas Šveicarijos lietuvių bendruomenės Berno skyriaus įkūrimo iniciatorių, 1981–1990 m. vicepirmininkas, 1991–2002 m. pirmininkas, nuo 2002 m. garbės pirmininkas. 1952 m. įkūrė lietuvių bendruomenę Šveicarijoje. Aktyviai darbavosi Lietuvos labui būdamas fondo „Pro Balticum, Kiwani“, Pasaulio lietuvių bendruomenės, kitų visuomeninių organizacijų nariu. Nuo 1993 m. tarnavo Lietuvos garbės konsulu Šveicarijoje, Berno kantone¹³.

V. Dargužo dovanų Lietuvai ypač daug. Stažuo-tės lietuvių gydytojams Bazelio Kantono ligoninėse, stipendijos studentams. Vilniaus universitetinei Santariškių ligoninei padovanotos dvi modernios kraujo tyrimo laboratorijos, Kauno kartografijos

institutui – žemės matavimo įrenginiai. Perduoti Lietuvai Lietuvių išeivijos kultūrinį paveldą buvo vienas iš svarbiausių daktaro visuomeninio gyvenimo uždavinių. 1985–2002 m. jo iniciatyva ir lėšomis į Vilniaus universiteto biblioteką iš Italijos ir Šveicarijos buvo pargabentas diplomato A. Geručio archyvas, į Lietuvos dailės muziejų – XVI a. Šveicarijos lietuvių bendruomenės baldai, išsaugoti dailininko skulptoriaus G. Staniulio darbai. Veterinarijos akademijai padovanota mokslinių straipsnių, knygų, žurnalų. Vilniaus universitetui patikėtas asmeninis archyvas, pasirinkta Šaukėnų bažnyčios vargonais, labdara Punsko lietuviams ir pavieniams asmenims Lietuvoje¹⁴.

V. Dargužas labai domėjosi Lietuvos valstybės istoriniais dokumentais ir kartografija¹⁵. Vertingiausia jo dovana 1983 m. Vilniaus universitetui – unikali XVI–XX a. senovinių žemėlapių, dokumentų (384 vnt.) kolekcija. Joje surinkti Lietuvos kartografijos raidą iliustruojantys Abiejų Tautų Respublikos ir kaimyninių šalių žemėlapiai. Tai garsių Amsterdamo, Augsburgo, Niurnbergo kartografų J. Janssonijaus, J. Dankertso, F. De Witto, T. K. Lotterio, M. Seutterio ir kitų darbai, spausdinti prestižinėse to meto Vokietijos, Nyderlandų ir kitų šalių spaustuvėse. Rinkinio pagrindas – Lietuvos diplomato Jurgio Šiaulio (1879–1948) žemėlapių kolekcija (įsigyta po jo mirties)¹⁶. 1999 m. Vilniaus dailės muziejus surengė šių dokumentų ir žemėlapių parodą „Senieji Lietuvos žemėlapiai“. Žemėlapiai buvo pristatyti Europos parlamentarams ir įžymiesiems svečiams, įvairiose parodose Lietuvoje ir užsienyje garsino Lietuvos vardą. Aistrą kolekcionuoti garsus lietuvius kildino iš neapykantos: „Baisiausiai nekenčiau Lietuvos rusinimo ir Lietuvos vardo naikinimo, viską dariau, kad apie tai būtų žinoma.“¹⁷

Pripažinimas ir įvertinimas

Profesorė Ona Voverienė apie V. Dargužą rašė, kad „sunkiai ir sąžiningai dirbdamas,

¹² *Ten pat*, p. 66.

¹³ Šulgienė N., *Visuotinė lietuvių kalbos enciklopedija*. Prieiga internete: <https://www.vle.lt/Straipsnis/Vaclovas-Darguzas-63432>.

¹⁴ Krivienė I., Šulgienė N., *Netekome mecenato ir bičiulio, Mokslo Lietuva*. Prieiga internete: http://mokslolietuva.lt/numeriu-archyvas/2009/Mokslo_Lietuva_2009_19.pdf.

¹⁵ Survilaitė J. I., *Alpių lietuviai*, Vilnius: VŠĮ „Solidarity“, p. 55.

¹⁶ Mylėjęs Lietuvą ir iš arti, ir iš toli, *Mokslo Lietuva*, 2010-06-17, Nr. 12(434), p. 2.

¹⁷ Morkūnienė V., Garsiausias Šveicarijos lietuvis gimė Voveriškiuose, *Šiaulių kraštas*, 2003-04-18, p. 9.

*Renginys Voveriškių mokykloje Vaclovo Dargužo 100-osioms gimimo metinėms paminėti 2020 m. sausio 7 d.
Zigmo Ripinskio nuotrauka*

nedejuodamas, siekdamas savo profesijos meistriskumo, gelbėdamas tuos, kuriuos galėjo išgelbėti, padėdamas tiems, kam galėjo padėti“ privertė visus jį supusius gerbti jį ir jo Tėvynę¹⁸. Lietuvio namų durys Šveicarijoje buvo atviros ir studentui, ir garbiam profesorius, ir po pasaulį keliaujantiems mokslo, meno ar politikos žmonėms¹⁹. Apie svečius lietuvius Hiunibache (Thuno priemiestyje) Dargužų namuose žinodavo visa apylinkė, to ženklas buvo plevėsuojančios Šveicarijos ir Lietuvos vėliavos. Svetinguose namuose lankėsi ar su V. Dargužu bičiuliavosi Stasys Lozoraitis, profesorius Vytautas Landsbergis, prezidentas Algirdas Brazauskas, dailininkė Juzė Katiliūtė, profesorius Juozas Eretas, profesorius Albertas Gerutis, rektorius profesorius Jonas Kubilius, rektorius profesorius Rolandas Pavilionis, rektorius profesorius Česlovas Kudaba, profesorė Viktorija Daujotytė, profesorius Jonas Kubilius, profesorius menotyrininkas Vytenis Rimkus, dr. Vaclovas Bagdonavičius, dr. Jurgis Steponavičius ir kiti.

V. Dargužas 1990 m. paskelbtas Vilniaus universiteto globėju. 1991 m. pirmajam po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo buvo suteiktas Vilniaus

universiteto garbės daktaro vardas. 1992 m. Lietuvos geografų draugija V. Dargužui ir jo žmonai Ruth suteikė draugijos garbės narių vardus. Garbus lietuvis 1998 m. apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 4 laipsnio ordinu²⁰. 2008 m. vasario 15 d. atidaryta dr. Vaclovo Dargužo klasė Šiaulių r. Voveriškių mokykloje, o 2019 m. vasario 15 d. ant šios mokyklos sienos atidengta bronzinė atminimo lentelė dr. Vaclovui Dargužui. 1997 m. Lietuvos televizija sukūrė dokumentinę apybraižą „Vaclovo Dargužo dovanos“.

Draugystė su Voveriškių mokykla

„Netrukus išeis mano prisiminimai knygos formos, todėl daug nepasakosiu, galėsit pasiskaičiuoti. Jeigu man sekantį pavasarį pasisektų atvykti į Lietuvą, mielai aplankyčiau Jus. Ši knyga yra ir Lietuvos istorijos dalis. Jeigu mažai ar visai nebus rašoma, greitai bus pamiršta ir laiko dulkėm uždengta. Knygą skiriu Lietuvos jaunimui. Jie turi suprasti okupuotos Lietuvos tragediją“ (2004-12-19 V. Dargužo laiškas Voveriškių mokyklai).

Dr. V. Dargužo ir Voveriškių mokyklos ryšys užsimezgė 2004 m., tuometinei pradinių klasių mokytojai Albinai Gudaitienei parašius pirmąjį laišką. Jo kontekstas – perskaityta a. a. Juliaus

¹⁸ Voverienė O., Lietuvos ažuolas Šveicarijoje, *Lietuvos aidas*, 2004-10-09, Nr. 237, p. 7.

¹⁹ Bagdonavičius V., Staponkus A., Vaclovas Dargužas grįžta mano, *Šiaulių kraštas*, 2010-06-26, p. 8.

²⁰ Šulgienė N., Pas Vilniaus universiteto garbės daktarą Šveicarijoje, *Lietuvos veterinarija*, 2002, Nr. 1.

Janonio gimnazijos mokytojo Jono Krivicko knyga apie garsius Šiaulių krašto žmones; joje prisiminta ir V. Dargužo asmenybė. Laiškais, telefono pokalbiais stiprinta draugystė atsirėmė ir į jaunimui aktualius pilietinius klausimus. Kraštiečiai įsteigė kasmetinę vienkartinę stipendiją geriausiai besimokančiam mokyklos mokiniui, ji teikiama nuo 2009 m. Lietuvos Valstybės atkūrimo šventės proga. Nuo 2005 m. mokykloje vykdomas ilgalaikis projektas „Dr. Vaclovo Dargužo pilietinių iniciatyvų įprasminimas kuriant teigiamą mokyklos edukacinę aplinką“. 2008 m. vasario mėn. Voveriškių mokykloje atidaryta dr. Vaclovo Dargužo vardo klasė, kurioje V. Dargužo padovanoti asmeniniai daiktai, žymių žmonių laišakai jam, senovinių Lietuvos žemėlapių kopijos, knygos, laišakai mokyklai. Į mokyklą atkeliavo įvairių dokumentų, knygų ir kitų vertybių²¹. Visa medžiaga susisteminta ir saugoma, eksponuojama dr. Vaclovo Dargužo klasėje bei mokyklos bibliotekoje.

Šiaulių rajono Kultūros skyriaus ir mokyklos iniciatyva 2019 m. vasario 15 d. atidengta bronzinė atminimo lentelė ant Šiaulių r. Voveriškių mokyklos „ATKURTAI LIETUVOS VALSTYBEI – 100“ ŠIAULIŲ KAIMIŠKOSIOS SENIŪNIJOS ŠIMTMEČIO ASMENYBĖS Dr. Vaclovas Dargužas – lietuviybės puoselėtojas, aktyvus visuomenės veikėjas“.

2020 m. sausio 7 d. mokyklai minint dr. V. Dargužo 100-ąsias gimimo metines, renginyje garsų voveriškių pagerbti iš Šveicarijos, Jungtinės Karalystės atvyko jo žmona Ruth, sūnus Lukas Aras, vaikaitė Alina, sesuo Danutė, sūnėnas Vytautas, kiti artimieji. Prof. Vytenis Rimkus papasakojo sudėtingą šeimos istoriją, prisiminė susitikimus Irkutsko srityje, mokyklai dovanojo 1958 m. pieštą Justinos Dargužaitės, laisvės kovų dalyvės, ištverusios lagerio ir tremties kančias, portretą.

„Negalima pamiršti praeities, – sakė prof. V. Rimkus. – Mūsų Lietuva, Sibiro Lietuva, Vakarų Europos ir Amerikos Lietuva – visos trys neatskiriamos, žmonių likimai jose susipynę. Didžiosios tautos mažai prisideda prie mažųjų raidos, o mažosios tautos papildo, intelektu maitina didžiąsias. Tai vyksta nuolatos.“

Sudėtinė renginio dalis – fotografijų parodos „Lietuvių Šveicarija“ atidarymas. Ją pristatė iš

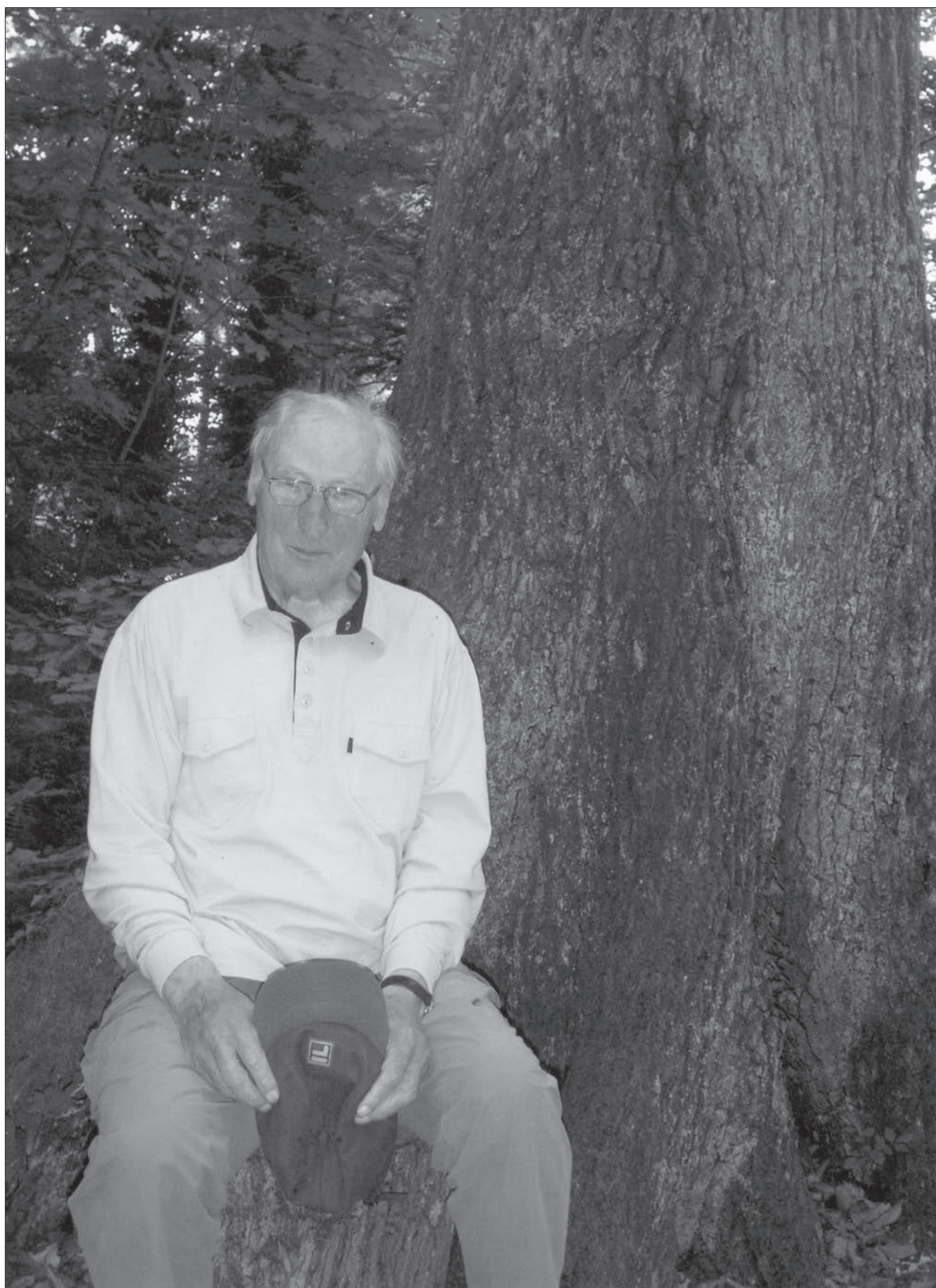

Vaclovas Dargužas ant dviračio 1945 m.

Šveicarijos atvykusi Šveicarijos lietuvių bendruomenės pirmininkė, Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos narė Jūratė Caspersen. Ji papasakojo ne tik apie parodą, bet ir išsakė daug gražių žodžių apie vieną garsiausių lietuvių Šveicarijoje V. Dargužą, palikusių ryškų pėdsaką negausios, bet veiklios lietuvių bendruomenės narių atmintyje.

Prie šios parodos gražios kelionės po Lietuvą prisidėjo (o ji eksponuota ir Lietuvos Seime) 2019 m. Pasaulio lietuvių metų iniciatorius, LR Seimo narys Stasys Tumėnas: „Yra simboliška, kad Voveriškių mokykla yra įkurta 1920 metais, tais pačiais metais gimė ir garbusis šios žemės atstovas daktaras Vaclovas Dargužas. Nesvarbu, kur tu gyveni, svarbu – ką tu darai savo mintimis, savo darbais, svarbu, kad sugrįžtum. Pasaulis yra atviras, galime judėti, kur norime, bet svarbu, šviesusis Voveriškių jaunime, nors ir išvažiuosite iš Lietuvos, kad savo darbais, projektais prisimintumėte Lietuvą, kaip tą darė išeiviai, ypač po II pasaulinio karo, kurie iki pat 1991 metų siekė, kad Lietuva atkurtų savo valstybę“, – kalbėjo Stasys Tumėnas ir pridūrė, jog yra pasididžiutuota, kad daug po pasaulį pasklidusių įžymių lietuvių yra iš Šiaulių krašto, o jų gretose ir daktaras Vaclovas Dargužas.

²¹ Kirnienė V., Klasė vadinasi daktaro vardu, *Šiaulių kraštas*, 2008-04-04, p. 4.

Vaclovas Dargužas po qžuolu Hiunibache (Šveicarija) 1997 m.

Adomas VITAUSKAS

Laukinių uogų ir vaisių rinkimas ir sunaudojimas¹

Straipsnį parengė Virginija Šiukščenė,
nuotraukų autoriai Vidmantas Lopeta, Zigmantas Gudžinskas

Senovėje būdavo daugiau uogaujama, nekaip dabar, nes buvo daugiau miškų bei skynimų.

Uogauti pradėdama birželio mėn. pabaigoje, apie Šv. Joną, kada apie tą laiką išsirpsta žemuogės. Tai pirmutinės uogos. Esą būdavo sausos ir šiltos vasaros, tad ir žemuogių būdavo jau apie juniaus² mėnesio vidurį. Tuo laiku jau pradėdavo traukti į miškus vaikų būriai. Suaugusiųjų mažiau kas uogaudavo, nes nebuvo laiko per pačią šienapjūtę eiti uogauti. Buvo daugiau uogaujama šventadieniais.

Uogos dedamos į specialius nedidelius krepšelius, nupintus iš plonų šakelių. Paprastai uogas rinkti esąs darbas ilgas, norint daugiau pririnkti, nusibostą belaukiant, iki prisipildo krepšelis. Kad nebūtų taip ilgu laukti, renkama stiklinė, kuri greit prirenkama ir supilama. Stiklinės skaičiuojamos. Nors toks rinkimo būdas nepaspartina darbo, bet vis dėlto esą kažkaip lyg ir greičiau, nes mažiau juntamas tas ilgas laukimas, iki prirenkamas

krepšelis. Ne vien į krepšelius renkama. Neturint tinkamo krepšelio, paimamas molinis uzbonas³, puodukas, kuris pasi[juosiamas] pintine lininių siūlų juoste, ir, renkant į mažą molinį „kruziuką“ (puoduką) ir nuolat supilant, renkama taip pat, kaip į krepšelį. Vaikams net jokio indo nereikėję, nes jie pasidarydavę „aukšlius“⁴ iš alksnio luobos. Pasidaryti aukšlį tereikalingas tik vienas peiliukas. Daroma taip: suradus dailiu liemeniu alksnį, toje vietoje, kur nėra jokių šakelių, apipjaunama peiliuku žievė skersai aukščiau ir žemiau maždaug per 40–50 cm vienas apipjovimas nuo kito. Alksnio storumas nesvarbu, nes iš storo alksnio luobos visada galima pasidaryti ir siaurą aukšlį, numetus per plačios luobos pakraštį. Tačiau labai plono alksnio luoba nelupama, nes ji ne tik per siaura, bet ir per plona, aukšlis nestiprus, greit plyšta ir susiraito. Apipjovus aplink dviejose vietose, perpjaunama peilio smaigaliu išilgai, užkišamas peilis už kampo, nulupama, ir tada rankom nusmaukiama luoba. Tada nusidrožiama bent iš kokios šakelės, pvz., alksnio, eglėšakio ar lazdyno vyties, virbiuką, kurio vienas galas pasmailinamas. Tada luoba sulenkiamą, viršuje jos kraštai sukeičiami ir virbiuku perduriamas vienas sukeistais kraštais šonas ir

¹ Publikuojama kraštotyrininko Adomo Vitausko (1908–1943), kilusio iš Kurtuvėnų, surinkta medžiaga apie uogavimą Padubysio valsčiuje, užrašyta 1939 m. gruodžio mėn. iš Teklės Filipavičiūtės, 70 metų amžiaus, ir Teodoros Kutelienės, 63 metų amžiaus, Padubysio vlsč. Skurvių km. gyventojų, pasakojimo. Medžiaga saugoma Šiaulių „Aušros“ muziejaus etnografiniame archyve. Tekstas pateikiamas saikingai redaguotas, sutrumpintas, vengiant pasikartojimo, trumpinimo vietos pažymimos skliaustais <...>, paaiškinami kai kurie terminai ir sąvokos.

² Juniaus mėn. – birželio mėn.

³ Uzbonas – šotis.

⁴ Aukšlys – iš alksnio (beržo) medžio žievės susuktas indelis uogoms rinkti, raukšlys.

Avietės

Žemuogės

kitas taip pat. Toki aukšliai daromi įvairios talpos: dviejų, trijų ir net keturių kvortų⁵. Tačiau vaikai dažniausiai darydavosi mažesnių – 0,5–1 kvortos talpumo.

Birželio mėn. pirmoje pusėje uogaujant ežėse, kur uogos greičiausiai išsirpsta, šiaip kur prieš saulę, kada uogų dar tik keliolika–keliasdešimt terandama, tos uogos suveriamos ant smilgų <...>.

Sykiu beveik su žemuogėm jau randasi ir mėlyninių. Jos renkamos taip jau į krepšius, bet jau didesnius, nes, matyt, mėlyninių paprastai prirenkama daugiau, jos beveik braukiamos, nepaisant, kad nemaža prisibraukia ir lapelių. Vėliau namie mėlynės perrenkamos, ką padaryti padeda vaikai. Aviečios atsirandančios rugpjūčiui [prasidėjus], maždaug liepos mėn. pabaigoje. Jos renkamos stacionom, nes nereikia lenktis. Nesunaudotos aviečios ilgai nelaikomos, nes kirmijančios gana greit, už paros ir sveikos uogos sukirmijančios tiek, kad jau žalių nebegalima esą bevalgyti.

Uogavimas senovėje buvęs visiškai laisvas: galėdavo visur uogauti ir niekas nedraudęs.

Aviečių ir žemuogių sunaudojimas

Surinktos uogos ilgai nelaikomos <...>. Jei tuoj suvartojama, tai valgoma žalios arba pasidaroma

uogienė su pienu: lėkštėn sudedama avietės ar žemuogės, prieš tai perrinkus, ir užpilama šviežio saldaus pieno. Valgoma šaukštu. <...> Šiuo būdu valgomos šios uogos: avietės, žemuogės, mėlynės ir vaivorai. Kitos uogos valgomos konfitūrų⁶ pavidalu. <...> Daroma taip: surinktos uogos pirmiausia perrenkamos, pašalinant šapus, žoles, lapelius ir kitokio pavidalo šiukšles. Perrinktos uogos supilamos kokion puodynėn ir apiberiamos cukrumi, kurio negailima, kad uogos nesugestų. Apibertos cukrumi uogos laikomos bent kiek, iki atsiranda sunkos⁷. Tada ji nusunkinama ir supilama į butelius. Nusunktos uogos, be sunkos, sudedamos į puodą, kuriame ketinama visą laiką laikyti; sudedama į molinius palivonus⁸ arba puodynes. Tada užkaičiama mažame puode bent kvorta vandens, į kuri pridėdama bent du svarai⁹ cukraus – išverdamos sirupas, vadinamas uždenga. Verdama ir dar tirštesnė uždenga: pusantros kvortos cukraus ir 0,5 stiklinės vandens. Nusunktos uogos sudedamos puodan, įpilama apie 2–3 kvortas vandens – tiek, kad uogos aptektų, ir pavirinama apie pusvalandis. Tada sudedama puodan ir užpilama ant viršaus

⁶ Konfitūras – uogienė – gaminytis iš virtų su cukrumi uogų.

⁷ Sunka – skystimas, sultys.

⁸ Palivonas – stačiasienis, į viršų nedaug platėjantis keraminis indas, kurio visas paviršius, išskyrus mažą dalį prie dugno, dengtas glazūra.

⁹ Svaras – svorio mato vienetas, apytikriai lygus 0,5 kg.

⁵ Kvorta – skystų ar birių kūnų saikas, lygus 0,82 litro.

skystimas bei sirupas – uždenga. Uždenga apsaugo uogas nuo sugedimo ir pelėjimo. Tada puodas aprišamas dvilinku¹⁰ drobiniu švairiu skuduru arba pirmiau uždedamas popieris, o paskui uždengiama drobiniu skuduru ir aprišama. Nusunktoji nuo uogų sunka virinama arba ne. Jei nevirinama, tada, kad sunka negestų, pridedama cukraus. Virinant taip pat dedama cukraus, bet mažiau. Virinama apie 20–30 minučių. Tada uogų sunka supilstoma į butelius, stipriai užkemšama kamščiais ir laikoma vėsioje vietoje – sklepe¹¹ ir kamaroje¹², kur buteliai sustatomi ant žemės, pasuoly. Čia pat laikoma ir konfitūrai bei uogienė.

Puodai, kuriuose buvo laikoma uogienės, dažniausiai buvo moliniai slovikai¹³ su grioveliais aplink prie viršaus. Tie grioveliai tam ir tebuvo, kad būtų patogiau slovikus aprišti. Slovikų forma – siauresnis dugnas, bet nuo čia iki viršaus slovikas lygaus storumo; prie viršaus aplink apie 0,5–1 cm gilumo ir toks platumo apvaliu dugnu griovelis; <...>. Jų būta gana didelių – iki pusantro viedro¹⁴ talpumo. Bet dažniausiai buvo vartojami 5–10-ties kvortų talpos. Turtingesnės gospadinės¹⁵ turėjusios panašių stiklinių slovikų, jie buvę geresni, bet brangūs.

Konfitūrai ir uogienės vartojami daug kur. Pasninko metu uogienės užsitepama ant duonos ir suvalgoma per priešpiečius ar šiaip išalkus. Per šventes, kada išsiverdama arbatos, konfitūrų dedama arbaton, kurios skonis būdavo žymiai pagerinamas – saldrūgštė, kvapi ir skani. Uogienė buvo valgoma su bulviniais ir miltiniais blynais, ypač per Užgavėnes, kada daugiausia blynų kepama. Konfitūrai – ligonių maistas. Ligoniui duodama šiaip valgyti uogų, dedama į arbatą ir duodama su blynais. Konfitūrai laikomi ypač svečiams. Ekonominės gospadinės visada atsargoje turėdavusios bent puodynę konfitūrų. Kiekviena gospadinė, būdavo, visada norėdavusi pasirodyti „ne belin kaip“¹⁶,

Mėlynės

parodyti, kad ji „zapaslyva“¹⁷, moka pagaminti ir tinkamai pamylėti savo svečius.

Ilgam laikui uogienė panašiai paruošiama, bet tada daug dedama cukraus – ant pusės. Pvz., turint 10 kvortų uogų, dedama 10 kvortų ir cukraus. <...> Taip išvirti konfitūrai esą negendą bent vienus metus – jie persotinti cukraus, todėl nepeliją.

Mėlynių ir vaivorų sunaudojimas

Iš mėlynių (melenių) verdama toki pat konfitūrai bei uogienė, kaip iš aviečių ir žemuogių. Tiksliau rečiau būdavo nuo uogų nusunkinama sunka, mėlynės laikomos su visais skysčiais. Cukraus dedama mažiau, ne kaip į aviečias arba žemuoges. Bet, norint ilgiau išlaikyti, dedama tiek pat, o kartais net ir daugiau – ant pusės. Tokiu atveju, esą, mėlynės išlaikomos visus metus. <...>

Antrasai būdas – mėlynės sunaudojamos kaip vaistas viduriams sunormuoti, „užnikus traidai“ (pasiliuosavus viduriams). Tada surinktos mėlynės perrenkamos, supilamos į blėkas¹⁸ ir džiovinamos po pečiaus. Sudžiūvus supilstoma į bonkes¹⁹ ir pripilama cukraus. Vartojama tuo būdu, kad sausos mėlynės valgoma arba geriama su karštu virintu

¹⁰ Dvilinkas – dvigubai sulenktas.

¹¹ Sklepas – rūsys.

¹² Kamara – tradicinio lietuvių gyvenamojo namo arba svirno nešildoma patalpa, skirta maisto atsargoms, namų apyvokos daiktams, gėrimams laikyti.

¹³ Slovikas – stiklainis.

¹⁴ Viedras – kibiras.

¹⁵ Gospadinė – šeimininkė.

¹⁶ Ne belin kaip – ne bet kaip.

¹⁷ Zapaslyva – turinti maisto atsargų.

¹⁸ Blėka – kepimo skarda.

¹⁹ Bonka – butelis.

Vaivorai

vandeniui, į kurį pridedama džiovintų mėlynių uogų su cukrum ir geriama. Esą, labai gelbsti.

Tretysai būdas – surinktos mėlynės supilstomos į bonkas, užpilama cukraus, užkamšomos bonkos ir pastatoma lange ant saulės stovėti tol, iki atsiranda sunkos ir cukrus ištirpsta. Tada bonkos išnešamos į sklepą ar į kamara, kur sustatomos ant žemės, pasuoly ar šiaip pasieny.

Vartojant šviežias mėlynės, jos valgomos lygiai taip pat, kaip aviečios ir žemuogės, su saldžiu šviežiu pienu, valgant iš lėkštės šaukštu. Mėlynių konfitūrai bei uogienė vartojami panašiai. <...> Bet mėlynės vartojamos ir skirtingiems tikslams – kaipo vaistas abelnai²⁰ nuo vidurių įvairių ligų ar šiaip kokių vidurių negalavimų. Pvz., skaudant pilvą, valgomos džiovintos mėlynių uogos, geriama jų arbata arba valgoma uogienė. Esant liuosiams²¹ viduriams – taip jau; taip pat, jei viduriai užkietėję. Mėlynės kada šiaip valgomos, taip jau esą gydančios vidurius, nors jie tuo tarpu ir sveiki būtų. Valgoma su duona dviem būdais: 1) mėlynės šaukšteliu valgomos iš lėkštės, užsikandant duona ir 2) uždedama bei užtepama ant duonos riekės, jei kiek rūgščios, užbarstoma cukraus ir valgoma per priešpiečius, pusvakarį ar šiaip praalkus. Ypač

vaikams duodama mėlynių, nes jiems, esą, ypatin-gai „sveik valgyti jas“.

Iš mėlynių verdami pyragiukai²², dažniausiai miltiniai. Verdama taip. Sudedama švarios per-trintos mėlynės pusbliūdin²³, pridedama bent pus-kvortė cukraus ir viskas šaukštu gerai išmaišoma. Cukrus sugerias visą sunką. Tada dirbami iš tešlos pyragiukai ir į jų vidų dedamos mėlynės. Valgoma pasimirkant į ištirpintą sviestą arba tirštą bei rūgščią smetoną²⁴, o pasninko metu pasimirkoma į sėmenų arba kanapių aliejų.

Vaivorai laikomi nepatvariom uogom, netin-kančiom ilgam laikymui, todėl iš vaivorų rečiau kas tevirдавęs konfitūrus; vaivorus dažniausiai suvalgydavo tuoj surinktus. Bet kartais virdavo ir konfitūrų bei uogienių. Tokiu atveju, nors vaivorų uogienę ir nereikėdavo laikyti visus metus, bet cukraus dėdavo „ant pusės“. Šiaip trumpesniame laikyme vaivorai buvo kemšami į butelius ir, užpy-lus cukraus, laikomi prieš saulę lange, iki ištirpsta cukrus ir atsiranda sunkos. Vaivorų uogienė val-goma taip pat, kaip ir mėlynių: su duona, blynais, šiaip valgoma ir geriama su arbata. Kadangi vaivorų uogienę sunkiau ilgiau išlaikyti, tai laikydavo tik vėsioje vietoje. Tokios vietos neturint, dažniau-siai buvo atsisakoma nuo ketinimo turėti vaivorų konfitūrų.

Uogų ir jų augalų rinkimas ir sunaudojimas

Žemuogių ir aviečių ne vien uogos buvo ren-kamos, bet ir stiebai, lapai ir šaknys sunaudojami vaistams arba arbatai.

Žemuogių arbata buvo labai skani, kvapi ir sveika gerti. Arbatai vartojamas visas augalas, neišskiriant nei šaknų. Žemuogės renkamos dar pavasarį, kada jos žydi, maždaug birželio mėn. pradžioje. Renkant žemuogės kemšamos terbon²⁵. Namie jos numazgojamos, nuplaunant nuo šaknų žemes <...>. Žydint renkama todėl, kad žiedai labai pageriną arbatos skonį ir kvapą. Nuplovus žemuogės sudedamos špyžinin²⁶ ar molinin puodan, uždengiama senu kopūstlapiu arba klevo lapais

²⁰ Abelnai – bendrai.

²¹ Liuosas – laisvas.

²² Pyragiukas – virtinis.

²³ Pusbliūdis – negilus dubuo.

²⁴ Smetona – grietinė.

²⁵ Terba – maišelis, krepšys.

²⁶ Špyžius – ketus.

(kopūstlapių arba klevo lapų gaspadinės turėdavusios prisidžiovinusios visus metus, nes ant tų lapų kepdavusios duoną) ir prispaudžiama, o po to uždedami sukryžiuojant keli pagaliukai ir užslegiama nedideliu akmeniu. Tada aplaistoma bent puskvorte saldaus, cukrum užsaldinto vandens ir kišama po karšto pečiaus²⁷ kepant duoną. Laikoma tol, iki ne-traukiama iš pečiaus duona. Per tą laiką žemuogės gerai sušuntančios. Po to žemuogės džiovinamos: iki šiltas pečius, iš puodo žemuogės išimamos, paskleidžiamos blėkose ir vėl pakišamos po pečiaus, kur laikoma, iki išdžiūvančios. Paskui sukišama drobinėn terbikėn ir laikoma sausai, dažnai parišama svirne pastogėje, ant aukšto arba kamaroje.

Žemuogių arbata verdama taip: užkaičiamas vanduo ir virinama; tada į verdantį vandenį įdedama keli žemuogių stiebeliai su lapais ir šaknim bei žiedais ir puodas pridengiamas dangčiu, kad negaruotų ir greičiau „pritrauktų“ arbatą. Po kelių minučių puodas nukaičiamas nuo ugnies ir žemuogės iš arbatos išgriebiamos. Arbata esą turinti žemuogių kvapą. Turint žemuogių konfitūrų bei uogienės, dedama arbaton. Tada esanti tikra grynų žemuogių arbata, nes čia esą visas žemuogės augalo kvapas ištrauktas arbaton: šaknų, stiebo, lapų, žiedų ir uogų. Tokia grynų žemuogių arbata geriama karšta nuo slogų, persišaldžius, „ant prakaita“ (kad išprakaitavus), nes tikima, kad slogos išeinančios sykiu su prakaitu. Dažnai, norint, kad dar geriau „pamačytų“²⁸ slogomis sergančiam ligoniui, išverdama žemuogių arbata, bet vietoj žemuogių uogienės dedama aviečių konfitūrai ir tada taip pat išgeriama bent du stiklai karštos arbatos „ant prakaito“, po ko einama gult ir šiltai apsiklojama.

<...> Antrasai žemuogių arbatos pagaminimo būdas esą taip jau buvęs žinomas ir naudojamas daugiau dvaruose. Arbata paruošiama taip: surinktos žydint žemuogės su visais žiedais, lapais, stiebeliais ir šaknim, nuplaunamos nuo žemių, paskleidžiamos blėkose ir džiovinamos po gerokai šiltu, bet ne per karštu pečium. Sudžiuvus tiek, kad jau trupa, žemuogės sugrūdamos smulkiai. Vartojimo būdas – užplikoma žiupsnį smulkios arbatos verdančiu vandeniu arbatinuke ir palaikoma, iki pritrauks. Paskui geriama kaip ir arbata. Tokia smulki arbata laikoma stikliniuose slovikuose

gerai aprišta, bonkose arba skardinėse dėžutėse, kad nenudūktų. Norint arbatą paskaninti, įdedama gatavon²⁹ karšton arbaton bent po porą arbatinių šaukštukų žemuogių konfitūrų.

Aviečių arbata taip jau mačijanti nuo įvairių slogų. Arbatai augalas naudojamas visas, išskyrus tik šaknis. Renkama žydint aviečioms, birželio mėn. pabaigoje ir liepos pradžioje. Arbatai lapai braukiami, bet jau parsinešus į namus. Nuėjus avietynan rinkti aviečių, prisipjaunama pluoštas jaunų aviečių ir parsinešama į namus. Tada pirmiausia nubraukiami lapai, nuskinamos jaunos šakelės bei atžalos, stiebas supjaustomas apie 5–10 cm ilgumo gabalėliais ir peiliu suskaldoma. Paskiau visa tai paskleidžiama ore ant švarios drobulės ir džiovinama prieš saulę. Gerai išdžiūvus, sudedama terbikėn ir laikoma sausoje vietoje. Arbata verdama taip pat, kaip ir žemuogių arbata. Vartojimo būdas tas pats <...>.

Juodaviečių (juodųjų aviečių) konfitūrai vartojami nuo įvairių vidurių ligų, arbata – nuo slogų, taip jau ir nuo kosulio, uogas valgo žalias nuo vidurių ligų ir konfitūrais gydosi nuo nervų.

Konfitūrai bei uogienė taip paruošiami: juodųjų aviečių uogos užplikomos verdančiu vandeniu, pridedama gerokai cukraus, maždaug bent trys svarai ant 7–8 kvortų uogų, slovikas aprišamas, kada ataušta uogos, popieriu ir dvilinku drobinu skuduru ir padedama vėsioje vietoje, pvz., sklepe arba kamaroje ant žemės. Konfitūrai verdami ir kitokiu būdu – lygiai taip pat, kaip žemuogių ar aviečių konfitūrai.

Juodaviečių arbata iš lazdos (stiebo). Pripjaunama juodaviečių, peiliu nugenėjama, stiebas bei lazda supjaustoma trumpais galeliais ir suskaldoma. Paskui džiovinama blėkose po šilto pečiaus. Arbata verdama taip: užvirinamas vanduo ir tada įmetama skaldytų lazdų, po ko pavirinama kelios minutės, lazdos išgriebiamos ir arbata geriama su juodaviečių konfitūru.

Katpėdės taip jau renkamos. Šios uogos raudonos, auga mažom kekėm po tris keturias uogas vienoje kekėje. Uogos žirnio didumo, sukibusios ir panašios į katės pėdas. Augalas panašus į žemuoges. Iš katpėdžių uogų verdama arbata šiuo būdu: užkaičiama vandens ir užvirinama, tada įdedama

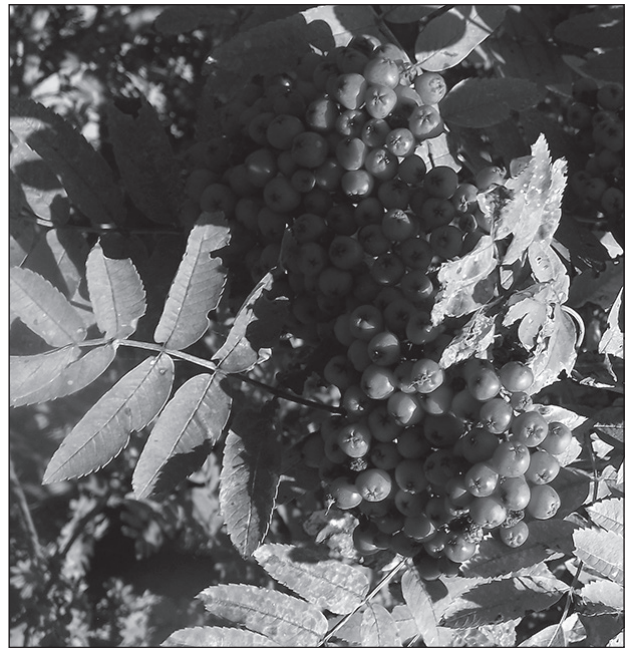
²⁷ Pečius – krosnis.

²⁸ Pamačyti – teigiamai paveikti, padėti, pagelbėti.

²⁹ Gatava – paruošta.

Apynys

Šermukšnis

bent sauja katpėdžių uogų ir virinama kelias minutes. Arbata geriama su visom uogom nuo sukatos (džiovos), vandens ar pieno vietoje arbata girdomi vaikai, kad sustiprinus jų kaulus, kad greičiau imtų vaikščioti.

Laukiniai apyniai taip pat uoliai renkami. Šioje apylinkėje jų augę nemaža padubysiais, Deglės ir Tilžės upių pakrantėse, paežerėse, pakanaviais³⁰ ir kitur. Laukinių apynių kai kas prisirinkdavęs net po keliolika svarų. Jie buvo sunaudojami vaistams ir alui daryti. Pvz., skaudant strėnoms, apyniai šutinami su avižom ir pritveriami prie strėnų. Tatai daroma šitaip: puodan, kuriame įpilta vandens, įpilama lėkštė avižų ir įdedama bent rieškutė apynių. Virinama bei šutinama troškiai, puodą uždengus bei užvožus sandariai dangčiu arba pusbliūdžiu ar bliūdu. Šutinama apie valandą laiko. Tada skysčiai nusunkiami, o apyniai su avižom sukrečiami į drobinį skudurą ar rankšluostį ir pritveriami prie strėnų. Apyniai laikomi sausoje vietoje. Pažymėtina, kad apynių ne vien lapai naudojami, bet ir vijokliai, kurie supjaustomi trumpais gabalėliais.

Kadagių uogos renkamos tada, kai jos prinokusios. Lauke bei kadagyne uogos nerenkamos, bet prisipjaunama uogom apkibusių kadagių našta ir parsinešama į namus. Namie uogos nuskinamos.

Iš kadagių uogų verdama stipri „kadaginė“ arbata. Pvz., ant poros kvortų vandens dedama bent dvi saujos kadagių uogų ir pavirinama apie pusvalandis. Paskui uogos išgriebiamos, o arbata geriama su cukrum arba ir be jo. Arbata geriama kaip vaistas nuo choleros ir nuo įvairių vidurių ligų, panašiai kaip ir mėlynių arbata, uogienė ar uogos valgomos. Kadagių uogos laikoma terbikėse ant aukšto, svirne arba kamaroje, svarbu, kad būtų sausa vieta.

Šermukšnių uogos renkamos rudenį, lapkričio mėn., kada bent kiek pašąla. Laikoma ant aukšto, kur paklojama šiaudų ir paskleidžiamas šermukšnių sluoksnis. Laikoma, iki gerokai pašąla. Iš šermukšnių uogų verdama arbata, kaip vaistas nuo širdies sunkumo, kosulio ir nuo persišaldymo. Verdama paprastai: užkaičiamas vanduo ir užvirinama. Tada įdedama bent sauja šermukšnių uogų ir pavirinama bent pusvalandis, iki suverda uogos. Jos paskui išgriebiamos ir geriama arbata su cukrum. Pašalusios šermukšnių uogos šiaip valgomos su cukrum arba ir be jo; pašalusios šermukšnių uogos esančios nerūgščios.

Nuo vidurių pūtimo verdama šermukšnių žiedų arbata. Žiedai renkami pavasarį, džiovinami saulėje, paskleidus nestoru sluoksniu ant drobulės. Paskum laikoma terbikėse sausoje vietoje. Arbata verdama taip pat, kaip ir šermukšnių uogų, dedant

³⁰ Pakanaviais – pagrioviais.

į verdantį vandenį žiupsnelį žiedų ir pavirinant kelias minutes – mažiau nekaip šermukšnių uogos.

Putino uogas – vaistus nuo akių karščio – renka tuo laiku, kai uogos jau prinokusios. Surinktos uogos sukemšamos į bonkas ir laikomos. Kada reikia vartoti, ant uogų užpilama verdančio vandens ir užkimšus palaikoma bei suplakama. Kada jau sunka pakankamai stipri, spalvinga, nupilama lėkštėn arba puodukan. Tada pamirkomas švarus drobinis skudurėlis ir pritveriamas prie akių. Teigiama, kad toki kompresai, kurie pakartojama, ištraukia iš akių karštį ir jas išgydą. Šiaip putino uogos laikoma sausoje, vėsioje vietoje – sklepe arba kamaroje ant lentynėlės.

Bliušai – augalas, kitaip vadinamas palarės, kurios žydi miškuose labai anksti pavasarį. Jų esama dvejopų: žydi mėlynai ir baltai. Pats visas augalas vadinamas palarės, o bliušais vadinami augalo lapai. Augalas nedidelis, pailgais lapeliais. Žydi balandžio mėn., vos kiek sušyla, nutirpus sniegui. Vaistams renkami tik augalo lapai. Išdžiovinami blėkose po pečiaus, bet ne po karšto. Iš bliušų lapų verdama arbata, bet ne gerti ir ne gydyti, o tąja arbata mazgojama puodynės ir apskritai visi indai, kuriuose laikomas arba pilstomas pienas. Mat tikima, kad, bliušų arbata išmazgojus pieno indus, esą žymiai daugiau smetonos nusistoją. Senovėje dažna šeimnininkė rinkusi bliušus ir jų arbata mazgojusi puodynes, slovikus, milžtuvę, koštuvį, kalatauką³¹ ir kitus indus, į kuriuos tik buvo pilamas, nors ir trumpam, pienas.

Pušikių arbata verdama nuo džiovos gerti. Pavasarį, kada jaunos pušaitės išleidžia žalias, minkštas atžalas, jos skinamos ir verdama arbata, virinant šias atžalas, o arbatą geriant su cukrum ar be jo kasdien gana ilgą laiką. Jauni bei žali pušų skujai³² taip jau renkami ir paskui verdamas specialus vaistas kiaulėms nuo liaukų ir karvėms nuo pelių. Seni skujai, sudžiūvę ir parudavę, nerenkami, nes esą netinkami. Renkami tik žali, minkšti, jauni skujeliai. Sykiu prisilaužiama ir minkštų jaunučių pušelių atžalų. Parsinešus į namus, skujeliai peiliu supjaustomi smulkiai, sudedami į puodą ar katilą sykiu su atžalom ar šakelėmis, užpilama vandens ir virinama ilgai, bent dvi valandas, vis užpilant daugiau vandens, kada nuverda. Kada jau šakelės ir skujukai pavirsta į košę, puodas nukaičiamas

Putino uogos

nuo ugnies ir įpilama tulžies, išmaišoma samčiu ir per drobinį skudurą perkošiama. Tas skystimas girdomas kiaulėms ir karvėms.

Ievos uogos taip jau renka. Jos džiovinamos blėkose po pečiaus arba prieš saulę iš lengva sudžiovinama. Uogos valgomos nuo suliesėjimo, norint turėti geresnį apetitą valgiui ir suriebėti. Kitaip nevartojama, kaip valgant uogas, kurios esančios gaižios, nescanios.

Bruknių uogos renkamos valgyti, daugiausiai uogienei bei konfitūrams virti. Renkant bruknes, jos braukiamos su lapeliais, nes, viena, taip greičiau prirenkama uogų, o, antra, bruknių lapeliai, perrinkus uogas, nenumetami, bet džiovinami, nes, mat, iš bruknių lapelių verdama arbata – vaistas nuo išgąščio ir reumatizmo. Bruknių konfitūrai esą labai „nekaštaunūs“³³ virti, nes negendą ir tada, kai maža pridedama cukraus. Bruknės laikomos patvarios uogos, todėl bruknių konfitūrai buvę dažniausiai verdami ilgam laikymui – iki kitų metų rudens, kada yra galimumų išsivirti šviežių konfitūrų. Verdami keturiopi konfitūrai: 1) vienu bruknių; 2) bruknių ir obuolių; 3) bruknių su griūšėmis³⁴ ir 4) bruknių su obuoliais ir griūšėmis.

Bruknių konfitūrai ir mišrūs taip verdami: perrinkus bruknes, sudedama puodan ir užpilama

³¹ Kalatauka – medinis indas sviestui mušti, muštuvis.

³² Skujas – pušies, eglės vaisius.

³³ Nekaštaunūs – nebrangūs, nereikalaujantys didelių kaštų.

³⁴ Griūšė – kriaušė.

Bruknės

Spanguolės

vandens. Paskui pridedama cukraus ir virinama apie valandą laiko, iki uogos pasileidžia, susmunka. Tada uogienė sukrečiama į slovikus, aprišama popieriu ir drobinu skuduru ir padedama sklepan ar kamaron. Verdant uogienę su obuoliais ar griušėm (dažniausiai miškiniais obuoliukais ir laukinėm kiauulgrūšėm), šie vaisiai perpjaunami perpus ir išpjaunama širdis su sėklom. Verdama taip pat apie valandą laiko, sudėjus bruknes, obuoliukus ir kiauulgrūšes. Cukraus dedama daugiau ar mažiau, kiek turima. Norint ilgiau išlaikyti, cukraus dedama daugiau.

Renkamas ir naudojamas vaistams visas bruknių augalas – raunama su šaknim. Prirovus pluoštą bruknių, nupurtomos nuo šaknų žemės, sudedama į didelį puodą, užpilama vandens ir virinama apie pusvalandis. Pridedama druskos ir išmaišoma. Tada išgriebiamos bruknės ir supilama į kubilą, kuriame jau anksčiau pripilta keli viedrai virinto vandens voniai. Taip paruoštoj vonioj išsimaudoma nuo reumatizmo ir paskui einama gult ir šiltai apsikvojama. Vonia pakartojama daug kartų, iki pasijuntama geriau.

Arbata paprastai verdama, išvirinant apie pusvalandis, perkošiama ir geriama nuo išgąščio ir reumatizmo. Šiaip, ne vaistams, bruknių arbata negerinama, nes nesanti skani. Lapelių daug

nedžiovinama, nes ir vėlai rudenį esą galima pakankamai prisirinkti žalių.

Spanguolės laikomos pačios patvariausios uogos. Jos renkamos rudenį ir pavasarį. Mat, nesusąlančios per žiemą, o tik pašalančios, po ko pasidarančios minkštesnės ir net skanesnės. Pavasarį renkama anksti, vos nuleidus sniegą, bet tuo laikotarpiu, kai dar pašalas neišėjęs iš balų, kada galima į jas įeiti.

Iš spanguolių verdamas tradicinis Kūčių valgis – spanguolių kisielius. Jis taip verdamas. Švarios, perrinktos spanguolės supilamos molinin puodan ir samčiu sutraiškomos. Paskui košė sukrečiama į švarų drobinį skudurą ir išspaudžiama rankom sunka. Tada užpilama ant išspaudų šalto vandens, išspaudos išplaunamos, išplaunant sykiu visą likusią sunką ir vėl per drobinį skudurą išspaudžiama vandeniu praskiestos sunkos likučiai. Tada visa spanguolių sunka supilama į puodą. Įpilama bent pusė sunkos kiekio vandens, pridedama cukraus ir maišant verdama, iki užverda. Tada įberiama bulvinio (namie pasigaminto, „supūdyto“) krakmolo ir nuolat maišoma, kad neprisviltų, nes kisielius greit prisviltų. Pavirinus apie 15–20 minučių, nukaičiama nuo ugnies ir išpilstoma į lėkštes, po to padedama šaltai, kad greičiau atauštų. Kisielius aušdamas sutirštėja. Kai kurios gospadinės virdamos kisielių lygiai taip pat pridėdavusios dėl

„smoko³⁵ ir kvapo“ smulkiai sugrūsto cinamono; bet tai darydavo ne visos.

Dar apie spanguolių soką³⁶. Jis duodamas kaip gaivinantis gėrimas, stiprinąs sylą³⁷ moterims-ligoniams <...>. Duodama gerti nuolat per kelias dienas vieton arbatos. Sokas taip paruošiamas: švarios, perrinktos spanguolės užplikomos verdančiu vandeniu ir taip palaikoma, iki ataušta. Tada spanguolės rankom sutraiškomos ir toji sunka paleidžiama užpiltant vandenin. Po to tirštimas sukrečiamas į švarų drobinį skudurą ir išspaudžama visa likusioji ištraiškytose uogose sunka. Tada dar pridedama sunkon daugiau virinto vandens, nes užplikoma nedideliu kiekiu. Pridedamas jau pravėšęs vanduo. Tada sunkon pridedama cukraus tiek, kad sokas lieka saldžiarūgštis, ir sokas supilstomas į butelius, kurie padedami sklepan ar kur kitur vėsioje vietoje. Duodama ligoniui gerti vienas sokas, be jokių priedų, įpilant iš bonkos puodukan.

Spanguolių konfitūrai bei uogienė verdama vienų spanguolių arba sykiu su laukiniais obuoliukais ir kiaulgrūšėm. Verdama lygiai tokiu pat būdu, kaip ir bruknių konfitūrai. Tikta cukraus dedama žymiai daugiau, kad „permuštų rūgštumą“. Spanguolių uogienė vartojama, kaip ir bruknių, žemuogių bei aviečių uogienės <...>.

Spanguolės laikomos šaltai, nepaisant speigų, jos nesušąlančios. Spanguolės vartojamos raugiant kopūstus. Kad kopūstai ne tikta greičiau rūgtų, bet ir „smočnesni“³⁸ būtų, saldarūgščiai, pilant sučėkavotus³⁹ kopūstus sluoksniais, nuolat barstomos spanguolės, o dažnai ir griežinėliais supjaustyti miškiniai obuoliukai.

Pro Padubysio valsčių eina didžiosios balos Tyruliai. Ten esą labai daug spanguolių. Į Tyrulius uogauti eina ne tikta patyrulės gyventojai, bet ir tolesnės apylinkės. Rudenį dažnas vaizdas, kai keliais, miškais nešini pagalvių užvalkalais, krepšiais traukia į Tyrulius vaikų ir moterų būreliai rinkti spanguolių. Spanguolių esą Kurtuvėnų miškuose ir miškų paežerėse, kur daug užankančių ežerėlių. Prie Šiaulėnų esančios garsios Sulinkų pelkės, kur augą begalės spanguolių. Bet ten iš Padubysio

valsčiaus neinama uogauti – per toli, juo labiau kad ir čia pat pakankamai randama.

Kaštanų⁴⁰ renkami žiedai ir patys kaštanai. Žiedai renkami kaip vaistas, o iš kaštanų buvo deginama skani „sveika“ kava. Kaštanų žiedai skinami pavasarį ir tuoj užpilami bonkon stipria degtine. Užpylus degtine, bonka pastatoma po karšto pečiaus, kad sušustų. Tąja degtine pirty trinami reumatizuoti sąnariai: kojos, rankos, strėnos ir kt.

Kaip minėta, iš kaštanų deginama kava. Tai buvo daroma specialiuose skardiniuose „pečiukuose“. Pečiukai buvo skardininko padaromi pagal užsakymą. Jų didumas buvęs, vidutiniškai imant, toks: ilgis (be koto) apie 40 cm, pločio apie 25 cm ir apie 15 cm storumo – keturkampiški, pailgi, plokšti. Konstrukcija tokia: iš skardos sulenkiamas pečiukas; prie vieno jo galo prinitavojamas⁴¹ skardos rankenos galas, išsiskleidžias į du lapus, kurie ir prinitavoti. Į tą rankeną įkaltas medinis tekintas arba nudrožtas kotelis, apie 40 cm ilgumo. Antrame pečiuko gale iškirsta viršely išpjova – griovelis, kurin iš viršaus įstatytas pečiuko storos skardos galas, užstumiamas iš viršaus, tuo uždariant pečiuko galą. Šis dangtelis su ausele, už kurios paimama, norint pakelti dangtelis.

Kava taip paruošiama. Surinkti kaštanai nulu-pami peiliu, žievė bei luoba numetama šalin, o viduriai smulkiai supjaustomi. Pripjausčius, pečiuko dangtelis gale pakeliamas viršun ir per pečiuko galą pripilama, bet nedaug supjaustytų kaštanų. Tada pečiukas uždaromas, užstumiant galinį dangtelį ir kaitinama ant ugnies, laikant už medinio kotelio. Tai daroma dažniausiai ant kuknios⁴² liepsnos, kuri plakasi pro atvirą špižių skylę. Kad kaštanų visi gabalėliai lygiai bei vienodai sugrūzdėtų, bet nesudegtų, už kotelio pečiukas nuolat stumdomas pirmyn ir traukiamas atgal staigiais judesiais. Taip darant, supilti kaštanų gabalėliai nuolat juda, slankioja pečiuko dugne nuolat apsiverčia visom pusėm ir tuo būdu pagruzdą visi lygiai. Kada jau numanoma, kad pakankamai apgrūzdėjo, dangtelis pakeliamas viršun ir kava išberinama grūstuvim (pieston) ir vėl deginama daugiau. Paskui grūdama grustuvy, iki kava smulkiai sugrūdama. Laikoma sausoje vietoje drobinėje terbikeje.

³⁵ Smokas – skonis.

³⁶ Sokas – sultys.

³⁷ Sylą – jėga.

³⁸ Smočnesnis – skanesnis.

³⁹ Čėčkavoti – smulkinti.

⁴⁰ Kaštanas – kaštonas.

⁴¹ Nitavoti, nituoti – kniedyti.

⁴² Kuknia – krosnis.

Erškėtis

Tokiu būdu dirbama ir ažuolo gilių kava. Gilių kiautas numetamas šalin, perpjaunant peiliu, gi gilių branduoliai supjaustoma į smulkius gabaliukus.

Kaštanai dar vienam tikslui būdavo sunaudojami – dėdavo tarp dubeltų langų iš kaštanų padarytus baravykėlius. „Baravykėlių“ galvutės būdavo iš kaštanų padaroma (labai panaši spalva į jaunų baravykų), o kotelis būdavo nudrožiamas medinis. Daroma taip: kaštano bent trečdalis nupjaunama ir tas trečdalis, kaip nereikalingas, numetamas, o nupjautoje vietoje kitos dalies (2/3 kaštano) išgręžiama peilio smaigaliu skylutė mediniam koteliui įkišti. Kotelis beržinis, nudrožiamas peiliu ir nuskutamas aštria stiklo šuke, kad būtų dailus, o kad būtų baltas, apdrožiama iš sauso, baltos medienos, beržinio gabaliuko medžio. Kotelio drūtgalis esti panašus į baravyko koto drūtgalį, o antrasai galas, ant kurio užmaunama kaštano galvutė, – smailus. Užmovus galvutę, baravykas gatavas. Dedant dvigubus langus, ant palangės klojamos miške augančios žalios samanos, o į jas įstatoma bent po tris baravykėlius į kiekvieną langą. Įspūdis gaunamas toks, tarytum iš samanų išdygę jauni baravykai.

Erškėčiukų obuoliukai (erškėčiukai esą skirtingi erškėtrožėms; jie – „išbenkartėjusios“⁴³ rožės) taip jau renkami. Iš jų verdami skanūs konfitūrai.

Daroma taip: erškėčiukų obuoliukai perpjaunami perpus, išimamos visos sėklos-grūdėliai ir erškėčiukų obuoliukai virinami bent valandą su cukrum, užpylus vandens. Esą gaunami skanūs konfitūrai, kurie supilami į molinius slovikus, aprišami ir laikomi vėšiai sklepe arba kamaroje. Vartojama taip pat, kaip ir uogų konfitūrai.

Senovėje erškėčiukų obuoliukai būdavo panaudojami merginų papuošalams – karoliams – varstyti. Būdavo prirenkama įvairaus dydžio raudonų erškėčiukų obuoliukų ir suvarstoma ant stipraus siūlo. Per vidurį būdavo stambiausi obuoliukai ir nuo čia į galus palaipsniui smulkėjo. Tokiais karoliais merginos mėgdavusios puošti eidamos bažnyčion ar šiaip išeigoje.

Žirgučių⁴⁴ sunaudojimas. Lazdyno ir beržo, o kartais ir alksnio žirgučiai buvo renkami bado metams užėjus. Pavasarį, kada žydi šie medžiai, moterys skindavusios į krepšius žirgučius, juos džiovindavusios blėkose po pečiaus ir paskui sumaldavusios bei sugrūsdavusios ir dėdavusios į duoną. Esą tokia duona nebus gera, bet bado metuose dauguma džiaugėsi turėję bent ir tokios duonos, sumaišytos perpus su miltais. Šiaip kitkam žirgučiai nebuvę naudojami.

Laukinių vaisių sunaudojimas

Iš laukinių vaisių buvo renkami miškiniai obuoliukai ir griūšikės, vadinamos kiaulgrūšėm (nuo žodžių kiaulės grūšės). Esą laukuose buvę daug miškinų bei laukinių obelių ir jos vesdavusios obuolius. Derlių duodavusios tokį didelį, kad iš vienos obels pririnkdavę po kelis pūrus⁴⁵ obuoliukų arba kiaulgrūšikių.

Kada obuoliukai arba kiaulgrūšikės „prijein“, reiškia prinoksta, einama rinkti, nešantis krepšelį (didoką) ir maišą. Pirmiausia nurenkama, kas yra pribirę ant žemės, o paskui krečiama ir renkami į krepšį, iš kurio pilama į maišą. Pririnkus bent puspūris ar daugiau, nešama į namus.

Obuoliukai ir kiaulgrūšikės laikomi ant aukšto, kad pašaltų bent kiek. Mat, ypač obuoliukai, negavę pašalti, esą ne tik kieti, bet ir be galo rūgštūs – „visą

⁴⁴ Žirgučiai – žirginiai, lazdyno, alksnio ir beržo žiedai.

⁴⁵ Pūras – senovinis tūrio matavimo vienetas, skirtas skyčiams ar birioms medžiagoms matuoti. Nuo XVI iki XX a. pr. lietuvių (žemaičių) pūras buvo lygus šeštadaliui statinės, arba 24 gorčiams.

⁴³ Išbenkartėti – išsigimti, išvisti.

giminę traukią į krūvą“ (kada valgoma koks rūgštus daiktas ir raukomasi, sakoma <...>: „O tai rūgštybė: visą giminę traukia į krūvą.“ Greičiausiai taip sakoma pastebėjus susitraukusią ir susiraukšlėjusią veido odą). Kada obuoliukai pašalą, tai esą mažai rūgštūs, jau įvalgesni ir skanesni. Jei iš obuoliukų arba kiaulgrūšikių nieko neketinama daugiau išvirti, o tik šiaip suvalgyti, tada ant aukšto paskleidžiama rugienių šiaudų ir supilama į krūvą, laukiant pašalimo ir „išsistovėjimo“ (pribrendimo). Bet taip supilti krūvon obuoliukai, ypač kiaulgrūšikės, greit gendančios. Kad ilgiau išlaikius nesugedusius, prakasama šiene duobė ir ten supilama; esą šiene mažiau gendą. Ant aukšto, jei nespėjama suvalgyti, obuoliukų ir kiaulgrūšių išlaikoma per žiemą. Užėjus žiemos šalčiams, jie „į kaulą“ sušalą; tačiau to nepaisoma: nusiimama nuo aukšto „kaip kauliukų“ obuoliukų ar kiaulgrūšikių, palaikoma troboje, iki atsileidžia, ir valgoma.

Obuoliukai ir kiaulgrūšės ir kitaip sunaudojamos – verdamos „obulniks“, daroma gira atsigerti ir vynas. Obulniko darymas taip vyksta: kvorta ar dvi obuoliukų užpilami šaltu vandeniu ir numazgojami, po ko išgriebiami iš vandens, sudedami į špyžinį puodą ar katilą, užpilama vandens ir verdama bent valandą arba ir mažiau. Kada obuoliukai jau minkšti, pridedama cukraus, išmaišoma ir supilstoma į lėkštes. Paskui atvėsinama. Obulniks valgomas kaip sriuba, šaltas. Tokia sriuba verdama ir iš kiaulgrūšių ir taip pat vadinama obulniku, nors verdama ne iš obuoliukų. Obulniks verdamas ir kitoks – iš obuoliukų ir kiaulgrūšikių; sriuba taip jau vadinama taip pat – obulniku. Tokiame obulnike maišosi obuoliukų ir kiaulgrūšikių širdelės ir sėklos. Tačiau to nepaisoma – išlydžiama bei išrenkama (atskiriama) šaukštu, valgant obulniką.

Daroma obuoliukų ir kiaulgrūšikių gira. Obuoliukai ir gruškės pirmiausia nuplaunami nuo įvairių nešvarumų šiltu vandeniu, o paskui suverčiamas didesnis kiekis į verdamą puodą, užpilama vandens pilnas puodas ir ilgokai virinama, iki obuoliukai su kiaulgrūšikėmis ištinža ir pasileidžia. Taip išverdama bent du puodai maždaug po viedrą talpos, taigi apie du viedrai. Išvirus obulniks perkošiamas per tankų sėtrėtį kubiliukan. Visi tirščiai tuo perkošimu atskiriami. Tada sunkon įpilama dar apie du viedrai virinto vandens ir palaikoma, iki ataušta tiek, kad lieka tik drungnas skystimas. Tada įdedama į sunką bent kiek

cukraus ir užduodama alinēm mielēm⁴⁶, kad gira gyventų. Užduodamos mielės taip: pasemiama uzbonėliu šiltos sunkos ir į ją supilamos alinės mielės; po to uzbonėlis su mielėmis įstatomas į kubiliuko dugną ir paliekamas, laukiant, kada pradės „vaikščioti“ bei „gyventi“ (rūgti). Paprastai, esą už valandos, jei mielės geros, šviežios, „pilnos“, gira jau pradeda gyventi. Rūgimo procesui (pirmajam rūgimui) baigiantis, gira nukošiama – supilama bačkutėn ir užkalama, po ko pastatoma vėsioje vietoje <...>. Galima gerti norint vandens vietoje. Esą tokia obuoliukų ir kiaulgrūšių gira esanti skani, saldžiarūgščia ir atgaivinanti nutrūkusią širdį, ypač stipriai pasivalgius sūrios mėsos, dešros ar kugelio. Darant mažiau giros, ji išpilstoma į gorčines ar mažesnes senovines butelkas⁴⁷ ir užkamšoma minkšto medžio – alksnio, epušės – korkais (kamščiais), kurie dar pavirinami vandeny, kad būtų lankstesni, minkštesni.

Miškinių obuoliukų vynas daromas taip: obuoliukai pirmiausia numazgojami šiltu vandeniu. Paskui – kadangi daromas toks vynas iš didelių miškinių obuoliukų – obuoliukai sutarkuojami į geldą, kuri prieš tai išmazgojama. Sutarkavus krečiama į sūrmaišį ir išspaudžiama sunka. Išspaudžiama ir kitaip – kaip tarkuotų bulvių sunka: įdedama rieškutė į drobinį skudurą tarkainių ir, suėmus skuduro kraštus, tarp rankų spaudžiama, iki išteka sunka. Sunkiama į medinį viedrą arba į molinius indus. Taip po rieškutę išsunkiami visi tarkainiai. Tada atvirinama vandens ir supilama kubiliukan, kuriame ketinama rauginti. Į tą kubiliuką supilama ir sunka, kuri sumaišoma su virintu vandeniu, dedant jo „ant pusės“, t. y. kibirui sunkos dedama tiek pat virinto vandens. Sumaišius su vandeniu bei praskiedus, pridedama bent du svarai ant dviejų viedrų cukraus, apie trys svarai atšildyto medaus ir viskas gerai išmaišoma samčiu ar medžio mentele – lopečike. Paskui palaukiama, iki ataušta tiek, kad misa lieka drungna, nedaug šilta. Tada užduodamos mielės tokiu pat būdu, kaip ir girą dirbant. Jei norima padaryti stipresnį vyną, tada suvirinama troškiai bent svaras apynių ir pridedama, praskiedžiama sunka kartumu, kad geriau gyventų bei rūgtų, nes tokiu atveju misa daugiau užsaldinama ir, esą, vargiau norinti gyventi bei rūgti. Rauginama švariame mediniame

⁴⁶ Užduodama alinēm mielēm – užraugiama alaus mielėmis.

⁴⁷ Gorčinė butelka – gorčiaus talpos (2,82 arba 3 l) butelis.

kubiliuke bent kelios dienos, iki baigiasi pirmojo, svarbiausio, rūgimo procesas. Indas nelaikomas atviras, bet uždengiamas paklode, uždėjus ant kubiliuko bent du pagalius, ir ant viršaus uždedama pagalvės-poduškos, kad misa neatauštų. Pasibaigus pirmojo rūgimo procesui, kas pasimato iš to, kad jau nustoja „gyventi“, „nebeverda“, „nekunkuliuoja“ ir „nebešneka“, t. y. nebešnibžda, pranyksta putos ir pasirodo paviršiaus veidrodis – pilstoma į butelius, kurie užkamšomi mediniais išvirintais kamščiais ir paskui apleidžiami kamščiai vašku. Taip pripildyti buteliai užkasami į smėlį sklepe arba kamaroje arba sudedami kamarnos rūsin (kamaroje būdavo iškasami ne per gilūs rūsiai tuoj valgomom bulvėm supilti bei laikyti. Laikoma tiek ilgai, iki suvartojama. Tačiau manoma, kad ilgiau laikant vynas darosi geresnis ir čystesnis⁴⁸ (nusiskaidrina).

Vyno krikštas. Vynas užduodamas, dažniausiai, alinėm mielėm, kurios ne visada esančios geros ir veiklios. Jei pasitaiko užduoti misą blogom mielėm, tada ji nenorinti gyventi. Tokiu atveju pasirūpinama geresnių mielių, misa pašildoma ir užduodama iš naujo.

Norint padaryti stiprų vyną, daroma kiek ilgiau. Tada tenka vyną „krikštyti“. Mat, iš karto daug cukraus nepridedama, nes per saldi sunka sunkiai gyvenanti arba ir visai negyvenanti. Tokiu atveju tenka ją praskiesti kartumu – apyniais. Bet tada vynas išeinąs apykartis, panašus į alų. Kad to nebūtų, apynių dedama nedaug, bet sunka užsaldoma gerokai, nors taip jau neužsaldoma per saldžiai, vengiant sutrukdyti misos gyvenimą. Uždavus mieles, sunka gyvenanti. Bet kada pirmąjį kartą baigia persigyventi, tada misa „krikštijama“ šiuo būdu: užkačiamas puodas vandens ant ugnies ir sudedama bent du svarai arba ir mažiau (tatai pareina nuo to, kaip daug ketinama užsaldyti sunką ir kokio stiprumo norima padaryti vynas) apynių, uždengiamas puodas dangčiu arba bliūdu – svarbu, kad tik sandariai užsidengtų, – ir virinami apyniai troškiai bent pusvalandis. Paskui, vienam ant kubilo laikant sūrmaišį, apyniai suverčiami tan sūrmaišin ir sykiu perkošiama per jį, po ko apyniai išspaudžiami rankom. Tada į misą, kuri nuo karštos apynių sunkos gerokai apdrunkstanti, įpilama cukraus vienas kitas svaras (atsižvelgiant į

tai, kiek daug misos; paprastai ant viedro dedama po vieną svarą cukraus krikštijant vyną), misa gerai išmaišoma, uždengiama ir paliekama tolesniam gyvenimui. Esą po „krikšto“ misa visada imanti vėl iš naujo gyventi, nes įgaunanti „macios“ (sylos, jėgos). Po „krikšto“ vėl leidžiama gyventi (rūgti), iki pranyksta putos. Tada supilstoma į bonkas, o jei daroma didesnis kiekis, – į bačką, ir išnešama į sklepą, kamarą ar šiaip kur į vėsią vietą padedama.

Panašus vynas daromas ir iš obuoliukų ir sykiu iš kiaulgrūšių, dedant abiejų perpus. Dirbimo būdas esąs tas pats, tik dažnai mažiau bent kiek dedama cukraus, o daugiau apynių. Mat, darant iš vieno miškinio obuoliukų, sunka esanti rūgšti, todėl, esą, galima dėti daugiau cukraus, bet mažiau apynių (kartumo), nes misa prasiskiedžianti rūgštimi. O, dirbant iš kiaulgrūšių, misa esanti saldesnė, esą mažiau joje rūgštis, todėl tenka daugiau pridėti apynių kartumo, kad misa gyventų. Daromas vynas ir vien iš kiaulgrūšių, bet tada apynių dedama dar daugiau. Tačiau dažniausiai buvo daromas vynas iš didesniųjų miškinio obuoliukų.

Jei šiene obuoliukai sveiki išlaikomi iki vasaros, tada būdavo daromas gaivinantis gėrimas, vadinamas kvasu, atsigerti lauke šiltom dienom pjaunant, grėbiant ir kitus darbus dirbant. Toks kvasas padaromas kuo paprasčiausiai: sutarkuojami bent 5–6 didesni miškiniai obuoliukai, sunka per drobinį skudurėlį išsunkinama į uzboną šalto vandens, įdedama cukraus arba sachariuko (sachrinos⁴⁹, kurios buvę senovėje ir kuri buvo plačiai naudojama cukraus vietoje), išmaišoma ir gaunama šaltas, gaivinantis, saldžiarūgštis kvasas, geriamas vietoje vandens.

Apie miškinis obuoliukus buvo dainuojama tokia trumpa dainelė:

*Reik mokėt ir žinot,
Kaip mergičką priviliot, –
Su miškiniais obuoliukais,
Su riešutų kanduliukais.⁵⁰*

Dabar esą išnykusios po laukus laukinės obelys ir kiaulgrūšės, todėl maža kas terenkąs jų vaisius ir maža ką iš jų bedaroma. Jei pasirenkama, tai dažniausiai papildoma ant aukšto, pašaldoma ir vaikai suvalgo per žiemą.

⁴⁸ Čystesnis – švaresnis.

⁴⁹ Sacharinas – sintetinis vandenyje tirpus saldiklis, už cukrų saldesnis 300–500 kartų.

⁵⁰ Kandulys – branduolys.